

CLAUDINE MONTEIL

Marie Curie ja tyttäret

Nobelisteja, edelläkävijöitä,
seikkailijoita

MINERVA

Marie Curie ja tyttäret

CLAUDINE MONTEIL

*Marie Curie
ja tyttäret*

Nobelisteja, edelläkävijöitä,
seikkailijoita

Ranskan kielestä suomentaneet Tuuli Purola ja Lena Talvio

minerva
MINERVA KUSTANNUS
HELSINKI

Ouvrage traduit avec le concours du Centre national du livre.
Suomennos on saanut tukea Centre national du livreltä (CNL).

Ranskankielinen alkuperäisteos:

Marie Curie et ses filles

© Calmann-Lévy, 2021

Suomenkielinen laitos:

© Minerva Kustannus, 2022

www.minervakustannus.fi

Minerva Kustannus on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä

Suomennos: Tuuli Purola s. 1–129 sekä 264–268 ja

Lena Talvio s. 130–263 sekä 269–288

Kansi: Justine Florio / Taittopalvelu Yliveto Oy

Kannen kuvat: Wikimedia Commons (George Grantham

Bain Collection)

Graafinen ulkoasu ja taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISBN 978-952-375-572-7

Painettu EU:ssa

Sisällys

Luku 1: Luja tahto vie Puolasta Ranskaan	9
Luku 2: Vastoinkäymisiä ja toivonpilkahduksia	48
Luku 3: Maailmansota – Marie ja Irène rintamalla	82
Luku 4: Unelmien Amerikka.....	102
Luku 5: Tiedenaisten loiste ja varjo.....	130
Luku 6: Curien sisarukset – Varjosta valoon	151
Luku 7: Irène ja Ève erossa toisen maailmansodan kuohuissa	175
Luku 8: Kylmän sodan rikki repimä perhe.....	210
Luku 9: Ève Curie – Perheen muiston vaalija.....	243
Kiitokset.....	262
Loppuviitteet.....	264
Lähteet	276
Henkilöhakemisto	281

Äitini Josiane Serren muistolle.
Hän oli akateemikko, kemisti ja
esikuva lukuisille naispuolisille tieteilijöille
sekä johtajatar (ja oppilas) Sèvresin tyttöjen oppikoulussa,
missä Marie Curie ja Irène Joliot-Curie
toimivat myös aikoinaan opettajina.

I

Luja tahto vie Puolasta Ranskaan

Kello pirahti soimaan. Siististi pukeutunut pikku Maria Skłodowska, luokkansa priimus lempinimeltään Mania, kohotti katseensa ja jämettyi paikoilleen. Ei suinkaan varsovalaisessa koululuokassa vallitsevan kylmyyden takia tuona hyisenä talvena 1874, vaan koska pelottava venäläistsaari, josta vanhemmat puhuivat kotona vain kuiskaten, oli lähettänyt koululle tarkastajan. Vikkelästi hän piilotti puolankieliset vihot ja koulukirjat, joita opettaja käytti opetuksessa, vaikka ne oli kouluissa kielletty. Toinen lapsi kiiruhti kätkemään tarkkaan varjellut opukset makuusaliin. Missään nimessä he eivät saisi jäädä kiinni, tai heidän vanhemmilleen langetettaisiin ankara rangaistus. Marien isän veli, Zdzisław-setä, kuului miehittäjiä vastustavaan vastarintaliikkeeseen ja oli joutunut pakenemaan Ranskaan, missä tsaarin salainen palvelu oli lopulta vanginnut hänet ja lähettänyt kahlehdittuna vankileirille Siperiaan, kuten monet muutkin hänen maanmiehistään.¹ Lapsiparka tärisi pelosta, hänen poskensa helottivat punaisina. Hän tiesi, mitä oli edessä, ja painoi katseensa alas ollakseen mahdollisimman huomaamaton. Ovi avautui. Tarkastaja astui sisään vakava ilme kasvoillaan ja näki liudan reippaita pikkutyttöjä ompelemassa napinläpiä. Pikku enkeleitä.

Mies asteli itsevarmasti huoneeseen raskain rahvaanomaisin askelin ja avasi yksi kerrallaan kaikki pulpetit tarkastaakseen niiden sisällön. Hän ei sallisi yhden yhtä puolankielistä teosta eikä lausettakaan kirjoitettuna kielellä, jonka venäläismiehitäjä halusi pyyhkäistä tämän sorretun kansan mielestä. Puola oli viivattu yli kartalta ja nimetty Veikselin maakunnaksi. Tarkastaja vaikutti varsin tyytyväiseltä. Kaikki koulukirjat olivat venäjäksi ja kuvasivat Venäjän ja sen tsaarien monivuosisataista historiaa. Aivan kuin Marien rakas Puola ei olisi koskaan ollut olemassakaan. Valehtelu ja salailu olivat kova koettelemus pienelle lapselle. Hänen oli opittava piilottamaan surunsa ja nöyryytyksensä. Eikä mies ollut vielä edes lopettanut tarkastuskierrostaan vaan halusi kuulustella oppilaita. Kuten etukäteen oli sovittu, opettaja osoitti Marieta, joka nousi tuoliltaan punaisena häpeästä. Tarkastaja pyysi luettelemaan yksi kerrallaan Venäjän keisarillisen perheen jäsenet, heidän nimensä ja tittelinsä, ja Marie teki työtä käskettyä. Lopuksi mies kysyi vakavalla äänellä: ”Kuka johtaa tätä maata?” Marie seiso i mykkänä. Mies torui lasta, ja viimein Marie vastasi: ”Hänen Majesteettinsa Aleksanteri II, Venäjän tsaari.” Tarkastaja vaikutti tyytyväiseltä vastaukseen ja myös itseensä. Kun mies katosi toiseen luokkaan, Marie puhkesi kyyneliin. Miten hän saattoi valehdella tuolla tavalla, hän, joka rakasti kotimaataan koko sydämestään?

Palattuaan kotiin kolmen siskonsa Zofian, Bronian², Helenan (lempinimeltään Hela) ja veljensä Józefin luo seitsenvuotias Marie suri ja häpesi luullessaan pettäneensä kotimaansa. Hänen isänsä Władysław Skłodowski oli puolestaan helpottunut. Władysław oli vankkatekoinen tuuheapartainen mies, jolla oli kunnioitusta herättävä olemus, mikä sopi hänen kaltaiselleen valtion virkamiehelle ja matematiikan- ja fysiikanopettajalle. Lisäksi hänet oli vasta nimetty Nowolipkikadun lyseon apulaisrehtoriksi. Marie oli hänen mielestään pelastanut perheen suurelta vaaralta. Suvussa oli nähty jo tarpeeksi puolalaiskapinallisia, ja Władysław oli hyvin varhain käsittänyt, että venäläisvalloittajien vastustaminen ei johtanut muuhun kuin maastakarkotukseen, vangitsemiseen ja koko perheen vaientamiseen. Marie oli isänsä mielestä

toiminut esimerkillisesti. Mutta tyttöparka tärisi yhä. Hän lähestyi äitiään koskettaakseen tätä mutta jähmettyi paikoilleen ennen kuin ehti hipaista äidin mekonhelmaa. Kuinka hän paloikaan halusta käpertyä tämän syleilyyn! Marie kuitenkin tiesi, että hänen kaipaamansa hellydenosoitukset olivat sula mahdottomuus. Marien äiti oli tuberkuloosin uuvuttama eikä uskaltanut ottaa sitä riskiä, että levittäisi taudin lapsiinsa. Kaunis ovaalikasvoinen ja mustahiuksinen Bronisława Skłodowska oli aikoinaan johtanut arvostettua tyttökoulua (hän oli yksi niistä harvoista naisista, jotka olivat nousseet yhtä korkeaan asemaan) mutta joutunut luopumaan opetustyöstä välttääkseen tartuttamasta oppilaitaan. Toisinaan äidin sormet hipaisivat pikkutytön otsaa mutta vain vetäytyäkseen nopeasti pois: ”Äidin tuttu kosketus on lapselle parasta maailmassa, mutta niin kauan kuin Mania saattoi muistaa, hänen äitinsä ei ollut koskaan syleillyt häntä.”³

Salakavala sairaus oli puhjennut pian Marien synnyttyä ja vienyt vähitellen äidin voimat. Pieni tyttö ei siis koskaan ollut nähnyt äitiään terveenä. Huolestunut äiti vaati saada syödä ateriansa erillisiltä astioilta ja patisti lapset ulos puutarhaan juoksentelemaan, vaikka olisi enemmän kuin mitään muuta halunnut halata heitä ja osoittaa rakkauttaan. Äidin sairaudesta huolimatta pikku-Marie kasvoi hellyyden ympäröimänä. Perheessä arvostettiin tieteitä, taiteita, musiikkia, kirjallisuutta ja ennen kaikkea runoutta, joka tarjosi lohtua, kun sitä lausuttiin ääneen lasten kuunnellessa tarkkaavaisina vieressä. Heidän äitinsä oli myös hyvin vieraanvarainen ja kutsui kotiinsa ystäviä, jotka edustivat monia eri uskontokuntia, mikä oli 1800-luvulla poikkeuksellisen avarakatseista.

Eräänä iltana, kun lapset olivat leikkimässä, heidän elämänsä koki yllättäen kovan kolauksen. Isä palasi lyseolta ja luki saamansa kirjeen järkytyksen vallassa. Hän istahti vaivalloisesti tuttuun nojatuoliinsa kirje yhä käsissään. Pikku-Marien ulkoa opitut vastaukset koulussa eivät olleet riittäneet suojaamaan perhettä epäonnelta. Jälleen kerran tautalla oli venäläismiehitys. Virallisella kirjeellä Władysław Skłodowskille ilmoitettiin, että hänen palkkaansa oli alennettu ja hänen oli välittömästi jätettävä virka-asuntonsa ja luovuttava vararehtorin virastaan.

Hänen vaimonsa kimmastui. Lyseon rehtori oli taatusti kaiken tämän takana, olihan tällä yhteyksiä tsaarin kätyreihin. Samassa Władysław muistikin, että oli vastustanut rehtoria puolustaessaan oppilasta, joka oli tehnyt kielioppivirheen venäjän aineessa.

Rangaistus oli ankara. Perheen täytyi muuttaa pienempään asuntoon, eikä palkka riittänyt enää niin monen suun ruokkimiseen. Pienet tilat kävivät yhä ahtaammiksi, kun huoneita alettiin vuokrata täysihoidosta maksaville nuorille miehille. Kaikki yksityisyys oli mennyttä, ja perheenjäsenten täytyi keskustella toistensa kanssa kuiskien. Tuntui kuin koko Puola tukehtuisi.

Lisäksi kaikki menot oli tietysti pidettävä tarkasti kurissa. Se oli vaikea tehtävä ja siihen liittyi myös riskejä. Eräänä iltana isä Skłodowski palasi kotiin murheen murtamana. Liikesijoitus, johon hän oli suostunut velipuolensa mieliksi, oli paljastunut pohjattomaksi kaivoksi ja johtaisi heidät ennen mittaa vararikoon. Vaivalla kerätyt säästöt – yhteensä kolmekymmentä tuhatta ruplaa – olivat kadonneet kuin tuhka tuuleen. Hänellä ei ollut enää varaa maksaa tyttärilleen myötäjäisiä, eivätkä nämä enää voisi haaveilla hulppeista häistä ja perinteisestä mukavasta elämäntavasta. Isä pelkäsi tyttäriensä olevan tuomittuja köyhyyteen eikä koskaan antaisi itselleen anteeksi sinisilmäisyyttään.

Pian tämän jälkeen tammikuussa 1876, kun perheen isä ei ollut vielä edes toipunut taloudellisesta tappiosta, eräs perheen luona asuvista nuorukaisista tartutti pilkkukuumeen perheen vanhimpaan tyttäreeseen Broniaan, jonka kanssa Marie oli erityisen läheinen, sekä Zofiaan, joka sitten kuoli tautiin hyvin nuorena. Bronisława Skłodowska oli liian heikko ja sairas saattaakseen lastansa haudan lepoon ja tyytyi vain katselemaan ikkunasta hautajaissaattuetta, kun hänen miehensä ja tyttärensä etenivät raskain askelin ruumisarkun perässä. Jo yhdeksänvuotiaana Marie oli joutunut kokemaan paljon tuskaa ja surua. Perheen aikuiset, niin rakastavia kuin he olivatkin, vaikuttivat kovin haurailta ja huoliensa murtamilta.

Marie oli erityisesti huolissaan äidistään, jonka terveys heikkeni päivä päivältä. Vain kaksi vuotta Zofian kuoleman jälkeen rouva

Skłodowska nukkui pois sairautensa riuduttamana 9. toukokuuta 1878. Äidin menetys oli valtava järkytys 10-vuotiaalle Marielle, ja hän vajosi masennukseen. Isä Skłodowski päätti ryhtyä lapsiensa yksinhuoltajaksi ja rahan sijaan tarjota heille rakkautta ja kannustusta. Hän halusi ennen kaikkea lastensa voivan nauttia mahdollisimman tavallisesta lapsuudesta. Vähitellen riemunkiljahdukset ja hippaleikit valtasivat jälleen kodin. Marie vietti luonnollisesti paljon aikaa isosiskonsa Bronian seurassa mutta leikki myös muiden ikäistensä tyttöjen ja poikien kanssa. Hän oppi tanssimaan polkkaa, masurkkaa ja oberekia ja oli valtavan innostunut kirjallisuudesta ja luonnontieteistä sekä aivan erityisesti matematiikasta, jota hänen isänsä opetti hänelle.

Teini-iässä Marien tiedonjano vain kasvoi. Opiskelu oli yksi hänen elämänsä suurista iloista, ja pian hänen vaivannäkönsä palkittaisiin. Muutama vuosi Bronia-siskonsa jälkeen hänet palkittiin lyseonsa kultamitalilla. Palkintoon kuului myös venäjänkielisiä kirjoja, mutta mitäs tuosta, Marie oli onnensa kukkuloilla nähdessään isänsä istuvan palkintojenjakotilaisuuden katsomossa. Władysław Skłodowski oli silminnähdessä helpottunut. Vaimonsa poismenosta huolimatta hän oli onnistunut tarjoamaan lapsilleen parhaan mahdollisen kasvatuksen.

Nuoruusvuosinaan Mariella oli vain yksi haave: palvella kaltoin kohdeltua kotimaataan ja korjata sen kokemat vääryydet. Ei kuitenkaan heittämällä pommeja kaduilla marssivia röyhkeitä venäläissotilaita kohti, kuten jotkut nuoret puolalaiset anarkistit ja vallankumoukselliset tekivät. Hänen tyttärensä Ève kuvaa äitiään kirjoittamassaan elämäkerrassa: ”Vain yksi asia oli yli kaiken muun: työ laajan sivistyneistön perustamiseksi ja kansansivistyksen kehittämiseksi Puolassa, missä viranomaiset koettivat pitää kansaa pimeydessä.”⁴

1800-luku oli ehtinyt tuolloin jo pitkälle, ja yhteiskunnalliset kysymykset, köyhyyden poistaminen ja vapausaatteet täyttivät ihmisten mielet. Ranskassa, jonka kieltä Marie ja Bronia opiskelivat, eräs ansioikas kirjailija siirtyisi pian ajasta ikuisuuteen: Victor Hugo, tuo myyminen kirjailija, köyhien ja sorrettujen puolustaja, jonka kynästä olivat syntyneet *Kurjat* ja *Pariisin Notre-Dame* ja jonka romaaneja luettiin

ympäri Eurooppaa. Kuka voisikaan olla hurmioitumatta lukiessaan hänen kirjojaan ja runojaan? Victor Hugo oli kirjailija, joka jätti Marieen ikuisen jäljen.

Samaan aikaan uudet ihanteet innoittivat ihmisiä ja herättivät uteliaisuutta ja ihastusta. Auguste Comten positivismi, Louis Pasteurin lääketieteelliset läpimurrot ja Darwinin evoluutioteoria nostattivat tuona aikana paljon kohua. Tieteiden aikakausi oli alkanut, ja sen myötä myös nuori puolalaistyttö janoi edistystä. Puolassa yliopistot oli kuitenkin kielletty naisilta. Marie ei antanut sen lannistaa vaan liittyi puolalaiseen salayliopistoon, niin kutsuttuun ”lentävään yliopistoon”, jossa hänestä tuli koulunsa mallioppilas. Varsovalaisessa opiskelijaboksissaan hän haaveili opiskelusta ulkomailla. Toistaiseksi hän oli silti eniten huolissaan isosiskostaan Broniasta: oliko siskolla mitään mahdollisuuksia toteuttaa unelmansa ja tulla lääkäriksi?

*

Isä Skłodowskilla oli huonoja uutisia. Väsymys painoi häntä. Hän jatkaisi toki työtään lyseossa hinnalla millä hyvänsä, mutta hänellä ei ollut enää voimia majoittaa Lesznokadun asunnossaan opiskelijoita, joiden maksamilla vaivaisilla vuokrilla hän oli voinut avustaa hiukan tyttäriään. Niinpä Marie palasi asumaan isänsä luo. Uusi asunto Nowolipkikadulla oli hyvin pieni. Tilanpuute ei kuitenkaan haitannut Marieta, rakastihan hän suuresti lempeää isäänsä, joka oli aina pitänyt hyvän huolen lapsistaan ja teki laajalla tietämyksellään yhä vaikutuksen nuorempaan ikäpolveen. Nuori tyttö nautti saadessaan kysellä isältään luonnontieteistä, filosofiasta ja kirjallisuudesta kodin jatkuvan vilskeen ja hyörinän keskellä. Marie ei milloinkaan väsynyt oppimaan uutta ja pyysi toistuvasti isäänsä kertomaan tieteen uusimmista saavutuksista, vieraista kielistä ja vastapainetuista kirjoista, kuten Ève Curie kuvaa kirjassaan: ”Jokaisen lauantai-illan herra Skłodowski viettää kotonaan yhdessä poikansa ja kolmen tyttärensä kanssa, omistaen sen kirjallisuudelle. He juttelevat

pihisevän teekeittimen ympärillä. Isä lausuu runoja tai lukee ääneen, ja lapset kuuntelevat ihastuneina [– –]. Lauantaisin Manian editse kulkee siis sarja mestariteoksia tutun äänen esittämänä.”⁵ Se oli uskomaton etuoikeus nuorelle puolalaisnaiselle, jota kanssasisaret ympäri Eurooppaa saattoivat vain kadehtia, niin tiukassa ennakkoluulot naisten koulutusta kohtaan istuivat. Varsovan yliopisto ei ollut vielääkään avannut oviaan naisopiskelijoille, ja samanlaista syrjintää tapahtui niin arvostetuimmissa englantilaisissa korkeakouluissa kuin muuallakin Euroopassa. Vuosikymmeniä myöhemmin Virginia Woolf harmitteli naisten koulutuksen puutetta esseessään ”Three Guineas”.

Isä Skłodowskin oli pian aika jäädä eläkkeelle, mutta epäonnistuneiden sijoitusten vuoksi tulot jäivät pieniksi eikä hänellä ollut varaa palkata itselleen kotiapulaista. Perheen kohtalo oli täten sinetöity. Tyttäret eivät voisi saada myötäjäisiä naimisiinmenoa varten, vaan heidän olisi itse ansaittava toimeentulonsa. Marie ei tuhlanut aikaa surkutteluun ja valitteluun, mikä olisikin ollut vastoin hänen luontoaan. Hän ryhtyi pitämään yksityistunteja, mutta pieni palkkio ei tulisi riittämään kaikkeen – ruokaan, asuntoon, elämiseen ja kukaties jatko-opintoihin. Hänen oli viiletettävä ympäri Varsovaa sateessa ja tuulessa silläkin uhalla, että saattoi joskus jäädä kokonaan ilman palkkiota. Lasten vanhemmat unohtivat usein maksaa yksityisopettajalle käsittämättä, mitä pari ruplaa saattoi merkitä varattomalle nuorelle naiselle.

Vaikeuksista huolimatta Marie ei ollut unohtanut salaista unelmaansa palvella Puolaa, ei kapinoimalla vaan opettamalla. Hän halusi olla rauhaa rakentava voima miehitetyssä kotimaassaan. Hänen loputon tarmonsia ei kummunnut sokeasta uskosta, jota tietyt nuoret puolalaiset tunsivat, vaan uteliaisuudesta ja valtavasta tiedonjanosta. Pasteur, Darwin ja Claude Bernard täyttivät hänen mielensä. Lyseonsa naispuolisen opettajan innoittamana Marie oli hyvin kiinnostunut tieteen uusista saavutuksista. Bronian ja Helan kanssa hän osallistui lentävän yliopiston salaisille kurseille ja opiskeli siellä varsinkin anatomian ja biologian alkeita. Luennot tekivät häneen suuren vaikutuksen, ja kirjoituksissaan hän muisteli niitä lämmöllä. Lentävän yliopiston

kurssit olivat tosin kiellettyjä, ja siskokset tiesivät ottavansa ison riskin. Intoa puhkuvat sisaret eivät tyytyneet vain tähän. Oli heidän vuoronsa perehdyttää työläisväestön nuoria naisia tiedon ja sivistyksen saloihin, jotka olisivat muuten olleet näiden ulottumattomissa. Solidaarisuus, oppia ja opettaa muita, oli heille itsestäänselvyys. Mariella ei ollut aavistustakaan, että juuri tämä asenne saisi hänen villeimmätkin haaveensa toteutumaan.

Silloin todellisuus iski vastoin heidän kasvojaan. Nuorten vähävaraisten puolalaisnaisten mahdollisuudet olivat rajalliset. Vanhin sisar Bronia, haaveili matkustavansa Pariisiin, jossa nuoret naiset saattoivat päästä yliopistoon. Hän halusi opiskella lääkäriksi ja palata sitten takaisin Puolaan, jättää kaupungin pölyt taakseen ja asettua asumaan maaseudun rauhaan, missä tarvittiin kipeästi hoitoa ja hän voisi olla hyödyllinen ja auttaa ihmisiä. Suunnitelma oli varsin ylevä, mutta ilman ruplan ruplaa lähes mahdoton toteuttaa.

Oliko tämä pelkkää toiveajattelua? Ei aivan niinkään. Marie rakasti sisartaan enemmän kuin ketään muuta. Vanhin sisar, hänen suojelijansa, oli ottanut poismenneen äidin paikan perheessä, ja hän oli lempeämpi, vahvempi ja eloisampi kuin äitinsä. Heidän toveruutensa, ilonsa, toiveensa ja murheensa nivoivat heidät yhteen, niin että lopulta siskoksista tuli täysin erottamattomat. Marie ajatteli aina Bronian parasta. Hän hylkäsi nopeasti omat haaveensa ihailemastaan Ranskasta – sen kulttuurista, tieteistä, taiteista, maisemista ja ruuasta – sekä unelmiensa Pariisista, joka veti puoleensa älymystöä ympäri maailmaa. Hän haihdutti kaikki nämä kuvitelmat mielestään. Vain Bronian tulevaisuudella oli merkitystä. Oli oltava jokin ratkaisu, Marie ajatteli ja antautui erilaisten hullujen ideoiden vietäväksi, jotka tuskin olivat toteuttamiskelpoisia.

Samassa hän sai ajatuksen. Jos Marie pestautuisi kotiopettajaksi johonkin perheeseen, hän voisi lähettää joka kuukausi rahaa Bronialle. ”Aluksi käytät ne rahat, jotka sinulla jo on”, hän ehdotti siskolleen. ”Sitten minä lähetän sinulle lisää, ja isä myös. Samalla minä alan säästää tulevia opintoja varten. Kun sinä olet valmis tohtori, niin minä matkustan vuorostani ja silloin sinä autat minua.”⁶

Bronia oli liikuttunut. Miten hän voisi sallia moisen uhrauksen 17-vuotiaalta pikkusiskoltaan, joka oli niin kyvykäs ja niin rakas hänelle? Ja miksi juuri hän saisi lähteä ensimmäiseksi? Bronia oli perheen esikoinen, ja Mariesta oli aivan luonnollista, että tämä menisi ensin. Opintojen kanssa ei kannattanut viivyttellä. Kaksikymmentävuotiaana muut opiskelijat olisivat jo useita vuosia heitä edellä, aikaa ei ollut siis hukattavana. Marie voisi hyvinkin odottaa vielä muutaman vuoden – toisin kuin Bronia. Isänsä kannustamana Bronia taipui lopulta pikkusiskonsa vaatimuksiin. Ero olisi tietysti tuskallinen, Pariisi oli kaukana, eikä kenelläkään olisi varaa matkustaa junalla Keski-Euroopan halki häntä tapaamaan, ei edes nelosluokassa. He eivät ehkä näkisi toisiaan vuosiin. Mutta se olisi silti pieni hinta sisarusten haaveilemasta paremmasta maailmasta.

Termospullo ja muutama voileipä mukanaan Bronia ahtautui juna-vaunuun, joka kuljettaisi hänet kohti Pariisia. Marie puolestaan onnistui pestautumaan kotiopettajattareksi mutta joutui kohtaamaan elämän raadollisuuden. Säästäväisyydestään huolimatta hänen vaivalta keräämänsä ruplat eivät riittäneet elämään Varsovassa. Raha valui hukkaan suurkaupungissa, jossa kaikki oli kallista, eikä Marie kyennyt lähettämään tarpeeksi rahaa siskolleen. Kariutuisivatko isosiskon unelmat hänen vuokseen? Mariesta ajatus oli sietämätön. Tilanne tuntui toivottomalta. Marie ei kuitenkaan antanut synkkien ajatusten täyttää mieltään – sehän olisi ollut silkkaa ajanhukkaa – vaan päätti toimia. Entä jos hän muuttaisikin kotiopettajaksi maaseudulle? Hän joutuisi kyllä elämään kaukana kaikesta, mutta ruoka ja pesuvesi olisivat ilmaisia, eikä hänellä olisi juuri lainkaan juoksevia kuluja. Marie tiesi, että edessä olisi piinaavan yksinäisiä vuosia kaukana perheestä. Mutta eikö uhraus olisi silti kaiken arvoinen?

Uudenvuoden koitettua Marie astui junaan, joka kyyditsi hänet uuteen, ei kovinkaan iloiseen maailmaan. Kova pakkaneen paukkui tuona tammikuun ensimmäisenä päivänä vuonna 1886. Marie tärisi juna-vaunussa ja ajatteli rakkaitaan. Tapaisiko hän heitä enää koskaan? Sitä hän ei tiennyt. Aamun sarastaessa hän majoittui erään suuren maan-

omistajan torpparien mökkiin, missä hänelle valkeni, että vehreä maa-seutu, josta hän oli haaveillut puineen, metsineen ja niittyaukeineen, olikin todellisuudessa vain rivi savupiippuja ja silmäkantamattomiin jatkuvia juurikaspeltoja. Toivotun luonnon harmonian ja monimuotoisuuden sijaan vastassa oli vain yksitoikkoisen ankeaa viljelys- ja rakennusmaisemaa synkän ja sateisen taivaan alla. Lisäksi hänen oli vietettävä pitkät työpäivät kurittomien ja pilalle hemmoteltujen lasten kanssa. Kaiken kukkuraksi Marielle paljastui, ettei varallisuus aina tuonut mukanaan älykkyyttä, sivistystä ja uteliaisuutta – päinvastoin. Mikä järkytys ja pettymys! Ja samalla elämänopetus. Kahdeksantoista-vuotiaana elämän karu todellisuus paljastui hänelle, eikä hän unohtaisi sitä koskaan.

Marie tarkkaili tiiviisti maanviljelijöiden ja työläisten lapsia, jotka eivät osanneet lukea eivätkä kirjoittaa. Lapset olivat vailla tulevaisuutta aivan kuten heidän vanhempansakin. Hän haaveili voivansa opettaa köyhille lapsille aakkosia. Luku- ja kirjoitustaito oli köyhille lapsille saavuttamaton ylellisyys, jonka Marie uskoi voivansa heille tarjota. Tietysti hänen olisi ensin pyydettävä lupa isäntäperheeltään. Hän halusi opettaa lapsia puolaksi eikä venäjäksi. Kyseessä oli vastarintatoimi, josta myös Ève Curie kirjoitti myöhemmin äitinsä elämäkerrassa. Oli-ko nuori nainen todella valmis ottamaan riskin päätyä karkotetuksi Siperiaan?⁷ Vaarasta huolimatta talon isäntä innostui lopulta ajatuksesta mutta vaati Marieta noudattamaan äärimmäistä varovaisuutta. Niinpä kymmenen lasta hiipi hiljaa yläkertaan Marien huoneeseen, missä he saivat opetusta noin kahdeksan tuntia viikossa. Pienet oppilaat saivat tutustua ensimmäistä kertaa kouluvihkoihin ja lyijykyniin ja olivat usein vähällä luovuttaa, kunnes monen itkun jälkeen oppivat viimein lukemaan ja kirjoittamaan. Se oli valtava edistysaskel. Marie oli onnellinen nähdessään työnsä tuloksen ja lasten iloiset kasvot. Illalla nämä palasivat koteihinsa ja esittelivät vanhemmilleen ylpeinä onnistumisiaan ja aikaansaannoksiaan. He tunsivat itsensä vahvemmiksi ja valmistautuneemmiksi aikuisten maailmaan, jossa heidän vanhempansa uurastivat pitkiä päiviä juurikastehtaissa.

Marie oli saavuttanut tavoitteensa, mutta hän ei silti ollut täydellisen onnellinen. Hän oli yhä nuori ja haaveili Pariisista, missä hänen siskonsa uurasti päästäkseen läpi lääketieteen tenteistä ja nuoret tytöt ja pojat saattoivat vapaasti rupertella, väitellä ja huvitella keskenään luentojen jälkeen ja ennen kaikkea elää täyttä elämää. Kirjeissään isälleen Marie aneli tätä lähettämään hänelle kiireesti kemian, fysiikan ja jopa matematiikan tehtäviä. Tieteet kiehtoivat häntä entistä enemmän, yli kaiken muun. Kirjeistä muodostuikin tärkeä yhdyside isän ja tyttären välille, ja samanlaista kirjeenvaihtoa Marie harjoittaisi myöhemmin oman tyttärensä Irènen kanssa. Rakkaus tieteeseen yhdisti heitä kaikkia.

Myös toisenlaista rakkautta oli ilmassa, sillä Marie oli iskenyt silmänsä isäntäperheen poikaan. Ihastuksentunne valtasi hänet toisinaan, kun he kävelivät kaksistaan juurespeltojen poikki. Vähitellen heidän ystävyytensä syveni keskustelujen myötä siihen pisteeseen, että nuori mies päätti pyytää vanhemmiltaan lupaa kosiä tyttöä. Perhe, joka oli ottanut Marien vastaan lämmöllä ja kohdellut häntä kuin yhtenä heistä, kävi yhtäkkiä kylmäkiskoiseksi. Nuori tyttö oli varaton eikä tullut hienosta perheestä. Avioliitto voisi horjuttaa isäntäperheen saavuttamaa sosiaalista asemaa. Marie kysyi nuorukaiselta, olisiko tämä valmis vastustamaan perheensä päätöstä. Pojalla ei riittänyt siihen rohkeutta. He tapasivat vielä kerran uudestaan, ja Marie toisti kysymyksensä, mutta vastaus pysyi samana. Syvästi pettyneenä ja loukattuna Marie päätti unohtaa pojan. Se oli hänen ensimmäinen sydänsurunsa. Jatkossa hän olisi varovaisempi ennen kuin uskaltaisi kiintyä kehenkään. Hänestä tuli vaikeasti lähestyttävä, oikea kivikasvo. Kaukana Ranskassa Bronian opinnot kestäisivät puolestaan vielä vuosia, ja isosisko tarvitsisi yhä perheensä tukea. Kaksikymmenvuotiaan Marien tulevaisuus näytti hyvin synkältä.

Ei sopinut luopua toivosta. Päivät ja kuukaudet kuluivat. Pian Marie oli viettänyt jo kolme vuotta maaseudun harmaudessa. Kun hänen isänsä jäi viimein eläkkeelle, Marie halusi palata Varsovaan asumaan isänsä luokse tämän pieneen asuntoon. Sitä paitsi eikö tyt-

tären velvollisuus ole vuosisatojen ajan ollut pitää huolta ikääntyvistä vanhemmistaan? Mutta isä Skłodowski ei halunnut jäädä kenenkään taakaksi. Niinpä hän otti vastaan työn, jota hän ei olisi koskaan kuvitellut hyväksyvänsä, nimittäin koulukodin rehtorin viran. Hän suostui tehtävään vastahakoisesti, mutta ankeudenkin keskeltä pilkkotti valoa, nimittäin palkka. Viimein isä voisi lähettää enemmän rahaa Bronialle, ja Marie pystyisi vihdoinkin säästämään itseään varten. Niin nuori nainen palasi Varsovaan. Hänen työnsä maaseudulla oli tullut päätökseen, ja elämä, oikea elämä, saattoi alkaa. Hän asettui asumaan erään hyvin varakkaan perheen luo, missä hän tarkkaili sivusta sangen yltäkylläistä elämää ja pani merkille perheen avokätisyyden häntä kohtaan mutta myös heidän pikkuporvarillisuutensa, pinnallisuutensa ja häilyvän kulttuuri-innostuksensa. Eräänä päivänä Marie sai Bronialta kirjeen, jota hän ei ollut enää osannut odottaa. Vanhin sisar oli menossa naimisiin puolalaisen miehen kanssa. Mies ansaitsisi pian oman elantonsa, kunhan vain sai suoritettua lääketieteen opintonsa loppuun, eikä Bronia sitten enää tarvitsisi taloudellista tukea isältään:

Nyt on sinun vuorosi, pikku-Mania, sillä täytyyhän sinunkin jonakin päivänä tehdä jotain elämällesi. Jos saat tänä vuonna kasaan pari sataa ruplaa, voisit ensi vuonna tulla Pariisiin ja asua meidän luonamme, saat vuoteen ja ruokaa. Tarvitset kuitenkin ehdottomasti pari sataa ruplaa, jotta voit ilmoittautua Sorbonnen yliopistoon [– –]. Älä enää haikaile, olet odottanut jo tarpeeksi kauan! Olen varma, että kahden vuoden päästä olet jo liseniaatti. Harkitse asiaa, pistä rahaa sivuun ja säilytä säästöt hyvässä tallessa äläkä lainaa niitä kenellekään.”⁸

Marie epäröi, hän ei ollut vielä täysin toipunut synkistä vuosistaan. Hän ei ollut varma, oliko hänellä vielä tarpeeksi rohkeutta muuttaa ulkomaille ja jättää isänsä yksin Puolaan. Pariisi tuntui niin kovin kaukaiselta. Mutta tiedonjano veti häntä puoleensa! Ei mennyt aikaakaan,

kun hän vietti kaikki sunnuntait – ei ulkona huvittelemassa muun nuorison kanssa – vaan lentävän yliopiston laboratorioissa, jonka teollisuus- ja maatalousmuseo oli luovuttanut hänen käyttöönsä. Mikä onnenpotku! Marie tarttui koeputkiin ja tunsu uudenlaisen kyltymättömän palon syttyvän sisällään. Mutta sitten hän sairastui ja alkoi jälleen epäröidä. Lopulta hän teki päätöksensä ja postitti patjan, muutaman lakanan, matka-arkkunsu sekä vähäisen omaisuutensa Pariisiin ja varasi evästä matkalle, sillä se oli pitkä. Junamatka kestäisi kolme päivää ja kolme yötä, mikä neljännen luokan penkillä istuessa tuntuisi ikuisuudelta. Tuulisella asemalaiturilla isä puristi tyttärensä halaukseen ja Marie hyppäsi astinlaudalle. Juna puksutti liikkeelle, Marie tunsu lempeää värähtelyä sydämessään, ja kilometrit vilahdivat vain ohi, kun hän lähestyi tuntematonta, jota hän oli niin hartaasti odottanut.

Gare du Nord -aseman lähellä sijaitseva kortteli, jossa Bronia ja hänen miehensä asuivat, ei vastannut lainkaan Marien kuvitelmia. Silti se edusti kaikkea sitä, mistä hän oli jo pitkään haaveillut: vapautta ja pääsyä yliopistoon. Pariisissa nuoret naiset saattoivat mennä ja tulla mielensä mukaan, liikkua missä seurassa halusivat, keskustella ilman pelkoa, kuiskailua ja piilottelua. Se oli uskomaton kokemus Marielle, suorastaan humalluttava. Eikä pitkä kävely pääkaupungin halki Sorbonnen yliopistolle väsyttänyt häntä lainkaan. Päinvastoin kaupungin äänet, ohi sujahtelevat kaksikerroksiset hevosvaunut, iloisesti nauravat ohikulijat ja ihmisten vaatteet saivat kaikki hänet haltioihinsa. Jonkin ajan kuluttua hän alkoi kuitenkin epäröidä. Marie oli ollut valtavan onnellinen, kun oli jälleen löytänyt siskonsa, mutta pariskunnalla oli omat pinttynneet tapansa, jotka vaikeuttivat Marien keskittymistä opintoihinsa. Iltaisin Kazimierz Dłuski ja Bronia kutsuivat kylään ystäviään, ja äänekäs keskustelu ja laulu jatkuivat yömyöhään. Kuuluisa puolalainen pianisti, jonka Mariekin tapasi, tarjoutui myös esittelemään soittotaitojaan. Kyseessä oli Ignacy Paderewski, eikä kenelläkään ollut epäilystäkään, etteikö säveltäjä pääsisi vielä pitkälle, vaikka oli vasta alkanut niittää mainetta. Myöhemmin Paderewski osallistui Puolan vapautusliikkeeseen ja puhui maansa itsenäistymisen

puolesta Yhdysvaltain presidentille Woodrow Wilsonille vuonna 1917. Hänestä tuli myös Puolan pääministeri ja ulkoministeri, ja Puolan delegaation edustajana hän allekirjoitti Versaillesin rauhansopimuksen. Paderewski menestyi sekä diplomaatin että pianistin urallaan.

Sorbonnessa nuori Marie yritti kuroa kiinni hukkaamansa kolmea vuotta kaukana yliopistomaailmasta. Hetkeäkään ei ollut hukattavana, sillä säästöt hupenivat kovaa vauhtia. Vaikka hän tunsi suurta ylpeyttä istuessaan eturivissä arvostetun koululaitoksen suurissa luentosaleissa, toisinaan hän nukahteli tunneilla. Hänen ranskantaitonsa ei ollutkaan niin erinomainen kuin hän oli luullut. Marie olisi halunnut osata kirjoittaa ja puhua ranskaa yhtä hyvin muut opiskelijat. Kaiken lisäksi hän oli yksi harvoista naisopiskelijoista. Nuoret miehet tuijottivat ihmeissään vaalehiuksista neitokaista, joka vaikutti kovin uuterralta vihkonsa ääreen kumartuneena. Toisinaan vakava katse kirkastui hymyyn, joka hurmasi heidät kaikki. Ensimmäiset kuukaudet yliopistossa olivat jännittäviä mutta uuvuttavia. Jaksaisiko hän loppuun asti?

Oli vain yksi ratkaisu: Marie päätti vuokrata oman asunnon Sorbonnen läheltä. Tilaa ei olisi paljon, mutta hän voisi viimeinkin keskittyä opintoihinsa ja ihailia Pariisin taivasta, sen valoja ja sen omaleimaisia siniharmaita liuskekivikattoja. Niinpä maaliskuussa vuonna 1892 Marie muutti asumaan rue Flattersin kuudenteen kerrokseen, lähelle Val-de-Grâcen sairaalaa, Pariisin viidennen kaupunginosaan, joka oli tunnettu monista kirjastoistaan ja useista Ranskan arvostetuimmista opinahjoista, joissa opetettiin muun muassa fysiikkaa, kemiaa ja biologiaa. Ja vain kivenheiton päässä sijaitsi kuuluisa Luxembourgin puisto, jossa Marie saattoi käydä haukkaamassa raitista ilmaa. Lisäksi häneltä meni vain kaksikymmentä minuuttia kävellä yliopistolle pitkin elämää kuhisevia, kirjastojen ja kirjakauppojen reunustamia katuja.

Marie oli pakahtua onnesta. Hänen unelmiensa Pariisi oli vihdoinkin totta. Hän vaihtoi vielä usein asuntoa, sillä yksikään ei tuntunut tarpeeksi rauhalliselta ja luostarimaiselta, niin suuresti hän vaati täydellistä työrauhaa opinnoilleen. Hän sai myös joitain ystäviä, ensin paikallisen puolalaisyhteisön parista. Toisinaan he järjestivät puolalai-

sia illallisia vaatimattomista oloista huolimatta ja valmistivat ruokia, jotka muistuttivat heitä kotimaastaan ja kaukana asuvista perheistään. Ne olivat iloisia illanviettoja. Tästä huolimatta Marie alkoi vähitellen eristäytyä ja vuokrasi itselleen ullakkohuoneiston ilman lämmitystä ja juoksevaa vettä. Köyhyys oli käsin kosketeltavaa. Hänen tyttärensä Ève kuvaa, miten hänen äitinsä joutui kantamaan käsin hiilisäkkejä ja juomavettä kaltevia ja huteria portaita pitkin ylös huoneeseensa hyytävässä kylmyydessä. Onneksi kirjastoissa oli sentään hiukan lämpimämpää, ja sen turvin Marie selviytyi talven yli. Herkulliset lämpimät ateriat Bronian ja Kazimierzin luona olivat enää muisto vain. Marie ei ollut kaksinen ruoanlaittaja, eikä hän kyennyt ravitsemaan itseään kunnolla yhdellä pienellä paistinpannulla ja teepannulla. Niinpä hän eli lähinnä vain teellä ja voileivillä. Vähitellen Marie alkoi menettää voimiaan ja anemian väsyttämänä häntä huimasi ja heikotti. Yhtenä päivänä hän jopa pyörtyi, ja lääkärinä toimiva lanko kiiruhti apuun ja tarjosi ravitsevaa ruokaa, mutta hyvin pian Marie palasi jälleen niukkojen aterioidensa ääreen. Heikosta terveydestään huolimatta hän onnistui läpäisemään kaikki kokeet ja menestyi uskomattoman hyvin opinnoissaan näissä alkeellisissa oloissa. Marie valmistui ensin fysiikan lisensiaatiksi vuonna 1893 ja heti seuraavana vuonna matematiikan lisensiaatiksi.⁹ Sillä yksi tutkinto ei suinkaan riittänyt Marielle, hän oli valmis työskentelemään kaksin verroin. Suoriuduttuaan tenteistä hän palasi kesänviettoon Varsovaan. Loman aikana Marie keräsi jälleen voimia, mutta tulevaisuus huoletti häntä. Miten hän selviäisi Pariisissa syksyn yli?

Päivä paistoi onneksi risukasaan. Erään puolalaisen hyväntekijän ansiosta hänelle myönnettiin Alexandrowitchin apuraha, joka oli tarkoitettu ulkomailla opiskeleville puolalaisille. Yhtäkkiä hänellä oli hallussaan kuusisataa ruplaa, joka oli täysin uskomaton summa! Hänen lukuvuotensa oli pelastettu. Terveytensä kustannuksella Marie ryhtyi entistä säästäväisemmäksi, jotta apuraha riittäisi kahdeksi vuodeksi. Hän työskenteli taukoamatta mutta onnellisena, sillä hänen unelmiensa täyttymys oli saada opiskella tieteitä ja viettää aikaa laboratoriossa,

missä hän suoritti kokeita seisaallaan. Tutkimustyö, uuden löytäminen ja oppiminen saivat hänet hurmion valtaan. Vuodet kuluivat, ja Marien menestyksekkäät opinnot lähestyivät loppuaan. Mikään ei voisi herpaannuttaa hänen keskittymistään. Tai niin hän ainakin luuli.

*

Eräänä päivänä Marien puolalaisystävä Józef Kowalski ehdotti tapaamista nuoren ranskalaistutkijan kanssa. Mies voisi kuulemma auttaa Marieta löytämään avaramman työtilan. Maineikkaan fyysikon Gabriel Lippmannin laboratorio Sorbonnessa oli nimittäin alkanut käydä Marielle liian ahtaaksi.¹⁰ Joten miksipä ei? Kowalski työskenteli tuolloin Fribougin yliopiston professorina, ja hän oli Marien nuoruudenystävä Varsovasta. Ja nyt hän oli aikeissa saapua häämatkalle Pariisiin. Mikä loistava yhteensattuma. Kowalski oli tuuminut nuoren morsiamensa kanssa, että olisi mukava tavata samalla vanhoja tuttuja. Marie luotti ystävänsä sanaan, ja tuskin malttoi odottaa, että pääsisi jatkamaan tutkimustyötään paremmissa puitteissa.

Pierre Curie seiso ikkunan ääressä kyynärpäihinsä nojaten. Katse oli haaveileva, ja hänen kasvonsa olivat kääntyneet kohti kirkasta taivasta. Mies vaikutti olevan täysin muissa maailmoissa. Jossain kaukana. Sitten hän käänsi varovasti katseensa, nyökkäsi kainosti ja suoristautui tervehtiäkseen Marieta. Mies oli pitkä ja kohtelias, hänellä oli komea parta, ja hänen lempeä katseensa sai hänen kasvonsa hehkumaan. Ranskalaistutkija vaikutti olevan iloinen saadessaan tavata nuoren naisen, joka oli myös kiinnostunut fysiikasta ja eksakteista tieteistä tällä hyvin miesvaltaisella alalla. Pierre ei ollut vielä täysin toipunut vuosia aiemmin menettämästään nuoruuden rakkaudesta. Hän ei halunnut enää yhdenkään naisen vievän sydäntään, jottei joutuisi kärsimään toistamiseen. Rakkaan ihmisen kuolema oli tehnyt hänestä haavoittuvaisen. Hän oli kuitenkin usein haaveillut elämänkumppanista, jonka kanssa jakaa yhteiset tulevaisuudensuunnitelmat, yhteiset arvot – ja

omistautua tieteelle. Marie ei tuolloin tiennyt, että Pierren kaltainen mies oli poikkeus 1800-luvun tiedemaailmassa, jossa naiset oli usein sivuutettu nöyrän vaimon rooliin. Naiset kuluttivat suurimman osan ajastaan lastenkasvatukseen ja kutsujen järjestämiseen edistääkseen aviomiestensä uraa. Tuon ajan tiedemaailmassa vain harvat miehet tunnustivat naisten luovuuden ja kyvykkyyden.

Marie katseli tätä hyvin vaatimattoman näköistä miestä – niin hän kuvasi ensivaikutelmaansa vuosia myöhemmin. Huolimatta heidän kahdeksan vuoden ikäerostaan ja miehen pitkästä kokemuksesta yliopistomaailmassa Marieta ei ujostuttanut lainkaan:

Astuessani sisään näin Pierre Curien nojailmassa parvekkeen oven ikkunasyvennystä vasten. Hän vaikutti hyvin nuorelta, vaikka oli silloin jo 35-vuotias. Minuun teki heti vaikutuksen hänen seesteinen katseensa ja aavistus rentoutta hänen pitkässä varressaan. Hänen hiukan verkkainen ja harmitseva puhetapansa, vaatimattomuutensa ja yhtä aikaa sekä vakava että nuorekas hymynsä herättivät minussa luottamusta. Aloimme keskustella, ja pian juttu luisti kuin olisimme olleet vanhoja ystäviä. Keskustelimme tieteestä, ja minusta oli mukava kuulla hänen ajatuksiaan. Sitten keskustelimme yhteiskunnallisista ja humanitaarisista kysymyksistä, jotka kiinnostivat meitä molempia. Vaikka olimme kotoisin kahdesta eri maasta, olimme yllättävän paljon samaa mieltä asioista, mikä varmastikin johtui osaltaan siitä, että olimme molemmat kasvaneet lapsuudenperheissämme samankaltaiseen arvomaailmaan.¹¹

Pierrellä oli takanaan jo vuosien kokemus tutkimustyöstä ja uusista löydöksistä. Lisäksi heidät toisilleen esitellyt ystävä tunsi Pierre Curien tieteelliset saavutukset, joista jo puhuttiin fyysikoiden keskuudessa. Hänen uransa ja lahjakkuutensa olivat todellakin vertaansa vailla. Pierre ei käynyt lapsena koulua eikä mennyt lyseoon. Sen sijaan vanhemmat

palkkasivat hänelle kotiopettajia, sillä he olivat vakuuttuneita, ettei hänen kaltaisensa herkkä haaveilija pärjäisi ankarassa koulumaailmassa. Vanhempi veli Jacques oli lapsena Pierrelle tärkeä esikuva ja ensimmäinen ystävä, joka avusti häntä opinnoissa äidin ja isän ohella. Veljeksistä muodostui erottamaton parivaljakko, ja veljeyden lisäksi heitä yhdisti kiinnostus fysiikan tutkimukseen. Pierre Curie valmistui ylioppilaaksi 16-vuotiaana, ja 18-vuotiaana hänestä tuli fysiikan lisensiaatti. Rahanpuutteen vuoksi hän ei voinut enää jatkaa opintojaan, joten hän pestautui laboratorioassistentiksi. Pierre ja hänen veljensä Jacques työskentelivät yhdessä ja keksivät pietsosähköilmiön.¹² Hyvin pian nuoret fyysikkoveljekset tulivat tunnetuiksi luovuudestaan.

Vaikka Pierrellä oli edelleen muutamia nuoruuden ystäviä, hänen sosiaalinen elämänsä rajoittui lähinnä hänen vanhempiensa tuttaviiin ja heidän ystäviensä lapsiin. Hänen isänsä, tohtori Eugène Curie, oli avosydäminen, älykäs ja huumorintajuinen mies, joka uskalsi kritisoida jopa kirkkovaltaa. Pierre ei ollut liioin saanut klassista ranskalaista yliopistokoulutusta, eikä hän ollut koskaan haikaillut pääsystä kuuluisaan rue d'Ulm -kadulla sijaitsevaan École normale supérieure -korkeakouluun, jossa kaikki Ranskan suuret nimet olivat suorittaneet opintonsa ja joka saattoi 1900-luvulta asti ylpeillä sillä, että sen entiset oppilaat olivat saaneet eniten Nobelin tiedepalkintoja. Lisäksi Pierre ei koskaan laatinut tohtorin väitöskirjaa, jota edellytettiin yliopiston professorinvirkaan. Hän toimi silti opettajana Pariisin kaupungin fysiikan ja kemian laitoksella, joka oli myös hyvin arvostettu opinahjo. Koulu sijaitsi Latinalaiskorttelissa lähellä Panthéonia, missä kaikilla nimekkäimmillä tiedemiehillä oli tapana liikkua, aivan rue des Écolesin, rue Saint-Jacquesin ja rue d'Ulmin keskiössä. Ennen kaikkea hän keksi vuonna 1895 ”Curien va’an”. Magneettinen vaaka nopeutti merkittävästi punnitsemista laattikkoon kiinnitetyn kiinteän mikroskooppinsa ansiosta.¹³ Toinen Pierre Curien keksinnöistä oli niin sanottu Curien laki. Kyseessä oli uusi perusperiaate magneettisille lämpömittareille, joita käytetään hyvin alhaisissa lämpötiloissa. Jo ensitapaamisessa Marien edessä siis seisoi ansioitunut ja tunnettu tutkija. Pierre puolestaan oli antautunut täysin työlleen ja

ajan saatossa hänen oli kenties yhä vaikeampi kuvitella naista rinnalleen. Fyysikko oli kuitenkin varttunut rakastavassa, lempeyden ja hyvän-tahtoisuuden täyttämässä perheessä. Hänen äitinsä, isänsä ja isoveljensä tarjosivat hänelle esikuvan harmonisesta perhe-elämästä.

Kun Pierre tapasi Marien, odottamaton tunne valtasi hänet. Hän tunsi iloa ja hellyyttä saadessaan keskustella nuoren naisen kanssa mielialheistaan ja elämäntyöstään: fysiikasta, sen ongelmista ja haasteista sekä niiden ratkomisen tuottamasta mielihyvystä. Outo lämpö täytti hänen mielensä. Hänen ylitseen vyöryi hyvinolontunne, jonka hän oli jo kauan sitten unohtanut. Heidän hyvästellessä toisensa nuorella miehellä ei ollut mielessään kuin yksi toive: tavata Marie uudestaan. Mutta miten? Hän ei tiennyt, miten toimia, ja pelkäsi säilyttävänsä tytön tiehensä, koska oli hyvin ujo naisten seurassa.

Nopeasti Pierre laati suunnitelman. Hän päätti kirjoittaa Marielle kirjeen. Ei kertoakseen, miten kovasti hän toivoi tapaavansa tytön uudestaan, vaan keskustellakseen aiheesta, joka heitä yhdisti: tieteestä ja tutkimuksesta. Mariesta ja Pierrestä tuli näin kirjeystäviä, ja he myös tapasivat toisensa uudelleen. Marie tosin suunnitteli jo muuttoa Puolaan, ehkä jopa jäädäkseen sinne lopullisesti. Ajatus oli Pierrelle sietämätön. Varsovaan postitetut kirjeet täytyivät rakkaudentunnustuksista. Vähitellen Marie alkoi lämmitä viesteille, jotka tarjosivat hänelle kauan kadotettua lohtua. Hän epäröi mutta antoi lopulta periksi. Syksyllä hän palasi Ranskaan, mutta nyt häntä ei vetänyt puoleensa pelkästään Pariisi vaan myös muuan Pierre Curie.

*

Leppeä helle lämmitti kesäpäivänä 26. heinäkuuta 1895 Sceauxin kaupungintalon vihkialissa. Elegantti kermanvalkoinen rakennus muistutti enemmänkin yksityispalatsia. Puolasta asti paikalle saapuneet Marien isä ja sisko olivat molemmat liikuttuneita. Kun nuori naistutkija astui saliin, hänen yllään ei nähty valkoista mekkoa. Mitä

hän mokomalla tekisi häiden jälkeen? Eihän häämekkoa voinut käyttää pitkinä työpäivinä. Marie ilmestyi kaupungintalolle pukeutuneena siniseen villakangasmekkoon, joka oli sekä tyylikäs että ajaton. Kaikki ylimääräiset kulut olivat tuhlausta köyhälle Puolasta saapuneelle tiedenaiselle, joka oli elänyt kitsaasti pienessä asunnossa niukalla ruualla. Oli toimittava järkevästi ja ajateltava työtä. Hillityn väristä hääasua saattoi käyttää jatkossa laboratoriossa kiviäytteiden ja koeputkien keskellä ja miksei jopa pyöräillä. Eräs serkku oli lahjoittanut avioparille pienen summan rahaa, jonka he voisivat sijoittaa yhteiseen harrastukseensa, polkupyöräilyyn. Kahdesta polkupyörästä oli riittävästi hupia ja luksusta tälle pariskunnalle. Heti tilaisuuden tullen he hyppäsivät satulaan ja polkivat ympäri Île-de-Francea onnellisella rakkaudentäyteisellä häämatkallaan. Pian he matkustivat kauemmaksikin, aina halki Ranskan, tuon unelmien maan, johon nuori Marie oli aina haaveillut tutustuvansa. Marien huristaessa maaseudun poikki Victor Hugon ja Coletten maisemissa Ranskasta tuli lopulta hänen toinen kotimaansa. Puola ja Ranska olivat nyt molemmat osa hänen identiteettiään, joka vain odotti kukkaan puhkeamistaan, mutta koskaan hän ei hylkäisi kumpaakaan kulttuuria. Luonto ja tiede pysyisivät ikuisesti Curien pariskunnan elämän peruspilareina.

Joka sunnuntai tuore aviopari meni lounaalle Pierren vanhempien, tohtori Eugène Curien ja tämän vaimon luo. Siellä he saattoivat nauttia lämminhenkisestä ja rennosta tunnelmasta appivanhempien hellässä huomassa. Vanhemmat ottivat nuoren puolalaisnaisen vastaan kuin oman kadotetun tyttären. Pierren veli, Jacques Curie, ystäväystyi myös Marien kanssa. Perhekokoonnutumiset olivat iloisia ja riehakkaita, ja tohtori Curie, oppinut mies, tasavaltalainen ja vannoutunut kirkkovalan vastustaja, moitti tapansa mukaan hallitusta huumoria säästämättä, mikä huvitti suuresti pöytäseuruetta.

Marie ei tyytynyt pelkästään fysiikan ja kemian tutkintoon vaan valmistui seuraavana vuonna matematiikan lisensiaatiksi. Vuosi naimisiinmenon jälkeen onnellinen pari vietti toista yhteistä kesäänsä. Nuori vaimo sai elokuussa 1896 luonnontieteiden yliopisto-opettajan pätevyyden

ensimmäisenä naisena maailmassa. Hänestä tuli täten yksi Ranskan koulutetuimmista naisista, ja lisäksi hän oli löytänyt rinnalleen miehen, joka kunnioitti häntä ja piti häntä vertaisenaan. Muut naiset saattoivat vain haaveilla sellaisesta arvostuksesta, sillä moni mies ei olisi voinut kuvitellakaan menevänsä naimisiin työtätekevän naisen kanssa. Ja joka vielä rohkeni ajatella! Se oli jo liikaa. Pierre sitä vastoin haaveili etenevänsä Marien kanssa yhdessä tiedemaailmassa. Pari oli kaukana perinteisestä asetelmasta, jossa oppinut tiedemies otti vaimon näkymättömäksi avustajakseen. Ei, he olivat päättäneet rakastaa toisiaan ja työskennellä rinta rinnan unelmiensa ammatissa, tieteentekijöinä.

Pari vietti aikaansa Mouffetardin korttelin läheisyydessä, aivan Contrescarpen aukion vieressä. Sainte-Genevièven kirjaston ikkunasta saattoi ihailla Panthéonia, minne Victor Hugo oli haudattu kymmenen vuotta aiemmin loisteliaiden juhlallisuuksien saattamana. Valtiollisissa hautausmaissa oli muisteltu suurmiestä, joka oli lahjoittanut osan omaisuudestaan köyhille. Pierre ja Marie asettuivat asumaan Pariisiin 13. kaupunginosan laitamille, rue de la Glacière -kadulle, joka sijaitsi vain lyhyen pyörämatkan päässä heidän rue Lhomondilla sijaitsevasta laboratoriotaan. Marie oli erittäin tyytyväinen heidän yksinkertaiseen kolmen huoneen asuntoonsa, joka oli helppo pitää siistinä. Kaksi makuuhuonetta palveli tarpeen tullen työhuoneina. Käytännöllisyys ennen kaikkea. Huonekaluja oli vähän, mutta kodin kirjahylly pursuili kirjoja ja pöydälle oli levitely tieteellisiä artikkeleita ja laskutoimituksia. Ja koska toisinaan oli välttämätöntä istua, heillä oli myös kaksi tuolia, yksi kummallekin.

Tulevina vuosina koti näyttäytyisi kiihkeän työnteon työssijana. Se kätkesi sisäänsä koko heidän elämänsä iloineen ja suruineen. Siellä Marie ilmoitti onnellisena Pierrelle odottavansa heidän ensimmäistä lastaan, vaikka koeputkien parissa hääräävä tuleva äiti kärsi huimauksesta. Onni oli kuitenkin lyhytaikainen. Eräänä iltana Pierre palasi kotiin murheen murtamana. Hänen äitinsä oli sairastunut syöpään. Ja koska elämä ja kuolema kulkevat usein käsi kädessä, Marie synnytti ensimmäisen lapsensa Irènen 12. syyskuuta 1897 ja vain muutama päivä myöhemmin rouva Curie nukkui pois.

Äidin kuolema oli valtava järkytys Pierrelle, ja ristiriitaiset tunteet tekivät hänestä hauraan. Toisinaan kyyneliä seurasi nauru, mistä Pierre poti huonoa omaatuntoa. Onneksi Marie oli lohduttamassa ja kuiskasi miehensä korvaan: nauru ei millään lailla sulje pois tuntemaasi surua. Elämä palaa aina tuttuihin uomiinsa, yleensä silloin kun sitä vähiten odottaa. Vastedes toinenkin mies asettuisi asumaan heidän pieneen kotiinsa. Leskeksi jäänyt tohtori Curie saapui taloon huolehtimaan ensimmäisestä lapsenlapsestaan, Irènestä. Hän toivoi voivansa nähdä lapsen kasvavan. Ajan mittaan tytöstä tuli hänen silmäteränsä. Nimenomaan Marie oli ehdottanut apelleen, että tämä voisi muuttaa heidän luokseen. Marie ei voinut edes kuvitella muuta vaihtoehtoa – hän muisti edelleen isänsä hämmennyksen, kun tämä oli menettänyt puolisonsa. Yksin jäänyt isä oli kaikesta huolimatta ottanut vastuulleen lastensa kasvatuksen ja luonut heille uuden turvasataman, eheän perheen, joka puhalsi yhteen hiileen ja kesti kaikki vastoinkäymiset.

Kaksi vuotta naimisiinmenon jälkeen ja syksyn jo lähestyessä nuori vaimo kärsi väsymyksestä muttei suostunut hidastamaan tahtia. Hänen mieltään kiehtoi tuolloin ajatus kodista luonnon helmassa, kaukana kaupungin saasteista. Curien perhe muutti puutarhan ympäröimään omakotitaloon osoitteeseen boulevard Kellermann 108, joka sijaitsi Pariisin kaupunginmuurien laidalla ja lähellä Monsourisin puistoa. Uudessa kodissa pikku Irène saattoi leikkiä isoisänsä kanssa puutarhassa. Marie oli lapsesta asti halunnut säilyttää yhteyden luontoon, ja se oli hyvin tärkeää myös Pierrelle. Huolellisesti rakkaudella sidotut kukkakimput lisäsivät entisestään talon viehätystä. Yhteisten kävelyretkien aikana Pierrellä oli tapana kerätä luonnonkukkia. Hän oli oppinut pienestä pitäen tuntemaan kaikki metsän kasvit ja eläimet ja välitti tietonsa nyt myös vaimolleen. Kaikki ihastutti Marieta, ja pyöräretket Compiègnen metsässä tai Bretagnen tuulisilla poluilla saivat heidät molemmat hurmoksiin.¹⁴

Perheonnea jatkui useita vuosia, ja perinteisestä sunnuntailounaasta pidettiin kiinni. Ystävät, suurin osa tutkijoita, saapuivat lekottele-

maan puiden varjoon, rupattelemaan, vaihtamaan ajatuksia ympäri maailmaa meneillään olevista tutkimuksista, iloitsemaan yhdessä tieteen edistysaskelista ja esittelemään omia töitään hilpeälle seurueelle. Ennen kaikkea mukana olivat Pierren entinen oppilas Paul Langevin sekä Jean Perrin ja André-Louis Debierne, kaikki kolme fyysikkoja. He nauttivat hyvistä keskusteluista ja seisoivat Marien tukena koko hänen elämänsä ajan. Keskustelun jalo taito, josta naisten pitämät kirjallisuus-salongit olivat tulleet tunnetuiksi 1700-luvulla, ei suinkaan ollut kadonnut 1800-luvun lopulla. Näin syntyi tutkijoiden yhteisö, joka oli heille kuin toinen perhe. Curieiden luona vieraili usein myös fyysikko Aimé Cotton, joka menisi pian naimisiin nuoren ja älykkään Eugénie Feytisin kanssa. Eugénie oli Marie Curien oppilas Sèvresin tyttöjen oppikoulussa, jonka oppilaita kutsuttiin yleisesti sévresiläisiksi.

Muutama kuukausi Irènen syntymän jälkeen Marie aloitti väitöskirjansa kirjoittamisen osoitteessa rue Lhomond 42. Curiet työskentelivät Pariisin kaupungin teollisuusfysiikan ja -kemian laitoksen heille tarjoamassa varastotilassa. Marie ihastui paikkaan, joka oli kuin suoraan amerikkalaisesta rikosjännäristä: ”Se oli pelkkä laudoista kasattu hökkel, lattia asfalttia ja katto lasia, joka ei liiemmin suojannut sateelta. Paikkaa ei ollut selvästikään kunnostettu aikoihin. [– –] Ainoat huonekalut olivat kuusesta valmistetut kuluneet pöydät ja yksi valurautainen kamiina, joka ei tarjonnut tarpeeksi lämpöä, sekä liitutaulu, jota Pierre käytti ahkerasti.”¹⁵ Tässä rähjäisessä laboratoriossa pari työskenteli kahden vuoden ajan. Marien mukaan heidän elämänsä oli onnellista. Olihan heillä yhteinen päämäärä, jota tavoitella, ja yhdessä he saattoivat selvittää elämän mysteerejä, vaihtaa ajatuksia, panna alulle uusia tutkimuksia ja jakaa elämäntyönsä. Kaikki tämä ei ainoastaan lähentänyt heitä vaan teki heistä erottamattomat. Laboratorioksi muutettu varasto oli kuin sulatusuuni, joka liitti heidät yhteen. Puitteet olivat silti kaukana Yhdysvaltojen ylellisistä julkisista ja yksityisistä tutkimuslaboratorioista. Pierre pääsi laboratorioassistentiksi teollisuusfysiikan ja -kemian laitokselle ja kirjoitti siellä myös väitöskirjansa. Vuosia myöhemmin valmistuttuaan tohtoriksi hänestä tuli koulun opettaja.

Siellä Pierre vietti 22 onnellista vuotta, jotka sisälsivät kiireetöntä tutkimustyötä ja tiivistä perhe-elämää kumppaninsa rinnalla. Oman työnsä lisäksi Curiet seurasivat myös jatkuvasti muiden fyysikkojen tutkimuksia.

Heidän kotinsa salongissa tohtori Eugène Curie puolestaan seurasi tarkkaan päivänpolitiikkaa. Vapaa-ajattelijana Pierren isä oli palavan kiinnostunut tapauksesta, joka ravisteli tuolloin koko Ranskaa ja jakoi kokonaisia perheitä: Dreyfusin tapaus. Yhtäällä sosialistit ja monet tasavaltalaiset uskoivat, että maanpetoksesta syytetty Alfred Dreyfus oli syytön, toisaalta katolilaiset ja konservatiivit vaativat upseerille kuolemantuomiota. Marie kuunteli hiljaa vierestä, kun hänen appensa ja aviomiehensä keskustelivat Dreyfusin tapauksesta, ja pysyi yhä vaite-
liana, kun kiista nousi lopulta etusivun jutuksi. Hän oli varmasti saanut Sorbonnen penkeillä tarpeeksi osakseen ivallisia kommentteja oppilailta, jotka nimittelivät häntä ”muukalaiseksi”. Koko elämänsä ajan, ensimmäistä maailmansotaa lukuun ottamatta, Marie pyrki pysymään puolueettomana, vaikka hänen sydämensä ja tekonsa asettuivat aina oikeuden ja vapauden puolelle.

*

Marien ainoa kiinnostuksen kohde oli tutkia päivin ja öin laboratorioissaan magnetismia ja eri aineiden magneettisia ominaisuuksia. Minkä tutkimusaiheen hän valitsisi? Hän piti itsensä aina ajan tasalla tieteen uusimmista tuloksista ja oli kuullut röntgensäteistä, joihin ranskalaisfyysikko Henri Becquerel oli erikoistunut fluoresenssin ohella. Fyysikko oli havainnut mystisen ilmiön: säteet, jotka muistuttivat Wilhelm Conrad Röntgenin eristämiä röntgensäteitä, paljastivat käden luut. Nämä ”Röntgenin säteet” olivat saaneet aikaan fosforesenssi-ilmiön, jonka Henri Becquerel esitteli Ranskan tiedeakatemialle: ”Uraanioksidin suolat säteilevät näkymätöntä säteilyä hämmästyttävän pysyvästi toisin kuin muut fosforoivat aineet.”¹⁶

Mutta mistä säteily oli peräisin? Tämä arvoitus kiehtoi Marieta. Hän asettui työskentelemään laboratorioonsa rue Lhomond 42:ssa aivan Ranskan tiedemaailman sydämessä. Vastedes hän keskittyisi ainoastaan tohtorin väitöskirjaansa. Mutta millaisessa laboratoriossa! Pelkässä rappeutuneessa huoneessa, jossa vesipisarat putoilivat katosta ja sähköt katkeilivat tämän tästä – puhumattakaan kaikista vaikeuksista laitteiden kanssa lähes asumiskelvottomassa ympäristössä. Millainen alennustila siihen nähden, että elettiin Ranskan tieteen kulta-aikaa. Mutta mikään ei lannistanut Marieta. Hän mittasi ensin uraanin ionisaatioenergian ja huomasi sen säteiden poikkeavan muista. Entä jos muitakin tuntemattomia alkuaineita oli vielä löytämättä? Nuori ranskalais-puolalainen tutkija onnistui lopulta saamaan käsiinsä yhdisteit, jotka sisälsivät erästä toista alkuainetta, toriumia, jonka säteily oli yhtä voimakasta kuin Curien myöhemmin löytämän radiumin. Hän tulisi ehdottamaan ilmiön nimeksi ”radioaktiivisuutta”.

Marie ei tyytynyt pelkästään tähän vaan tutki myös mineraalien säteilyä. Hän pani merkille, ettei mineraalien uraani- tai toriumpitoisuus riittänyt selittämään voimakasta säteilyä. Täytyi siis olla olemassa jokin toinen aine, joka oli vieläkin radioaktiivisempi. Syynättyään ja tarkistettuaan kaikki tunnetut kemialliset aineet hän päätyi mullistavaan lopputulokseen: kyseessä oli täysin uusi alkuaine, paljon radioaktiivisempi kuin uraani tai torium. Hänen vaistonsa oli osunut oikeaan, ja yhtäkkiä hänen väitöstyönsä uraanisäteilystä vaikutti pahasti vanhentuneelta.

Pierren seuratessa uteliaana vierestä vaimonsa työskentelyä nuori tiedenainen tarttui toimeen. Hänen oli viipymättä ilmoitettava tutkimuksensa käänteestä Ranskan tiedeakatemialle. Mutta kumpikaan heistä ei kuulunut akatemian jäsenistöön. He olivat ensinnäkin liian nuoria ja toisekseen tiedeakatemia hyväksyi joukkoonsa ainoastaan miehiä. Marie päätyi kysymään professori Gabriel Lippmannilta, fyysikolta ja tulevalta vuoden 1908 fysiikan nobelistilta, voisiko tämä välittää akatemialle hänen 12. huhtikuuta 1898 laatimansa artikkelin, joka julkaistiin sittemmin arvostetussa akatemian tiedejulkaisussa

Comptes rendus. Artikkelissaan Marie esitti, että käsillä saattoi olla uusi voimakkaasti radioaktiivinen aine. Näin hän oli jo askelen lähempänä radiumin löytämistä.

Pierre oli puolestaan vaikuttunut puolisonsa hyvästä vaistosta. Hän uskoi vahvasti Marien kykyihin mutta tiesi, että edessä olisi valtava työ määrä. Tutkimukset tulisivat viemään vuosia. Kolme kuukautta myöhemmin he saivat yhdessä selville, että radioaktiivisuus tiivistyi pikivälkkeen kahteen kemialliseen jakeeseen. Oli aika ehdottaa löydökselle uutta nimeä, ja ehdotus julkaistiin akatemian tiedejulkaisussa heinäkuussa 1898: ”Jos tämän uuden metallin olemassaolo saa vahvistuksen, niin ehdotamme, että sille annetaan nimeksi *polonium*, sen maan nimen mukaisesti, joka on toiselle meistä synnyinmaa.”¹⁷

Toistaiseksi kukaan ei ollut koskaan nähnyt radiumia tai poloniumia. Sitä varten heidän olisi käsiteltävä massiivisia määriä malmia piskuisessa varastorakennuksessa. Marie ja Pierre joutuivat turvautumaan vähäisiin säästöihinsä hankkiakseen tarvittavan malmin. Heidän oli pakko löytää jostain isompi työtila. Hakemuksia seurasi kieltävä vastaus toinen toisensa perään. Ranska arvosti suuresti tieteitä mutta vain etäältä, eikä varoja jaettu tutkijoille, jotta he voisivat saattaa tutkimuksensa päätökseen. Pariskunta joutui lopulta tyytymään vieläkin rähjäisempään halliin, joka oli oikeastaan vain surkea laudoista kyhätty jääkylmä varasto maalattialla. Marie ja Pierre asettuivat sinne parhaansa mukaan. Marie nousi aina aamuvarhain tutkiakseen pikivälke-nimistä uraanimalmia, samaista kiveä, josta he myöhemmin onnistuisivat eristämään radiumia mutta vain vaivoin, sillä määrät olivat hyvin pieniä. Jatkaakseen tutkimuksiaan he tarvitsivat huomattavan suuren määrän kiviainesta. Pariskunnan katse kääntyi Böömiin, Tšekkoslovakian alueelle, jossa sijaitisi merkittävä Joachimsthalin uraanioksidikaivos. Pierre ja Marie tekivät yhteistyötä Ranskan kemiantuotteiden keskusyhtiön kanssa, jolla oli keinot käsitellä pikivälkettä teollisesti. Tarvittiin tuhansia kiloja kiviainesta ”jotta siitä saatiin eristettyä muutama desigramma aktiivista materiaalia. On selvä, että tehtävä on aikaa vievä, työläs ja kallis.”¹⁸

Yhtäkkiä heidän ovelleen saapui yllätyslähjä! Itävallan hallitus tarjosi pariskunnalle tonnin uraanin louhinnasta jäänyttä jäännösmateriaalia. Se osoitti, miten paljon heidän tutkimuksestaan jo huhuttiin ympäri Eurooppaa. He saattoivat vain seurata sivusta, kun työmiehet kuljettivat kivijätteen heidän laboratorioonsa. Toivo oli jälleen herännyt. Ratkaisu oli kenties jo aivan käden ulottuvilla – vaikka kamiina toimi huonosti, niin että heidän kätensä olivat kylmästä kankeat ja he olivat molemmat uuvuksissa. Pierre Curie totesi: ”Valitsemamme tie on kovin kivikkoinen.”¹⁹ He olivat kuitenkin onnellisia saadessaan työskennellä yhdessä. Siinä kurjassa loukossa he viettivät elämänsä parhaat vuodet. He ahersivat siellä yhteensä neljä vuotta, ja 1800-luvun päätösvuosi olisi yksi heidän elämänsä suurimmista kohokohdista. Silloin he julkaisivat monia tutkimuksia, mukaan lukien artikkelin, joka käsitteli radioaktiivisuuden vaikutuksia.

*

Samaan aikaan kun Pariisiin vuoden 1900 maailmannäyttelyssä juhlittiin modernin teknologian voittokulkua ja etenkin ihmeellistä sähköä, Curien laboratorio oli pikaisen remontin tarpeessa. Vetoisa varastorakennus näytti kolkolta tuulen ujeltaessa raoista ja veden tippuessa katosta. Puutteista huolimatta työtä täytyi vain jatkaa ja tulla toimeen sillä välineistöllä, mitä käsiinsä sai. Tärkeintä oli, että he olivat yhdessä. Pierre kuunteli Marieta ja Marie Pierreä. Heidän rakkautensa perustui keskinäiseen kunnioitukseen. Vuosi 1900 toi mukanaan suuria haasteita. Vielä he eivät sitä tienneet, mutta uusi vuosisata tulisi olemaan Curieiden vuosisata. Maailmannäyttely avattiin suurin juhlamenoin 14. huhtikuuta 1900, ja Pariisiin virtasi yli 48 miljoonaa vierailijaa ympäri maailmaa. Miehet, naiset ja lapset saapuivat joukoittain ihailemaan tieteen saavutuksia ja niiden aikaansaamia ihmeitä. Concorde-aukion, Esplanade des Invalidesin, Chaillot-kukkulan ja Champ-de-Mars-aukion välisellä alueella yhteensä 40 valtiota osallistui juhlailluksiin.

Niin kutsuttu ”sähköpalatsi”, *Palais de l'Électricité*, houkutteli joka päivä tuhansia kävijöitä. Kaikki halusivat päästä kokeilemaan sähkökäyttöistä liukukäytävää, jonka avulla saattoi siirtyä vaivattomasti näyttelypaviljongista toiseen. Sekä lapset että aikuiset hurmaantuivat tästä ”taikakäytävästä”, liukuportaiden esimuodosta, jossa oli kaksi eri nopeuksilla kulkevaa linjaa. Naisilla oli vaikeuksia pysyä pystyssä korkeukengissään, mutta se ei lainkaan vähentänyt ihmelaitteen viehätystä. Toinen kummastuksen aihe oli Lumièren veljesten elokuvateatteri ja sen valtava valkokangas, jolle heijastettiin kuvia, ja samanaikaisesti soitettiin äänitallennetta ensimmäistä kertaa historiassa. Tulevia olympiakisoja silmällä pitäen vihittiin viimein käyttöön myös ensimmäinen metrolinja. Se kuljetti matkustajia Vincennesiin, missä urheilukilpailut järjestettiin, tuolloin ainoastaan miesurheilijoiden kesken. Linja sai nimekseen linja 1, ja se on käytössä yhä tänä päivänä.

Curiet vierailivat ”optiikan palatsissa”, *Palais de l'Optiquessa*, ihailemassa sen ajan maailman suurinta tähtikaukoputkea. Eiffel-tornia vastapäätä sijaitseva sähköpalatsi piti puolestaan huolen, että sähköä riitti koko puolen vuoden ajan kaikkiin näyttelyyn tarpeisiin, mukaan lukien valaistukseen. Palatsin julkisivu oli hämmästyttävä näky, kuin suoraan tuhannen ja yhden yön tarinoista. Koristeellisen luolajäljitelmän ja suihkulähteen taakse kätkeytyi aivan oikea voimalaitos, joka kiehtoii suuresti uteliaita katsojia.

Seinen toisella puolella rue Lhomondilla Pierre ja Marie jatkoivat aherrustaan huomattavasti vaatimattomammassa olosuhteissa, joissa vesipisarat putoilivat sateella laboratorion katosta. Kun kansainvälinen fysiikan kongressi avattiin keskellä elokuun helteitä vuonna 1900 maailmannäyttelyn ollessa vielä täydessä vauhdissa, tiedemiehet ympäri maailmaa odottivat uteliaina. Pierre Curie saapui esittelemään pariskunnan tutkimusten tuloksia otsikolla ”Uudet radioaktiiviset aineet ja niiden synnyttämä säteily”²⁰. Marie kirjoitti jälkikäteen: ”Vuoden 1900 kongressi tarjosi meille tilaisuuden esitellä mahdollisimman yksityiskohtaisesti uudet radioaktiiviset aineet ulkomaisille tutkijoille. Löydökset herättivät suurta kiinnostusta kongressissa.”²¹

Samana vuonna Mariella oli edessä myös toinen haaste: hänet nimettiin vastaamaan Sèvresin tyttökoulun ensimmäisen ja toisen lukuvuoden fysiikan luennoista. Hän työskenteli koulussa opettajana yhteensä kuusi vuotta. Sinä aikana hän teki vaikutuksen kokonaiseen nuorten opiskelijoiden sukupolveen, josta monet haaveilivat myös ryhtyvänsä tutkijoiksi. Yksi koulun opiskelijoista oli Eugénie Cotton, josta tuli lopulta Curieiden perheystävä ja koulun johtajatar. Hän muisti, miten opettajat astuivat sisään ”kellon säestäminä [– –]. Ennen opintojemme alkua saatoimme kuvitella, että fysiikkaa voi oppia vain kirjoista. [– –] Marie Curie vietti kaksi kertaa enemmän aikaa kanssamme ja lisäsi luennoilleen mielenkiintoisia kokeita. Usein hän toi tunneille itse rakentamiaan tai muokkaamiaan laitteita, joita käyttimme hänen opastuksellaan. Laitteet eivät olleet huipputeknisiä, mutta opettajamme näppäryyden ansiosta onnistuimme suorittamaan mitaukset, eikä mikään ollut niin kiehtovaa kuin keskustella sen jälkeen hänen kanssaan saavutetuista tuloksista.”²²

*

Marie piti jatkuvasti yhteyttä Puolassa asuvaan perheeseensä. Mitä muuta hän olisi saattanut tehdä? Hän oli usein huolissaan isästään, joka heikkenevän terveytensä vuoksi oli joutunut muuttamaan Marien veljen Józefin luo. Vähitellen isän voimat ehtyivät. Hän kuoli vain 70-vuotiaana ja paljon vastoinkäymisiä kokeneena 14. toukokuuta 1902. Marie kiiruhti Puolaan vain löytääkseen isänsä makaamassa ruumisarkussa. Hänen mieleensä tulvivat koko eletty elämä, heidän vahva yhteytensä ja keskinäinen hellyytensä sekä muistot isästä, joka oli uskonut tyttäriinsä. Aikana, jolloin naisten haaveet rajoittuivat usein vain seesteiseen väkivallattomaan avioliittoon, monet tyttäret olisivat olleet onnellisia saadessaan hänen kaltaisensa isän. Władysław Skłodowski oli hyvyiden perikuva. Hän oli halunnut, että hänen tyttärensä valitsisivat itse itselleen ammatin. Murheen murtamana nuori

tiedenainen palasi junalla Pariisiin. Hän hukutti surunsa tutkimustyöhön Pierre tukenaan. Aviomies arvosti naisten tieteellisiä kykyjä siinä missä isäkin. Lapsuudestaan saakka Marie oli aina ollut hyväntahtoisten miesten ympäröimä.

Vuosi 1902 toi mukanaan myös iloa. ”Marie sai eristettyä desigramman radiumia ja määriteltyä sen atomipainon.”²³ Saman vuoden marraskuussa Kazimierzin ja Bronian parantola avasi viimein ovensa.²⁴ Sanatorio paistatteli auringossa upeassa ympäristössä Puolan vuoristossa, missä ilma oli puhdasta. Avokätisiä lahjoituksia tehneet aristokraatit ja puolalaislääkärit olivat saapuneet paikalle. Bronia toimi parantolan varapuheenjohtajana. Yksi hänen suurista haaveistaan oli toteutunut. Isä oli ehtinyt menehtyä ennen avajaisia, mutta hän oli sentään saanut tietää, että hänen vanhin tyttärensä oli Marien tapaan saavuttanut tavoitteensa. Tyttärien menestys oli yksinhuoltajalle paras mahdollinen palkinto.

Juhlistaessaan vuoden vaihtumista pikku- Irènen ja tohtori Eugène Curien seurassa Marie ja Pierre eivät voineet olla hymyilemättä. Vuosi 1903 vaikutti lupaavalta. Marien oli tarkoitus esitellä väitöskirjansa ennen kesää. Hän työskenteli vimmaisesti. Irène oli nyt viisivuotias pikkutyttö, jolla oli terävä päättäväinen katse ja kantava ääni. Hän pyysi päästä syliin, vaati huomiota, seurasi kiinnostuneena vanhempiensa touhuja, tarkkaili luontoa ja oli isoisänsä hemmoteltavana. Huoleton ja onnellinen lapsuus. Eräänä iltana äiti kertoi tyttärelleen ilouutisen: hän saisi syyskuussa pikkuveljen tai -siskon 6-vuotissyntymäpäiväkseen. Sitä ennen Marien täytyi vain esitellä radioaktiivisia aineita käsittelevän väitöstutkimuksensa tulokset.

Keväällä hiukan ennen väitöstilaisuutta Marien ollessa raskaana pariskunta matkusti yhdessä Lontooseen, missä Pierre esitteli heidän tutkimustyötään Kuninkaalliselle tiedeakatemialle. Hän mainitsi Marien neljä kertaa esitelmänsä aikana, mutta hänen vaimonsa tunsivat olonsa vaivautuneeksi. Tiedemiehet tuijottivat häntä kuin kummajaista. Naistieteilijä, ennenkuulumatonta! Vaikka Pierre puolusti urheasti vaimonsa kunniaa, matka jätti Marielle kitkerän muiston. Hän ei ollut tuolloin vielä tunnettu omista ansioistaan. Lontoossa hän kuitenkin

tapasi toisen naisfyysikon, Hertha Ayrtonin, joka oli feministiaktivisti ja aikansa huomattavimpia suffragetteja. Kukapa olisi osannut arvata, että pian hän ja Marie todistaisivat yhdessä historian suuria hetkiä ja selviäisivät toistensa tuella monista vaikeuksista. Kyseessä oli pitkän ystävyysden alku. Ennen kuin pariskunta jätti Lontoon pölyt taakseen, Pierre varoitti brittiläisiä kollegojaan radiumin aiheuttamien palovammojen vaaroista. Samalla rakastavaiset tekivät päätöksen: koko ihmiskunnan tuli saada tietää heidän löydöksistään, jotta tutkimukset voisivat auttaa taistelemaan erilaisia sairauksia vastaan, eritoten syöpää. Rahallinen hyötyminen olisi toki voinut taata Irènelle hyvän koulutuksen. Silti tärkeämpää oli, että tutkimustulokset palvelisivat yhteiskuntaa ja olisivat avoimesti kaikkien saatavilla.

Heidän päätöksensä olla hyötymättä tutkimuksestaan taloudellisesti poikkesi suuresti anglosaksisten tieteentekijöiden näkemyksistä, mutta Marie oli järkähtämätön. He olivat päätyneet ratkaisuun yhdessä, ja heille valinta oli selvä – kansan terveys ennen kaikkea. Varmana päätöksestään Marie kapusi Sorbonnen portaat ylös 25. kesäkuuta 1903 ja ahtautui sisälle täyteen luentosaliin, jonne lukuisat yliopistopiskelijat, tyttöjen oppikoulun oppilaat, tutkijat ja uteliaat ohikulkiijat olivat pakkautuneet. Yleisön joukossa istuivat tietysti myös liikuttuneina Pierre, tohtori Eugène Curie ja Puolasta varta vasten paikalle saapunut sisko Bronia. Kaikki paloivat halusta nähdä omin silmin naispuolisen tutkijan, joka esittelisi tieteellisen väitöskirjansa tässä hyvin maineikkaassa – ja miesvaltaisessa – opinahjossa.

Mustiin pukeutunut Marie käveli liitutaululle, joka on aina ollut tieteentekijöiden tärkein työkalu, ja asettui vastapäätä tuttua arvostelulautakuntaa. Lautakunta oli etukäteen tutustunut hänen 132 sivua käsittävään väitöskirjaansa. Marie vastaili heidän kysymyksiinsä rauhallisella äänellä, eikä kolmannelle kuulle edennyt raskaus haitannut millään lailla hänen esiintymistään. Toinen lapsi oli jo tuloillaan, mutta sitä ennen Sorbonnen tiede- ja yliopistoyhteisön oli vihittävä hänet tohtoriksi. Ja millainen vastaanotto! Kun yleisö puhkesi taputtamaan, Marie uskalsi viimein hymyillä. Hän oli vihdoinkin onnistunut rikkomaan

lasikaton ja avaamaan samalla tien muille naisille. Katsomossa istuneet nuoret naisopiskelijat tunsivat, että hetki oli historiallinen. Ironista kyllä, kaksi arvostelulautakunnan jäsentä, professorit Henri Moissan ja Gabriel Lippmann²⁵, vastaanottaisivat Nobel-palkinnon vasta muutamia vuosia naispuolisen tohtorikoulutettavansa jälkeen. Sukupuolten välinen eriarvoisuus alkoi hälvetä vain pari vuotta aiemmin perustetun Nobel-palkinnon myötä. Maailma muuttui, ja nuorille naistutkijoille tulevaisuus näytti lupaavalta.

Tällainen menestys antoi valtavasti toivoa ranskalaisille suffrage-veille, jotka taistelivat väsymättä naisten äänioikeuden puolesta. Tunustettaisiinko naiset viimeinkin täysivaltaisiksi kansalaisiksi? Mutta miehet niin Ranskan kansalliskokouksessa kuin senaatissa ummistivat silmänsä tapaukselta, joka voisi uhata heidän etuoikeuksiaan.

Marie puolestaan palasi työpöytänsä ääreen. Vain muutama päivä menestyksekkään väitöstilaisuuden jälkeen, kun ilma oli ennätyskuuman kesän jälkeen viilentynyt lähes syksyiseksi, Marie tunsu äkkiä voimakkaita supistuksia. Pian tämän jälkeen hän menetti odottamansa lapsen. Keskenmeno romahdutti hänen maailmansa, tuska raastoi hänen sydäntään, eikä kyynelille tuntunut tulevan loppua. Hän oli hartaasti odottanut tätä lasta, ja yhtäkkiä hänen toiveensa oli murskattu. Hän kirjoitti rakkaalle sisarelleen, uskotulleen, joka oli palannut Zakopianen parantolaan Puolan vuoristoon: ”Olen niin järkyttynyt tästä onnettomuudesta, etten ole kyennyt kirjoittamaan kenellekään. Olin niin kovasti odottanut tätä lasta, että tunnen itseni täysin lohduttomaksi [– –]. Lapsi, pieni tyttönen, oli terve ja elossa. Miten suuresti olisin halunnut pitää hänet!”²⁶

Marie hukutti surunsa vimmaiseen työntekoon, jonka avulla hän työsti hitaasti ja vaivalloisesti menetystään. Myös eräs toinen asia huoletti häntä. Vaarantuiiko hänen terveytensä siitä, että hän vietti päivät pitkät laboratoriossaan? Olivatko hänen käsittelemänsä materiaalit vaarallisia? Voisiko hän enää koskaan saada lapsia? Ajatus pelotti häntä. Syksy saapui, ja 12. syyskuuta 1903 perhe juhlisti Irènen 6-vuotissyntymäpäivää. Päivänsankari sai osakseen paljon huomiota ja

hellyyttä. Kesällä äiti oli ollut hyvin surullinen, mutta tuona päivänä hän oli jälleen iloinen. Loppujen lopuksi Irène oli varsin tyytyväinen osaansa perheen ainoana lapsena, aikuisten huomion keskipisteenä.

Muutaman kuukauden kuluttua Puolasta kantautui huonoja uutisia, vaikka Marie oli tuskin toipunut lapsensa menetyksestä. Broniaa oli myös kohdannut onnettomuus. Hänen 5-vuotias pikkupoikansa Georges oli yhtäkkiä sairastunut korkeaan kuumeeseen. Huolimatta Bronian ja hänen miehensä yrityksistä pelastaa lapsensa Georges menehtyi tuberkuloosibakteerin aiheuttamaan aivokalvontulehdukseen. Marien siskolla oli enää yksi lapsi, 11-vuotias esikoistyttö Helena, joka oli vain hiukan Irènea vanhempi. Nyt Marie yritti vuorostaan lohduttaa siskoaan. Mutta miten hän olisi pystynyt siihen, kun pieninkin vihaus pikku-Georgen kuolemasta palautti hänen mieleensä hänen oman menetyksensä ja sen aiheuttaman surun? Tämän vuoden oli toivottu olevan onnellinen, Marien ja Pierren rakkauden juhlaa ja täynnä iloa uuden lapsen syntymisestä, mutta nyt se oli saanut tuhkaisen jälki-
maun niin Ranskassa kuin Puolassa.

Marie kärsi ajoittain kovista kivuista mutta jatkoi silti sinnikkäästi uurastustaan. Hiljaisuuden rikkoivat vain hänen ja Pierren äänet kuin rakkauden ja yhteisen aherruksen kertosaäkeet, heidän elämäntyönsä laulu. He eivät tuolloin ehkä täysin käsittäneet kaiken ponnistelun ja innostuksen keskellä, mutta heidän tutkimustyönsä oli 1900-luvun alun miesvaltaisten hallintoelinten valtataistelun ytimessä. Ei ollut mikään yllätys, että ainoastaan miehistä koostunut Ranskan tiedeakatemia ehdotti Tukholman Nobel-komitealle, että vasta perustettu fysiikan palkinto tulisi myöntää Pierre Curielle ja Henri Becquerelille. Kahdelle miehelle eikä yhdellekään naiselle. Ranskassa tohtoriarvon ensimmäisenä saaneen naispuolisen tutkijan nimi oli pyyhitty pois, aivan kuin häntä ei olisi koskaan ollutkaan. Tietämättömyydessään he näkivät Marien ilmeisesti vain pelkkänä avustajana eikä oikeana tutkijana.

Ruotsissa asiantuntijat halusivat varmistaa, etteivät ehdokkaat olleet epäluotettavia. Silloin ruotsalainen matemaatikko Gösta Mittag-Leffler

huomasi Marien nimen puuttuvan Nobel-komitean ehdokaslistalta. Mittag-Leffler oli arvostettu matemaatikko, Ranskan tulevan presidentin Raymond Poincarén ystävä ja Ranskan-tuntija. Ruotsin historia ja pohjoismainen kulttuuri saattoivat hyvinkin vaikuttaa hänen asenteisiinsa, sillä naisjärjestöt olivat olleet tärkeässä roolissa ruotsalaisessa yhteiskunnassa 1800-luvun puolivälistä lähtien, ja siellä naisten oli helpompi tulla kuulluksi ja päästä tieteellisiin virkoihin kuin Ranskassa. Sitä paitsi hänen siskonsa Anne Charlotte Leffler oli Ruotsin tuon ajan tunnetuimpia näytelmäkirjailijoita. Hän kirjoitti jopa näytelmän yhdessä venäläisen matemaatikon Sofia Kovalevskajan kanssa, jonka saavutukset tunnettiin ympäri maailmaa. Gösta Mittag-Leffler tiesi, että naisillakin oli paikkansa tiedemaailmassa.

Tämä lahjakas ja suoraselkäinen ruotsalaismies katsoi välittömästi velvollisuudekseen ilmoittaa mahdollisesta Nobel-ehdokkuudesta ja Marien nimen puuttumisesta ehdokaslistalta ystävälleen Pierre Curielle, joka oli yhtä lailla vaatimattoman ja oikeudenmukaisen miehen maineessa. Salassapitovaatimuksesta huolimatta hän ei voinut sivuuttaa asiaa ja kirjoitti Pierrelle kirjeen. Kun Pierre oli lukenut luottamuksellisen kirjeen, hän oli typerytynyt. Ilman muuta Marie, hänen elämänkumppaninsa ja työtoverinsa, ansaitsi myös tulla palkituksi. Pierre ei voinut sietää ajatusta, että hänen vaimonsa jätettäisiin pois tieteen historian sivuilta. Naisten kohtaama vääräys oli kestänyt jo liian pitkään, vuosisatoja. Hän kirjoitti vastaukseksi: ”Jos minua todella harkitaan Nobel-palkinnon saajaksi, haluaisin otettavan huomioon, että tutkimukseni radioaktiivisista aineista on tehty yhteistyössä rouva Curien kanssa. Kyseessä on hänen ensimmäinen tutkimuksensa, jossa hän kuvaa uuden aineen löytämisen, ja Marien osuus tässä löydössä on hyvin suuri (hän myös määrittä radiumin painon).”²⁷ Pierren sanat hätkähdyttivät Ruotsissa, varsinkin kun naistieteilijöitä ei ollut tapana tunnustaa eikä hyväksyä eurooppalaisissa tiedeakatemoissa. Gösta Mittag-Leffler otti tästä huolimatta Pierre Curien pyynnön huomioon ja onnistui vakuuttamaan myös muut Nobel-komitean jäsenet, kaikki tietysti miehiä.

Pierren puolustuspuhe oli ihailtava teko, sillä niin monet naisnerot oli työnnetty taka-alalle suurten tiedemiesten varjoon. Pierre Curien itsestäänselvyytenä pitämä oikaisu avasi naisille oven virkoihin, jotka olivat pitkään olleet vain miesten hallussa. Pierre Curie ei tuolloin vielä käsittänyt, miten paljon hän kirjeellään edisti naisten oikeuksia kaikkialla maailmassa. Yhä tänä päivänä sata vuotta myöhemmin Marie Curien Nobel-palkinto toimii esikuvana nuorille.

Kun Nobel-palkinto sitten ilmoitettiin jaettavaksi kolmelle ehdokkaalle, Pierrelle, Marielle ja Becquerelille, pariskunta päätyi yhtäkkiä pimennosta parrasvaloihin. Satoja kirjeitä vyöryi laatikkokaupalla laboratorioon, ja toimittajat juoksivat heidän kintereillään. Siinä missä Marie vaikutti varautuneelta, Pierre ei saanut sanaakaan suustaan kaiken huomion keskellä. Julkisuus häiritsi heidän työntekoaan, eivätkä he voineet enää keskittyä tutkimukseen yhtä paljon kuin olisivat halunneet. Kun Ranskan presidentti Émile Loubet vieraili laboratoriossa tammikuussa 1904 virkamieskuntansa saattelemana, Pierrellä oli vaikeuksia esitellä Marien ja hänen saavutuksiaan, mitä hän jälkeensä häpesi ja harmitteli. Itse asiassa Marie oli heistä kahdesta vähiten ujo. He molemmat olivat kuitenkin kömpelöitä julkisuuden pyöryksessä eivätkä osanneet valmistella vastauksiaan etukäteen. Marie piti osaa ylistävistä lehtiartikkeleista liioiteltuina, ja joissakin karikatyyreissä perheenäitiä nimiteltiin ”radiumin Neitsyt Mariaksi”. Yleisö ja media eivät saattaneet uskoa, että Marie todella oli oikea tutkija ja tehnyt tasavertaisesti tutkimustyötä. Marie ja Pierre saivat lopulta tarpeekseen: ”Olemme hukkuu kirjeisiin sekä valokuvaajien ja sanomalehtimiesten käynteihin. Ihan tekisi mieli piiloutua maan alle, jotta saisi olla rauhassa.”²⁸ Samaan aikaan alati ajan hermolla pysyvä Amerikka tahtoi houkutella parhaita oppineita maahansa. Niinpä Pierre ja Marie saivat kutsun konferenssikiertueelle, josta heille luonnollisesti myös maksettaisiin. Pitkä matka tosin veisi paljon aikaa ja energiaa, mikä olisi pois heidän tutkimustyöstään. Mahdoton ajatus. Myöhemmin Amerikka otti uudelleen yhteyttä... ja uusi seikkailu odotti silloin Marieta.

Ujoudestaan huolimatta Pierre selvisi kunnialla ensimmäisistä luennoistaan Sorbonnen yliopistossa, jonne hänet oli vihdoinkin nimitetty professoriksi. Sali oli tupaten täynnä kuuntelijoita. Koko Pariisi oli saapunut paikalle snobi- ja hienostoseurueineen. Luentosalin ovetkin oli avattava, niin suuria tähtiä heistä oli tullut. Pariskunnan vaatimattomuutta ylistettiin lehdistä, ja se vetosi myös suureen yleisöön. Pierrellä oli kuitenkin vaikeuksia paneutua uusiin tutkimuksiin, niin paljon julkisuus häntä ahdisti: ”Tänä vuonna en ole saanut mitään aikaiseksi enkä ole voinut olla hetkeäkään itsekseeni.”

Kukapa olisi arvannut, että Pierren ja Marien elämä mullistuisi täysin tietyn dynamiitinkeksijän ansiosta? Tehtailija Alfred Nobel oli hakenut patenttia yli 355 keksinnölle ja haalinut kokoon merkittävän omaisuuden. Hän oli asevalmistajan poika. Isä ajautui Pietarissa konkurssiin Krimin sodan vuoksi, minkä jälkeen Alfred Nobel ryhtyi tuottamaan hidastenalleja, nitroglyserolia, joka oli tärkeä askel kohti räjähteiden hallintaa. Hän valmisti useita erilaisia dynamiitteja, joista osa toimi myös vedessä. Rikkautensa huipulla naimattomana miehenä hän kävi kirjeenvaihtoa Victor Hugon kaltaisten kirjailijoiden kanssa, jotka unelmoivat rauhasta. Hän vieraili myös Pariisissa ja osti itselleen linnan metsäisestä Sevrantin kylästä, noin 17 kilometriä Pariisista koilliseen, missä pyroteknikot suorittivat salaisia asekokeita paikalliselle ruutitehtaalille. Sevrantin ranskalaisessa laboratoriossa keksittiin uusi käytännöllisempi räjähdde, joka herätti kuitenkin runsaasti arvostelua, ja Alfred Nobel päätti siirtää tuotannon Italiaan.

Joskus virheellisestä uutisoinnista voi seurata myös iloisia yllätyksiä. Vuonna 1888 Alfred Nobel luki lehteä ja näki tyrmistyksekseen siinä oman kuolinilmoituksensa. Lehteen oli kirjoitettu varsin masentava muistokirjoitus: ”Kuoleman kauppias on kuollut. Eilen menehtyi tohtori Alfred Nobel, joka hankki omaisuuden keksimällä nopeimman mahdollisen tavan tappaa kuin kukaan koskaan aiemmin.”²⁹ Mikä valtava järkytys. Koska hän oli rikastunut keksinnöillä, jotka kylvivät kuolemaa, hän päätti tehdä lahjoituksen. Hän testamenttaisi rahansa niille henkilöille, jotka ovat tehneet ihmiskuntaa hyödyttäviä löytöjä.

Muutama vuosi myöhemmin norjalaisten ja ruotsalaisten Pariisinkerhossa, jonka ikkunoista avautui näkymä Tuileriesin puistoon. Alfred Nobel ilmoitti tekevänsä lahjoituksen, joka astuisi voimaan hänen kuoltuaan. Hänen omaisuudestaan muodostettaisiin rahasto jaettavaksi niille henkilöille, jotka olivat edellisen vuoden aikana ”eniten hyödyttäneet ihmiskuntaa”. Hän valitsi viisi alaa: tietysti rauhantyön, mutta myös kirjallisuuden, kemian, lääketieteen ja fysiikan. Vain vuoden päästä Alfred Nobel menehtyi äkillisesti. Viisi vuotta hänen kuolemansa jälkeen ensimmäinen Nobel-palkintoseremonia pidettiin Tukholmassa vuonna 1901 kohun saattelemana. Ensimmäinen kirjallisuuden Nobel-palkinto jakoi mielipiteitä, mutta ranskalainen runoilija Sully Prudhomme palkittiin vastalauseista huolimatta. Monet kirjallisuuskriitikot olivat pitäneet ilmeisenä valintana Leo Tolstoita, *Sodan ja rauhan* sekä *Anna Kareninan* luoja. Nobel-komitea ei voinut saattaa itseään jälleen kyseenalaiseksi, minkä vuoksi Marie Curien ehdokkuus aiheutti niin kiivasta sananvaihtoa komiteassa.

Pierre ja Marie eivät päässeet paikalle Tukholmaan vuoden 1904 alussa pidettävään palkintojenjakotilaisuuteen ottamaan vastaan fysiikan Nobel-palkintoa. Pierre kärsi pahasta reumatismista, ja Marie oli uupunut kaikesta julkisuudesta. Odottamaton menestys oli ollut heille liikaa. He eivät enää voineet työskennellä tuttuun tapaan vain kahdestaan kohti yhteistä tavoitetta, vaan he tarvitsivat lisäksi selviytyäkseen tutkimustensa ja löytöjensä runsaudensarvesta. Heidän joukkoonsa liittyi kemisti André-Louis Debierne, josta tuli enemmän kuin pelkkä avustaja – merkittävä tutkija, aktiniumin löytäjä sekä ystävä, joka pysyi heidän rinnallaan aina siihen asti, kun jäi eläkkeelle korkeakouluvirastaan vuonna 1946. Debiernestä tuli myös radiuminstituutin johtaja Marie Curien kuoleman jälkeen. Niin kuukaudet kuluivat. Pierre alkoi väsyä. Marie sen sijaan säilytti hellittämättömän tahdonvoimansa. Hän ei voinut millään luovuttaa nyt tässä tieteiden mekassa, kun oli niin lähellä tavoitettaan. Hänen tyttärensä Ève kuvasi ylpeänä päivää, jolloin kaikki muuttui: ”Vuonna 1902, 45 kuukautta sen jälkeen kun Curiet olivat tiedottaneet radiumin todennäköisestä olemassaolosta, Marie vihdoinkin

sai voiton tässä sitkeässä taistelussaan. Hän oli onnistunut valmistamaan yhden desigramman puhdasta radiumia...”³⁰

Yön laskeuduttua pari palasi käsi kädessä laboratorioon ihailemaan radiumia, joka hohti pimeydessä mystistä valoa. He olivat onnensa kukkuloilla. Heidän löytönsä oli ylittänyt heidän villedimmätkin kuvitelmansa. Sarastava 1900-luku alkoi lupaavissa merkeissä.

*

Heidän onneaan täydensi vielä odottamaton yllätys: Marie oli jälleen raskaana. Tällä kertaa raskaus kesti loppuun asti, mikä lievensi lapsen menetyksen jättämää surua. Ève syntyi 6. joulukuuta 1904, seitsemän vuotta Irènen jälkeen. Vuoden 1905 alussa Marie palasi väsyneenä työpöytänsä ääreen. Aamuisin hän jäi kuitenkin kotiin huolehtimaan kahdesta tyttärestään. Irène oli tottunut seitsemän elinvuotensa aikana olemaan kaiken huomion keskipisteenä ainoan lapsen asemassaan, mutta nyt hänen oli sopeuduttava jakamaan vanhempiensa rakkaus uuden vauvan kanssa, vaikka ikänsä puolesta hän tunsii olevansa tämän yläpuolella. Heidän äitinsä ei siltikään luopunut tyttökoulun luennoistaan, niin paljon hän rakasti ajatustenvaihtoa näiden nuorten naisten kanssa, jotka innokkuudessaan muistuttivat Marieta hänen omista opiskeluvuosistaan Sorbonnessa ja hänen loputtomasta halustaan oppia aina uutta.

Curiet matkustivat Tukholmaan vasta vuotta myöhemmin kesäkuussa 1905 keskellä kauneinta vuodenaikaa ottamaan vastaan kuuluisan Nobel-palkinnon itsensä kuningas Oskar II:n kädestä. Palkinnonsaajat saivat myös 150 000 kruunun palkintosumman. Norja oli tuolloin vasta irtaantunut Ruotsin kruunun hallinnasta. 6. kesäkuuta 1905 Pierre Curie piti ainoana palkinnonsaajana puheen, jossa hän varoitti radiumin vaaroista, mikäli se joutuisi vääriin käsiin:

On mahdollista, että radium rikollisissa käsissä voisi osoittautua hyvin vaaralliseksi, ja siksi onkin hyvä pohtia, onko ihmiskunnalle eduksi selvittää luonnon salaisuuksia, onko se tarpeeksi kypsä niitä hyödyntämään vai onko tieto sille vahingoksi. Alfred Nobelin tutkimusten löydöt ovat siitä hyvä esimerkki: voimakkaat räjähteet ovat auttaneet ihmisiä saavuttamaan uskomattomia asioita. Samalla ne ovat myös keino aiheuttaa tuhoa joutuessaan sellaisten suurten rikollisten käsiin, jotka lietsovat kansoja sotaan. Kuulun Alfred Nobelin kanssa ajattelijoihin, jotka uskovat, että ihmiskunta saa aikaan enemmän hyvää kuin pahaa.³¹

Pierre ja Marie olivat tästä huolimatta sokeita tutkimustyönsä riskeille, nimittäin radiumin vaikutuksille heidän terveyteensä. Eivätkä muutkaan tutkijat tuohon aikaan olleet juuri huolissaan radiumin haittavaikutuksista, vaikka ihottumaa ja palovammoja esiintyi. Pierre Curie raportoi oireista lakonisesti Ranskan tiedeakatemian julkaisun artikkelissa, jonka hän kirjoitti toisen Nobel-palkitun Henri Becquerelin kanssa: ”Kädet hilseilevät helposti... Sormenpäät, joilla on pidetty koeputkia tai maljoja, [– –] kovettuvat ja ovat toisinaan hyvin kivuliaat: toinen meistä sai sormenpäihinsä tulehduksen, joka kesti noin viikon ja päättyi ihon kesimiseen, mutta kahdessa kuukaudessa särky ei ole vielääkään täysin lakannut.”³²

Marien nähdessä palohaavoja käsissään hän vain hymyili: pelkkä radiumin aiheuttama rakkula, ei mitään sen vakavampaa. Mutta ajan kuluessa kaikki esineet hänen ympärillään muuttuivat radioaktiivisiksi. Siitä huolimatta hän jatkoi sitkeästi tutkimustyötään. Osa tutkijoista uskoi radiumilla olevan jopa parantavia vaikutuksia. Pierre ja Marie ottivat yhteyttä lääkäreihin ja biologeihin, ja ”Curieiden idea tuotti nopeasti hedelmää. Pian havaittiin, että punahukan kaltaisia ihottumasairauksia pystyttiin parantamaan säteilyn avulla.”³³ He toivoivat löytävänsä radiumille lisää uusia käyttötapoja, joilla voitaisiin kenties jopa pelastaa ihmisiä. Niin tärkeän haasteen edessä mikään vaara ei heitä pelottanut.

Vastoinkäymisiä ja toivonpilkahduksia

Sadetta, aina vain sadetta. Rankkasade ei tuntunut koskaan hellittävän. Marie työnsi avaimen boulevard Kellermannin kotinsa lukkoon. Eräs asia painoi hänen mieltään. Hän oli riidellyt Pierren kanssa aamulla. Marie oli ollut lopen väsynyt ja kaiken lisäksi hänen oli täytynyt pitää huolta Irènestä ja Èvestä. Häntä kadutti, että oli siihen tapaan tiuskinut miehelleen. Hehän rakastivat toisiaan, ja Marie oli hyvin onnellinen Pierren kanssa, joka oli kaikin puolin kelpo puoliso niin kotona kuin työelämässäkin. Hänenhän pitäisi olla kiitollinen saadessaan jakaa tutkimustyönsä hedelmiä elämänkumppaninsa kanssa, joka vielä arvosti häntä suuresti. Monet naiset saattoivat vain haaveilla sellaisesta mahdollisuudesta. Muuttaessaan pois Varsovasta mennäkseen naimisiin Pierren kanssa Marie oli tehnyt oikean päätöksen. Hän halusi äkkiä päästä suutelemaan miestään ja syleillä tätä, jotta aamuinen nahistelu poistuisi mielestä. Rakastaa ja olla rakastettu, millään muulla ei ollut merkitystä.

Pierre ei ollut kuitenkaan vielä tullut kotiin, häntä ei näkynyt missään. Sen sijaan Marie löysi kotoaan muita miehiä. Pierren isä tohtori Eugène Curie ja kaksi Pierren kollegaa seisoivat siellä ilmeet vakavina. Kukaan ei hymyillyt. Miksi ihmeessä he olivat tulleet ja vielä tähän aikaan? Hitaasti miehet kääntyivät hänen puoleensa, mutta kukaan ei

uskaltanut kohdata hänen katsettaan vaan he tuijottivat vaitonaisina kengänkärkiään. Lopulta Marien luo käveli Paul Appell, luonnon-tieteellisen tiedekunnan dekaani, johon poliisilaitos oli ensi sijassa ottanut yhteyttä. Hän kertoi, että oli tapahtunut onnettomuus, törmäys hevostäppöryksen kanssa.

Pierre ei kenties ollut katsonut sivuilleen ylittäessään tien quai des Grands-Augustinsin ja rue Dauphinen kulmassa. Hän oli ollut tulossa kollegojensa kanssa lounaalta, ja keskusteluun uppoutuneena hän ei ollut osannut varoa sateen kastelemaa katua. Hän oli liukastunut katukiveyksellä, ja samalla sateenvarjo oli estänyt häntä näkemästä hevostäppöryjä, jotka olivat rynnistäneet häntä kohti kykenemättä pysähtymään. Pierre oli kaatunut, ja hänen päänsä oli jäänyt hevosen kavioiden ja takapyörän alle. Silminnäkijät olivat huutaneet ja uhkailleet ajuria Pierren maatessa elottomana katukiveyksellä. Hän kuoli 46-vuotiaana. Ajuriparka oli itkenyt poliisiasemalla järkyttyneenä.

Marie ei voinut uskoa kuulemaansa. Pierrekö kuollut? Oikeasti kuollut? Hänen äänensä oli pelkkä kuiskaus. Henki ei kulkenut, aivan kuin se olisi kadonnut hänen miehensä mukana. Mies, jolle hän oli kiukutellut aamulla eikä voisi enää koskaan kertoa, miten paljon hän tätä rakasti. Ruumis tuotiin kotiin vielä samana iltana, kun tytöt oli viety naapurissa asuvien ystävien, fyysikko Jean Perrinin ja tämän vaimon hoiviin. Myös Jean Perrin saisi vuorollaan fysiikan Nobelpalkinnon vuonna 1926. Marie silitti miehensä verisiä kasvoja vanha tohtori Eugène Curie vierellään. Yöllä hän tarttui muistivihkoonsa ja alkoi kirjoittaa päiväkirjaa dialogin muodossa. Miten hän olisi kyennyt luopumaan keskusteluista, jotka olivat jatkuneet vuosien ajan ja johtaneet niin moniin läpimurtoihin ja tuottaneet niin valtavasti iloa? Koko pitkän ja tuskallisen vuoden Marie kirjoitti päiväkirjaa pöytäkirjoiksi kosketuksissa miehensä kanssa, joka ei enää voinut vastata hänelle. Niin kauan kuin hän kirjoitti, Pierre ei voinut olla kokonaan poissa. Hänessä oli yhä hieman elämää jäljellä, niin Marie ainakin halusi uskoa. Joka tapauksessa päiväkirja oli Marielle kuin pelastusrenkas, se piti hänet elossa. Hänen täytyi pysyä hengissä tyttäriensä vuoksi.

Hitaasti hautajaissaattue eteni kohti hiljaista puiden reunustamaa Sceauxin hautausmaata, missä Pierre lepäisi pian äitinsä vierellä. Marie oli vaatinut, että hautajaiset olisivat yksityiset ja pienimuotoiset ilman yleisiä puheita. Tieto Pierren kuolemasta oli kuitenkin kantautunut lehtiin ja noussut etusivun jutuksi samalla lailla kuin San Franciscon maanjäristys, jossa valtaosa kaupunkia oli tuhoutunut liekkimeren nielemänä. Surunvalitteluja kantautui ympäri maailmaa, mutta Marie halusi eristäytyä yksinäisyyteensä. Se ei tietenkään täysin onnistunut, sillä niin paljon tiedemiehiä ja uteliaita ohikulkijoita tungeksi hautausmaan käytävillä. Marien toiveista huolimatta yksi valtiomies oli saapunut kunnioittamaan Pierren muistoa: ranskan sosialistipuolueen ja *L'Humanité*-lehden perustaja Aristide Briand, joka toimisi Ranskan pääministerinä yksitoista kertaa ja vastaanottaisi myöhemmin Nobelin rauhanpalkinnon.

Marie tukeutui tohtori Eugène Curien käsipuoleen, ja hänen Varsovasta saapuneet sisaruksensa Bronia ja Józef valvoivat hänen jokaista askeltaan peläten, että hän saattaisi luhistua hetkenä minä hyvänsä. Kun saattue oli saapunut haudalle, Marie halusi pysyä loppuun asti lankonsa Jacquesin rinnalla. Hän seisoi selkä suorana mustassa puvussaan. Lehtimiehet olivat varotoimista huolimatta onnistuneet piiloutumaan puiden ja hautakivien taakse. Hetkessä salamavalot häikäisivät näkymän ja rikkoivat yksityisyyden. Mariella ei ollut voimia reagoida.

Hän halusi itse kertoa suru-uutisen Irènelle. Perrinit, jotka olivat ottaneet lapsen huostaansa hautajaisten ajaksi, eivät olleet voineet muuta kuin kuiskailla keskenään, ettei esikoinen kuulisi perheen surusta. Ei edes päivänä, jona hänen isänsä laskettiin haudan lepoon. Hautajaispäivän jälkeen Bronian ja tohtori Eugène Curien ollessa läsnä Marie nosti tyttärensä hellästi syliinsä pidätellen kyyneliään. Irène kuunteli mykistyneenä. Ymmärsikö lapsi, mitä kuolema tarkoitti? Hän vaikutti hämmentyneeltä nähdessään äitinsä mustiin verhoutuneena. Mustaan Marie pukeutuisi jatkossakin, aina kuolemaansa asti lähes 30 vuoden ajan. Marie peitteli Irènen sänkyynsä ja kietoi hänet lempeään syleilyyn. Lapsena hän ei itse ollut voinut halata omaa äitiään tuberkuloositartunnan

pelossa. Yön pimeinä tunteina Marie suri, että hänen lapsensa olivat tulleet orvoiksi aivan liian nuorina, kuten hänkin oli. Salongissa pikku-Ève hymyili autuaan tietämättömänä perheen kohtaamasta tragediasta ja vaati päästä leikkimään. Vielä hän ei osannut murehtia, ettei hänellä olisi koskaan ainuttakaan muistoa isästään. Aikuisena hän kantaisi tätä surua ikuisesti mukanaan. Toistaiseksi Marie keskittyi lohduttamaan Irènea. Hänen omaa tuskaansa tuskin kukaan olisi pystynyt edes liennyttämään. Niinpä Marie tarttui jälleen kynään ja kirjoitti edesmenneelle rakkaalleen, sillä kirjoittaminen oli balsamia hänen haavoilleen. Työpöytänsä ääreen kumartuneena ja mustekynä kallellaan hän kirjoitti siistillä vinolla käsialallaan pienin mutta selkein kirjaimin heidän esikoistytästään, aivan kuin Pierre olisi istunut siinä hänen vierellään samassa huoneessa tai olisi vain lähtenyt matkoille. Hän kuvasi, miten reippaasta Irènestä olisi varmasti tullut isälleen erinomainen työpari.

Yö laskeutui boulevard Kellermannille. Marien elämänkumppani oli laskettu haudan lepoon. Yksin jäätyään hän vajosi epätoivoon. Nuori 39-vuotias leski ei kyennyt ilmaisemaan suruaan ystävilleen ja kollegoilleen. Hän ei halunnut nolata itseään, murtua kaikkien edessä, paljastaa, miten hukassa hän oli. Lapset olivat jo nukkumassa. Päivällä Ève oli iloisena ja säteilevänä juossut ympäri taloa, tarttunut hihasta ja vaatinut saada suukkoja ja päästä syliin, mihin tohtori Eugène Curie oli mielellään suostunut. Mutta keskellä tätä pimeää huonetta Pierren poissaolo vyöryi Marien ylitse, lävisti hänen ihonsa ja sydämensä kuin lasersäde. Niinpä hän turvautui ainoaan lohtuunsa, kirjoittamiseen. Hän kertoi kuolleele miehelleen tämän hautajaisista. Tästä päiväkirjasta Marie ei koskaan luopuisi lukuisien muistivihkojensa lisäksi:

Pierre, oma Pierreni, sinä lepäät siinä kuin haavoittunut sotilas, pää sidottuna. [– –] Noita silmäluomia olen suudellut, kun sinä ne suljit, jotta minä niitä hyväilisin... [– –] Lauantaiaamuna laskimme sinut arkkuun, ja minä tuin siirrettäessä sinun päätäsi. Sitten suutelin viimeisen kerran sinun kylmiä kasvojasi. Puutarhasta panin muutamia kukkasia arkkuusi ja

mukaasi annoin myös pienen muotokuvan minusta, sinun ”pienestä, kiltistä naisylioppilaastasi”, kuten sanoit tuosta kuvasta, josta niin kovasti pidit. Sen kuvan on seurattava sinua, sillä se esittää nuorta naista, jolla on ollut onni miellyttää sinua siihen määrään, että pyysit häntä jakamaan elämän kanssasi, vaikka olit vasta muutaman kerran hänet nähnyt. [– –] Sinun ruumisarkkusi on suljettu, enkä minä näe sinua enää. En ole sallinut peittää arkkuasi mustalla vaatteella. Mutta sen sijaan olen sirotellut kukkia arkullesi, jonka ääressä istun.¹

Kärsimystä lisäsivät entisestään rahahuolet. Miten he eläisivät ilman Pierren palkkaa, joka oli ollut paljon suurempi kuin Marien? Pieni leskeneläke ei riittäisi kahden tyttären elättämiseen. Varsinkin kun Marie kieltäytyi ottamasta vastaan almuja! Hän halusi yksin huolehtia perheestään. Hän ei tahtonut olla kiitollisuudenvelassa kenellekään. Epäilemättä Puolassa viettämiensä vaikeiden vuosien ja Pariisissa kärsimänsä köyhyyden jälkeen Marie osasi arvostaa itsenäisyyttä, jonka perusta oli taloudellinen riippumattomuus, kuten feministifilosofi Simone de Beauvoir totesi myöhemmin kirjassaan. Jollain perheen oli kuitenkin eletävä.

Hänen läheisensä, Bronia ja Pierren veli Jacques Curie, olivat huolissaan. He panivat saman tien toimeen hyvin uskaliaan suunnitelman, lähes pähkähullun. He päättivät kysyä Sorbonnen yliopistolta, voisiko Marie Curie, Nobel-palkittu kuten miehensäkin ja täten arvostettu tutkija, jatkaa miehensä virkaa? Ehdotus herätti suurta vastarintaa. Nainen Sorbonnessa? Ennenkuulumatonta! Yliopiston herrat eivät tietenkään uskaltaneet ilmaista varautuneisuuttaan näin suorasanaisesti, mutta ennakkoluulot istuivat tiukassa. Monet nimekkäät tiedemiehet puolustivat Marieta. Lopulta 13. toukokuuta 1906 alle kuukausi Pierren kuoleman jälkeen Sorbonnen yliopisto suostui nimittämään Marien fysiikan professorin virkaan edesmenneen aviomiehensä tilalle ja luovutti myös laboratorion tämän käyttöön. Saattoihan yliopisto nyt ylpeillä, että kuuluisa nobelisti opetti heidän arvostetun oppilaitoksensa seinien sisällä.

Mutta oliko Marie fyysisesti ja henkisesti siinä kunnossa, että hän pystyisi pitämään luentoja? Tietenkin hän oli. Hän oli kohdannut elämässään jo niin paljon vastoinkäymisiä, ettei hän kerta kaikkiaan voinut luovuttaa nyt. Hän otti haasteen innolla vastaan viiltävästä surustaan huolimatta. Hänellä olisi koko kesä aikaa valmistella tulevia luentojaan. Hän halusi myös löytää tilalleen sopivan sijaisen Sèvresin kouluun. Eihän hän voinut hylätä opiskelijoitaan, Ranskan tieteen tulevia toivoja, joista kasvaisi pian uusi naistieteilijöiden sukupolvi. Lempeästi mutta järkähtämättömästi hän pyysi ystäväänsä Paul Langevinia sijaisekseen ainakin yhdeksi vuodeksi tähän maineikkaaseen nuorten naisten opinahjoon. Vanhana perhetuttuna Langevin tietysti suostui. Marie saattoi huokaista helpotuksesta. Hänen nokkelat sévresiläisensä oli täten pelastettu, ja hän puolestaan oli valmis astumaan Sorbonnen yliopiston käytäville.

5. marraskuuta 1906 Sorbonnen suuri luentosali kuhisi väkeä: tutkijoita, vakiokävijöitä, ystäviä, yliopiston ja Sèvresin koulun opiskelijoita, seurapiiriväkeä, snobeja, uteliaita katselijoita ja sanomalehtitoimittajia. Muutama parhaimpiinsa pynttäytynyt nainen oli jopa pyytänyt ajuriaan varaamaan heille istumapaikan tunnin etujassa. Raikuvien taputusten saattelemana Marie saapui saliin vilkaisemattakaan yleisöön eikä aloittanut luentoaan minkäänlaisilla turhilla korulauseilla. Hän oli tullut puhumaan tieteestä – hänen ja Pierren yhteisestä tutkimuksesta – eikä millään muulla ollut merkitystä. Marie jatkoi siitä, mihin hänen puolisonsa oli jäänyt. Suurin osa paikallaolijoista ei ymmärtänyt sanaakaan kuulemastaan, mutta sillä ei ollut väliä, Marien ensimmäisestä luennosta kohistiin silti lukuisissa pariisilaispöydissä.

Ajatteliko Marie tuolloin uraansa, jonka hän oli luonut vain alle kymmenessä vuodessa? Unelmaa, josta hän oli haaveillut työskennellessään ahdasmielisissä puolalaisperheissä syrjäisellä maaseudulla? Tuskin. Päätettyään luennon hän mietti jo seuraavaa ja sitä seuraavaa sekä tietysti kahta pientä tyttärtään. Hänen ajatuksensa olivat myös hänen puolalaisen perheensä luona, sillä Bronian oli täytynyt palata takaisin Puolaan.

Sisarukset tukeutuivat toisiinsa enemmän kuin koskaan, ja side heidän välillään oli niin luja, että vain kuolema voisi heidät erottaa.

6. joulukuuta 1906 vietettiin hyvin poikkeuksellista syntymäpäivää. Edessä oli jälleen yksi ilta, jolloin Pierre ei olisi hänen vierellään. Ruokapöydän ääressä istuivat vain tohtori Eugène Curie, Irène ja pikku-Ève. Perheen kuopus täytti kaksi vuotta. Viimein Marie saapui kotiin, suukotti tyttöjään ja rutisti heidät syliinsä. Sitten hän liittyi toisten seuraan illallispöytänsä ja antoi Èven puhaltua kaksi kynttiläänsä piilotellen samalla kyyneliään. Hän ei voinut enää sietää tätä taloa. Pierre tuntui olevan läsnä kaikkialla. Heidän oli muutettava jonnekin muualle, uuteen kotiin, joka ei muistuttaisi alinomaa Pierren poissaolosta. Hän halusi löytää tilavan kodin ja puutarhan, missä lasten olisi hyvä kasvaa kaukana Pariisin pölyistä. Sceaux oli tuolloin vielä pääkaupungin saasteiden ja melun ulottumattomissa. Juuri Pariisin kadut olivat koituneet hänen miehensä kohtaloksi, kun taas Sceaux oli vehreä pikkukaupunki, jossa hän oli mennyt naimisiin ja jonka mullassa Pierre nyt lepäsi. Siellä hän voisi helposti livahtaa tyttäriensä huomaamatta vierailemaan puolisonsa haudalla. Työmatkat laboratoriolle toki piteisivät, mutta se ei haittaisi. Marie lähtisi varhain aamulla ja palaisi kotiin vasta iltamyöhään. Mutta lapset saisivat sentään elää turvallisessa ympäristössä, ja heidän isoisänsä pitäisi heistä huolta päiväsaikaan. Se oli tärkeämpää kuin mikään muu.

Irène sopeutui nopeasti muutokseen. Lempeä ja hyväntuulinen isoisä Eugène Curie yritti puolestaan parhaansa mukaan paikata poikansa poissaoloa ja nautti lapsenlapsiensä seurasta. Irène oli jo 9-vuotias, luja- ja tahtoinen ja aina käskyttämässä isoisäänsä tai rupattelemassa hänen kanssaan. Hän kuunteli tarkkaan aikuisten keskusteluja ja imi itseensä tietoa. Esikoinen oli jo tuolloin kiinnostunut luonnontieteistä ja kyseli isoisältään, oliko tämä koskaan nähnyt dinosauruksia. Pikku Ève oli tyytyväinen hellän isoisän läsnäoloon, olihan tämä toistaiseksi ainoa mies talossa. Kuopus kuvasi myöhemmin isoisäänsä äitinsä elämäkerrassa hillittyyn tyyliinsä:

Ève on vielä liian nuori, jotta hänen ja isoisän välille voisi muodostua täysin välitöntä suhdetta, mutta hitaalle ja arastelevalle Irènelle, joka on niin suuressa määrin edesmenneen isänsä kaltainen ja samalla vanhuksen mielestä kuin hänen ilmetty poikansa, on vanha tohtori todellinen, verraton ystävä. Vanhus ei tyydy opettamaan Irènelle vain luonnonhistoriaa vaan istuttaa tyttöön innostuksensa Victor Hugoon. [– –] Aikuisen Irène Joliot-Curien henkinen tasapainoisuus, hänen tapansa välttää ikäviä tunteita ja keskittyä ainoastaan tosiasioihin sekä hänen pappisvallan vastaisuutensa ja muutkin poliittiset mielipiteensä olivat suoraa perintöä hänen isoisältään.²

Marie poistui talosta aamuarhaisella, kun lapset valmistautuivat lähtemään kouluun, ja aloitti työskentelyn jo junassa, joka kuljetti hänet Pariisiin. Hetkeäkään ei ollut hukattavana. Se oli myös keino estää kipeitä muistoja valtaamasta hänen mieltään, vaikka Pierre oli joka hetki hänen ajatuksissaan. Viikonloppuisin hän vei tyttänsä pyöräretkille tai pitkille kävelyille, satoi tai paistoi. Edes lumituisku ei pidätellyt heitä. Niin lapsista kasvaisi pelottomia ja itsenäisiä aikuisia. Marie ei sallinut heiltä inahdustakaan, kun ukkonen jyrähti kodin lähellä. Hän ihasteli taivaalla välkkyviä salamia ja ukkosen jyrinää ja selitti tyttärilleen, että mitä useampi sekunti kului salaman ja jyrähdyksen välillä, sitä kauempana ukonilma oli. Tiede auttoi ymmärtämään ja hälventämään pelkoja.

Marielle tämä ei vielä riittänyt. Nobel-palkinnosta ja tieteellisistä läpimurroista huolimatta Sorbonnen yliopisto ei pitänyt lupaustaan uudenaikaisemmasta ja käytännöllisemmästä laboratorion. Marie uhkasi sanoutua irti ja siirtyä työskentelemään Pasteur-instituuttiin, jonka johtajan tohtori Émile Rouxin³ hän tunsi hyvin. Sorbonnen johto otti uhkauksen vakavasti, luovutti Marielle tontin ja myönsi rahoituksen uuden tutkimuslaitoksen rakentamiseen yhdessä Pasteur-instituutin kanssa. Uusi radiuminstituutti oli jaettu kahteen osastoon. Toinen

niistä oli erikoistunut biologiseen tutkimukseen ja kartoittaisi säteilyn lääkinnällisiä käyttömahdollisuuksia syövän hoidossa. Osastoa johti radiologian erikoislääkäri, professori Claudius Regaud. Marie puolestaan sai vastuulleen radiuminstituutin Curie-osaston, joka keskittyisi radioaktiivisten alkuaineiden fysikaalis-kemialliseen tutkimukseen. Muutama vuosi myöhemmin maailmansodan puhjettua professori Regaud pääsi osoittamaan taitonsa myös käytännössä. Hän hoiti paikalla vakavasti haavoittuneita sotilaita, joita muuten olisi odotanut varma kuolema. Hänen Gérardmerin sairaalassaan kuoli sodan aikana vähiten potilaita. Kiitoksena lukuisien henkien pelastamisesta Ranskan presidentti Raymond Poincaré saapui henkilökohtaisesti vuonna 1915 luovuttamaan hänelle Kunnialegioonan arvomerkin. Sodan jälkeen Claudius Regaud palasi jatkamaan tutkimustyötään vuonna 1920 perustetun Curie-säätiön lääketieteen osastolle ja pysyi virassaan aina vuoteen 1937 asti. Marie Curie osasi aina valita parhaat yhteistyökumppanit, jotka olivat yhtä uutteria ja työilleen omistautuneita kuin hän itse.

*

Talvi 1910 oli ankara. Sceauxissa lumen ja jään keskellä vanha tohtori Curie rupatteli Irènen kanssa. Tyttö lähestyi jo murrosikää. Isoisän pitämät kasvitieteen, matematiikan ja biologian oppitunnit olivat tehneet häneen vaikutuksen. Curien perheen esikoinen piti kovasti luonnontieteistä. Hän ei vielä tiennyt, millainen tulevaisuus häntä odottaisi aikuisena, mutta hän kuunteli tarkkaavaisena äitinsä ja isoisänsä keskusteluja. Ja osallistui niihin myös itse. Hänen kysymyksensä huvittivat kovasti tohtori Curieta, joka yritti parhaansa mukaan vastata niihin kaikkiin mutta joutui välillä lepäämään. 73-vuotias vanha tohtori tunsu itsensä päivä päivältä väsyneemmäksi. Ajan mittaan hänellä oli yhä enemmän vaikeuksia kammata itsensä ylös. Marie seurasi huolestuneena sivusta. Tästä anteliaasta, sivistyneestä, eloisasta ja hauska-

miehestä oli tullut hänelle korvaamaton tuki vaikeuksien keskellä ja tärkeä sijaisisä Irènelle ja Èvelle. Marie hoiti appeaan kaikella rakkauksella, jonka hän saattoi antaa, mutta siitä huolimatta Eugène Curie sairastui keuhkokuumeeseen. Hän kuoli 83-vuotiaana Curien naiskolmikön ympäröimänä ja poikansa Jacques vierellään.

Vuoden 1910 helmikuu oli synkkä. Vanhan tohtorin kuoltua Marie jäi yksin huolehtimaan kahdesta tyttärestään. Irène oli järkyttynyt. Kaksitoistavuotias oli yhtäkkiä menettänyt leikkikaverinsa, joka oli tutustuttanut hänet kulttuuriin, tieteisiin, luonnon ihmeisiin, politiikkaan, kirjallisuuteen ja uskonnollisen tunnustuksettomuuden periaatteeseen. Isoisän kuolema oli valtava menetys. Ève oli myös surullinen, vaikkei täysin ymmärtänyt tilanteen vakavuutta. Tästä lähtien kotona ei ollut enää ketään odottamassa, kun lapset palasivat koulusta. Ei yhtään aikuista, jonka kanssa Marie voisi keskustella, eikä ketään, joka olisi lohduttanut häntä tutulla lempeällä olemuksellaan. Uusi tuskallinen suru sattui Marieen. Hänen oli jälleen saatettava yksi Curien miehistä Sceauxin hautausmaalle hyytävän kylmässä säässä. Helmikuun lopulla vuonna 1910 kova viima puhalsi pääkaupunkiseudun yli. Marie hytisi kylmästä. Samassa hän ajatteli jälleen Pierreä, kuinkas muutenkaan. Hän määräsi Pierren ruumisarkun kaivettavaksi ylös haudasta. Tohtori Curien arkku voitiin siten laskea alimmaiseksi ja Pierren arkku nostaa isänsä arkun päälle. Perheen vanhimman kuului levätä haudan pohjalla. Näin Pierren arkku paljastuisi ensimmäisenä, kun olisi Marien vuoro seurata aviomiestänsä. Kun Pierren arkku laskettiin uudelleen maahan, Marie kääntyi katsomaan kylmästä kangistuneita tyttäriään. Hänen lapsensa tarvitsivat häntä niin kuin myös hänen laboratorionsa ja tutkimustyönsä. Hän ei voinut murtua nyt. Oli jatkettava eteenpäin, noustava yhä uudestaan ja uudestaan.

Mutta miten lievittää surua, vähentää tuskaa, jos se oli mitenkään mahdollista? Tekemällä työtä, eivätkä lapset olleet tästä poikkeus. Marie halusi tarjota lapsilleen tasapainoisen kasvatuksen, terveen mielen terveessä ruumiissa. Ranskalainen koululaitos ei panostanut riittävästi voimisteluun ja urheiluun, ja Marie halusi enemmän. Lasten täytyi saada

nauttia raikkaasta ulkoilmasta. Niinpä tyttöjen lapsuuteen kuului tämän tästä pitkiä, toisinaan jopa uuvuttavia kävelyretkiä. Sceauxin puutarhaan asennettiin voimistelutanko, jossa oli kiipeilyköysi ja voimistelurenkaat roikkumista varten. Tytöistä tulikin luokkansa parhaita liikunnassa. Marie järjesti tyttärilleen myös kymmenien kilometrien pituisia pyöräretkiä luonnon helmassa, eikä väsymykselle ollut sijaa. Kaiken tämän tarkoituksena oli kasvattaa lapsista sitkeitä ja pelottomia. Marien oli itse täytynyt voittaa pelkonsa lapsuudessaan, joka oli ollut paitsi rakkauten-täyteinen myös raskas äidin kuoleman ja venäläismiehityksen vuoksi. Tärkeintä oli pitää pää kylmänä. Lapset eivät saisi säikkyä pimeää tai ukkosta. Marie oli joutunut kokemaan elämässään jo monia kauhuja ja halusi kaikin keinoin suojella lapsiaan samoilta traumoilta.

Näinä neljänä ensimmäisenä vuotena, kun Pierre oli poissa, Marie ei kyennyt lausumaan ääneen Pierren nimeä eikä puhumaan lapsille heidän isästään. Se oli hänelle mahdoton tehtävä. Tutun nimen lausumiseen kätkeytyi yhä liikaa surua, jota Marie yritti vaivoin peitellä. Jos hän mainitsisi nimen ääneen, hän saattaisi purskahtaa itkuun ja järjestää lapsille hämmentävän kohtauksen. Irène oli sentään kuullut äitinsä juttelevan isänsä kanssa, kun tämä oli vielä elossa. Hänen korvissaan nimi Pierre symboloi hänen vanhempiensa välistä rakkautta. Mutta mitä Ève muistaisi isästään? Puhumattomuus oli raskas taakka kahdelle orpolapselle, mistä Ève kertoi aikuisena:

Hän on tehnyt omituisen päätöksen: hän ei koskaan puhu lapsille isästä. Se perustuu ennen kaikkea suorastaan fyysilliseen mahdottomuuteen. Aina elämänsä iltaan saakka Marien on mitä vaikein lausua nimeä 'Pierre' tai 'Pierre Curie' [– –] ja puhuessaan hän käyttää uskomattomia sotajuonia kiertääkseen muistojen maita. [– –] Tällaista isän nimen mainitsemattomuutta hän ei pidä minään vääryytenä lapsia kohtaan. Hän riistää ennemmin heiltä ja itseltäänkin surunsuloiset muistot kuin antaisi heidän vaipua jonkinlaiseen murhenäytelmän ilmapiiiriin.⁴

Väistämättä Ève kärsi tästä eniten. Ilman ainoatakaan muistoa isästään perheen kuopus joutui kasvamaan keskellä hiljaisuutta ja poissaoloa. Isä oli kuin varjo, josta ei saanut puhua.

*

”Taas juttu suffrageteista!”

Kolmetoistavuotiaana Irène oli kiinnostuneempi tieteistä kuin kohu-uutisista. Lehtien palstoilla kerrottiin englantilaisten suffragettien toimista. Naisaktivistit nousivat otsikoihin rikkomalla ikkunoita, uhkailemalla kansanedustajia ja järjestämällä mielenosoituksia koleassa sumussa ja viimassa muiden brittien pilkatessa heitä vierestä. Otteet kovenivat, mutta miesvaltainen hallitus ei ottanut kuuleviin korviinsa feministien vaatimuksia naisten äänioikeudesta. 18. marraskuuta 1910 suuri joukko naisia oli kokoontunut Westminsterin palatsin edustalle, kun poliisi kävi väkivaltaisesti käsiksi väkijoukkoon. Lukuisat suffragetit saivat vammoja pahoinpitelyn takia, kaksi naista menehtyi ja satoja pidätettiin, tuomittiin ja vangittiin. Rankaisutoimet olivat yhä julmempia. Heidän pahimmaksi vastustajakseen osoittautui maan silloinen sisäministeri, Winston Churchill. Hän määräsi nälkälakossa olevat suffragetit pakkoruokintaan huolimatta sen tuottamasta kärsimyksestä, tukehtumisvaarasta ja vammoista. ”Tämän jälkeen naiset eivät enää osoittaneet mieltään valmistautumatta etukäteen”, kertoo Elizabeth Crawford kirjassaan.⁵ He opiskelivat jujutsua Edith Margaret Garrudin johdolla. Tämä puolitoistametrinen feministiaktivisti opetti miehensä kanssa kampsailulajeja Lontoossa, ja hänestä tuli suffragettien tai tarkemmin heidän järjestönsä, Naisten sosiaalisen ja poliittisen liiton WSPU:n⁶, virallinen opettaja.⁷ Edith Margaret Garrud oli yksi ensimmäisistä naisista, jotka opettivat itsepuolustuslajeja. Naisaktivisteja eivät uhanneet ainoastaan poliisit vaan myös väkivaltaiset kadunmiehet, joiden vihamielisyyttä sanomalehdet lietsoivat pilkkaamalla naisten

äänioikeuspyrkimyksiä. Vaara vaani kaikkialla, ja kaduilla käynnistyi suoranainen suffragettien ajojahti. Väkivallan uhka oli jatkuvasti läsnä, ja nyt jos koskaan heidän täytyi osata puolustaa itseään. Suffragetit eivät luovuttaneet vaan perustivat suojeluskaartin, henkivartioiden ryhmän, jota kutsuttiin nimellä ”amatsonit”.

Nuori Irène oli kuullut puhetta yhteenotoista, joissa naisia pahoinpideltiin ja osa päätyi vankilaan kidutettavaksi. Juuri 13 vuotta täyttänyt murrosikäinen ei kuitenkaan vielä käsittänyt naisten rohkeutta. Hän kirjoitti äidilleen: ”Olen huomannut, että melkein päivittäin joku englantilaisministeri pääsee miltei hengestään suffragettien takia, mutta minusta se ei ole kovin fiksu tapa osoittaa, että naiset ovat kykeneviä äänestämään.”⁸ Tuolloin Irène ei voinut aavistaa, että jotkut naisaktivistit olivat itse asiassa pitkälle tähtääviä tutkijoita ja pian hän tapaisi heidät henkilökohtaisesti. Erityisesti yksi heistä tarjoaisi hänelle lohtua ja tukea vaikeina hetkinä. Myöhemmin vuonna 1918 Ison-Britannian parlamentti äänesti uudistuksen puolesta, joka antoi äänioikeuden kahdeksalle miljoonalle englantilaisnaiselle. Äänestää saattoivat yli 30-vuotiaat naiset mutta edelleen tietyin ehdoin. Oli odotettava aina vuoteen 1928, että kaikki yli 21-vuotiaat naiset Isossa-Britanniassa saivat äänioikeuden. Curien naiset seurasivat lähietäisyydeltä naisten taistelua tasa-arvon puolesta.

*

Koti tuntui kovin tyhjältä. Irène oli jo nuori murrosikäinen, ja Èvekin kasvoi. Mitä lasten kasvatukseen tuli, Mariella oli hyvin poikkeuksellisia periaatteita 1900-luvun alun tyttölapsille. Elettiinhän aikaa, jolloin naiset pukeutuivat edelleen epäkäytännöllisiin pitkiin leninkeihin ja urheilu ja voimistelu oli sallittu vain kaikkein vauraimmissa piireissä, joihin Curien perhe ei kuulunut. Aikansa edelläkävijänä Marie halusi, että jokaista työtuntia seurasi tunti liikuntaa. Puutarhaan oli asennettu tätä varten trapetsi, voimistelurenkaat ja kiipeilyköysi. Marie tähtäsi

aina korkealle. Lapset tiesivät sen ja halusivat tietysti miellyttää äitiään. Heistä sukeutui liikunnallisia ja kilpailuhenkisiä. Ève tosin myönsi jälkeensä, että hänen isosiskonsa oli häntä sinnikkäämpi, sillä tämä oli perinyt äitinsä rautaisen tahdon. Eikä aikaakaan, kun he voittivat urheilupalkintoja paikallisessa lyseossa. Ja jotta tytöistä voisi tulla oikeita tutkijoita, he eivät saaneet olla alistuvia tai pelokkaita. Oliko ankaran kasvatuksen taustalla Marien kokemus elämästä venäläisvallan alla ja sitä seurannut nöyryytys ja maanpako? Eikö hänen ollut täytynyt itsekin pysyä lujana kohdatessaan köyhyyttä ja yksinäisyyttä ja vielä iässä, jolloin nuori nainen haluaisi ennen kaikkea pitää hauskaa, nauraa, haaveilla, opiskella ja rakastua? Marie ei halunnut, että hänen tyttärensä joutuisivat kärsimään. Hänen elämänohjeensa oli luottaa omiin kykyihinsä, tapahtuipa mitä tahansa.

Toisinaan tiedenero kuitenkin väsyi. Säteilyn vaikutukset alkoivat tuntua, vaikka Marie yritti olla kiinnittämättä niihin huomiota. Silloin hän hyppäsi pyöränsä selkään ja polki ristiin ja rastiin maaseudun pikukuteita. Irène pyöräili yhä nopeammin, pian hän ohitti jo äitinsäkin, mutta se ei Marieta haitannut. Hän yritti pysyä tyttärensä vauhdissa ja palasi toisinaan illalla kotiin läpeensä väsyneenä ja turtana. Mutta miten ihanaa oli unohtaa laboratorio muutamaksi tunniksi ja vain nauttia luonnonrauhasta! Se oli korvaamaton onni. Tytötkin nauroivat ja vaikuttivat iloisilta.

Miksi siis tyytyä pelkkään pyöräilyyn, kun tarjolla oli jatkuvasti uusia liikuntalajeja? Vuoristo, johon Bronia-täti oli heidät tutustuttanut Puolassa, oli myös lupaus uudesta haasteesta: laskettelusta. Vapaalaskua hylkeennahat suksien pohjassa ja ilman hiihtohissejä, tuuli vain viuhui korvissa ja piiskasi vasten kasvoja kirkkaan lumen häikäistessä näkymän. Mikä huumaava elämys. Curien siskokset muistaisivat tämän ikuisesti: ”Aikana jona talviurheilusta alettiin vasta puhua, äitini vei minut ja siskoni jouluna pieneen vuoristokylään Juralle luistelemaan järven jäällä. Siellä vedin myös ensimmäistä kertaa jalkaani sukset ja laskin yli kymmenen metrin rinteestä. Vaikka suoritusemme jäivät vaatimattomiksi enkä palannut talviurheilun pariin kuin vasta vuonna 1922, voin hyvin

kerskailla olevani yksi Ranskan ensimmäisistä laskettelijoista.”⁹⁹ Myöhemmin perhe osti alppimajan pienestä Courchevelin vuoristokylästä, josta kasvoi myöhemmin huippusuosittu hiihtokeskus. Erämajasta tuli perheen toinen pakopaikka, pieni lintukoto. Irènellä ja Èvellä oli ainutlaatuinen mahdollisuus nauttia niin Bretagnen merimaisemista kuin Alppien vuorista, jonne vain harvoilla oli pääsy ennen sotaa.

Tytöt saivat hyvin poikkeuksellisen kasvatuksen. Ève ja Irène eivät käsittäneet, miten suuresti he poikkesivat muista vuosisadan alun nuorista naisista, joiden osaksi jäi haaveilla hyvästä naimakaupasta rikkaan porvarismiehen kanssa. Curien siskosten nuoruus oli huoletonta aikaa, varsinkin kun he jakoivat sen muiden akateemikkoperheiden lasten kanssa. Èvellä oli erityinen lahja, jonka hänen äitinsä oli pannut merkille jo tämän ollessa pieni, nimittäin musiikki. Nelivuotiaasta asti Ève kävi musiikkitunneilla ja soitti pianolla monia lauluja ja sävelmiä. Ystävät kuuntelivat hänen soittoaan ihastuksissaan, ja Marie oli liikuttunut. Entä jos hänen kuopuksestaan tulisi yhtä taitava pianisti kuin Irènestä tutkija? Piilikö lapsessa taiteilijanero? Irène ei ollut yhtä innostunut musiikista: nuottien opiskelu ärsytti häntä, ja pianotunnit veivät hänen kallisarvoista aikaansa tärkeämmiltä asioilta kuten fysiikan ja kemian tehtäviltä. Eräänä päivänä Èven täyttäessä kuusi vuotta puolalainen pianisti-säveltäjä Ignacy Paderewski saapui kuuntelemaan Èven soittoa ja kehui tytön harvinaisia kykyjä. Marie oli haltioissaan. Oliko tyttö kenties oikea virtuoosi? Vielä oli liian aikaista sanoa, mutta toiveet olivat korkealla. Marie antautui haaveilemaan ja löysi jälleen hymynsä. Juuri sitä hän tarvitsi.

*

Tammikuussa 1911 Marie harppoi juoksujalkaa laboratoriolle. Hänellä oli edessään vaikea päätös. Ilmoittautuisiko hän ehdokkaaksi Ranskan tiedeakatemiaan, joka oli ennen kaikkea hyvin miehinen yhteisö? Olihan hänet toisaalta palkittu yhdellä maailman arvostetuimmista

tunnustuksista, fysiikan Nobel-palkinnolla. Eikö juuri hänen kaltaisensa maineikas tutkija voisi olla ensimmäinen nainen, joka astuisi arvovaltaiseen akatemiaan? Lisäksi muutamat hänen edesmenneen miehensä työtovereista muistuttivat, että Marie oli jo monien muiden maiden tiedeakatemian jäsen, kuten Ruotsin, Alankomaiden ja jopa Pietarin, missä venäläisakateemikot eivät olleet panneet pahakseen hänen puolalaisjuuriaan. Mitä Ranskan akatemia oikein enää jahkaili?

Häntä vastassa oli toinen ranskalaiskandidaatti, katolilainen Édouard Branly, jota puolustettiin kiivaasti ja sitäkin painokkaammin, kun Nobel-komitea oli epäoikeudenmukaisesti myöntänyt fysiikan Nobel-palkinnon ainoastaan italialaiselle keksijälle Guglielmo Marconille ja jättänyt näin kokonaan huomioimatta ranskalaisfyysikko Édouard Branlyn työpanoksen. Branly oli sentään keksinyt ensimmäisen radioaaltoja vastaanottavan laitteen, mikä teki hänestä radion varhaisen kehittäjän. Monet nimekkäät ranskalaistutkijat halusivat korjata tämän vääryyden. Yhtäkkiä lehdistö sekaantui tapaukseen. Etenkin Léon Daudet syytti *L'Action française*ssa julkaistuissa vihamielisissä kirjoituksissaan, että Dreyfusin kannattajat olivat lyöttäytyneet salaliittoon puolustamaan ”ulkolaisnaista” tavoitteenaan estää katolilaisen ranskalaisehdokkaan pääsy akatemiaan. Yleisöä tulvi akatemian tiloihin 24. tammikuuta 1911 vastustamaan tiedenaisen valintaa. Siitä huolimatta ensimmäisellä äänestyskierroksella Branly oli vain yhtä ääntä Marieta edellä, 29 vastaan 28. Toisella kierroksella Branly valittiin 30 äänellä. Marie oli siis hävinnyt kunnialla mutta tunsu itsensä silti nöyryytetyksi. Ehkä parempi onni ensi kerralla? Kenties, ainakin voitto oli ollut lähellä. Irène, jo nuori murrosikäinen, halasi äitiään ja yritti lohduttaa muttei koskaan unohtaisi tuota päivää. Hän seurasi tilannetta vaiteliaana sivusta. Kukaties jonakin päivänä olisi hänen vuoronsa asettua ehdokkaaksi?

*

Eräänä kauniina iltana ranskalaiskirjailija Marguerite Borel, taiteilijanimeltään Camille Marbo, hätkähti avatessaan oven Marielle, joka oli saapunut kahvilaan illastamaan tutkijaystäviensä kanssa – neljä vuotta leskenä elänyt tiedenero ei ollutkaan pukeutunut mustiin! Marie hymyili ja suorastaan säteili iloa. Mikä ihme oli saanut hänet unohtamaan tiedeakatemian äänestyksen aiheuttaman karvaan pettymyksen? Huhu levisi nopeasti tiedepiireissä. Marie punastui aina lausueksaan ääneen fyysikko Paul Langevinin nimen. Hän kutsui miestä jopa neroksi. Rakkaus oli onnistunut yllättämään hänet. Kun Langevin oli kertonut elävänsä onnettomassa avioliitossa, Marie oli uskonut häntä. Hänen ja Pierren harmoninen ja tasa-arvoinen yhteiselo vielä tuoreessa muistissa Marie kuvitteli Paul Langevinin muistuttavan edesmennytttä miestään ja idealisoi hänet mielessään. He vuokrasivat rue du Banquierilta 13. kaupunginosasta asunnon, joka sijaitsi sopivan etäällä Langevinin perheestä mutta samalla tarpeeksi lähellä kummankin laboratoriota. Mitä ikinä Paul Langevin kertoikaan, Marie uskoi miehen joka sanaan. Sitä paitsi eikö Pierre, hänen elämänsä rakkaus, ollut aina ollut hänen luottamuksensa arvoinen? Paul Langevinin kaltainen suurmielinen oli varmasti ritarillinen rakastamaansa naista kohtaan. Rouva Langevin oli kuitenkin perillä miehensä hairahduksesta ja hyökkäsi raivon sokaisemana Marien kimppuun solvaten häntä herjauksilla. Järkyttynyt Marie joutui lopulta pakenemaan omasta kodistaan. Fyysikkoystävä Jean Perrin ryhtyi sovittelijaksi ja yritti rauhoitella vihaista rouvaa. Paul Langevin lupasi olla enää koskaan tapaamatta ”puolatarta”, kuten Marieta kutsuttiin. Tästä huolimatta rouva Jeanne Langevin sai pian kuulla, että rakastavaiset osallistuivat yhtä aikaa kansainväliseen radiologian ja sähköopin kongressiin Brysselissä. Hänelle uutinen merkitsi lupauksen rikkomista. Sota oli julistettu. Rouva Langevinin vaisto oli sitä paitsi osunut oikeaan: Paul ja Marie tapasivat edelleen toisiaan rue du Banquierin asunnollaan luullen, ettei vaimo varjostanut heitä.

Vaikka Marie oli viattoman tietämätön ranskalaismiesten lemmenseikkailuista, Paul Langevinin huolettomuus kummastutti häntä. Kun Marie sitten kyynelet silmissä huomasi, että heidän vuokra-

huoneistonsa lukko oli murrettu ja kaikki heidän rakkauskirjeensä varastettu, hänellä ei ollut aavistustakaan, mikä häntä odotti. Vaikutusvaltainen ja arvostettu tiedemies Paul Langevin ajautui perheriitaan, kunnes sai lopulta tarpeekseen. Huhuttiin, että kesällä 1911 hän olisi läimäyttänyt vaimoaan, häipynyt kodistaan kahden poikansa kanssa ja livistänyt kanaalin yli Englantiin. Kun rouva Langevin näki lokakuussa lehdissä jälleen valokuvia toisesta Belgiassa pidetystä tiedekokouksesta, hän menetti lopullisesti malttinsa. Lähipiirinsä naisten tukemana hän valmistautui kostamaan. Ensinnäkin hänen äidillään oli yhteyksiä lehdistöön, ja toimittajathan tunnetusti janoavat skandaaleja. Suunnitelma oli seuraava: kirjoittaa nyhkytarina kaltoin kohdellusta vaimosta, joka saisi ranskalaisten myötätunnot puolelleen. Sitä paitsi tuohon aikaan ajateltiin yleisesti, että vika oli aina kevytkenkäisissä naisissa. Eräänä kauniina päivänä 4. marraskuuta 1911 Marie sai fyysikkoystäviltään sähkeen. Kuuluissa päivälehti *Le Journal*, jonka levikki oli 750 000 kappaletta, oli julkaissut etusivullaan uteliaisuutta herättävän otsikon: ”Rouva Curie ja professori Langevin – rakkaustarina.” Raportista nousi välittömästi kohu. Jeanne Langevinin äiti suostui oikopäätä haastateltavaksi, itki taitavasti tytärparkansa kohtaloa ja syytti puolalaisnaista aviomiehen varastamisesta. Seuraavana päivänä toinen sanomalehti julkaisi artikkelin, joka meni vieläkin pitemmälle. Siinä haastateltiin Jeanne Langevinia itseään. Lukijoiden joukossa tunteet kuohuivat. Marie puolestaan vakuutti syyttömyyttään *Le Tempsissa*. Hän ei aikonut sietää panettelua ja puolustautui huhujen levittelijöitä vastaan.

Palattuun Pariisiin Marie sai toisen sähkeen. Jälleen uusi shokki. Kemian Nobel-palkinto aiottiin myöntää hänelle, vain ja ainoastaan hänelle. Mariesta tuli täten ensimmäinen naispuolinen tutkija, joka vastaanotti arvostetun tunnustuksen yksin, ja lisäksi ainoa, joka oli palkittu kahteen kertaan. Uutinen, jonka olisi pitänyt herättää ranskalaisissa ylpeyttä, ei olisi voinut osua huonompaan aikaan.¹⁰ Nobel-palkinnolla ei ollut kummoistakaan painoarvoa, kun vaakaupissa oli aviorikosskandaali. Pahin oli vasta edessä. Paul Langevinin

entinen opiskelutoveri Gustave Téry, antisemitistinen äärioikeistolainen lehtitoimittaja, julkaisi vuonna 1904 perustetussa *L'Œuvre*-nimisessä viikkolehdessä katkelmia Marien kirjeistä, joissa hän neuvoi Paul Langevinia, miten tämän tuli käsitellä – tai pikemminkin kohdella kaltoin – vaimoaan. Tällä kertaa yleisö oli entistä tyrmistyneempi. Mikä oikeus kodinrikkojalla oli sekaantua toisten elämään? Ja kaiken lisäksi vielä ulkomaalaisella! Marie, jota oli aiemmin ylistetty kuin pyhimystä, oli yhtäkkiä noitavainon keskellä.

Kansan reaktio oli raivoisa. Vihainen väkijoukko ympäröi Curieiden Sceauxin-kodin buuauksien ja huutojen kantautuessa ulkoa: ”Tule esiin, muukalainen!”, ”Aviomiehen varastaja!” Kemisti André-Louis Debièrne ja Marguerite Borel, jonka mies Émile Borel oli kuuluisa matemaatikko ja Pariisin korkeakoulun vararehtori, päättivät viedä Marien turvaan Borelin virka-asunnolle rue d’Ulmilla. Margueriten isä oli Pariisin luonnontieteiden tiedekunnan dekaani. Marguerite yritti turhaan anella apua isältään, joka neuvoi Marieta pakenemaan Puolaan. Samaan aikaan opetusministeri Théodore Steeg uhkasi erottaa Margueriten aviomiehen virastaan. Émile Borel ei kuitenkaan luovuttanut vaan ilmoitti ministerille juhlallisesti: ”Rouva Curie saa jäädä luokseni niin pitkäksi aikaa kuin tahtoo.” Pieni ryhmä tutkijoita, jotka olivat pitäneet tiiviisti yhtä Dreyfusin tapauksesta lähtien, käynnisti tuolloin vastahyökkäyksen. Se myös onnistui: ”Marie saattoi jäädä Ranskaan juuri meidän viiden ansiosta, herra ja rouva Borelin, herra ja rouva Perrinin sekä André Debièrnen. Me taistelimme koko maailmaa vastaan ja tukahdutimme lokavyöryn. Ilman meitä hän olisi joutunut palaamaan Puolaan, ja me puolestamme olisimme joutuneet elämään ikuisessa häpeässä”, muisteli Camille Marbo kirjassaan *Souvenirs et rencontres*. Marien tukijoukkoihin kuului myös matemaatikko Paul Painlevé ja Marien lakimies sekä Pariisin lehdistöliiton asianajaja Raymond Poincaré, kuuluisan matemaatikon Henri Poincarén serkku. Poincaré käytti asemaansa hyväksi ja sai Marie Curien yksityiselämää koskevat artikkelit viimein loppumaan. Yhdistämällä voimansa ja vaikuttamalla poliittisiin vallanpitäjiin, kuten Pariisin yliopiston päättäjiin, tämä

pieni ryhmä onnistui vastustamaan nationalistista valtakoneistoa ja tasavaltalaisten elitistien painostusta.

Pikku Ève ei saattanut ymmärtää, miksi hänen oli piileskeltävä äitinsä kanssa täysin oudossa pienessä asunnossa. Lehdistö syytti puolalaisnaista ranskalaispariskunnan avioliiton rikkomisesta ja vaati Marieta poistumaan maasta. Nyt vaakalaudalla ei ollut pelkästään Marien maine tutkijana vaan koko Ranskan kunnia. Mitä taas Paul Langeviniin tuli, hänellä ei ollut juuri pelättävää. Miesten hairahdukset ja lemmenseikkailut olivat yleistä hupia Pariisin seurapiireissä, joten fyysikko saattoi olla varsin huoleti. Kaksintaistelut olivat kuitenkin edelleen suurta muotia vuosisadan alun Ranskassa, ja Paul Langevin tunsi velvollisuudekseen haastaa toimittaja Gustave Téry'n kaksintaisteluun maineensa tahraamisesta. Niinpä 25. marraskuuta 1911 kaksi miestä kohotti pistoolinsa Parc des Princesin puistossa vastahakoisten todistajien katsellessa vierestä. Muutama lehtimieskin oli saapunut paikalle ja odotti innolla mahdollista verilöylyä. Juuri kun ensimmäinen laukaus olisi pitänyt ampua, seurasi hämmennys. Ei pihahdustakaan. Paul Langevin oli laskenut aseensa ja jättänyt ampumatta, jolloin Gustave Téry oli seurannut esimerkkiä häkeltyneenä. Kaksintaistelu päättyi ilman, että pisaraakaan oli vuodatettu, ja kaksikko poistui paikalta ehjin nahoin.

Ongelmat eivät silti loppuneet tähän. Kohu oli aiheuttanut hirtittävän kolauksen Ranskan kansainväliseen maineeseen, jonka Ranskan ulkoministeriö halusi nyt puhdistaa – vaikka Marie Curien Nobel-palkinnon olisi pitänyt nimenomaan edistää Ranskan tiedettä. Yhden kuukauden aikana Ranskan suurlähettiläs lähetti Tukholmasta Ranskan ulkoministeriölle neljä pikakirjettä, joista kolme oli lähetetty samalla viikolla joulukuussa 1911. Ensimmäinen viesti oli jopa niin luottamuksellinen, että se oli kirjoitettu käsin ja lähetetty suoraan ministerin kansliaan. Rouva Langevin oli julkaissut aviomiestensä ja Marie Curien kirjeenvaihdon ja aikoi viedä asian oikeuteen, mistä diplomaatti tahtoi muistuttaa.

Suurlähettiläs kertoi, miten koko Tukholma oli järkytyksen vallassa. Kaikki Marien kunniaksi järjestetyt juhlallisuudet oli peruttu, ja Ruotsin

tiedeakatemia vaati saada tietää, oliko Marie lainkaan tulossa paikalle. Palkinnonjakotilaisuuden yllä leijui häväistyksen uhka, suurlähettiläs kirjoitti: ”Eilen illalla liikkeellä oli huhuja, että jos rouva Curie saapuu palkintoseremoniaan 10. joulukuuta, hänen nimensä lausumista seuraisi feministien vihellyskonsertti – huolimatta kuninkaan läsnäolosta. Rouva Curiesta, joka on tähän asti ollut feministien ylpeys, on nyt tullut heidän häpeäpilkkunsa. Lisäksi huhuttiin, että kuningas aikoi jättää rouva Curien kutsumatta perinteiselle Nobel-palkituille järjestetylle illalliselle.”¹¹ Viesteissään suurlähettiläs ei maininnut sannallakaan, miten poikkeuksellinen saavutus oli, että nainen palkittiin kahdella Nobelilla. Heidän ainoa huolenaiheensa oli Marien salasuhte Paul Langeviniin.

Tukholmassa yksi asia johti toiseen. Paul Langevinin tehtyä sovinnon vaimonsa kanssa kansan yleinen mielipide alkoi äkillisesti kääntyä Marien puolelle. Kaksi seuraavaa pikakirjettä, jotka oli tällä kertaa naputeltu kirjoituskoneella ja päivätty 7.–11. joulukuuta 1911, kuvasivat Ranskan suurlähettilään huojennusta ja kykyä lakaista skandaali maton alle: ”Marie Curien nimissä kirjoitetut kirjeet ovat väärennettyjä.” Ruotsalaisten virkamiesten ja lehdistön täytyi siis pyytää anteeksi, että olivat loukanneet palkinnonsaajaa. Kun Marie Curie otettiin Ruotsissa vastaan myrskyisin suosionosoituksin kaikkialla minne hän menikin, suurlähettiläs sai kuulla, että kohu olisi voinut paisua entisestään ja jotkut olisivat jopa neuvoneet Marieta ”luopumaan palkinnostaan. Ni-mekkäällä matemaatikolla oli vaikeuksia hillitä tunteitaan paljastaessaan minulle tämän tiedon.”¹² Ainakin Ranskan maine oli pelastettu, kiitos taitavan diplomatian.

Prahassa Albert Einstein seurasi ystävänsä Marie Curien edesottamuksia lehtiuutisista. Kuuluisa tiedemies tulisi vielä itsekkin kokemaan monia kariutuneita rakkaussuhteita ja puolustamaan kiivaasti yksityisyyttään. Einstein muistaisi Marie Curien aina poikkeuksellisenä naisena, joka onnistui saamaan kaksi Nobel-palkintoa. Hän tapasi Marien Brysselissä syksyllä 1911 belgialaisen tehtailijan Ernest Solwayn järjestämässä symposiumissa. Keskustelutilaisuudessa käsiteltiin

Einsteinin kiistanalaista teoriaa, joka herätti muissa tutkijoissa epäilyjä, jopa vihamielisyyttä. Konferenssiin osallistui maailman nimekkäimpiä fyysikkoja mukaan lukien Henri Poincaré, Paul Langevin, saksalainen Max Planck, yksi kvanttimekaniikan uranuurtajista. Einsteinia vastaan istui uusiseelantilainen fyysikko Ernest Rutherford vierellään Marie Curie, ainoa nainen tässä arvostetussa kokoonpanossa.

Kongressissa kiersi huhu, että Paul Langevinilla saattaisi olla molemminpuolisia lämpimiä tunteita Pierre Curien lesken kanssa, jolle oli määrä myöntää kemian Nobel joulukuussa. Einstein kunnioitti heitä molempia ystävinään mutta ei voinut käsittää, miten kivikasvoinen ja vaatimaton Marie saattoi herättää kiinnostusta ranskalaisfyysikossa. Marie Curie tosiaan oli, kuten eräs ystävä häntä kuvasi, ”uskomattoman älykäs mutta kaikesta intohimostaan huolimatta ei kuitenkaan riittävän viehättävä, että hänestä olisi vaaraa kenellekään”.¹³ Einstein reagoi Marien kohtaamaan hyökkäykseen samalla mitalla kuin puolusti uutta suhteellisuusteoriaansa, jota arvostetut fyysikkokollegat molemmin puolin Atlanttia kritisoivat. Kuten Denis Brian muistuttaa Einsteinin elämäkerrassa, monille tuon ajan fyysikoille Einsteinin teoria ei kuvannut ”universumia helposti pureskeltavassa muodossa”¹⁴. Sitä suuremmalla syyllä Einstein arvosti Marie Curien hänelle osoittamaa kunnioitusta ja luottamusta. Työskennellessään Prahan yliopistossa hän kirjoitti Marielle myötätuntoa pursuavan kirjeen:

Parahin rouva Curie, arvon rouva Curie,

Älkää pilkatko minua, vaikka kirjoitan teille ilman, että minulla olisi teille mitään merkittävää sanottavaa (siis tieteen liittyen, tietenkin). Olen vain niin hirveän raivoissani siitä, miten kurjalla ja alhaisella tavalla yleisö kohtelee teitä, että haluan ehdottomasti kertoa teille mielipiteeni. Olen varma, että te osaatte olla välittämättä tuosta roskasakista, yritivät he sitten lähestyä teitä kaunopuheilla ja lipevillä kohteliaisuuksilla tai tyydyttää omaa sensaationälkäänsä! Pakko myöntää, että olen vaikuttunut älykkydestänne, käytök-

sestänne ja rehellisyydestänne, ja oli kunnia tutustua teihin Brysselissä. Me muut, jotka emme kuulu noihin lieroihin, olemme tyytyväisiä nyt kuten aina ennenkin saadessamme joukkoomme teidän ja Paul Langevinin kaltaisia aitoja ihmisiä, joiden seurassa tunnemme olomme etuoikeutetuiksi. Jos roskaväki vielä jatkaa kiusaamistanne, älkää yksinkertaisesti lukeko sitä soopaa ja jättäkää törkyjutut niille lieroille, joille ne on tarkoitettu.

Lämpimimmmin kunnioituksin Teille, Langevinille ja Perrinille, teille kaikille koko sydämestäni.¹⁵

Marie oli kaiketi uskonut löytävänsä Paul Langevinista tiedemiehen, jonka kanssa hän olisi voinut Pierren tapaan rakentaa kestävä ja onnellisen parisuhteen. Hän olisi halunnut heidän välilleen samaa älyllistä ajatuksenvaihtoa ja kumppanuutta, jollaista hän oli saanut kokea edesmenneen aviomiehensä kanssa. Todellisuudessa nämä kaksi miestä olivat luonteeltaan hyvin erilaisia. Paul Langevin muistutti pikemmin niitä lukuisia varakkaita ranskalaisherroja, jotka ottivat rakastajia pelkän hivin vuoksi ilman, että se olisi horjuttanut heidän yhteiskunnallista asemaansa, kunniaansa tai mukavaa porvarillista elämäntapaansa. Marie Curie oli todennäköisesti katsellut Langevinia vaaleanpunaisten silmälasien läpi, olivathan avioerot tuohon aikaan äärimmäisen harvinaisia.

Ève oli vasta seitsemänvuotias ja liian nuori ymmärtämään, mitä ympärillä tapahtui. Hän oli kuitenkin tarpeeksi vanha huomataksaan, että heidän elämänsä oli mullistunut. Sellainen taatusti järkytti pientä tyttöä. Myöhemmin Ève kuvasi tuota aikaa äidilleen omistamassaan elämäkerrassa mutta vältti puhumasta asiasta sen oikealla nimellä. Rivien välistä saattaa silti aistia raivon, jota hän oli tuntenut tekstiä kirjoittaessaan:

Kuin äkillinen tuulenpuuska ihmisten ilkeys iskee häneen tuhotakseen hänet. Kavala kamppailu, joka Pariisissa on pantu käyntiin häntä vastaan, purkaa sappensa tähän naiseen, joka 44-vuotiaana on alkanut riutua ja käydä raihnaiseksi rasitta-

vasta työstä. Marie Curie, joka harjoittaa miehen ammattia, valitsee myös miesten keskuudesta ystäviä ja uskottuja. Hän vaikuttaa heihin syvästi, varsinkin erääseen heistä. Enempää ei tarvita! Oppinutta, itsensä työlle pyhittänyttä naista, [– –] syytetään avioliiton ja sellaisen nimen häpäisemisestä, jota hän kantaa kunnialla ja suorastaan ylivoimaisen loistavasti. [– –] Muutamat heistä tulivat myöhemmin pyytämään häneltä anteeksi, syvästi katuen, kyynelehtien... Mutta ilkityö oli jo tehnyt tehtävänsä, ja Marie oli saatettu hulluuden partaalle ajattelemaan itsemurhaa. Kun hänen ruumiinvoimansa pettivät, iski vakava tauti häneen musertavasti.¹⁶

Skandaalia käsittelevässä osiossa Paul Langevinin nimeä ei mainita lainkaan. Hän on silti vahvasti läsnä.

Ève onnistui aikuisena kirjoittamaan nämä muutamat kivuliaat rivit muttei koskaan puhunut asiasta läheisilleen. Aihe pysyi tabuna. Hänen aviomiehensä veljentytär, uskottunsa ja paras ystävänsä Anne Joliot muistelee haastattelussaan: ”Hän ei koskaan maininnut tapahtumasta. Se oli vaiettu aihe, enkä minäkään uskaltanut tuoda sitä esille.” Hélène Langevin tekee puolestaan huomautuksen isoäidistään: ”Marie Curie ei voinut kuitenkaan olla kovin rakastunut Langeviniin, koska kaiken sen jälkeen he pysyivät ystävinä.”¹⁷

Vastoin kaikkia odotuksia Marie matkusti Tukholmaan. Seuranaan hänellä oli pian 14 vuotta täyttävä Irène ja Bronia-siskonsa. Marie halusi osoittaa ruotsalaisille ja muiden maiden viranomaisille, että hän oli myös äiti, joka huolehti lapsistaan. Iltapukujen ja smokkien maailma kiehtoi Irènea... tunnelma oli täysin erilainen kuin mihin hän oli tottunut Pariisissa, Bretagnessa ja Puolassa. Hän tarkkaili kaikkea ympärillään. Pierre ei ollut enää läsnä, joten Irène edusti edesmennyttä isäänsä. Kauhunsekaisin tuntein hän seurasi vierestä, kun Marie nousi yksin lavalle. Palava katse silmissään Marie oli valmis perustelemaan tieteellisten löytöjensä paikkansapitävyyttä. Vuonna 1904 Pierre oli puhunut heidän molempien puolesta, mutta tällä kertaa ainoana palkin-

nonsaajana Marie halusi tehdä koko maailmalle selväksi, vaikkei sille ollut ehkä enää tarvetta, että palkinto oli myönnetty yksistään hänelle hänen omista tieteellisistä ansioistaan. Eivätkö jotkut olleetkin uskaltaneet epäillä hänen työnsä merkitystä? Marie puhui painokkaasti, punnitsi sanansa tarkkaan ja muistutti: ”...nämä minun radioaktiivisiksi nimeämäni aineet tai minun hypoteesini, että radioaktiivisuus on aineen atomitason ominaisuus.” Marie ei hapuillut sanoissaan, mutta tilaisuuden päätyttyä hän tunsi olonsa helpottuneeksi. Mitään ikävää kohtausta ei ollut tapahtunut, ja nyt hän saattoi rauhassa osallistua kuninkaan tarjoamalle illalliselle, vaikka pari päivää aikaisemmin kuningas oli ranskalaisdiplomaatin mukaan nimenomaan kieltäytynyt vastaanottamasta häntä. Marie huomasi yllätyksekseen istuvansa protokollasyistä syistä milteipä kuningasta vastapäätä. Seuraavana päivänä kaksinkertainen Nobel-voittaja piti toisen hyvin seikkaperäisen luennon hänen ja Pierren tutkimuslöydöksistä. Hän halusi näin osoittaa kunnioitusta edesmenneelle miehelleen monipäisen yleisön edessä. Marie saattoi nyt palata Pariisiin huojentunein mielin. Lahjakkuutensa ja sisukkuutensa ansiosta hän oli kyennyt uhmaamaan valtaapitäviä miehiä, niin ruotsalaisia kuin ranskalaisia. Samalla hän raivasi tietä muille naisille kohti Nobel-palkintoa. Ainakin niin hän uskoi. Se ei ole käynyt aivan helposti. Yhä tänä päivänä vain harvalle naiselle on myönnetty Nobelin palkinto.

Palattuaan Ranskaan Marie kärsi skandaalin jälkeisestä väsymyksestä ja vajosi masennukseen. Nöyryytys oli ollut liikaa hänen voimilleen. Hän ei voinut enää asua Sceauxissa, missä ohikulkijat olivat haukkuneet häntä hirveäksi muukalaiseksi. Lisäksi matka laboratoriolle oli liian pitkä. Hän päätti vuokrata asunnon Île Saint-Louisin saaresta keskeltä Seinejokea. Marie ei ollut ehtinyt edes kunnolla asettua uuteen kotiin, kun hänet jo kiidätettiin kauheissa kivuisa rue Blometin klinikalle munuaisleikkaukseen. Lääkärien mielestä Marie oli kuitenkin liian heikko operoitavaksi. Hänen olisi ensin levättävä vahvistuakseen. Tyttäret eivät tienneet, selviäisikö äiti hengissä. Irène oli suunniltaan huolesta, hän ymmärsi tilanteen

vakavuuden. Marien kuume ei ottanut laskeakseen, eivätkä kivut hellittäneet. Lopulta hän joutui vuodepotilaaksi Sainte-Marien sairaalaan, missä nunnat huolehtivat hänestä tunnollisesti kaikessa hiljaisuudessa aina tammikuuhun 1912 asti. Vuosi alkoi hyvin synkissä merkeissä kaksinkertaiselle Nobel-palkitulle, joka olisi kovasti halunnut jo päästä takaisin laboratorioonsa ja juhlia joulua perheensä kanssa. Viimein maaliskuussa leikkaus voitiin järjestää. Marie tunsi olonsa entistä heikommaksi ja laati tieteellisen testamentin, jota hän ei luovuttanut vielä liian nuorelle Irènelle vaan uskoi sen eräälle Pierren ystävälle.¹⁷ Laihtuneena ja voimattomana hän ei voinut palata opettamaan Sorbonneen. Se oli valtava pettymys naiselle, joka oli tottunut pitämään kiinni lupauksistaan. Tuona tuskallisena hetkenä hän muisteli äitiään, jota hän ei lapsena ollut voinut lähestyä tai halata. Nyt oli hänen vuoronsa. Mitä jos hän kuolisi yhtä nuorena kuin äitinsä? Marie ei aikonut luovuttaa, sillä laboratorio ja lapset tarvitsivat häntä.

Vuoden 1912 ensimmäinen puolikas kului hyvin synkissä merkeissä, mutta pitkän levon ja monen paikanvaihdon jälkeen Marie alkoi hiljalleen toipua. Lopulta hän oli tarpeeksi hyvässä kunnossa voidakseen asettua kotiinsa Île Saint-Louisin rantakadun varrelle kolmanteen kerrokseen osoitteeseen quai de Béthune 36. Viehättävä saari huokui menneen ajan pikkukylämäistä tunnelmaa, vaikka sen kaduilla kuljeksivat miljardöörit ja vanhat aristokraattisuvut. Antiikkikalusteet ja taidemaalaukset koristivat hienostolukaaleja, jotka erosivat suuresti Curien vaatimattomammasta asumuksesta. Marie ei suinkaan ollut kiinnostunut sisustamisesta vaan sijainnista. Asunto oli sopivan matkan päässä laboratoriosta, jonne päästäkseen hänen täytyi vain aamuisin ylittää Seinejoki Pont de la Tournelle -siltaa pitkin. Sitä paitsi häntä nähtäisiin vain harvoin kotona seuraavan puolen vuoden aikana. Marie pakeni kaupunkia Genevejärven rannalle ja vuokrasi mökin Thonon-les-Bainsista, Haute-Savoien maakunnasta, sillä alueen raikkaan ilmaston uskottiin olevan hyväksi munuaispotilaille. Suhde-skandaalin jättämät arvet olivat vielä tuoret. Minne ikinä Marie

menikin, hän esittäytyi aina väärällä nimellä. Ja kaipasi kaukana kotona odottavia tyttäriään.

*

Viimein kevät koitti ja kesä lähestyi. Ensimmäinen kesä sitten Paul Langevinin kirjekohun. Miten ihanaa kolmikosta oli palata yhteen, Marien ja tyttärien, rakastaa, leikkiä, juosta, pyöräillä, uida tuntikauppalla, pitää hauskaa muiden tutkijoiden kanssa ja tanssia. Lisäksi Marie avusti iltaisin tyttöjä koululäksyissä. Irène oli jo murrosikäinen, utelias, innokas oppimaan uutta ja kiinnostunut vieraista kulttuureista. Vai halusiko Irène vain miellyttää äitiään kirjoittaessaan tämän lomamatkalle kirjeen, jonka hän tiesi Marien, lempinimeltään Mé, lukevan erityisen tarkkaan?

Tiedäthän, rakas Mé, että lukeminen on minulle elinehto. Heti kun saan kirjan käsiini, luen sen siltä istumalta. Kuvittele, millaista piinaa on omistaa kirjoja, joiden sisällöstä ei tiedä mitään. Aloin vastikään lukea urheasti *Minna von Barnhelmia*, kahta tai kolmea Shakespearen tarinaa (lapsille tehtyjä sovituksia), *Undinen* loppuosaa ja *David Copperfeldin* alkua (englanniksi, Isabelle lainasi sen minulle), *Ancien Marinia* (muistathan, ostin kirjan englannintunteja varten) sekä lyhyitä satuja Èven saksan kirjasta ja André'n lainaamasta Berlitz-oppikirjasta. Yhteensä siis seitsemän kirjaa luettavaksi [– –]! Toivota onnea, että selviän kunnialla tästä englantilaisen ja saksalaisten kirjojen sekamelskasta...¹⁸

Marie oli tietysti hyvin ilahtunut: ”Kirje, jossa kerroit monipuolisesta luku-urakastasi, huvitti minua suuresti. Lisäksi se teki minut hyvin iloiseksi, sillä ei ole epäilystäkään, ettetkö tuolla uurastuksella menestyisi hyvin kieliopinnoissasi.”¹⁹

Marie kärsi edelleen munuaiskivuista ja yritti hoitaa sairauttaan ilman takuita parantumisesta. Hän palasi Pariisiin, minkä jälkeen edessä oli koko perheen lomamatka erään naisen luona, joka tekisi vielä suuren vaikutuksen Irènen ja Èveen. Mikä onni oli ylittää Englannin kanaali, päästä eroon ranskalaislehdistöstä, joka oli tahrannut hänen nimensä ja maineensa, ja löytää rauhallinen turvasatama tutun naistutkijan luota. Tämä muistutti kovasti Marieta itseään, ja heistä oli tullut ystäviä. Varmuuden vuoksi Marie esiintyi jälleen tyttönimellään.

Hertha Ayrton oli varsinainen persoona. Hän oli syntynyt vuonna 1854 puolanjuutalaiseen perheeseen ja muuttanut 9-vuotiaana asumaan serkkujensa luo Lontooseen. Serkut tutustuttivat hänet matematiikkaan.²⁰ Ayrton olisi halunnut suorittaa yliopistotutkinnon Cambridgessa mutta jäi opintojensa päätteeksi kokonaan ilman tutkintoa, sillä sitä ei myönnetty naisille. Vuosi myöhemmin hän valmistui silti kandidaatiksi Lontoon yliopistosta. Jo sitä ennen tämä lahjakas nainen oli onnistunut rakentamaan verenpainetta mittaavan laitteen. Hertha Ayrton työskenteli ensin kotiopettajattarena ja opetti lisäksi matematiikkaa Notting Hillin lyseossa. Työn ohella hän kehitti jatkuvasti matematiikan sovelluksia tekniikan alalle. Vuonna 1884 Hertha Ayrtonin ollessa vasta 30-vuotias hänen nimissään oli jo 26 patenttia. Opiskeltuaan iltakoulussa sähköoppia Ayrton alkoi tutkia sähkövalokaarta, ja hänestä tuli ensimmäinen nainen, joka sai luvan esitellä sähköinsinööri-instituutissa tutkimuksiensa tuloksia.

Jo ennen vuosisadan vaihtumista Ayrtonin saavutukset tunnettiin kaikkialla maailmassa. Hänen löydöksensä olivat niin merkittäviä, että brittiläisen tieteenedistämisseuran (British Association for the Advancement of Science) yksinomaan miespuoliset jäsenet päättivät sallia myös naisten liittyä lautakuntiinsa. Samaan aikaan kun maailmannäytely oli täydessä käynnissä Ranskan pääkaupungissa, nuori englantilaistutkija piti puheen kansainvälisessä sähköalan kongressissa Pariisissa vuonna 1900. Kyseessä oli historiallinen hetki – ihmeellinen sähkö lumosi kaikki katsojat. Menestyksekkään puheen ja mieskollegojen arvostuksen ansiosta Hertha Ayrton hyväksyttiin arvostetun kuninkaal-

lisen tiedeakatemiaan Royal Societyn jäseneksi. Jotkut tiedeakatemiaan herrat tosin keksivät tekosyy, jonka varjolla hylätä Ayrtonin jäsenyys. Eiväthän naimisissa olevat naiset voineet olla oikeutettuja sellaiseen kunnianosoitukseen! Samanlaiset vastoinkäymiset olivat tuttuja myös Marielle vuosisadan alun Ranskassa. Mutta Hertha Ayrton ei ollut valmis luovuttamaan – olihan hän sentään feministi – eikä suostunut pitämään kynttiläänsä vakan alla. Totta tosiaan tällä naisella oli lahjoja, eikä hän pelännyt osoittaa kyvykkyyttään. Viimein hän teki todellisen uroteon. Vuonna 1904 vain muutama kuukausi sen jälkeen, kun Pierre ja Marie olivat vastaanottaneet fysiikan Nobel-palkinnon, Hertha Ayrtonista tuli ensimmäinen nainen, joka pääsi esittelemään tutkimustuloksiaan Lontoon kuninkaallisessa tiedeakatemiassa aiheenaan ”aallonmerkkien synty ja kehittyminen”²¹. Lisäksi kaksi vuotta myöhemmin vuonna 1906 hän vastaanotti Ison-Britannian arvostetuimman tiedemitalin, kuninkaallisen tiedeakatemiaan²² myöntämän Hughes-mitalin²³ tunnustuksena fysiikan alan löydöksistään.²⁴ Ayrton oli ainoa kyseisen kunnia-palkinnon saanut nainen aina vuoteen 1949 asti eli yhteensä 43 vuoden ajan!

Hertha Ayrton oli yhtä tunnettu naisasiatoiminnastaan kuin tieteellisistä aikaansaannoksistaan. Ayrton ei ollut vielä edes täysi-ikäinen aloittaessaan taistelun naisten oikeuksien puolesta. Jo teini-ikäisenä hän osallistui mielenosoituksiin. 18. marraskuuta 1910 hän saapui suffragetti Emmeline Pankhurstin kanssa Downing Streetille tapamaan pääministeriä. Tuona päivänä 300 suffragettia marssi Lontoon läpi parlamenttitalolle toiveenaan, että uusi pääministeri pitäisi lupauksensa ja antaisi naisille äänioikeuden. Sillä kertaa heitä vastassa ei kuitenkaan ollut vain huutoa, vislailua ja herjauksia vaan heidän kimppuunsa hyökkäsi kaduilla sivustakatsojia, roskaväkeä, jota poliisi ei pidätellyt. Miehet ahdistelivat heitä seksuaalisesti ja löivät nyrkein ja kepein, ja poliisit iskivät heidät pampuillaan tajuttomiksi. Se oli lohdu-ton näky. Kaiken vihanpidon keskellä pääministeri kieltäytyi tapaamasta heitä. Hertha Ayrton, Emmeline Pankhurst ja muutamat muut naiset kävivät myrskyisän väittelyn pääministerin yksityissihteerin kanssa.

Mielenosoituksessa kaksi suffragettia sai surmansa poliisin väkivallan seurauksena. Silloinen sisäministeri Winston Churchill kielsi tuomitsemasta väkivallantekijöitä, joista osa oli poliisin tunnistamia, ja piti heidän puoliaan. Feministit päättivät vaihtaa taktiikkaa tuosta surullisen kuuluisasta päivästä lähtien, jota kutsutaan Ison-Britannian historian ”mustaksi perjantaiksi”. He alkoivat heitellä kiviä ikkunoihin ehtiäkseen livahtamaan paikalta kenenkään huomaamatta.

Hyökkäyksistä kirjoitettiin myös ranskalaislehdissä, ja Marie tunsikin kunnioitusta ja myötätuntoa urheaa brittiystävänsä kohtaan, joka oli kaiken lisäksi vielä ansiokas tutkija ja häntä vanhempi, eräänlainen tiedemaailman isosisko. Marie sai kuulla, että Hertha Ayrton oli majoittanut Emmeline Pankhurstin luokseen. Tämä oli vapautunut nälkälakkonsa jälkeen lopen uupuneena vankilasta, missä häntä oli muiden suffragettien tapaan pakkosyötetty julmasti nenän kautta. Nykypäivänä tällaiset rangaistukset tuomittaisiin kidutukseksi.

Muutama vuosi myöhemmin vuonna 1913 Emmeline Pankhurst pidätettiin, kun hän poistui Hertha Ayrtonin kodista matkalla feministi Emily Davisonin hautajaisiin. Neljäkymmentävuotias Davison oli jäänyt kuninkaan omistaman kilpahevosen kavioihin, kun hän oli rynnännyt radalle surullisessa Epsom Derby -laukkakisassa kesäkuussa 1913. Kaaduttuaan hevosen alle tuhansien katsojien silmien edessä Emily Davison kuoli saamiinsa vammoihin neljä päivää myöhemmin. Kuvat onnettomuudesta levisivät ympäri maailmaa. Hänen hautajaisiin saapui kaksituhatta suffragettia, joista monet pidätettiin Churchillin käskystä. Surunäytelmä tarjosi maailmanlaajuista näkyvyyttä naisten äänioikeustaistelulle, ja suuri yleisö alkoi vähitellen tunnustaa heidän rohkeutensa. Emily Davison ehti neljän vuoden aikana olla vangittuna yhdeksän kertaa, aina naisasian puolesta. Samaan aikaan kun naisten äänioikeuden vastustus saavutti lakipisteensä, Hertha Ayrton edistyi tieteellisissä tutkimuksissaan. Tulevan maailmansodan kuluessa hänen löydöksensä osoittautuivat hyödyllisiksi – kuten myös Marie Curien.

Hertha Ayrtonin vaikeuksien ja raakuuksien täyteinen taival teki Marieen suuren vaikutuksen. Hän näki Hertha Ayrtonissa samaa

jääräpäisyyttä kuin itsessään. Suhdekohupainajaisen jälkeen Marie tunsu olevansa valmis jättämään Ranskan ja matkustamaan salanimen turvin Englantiin viettämään lomaa Herthan seurassa. Hän tunsu itsensä vapaaksi ja onnelliseksi! Doveriin matkaavan laivan kannella Marie odotti malttamattomana, että saisi tavata jälleen englantilaiskollegansa Devonshiressa, tuossa ”Englannin Rivieraksikin” nimitetyssä lomanviettokohteessa. Siellä hän saattoi hengittää raikasta suolaista meri-ilmaa ja nauttia huoletta keskusteluista aurinkotuoleilla. Marie oli myös iloinen nähdessään jälleen Herthan tyttären, 25-vuotiaan Barbaran. Nuori nainen oli jättänyt kesken tiedeopintonsa vuonna 1909 ryhtyäkseen kokoaikaiseksi organisaattoriksi kuuluisassa Naisten sosiaalisessa ja poliittisessa liitossa WSPU:ssa²⁵ ja julkaissut käsitteeksi muodostuneen pamflettinsa äänioikeuden puolesta, *The Democratic Plea*²⁶. Myös Barbara joutui pidätetyksi ja Churchillin poliisivoimien pahoinpitelemäksi. Kenties Barbara voisi kertoa toiminnastaan nuorelle Irènelle, joka oli kiinnostunut suffragettien taistelusta ja tiesi, että Hertha Ayrton oli tukenut hänen äitiään edellisvuoden joulukuussa Paul Langevinin kirjeskandaalin aikana.

Tytöt olivat viettäneet heinäkuun Bronia-tätinsä luona Puolassa ja saapuivat Englantiin äitinsä perässä. Ève oli 8-vuotias ja sai kuulla englantia kahden kuukauden ajan, mikä oli paras tapa oppia vierasta kieltä ja sen ääntämistä. Vielä hän ei tiennyt, että tämä lomamatka avaisi hänelle myöhemmin mahdollisuuden tutustua entistä lähemmin anglosaksiseen kulttuuriin. Neljätoistavuotias Irène puhui jo sujuvasti englantia ja keskusteli matematiikasta ja fysiikasta Herthan ja Barbaran kanssa samalla kielellä kuin kirjailija Rudyard Kipling, jonka teokset olivat Marielle ja Irènelle todella rakkaita. Siskokset pääsivät näin nauttimaan kolmesta eri kulttuurista – Ranskasta, Puolasta ja Englannista – mikä oli harvinainen etuoikeus tuohon aikaan. Näihin kolmeen maahan he myös rakentaisivat elämänsä ja uransa ja solmisivat sitoumuksensa. Marie sai uutta voimaa ystävältään Herthalta mutta ei kuntoutunut yhtä hyvin kuin olisi toivonut. Jatkuvan väsymyksen takia hän perui kaikki tulevan syksyn matkansa. Marielle

oli kova kolaus, että hän ei voinut osallistua kaikkiin tiedekokouksiin ja jäi paitsi etenkin radioaktiivisuutta koskevista keskusteluista. Saatuaan Nobel-palkinnon myötä maailmanlaajuisia tunnustusta hänellä olisi pitänyt olla meneillään tieteellisen kilvoittelun värittämä vuosi.²⁷ Murhetta lisäsi miespuolisten virkaveljien, niin ranskalaisten kuin muiden, paheksunta hänen sukupuolestaan. Vuosi toisensa perään Marien täytyi yhä uudestaan puolustaa itseään ja tutkimustyötään ja todistaa taitonsa.

Vähitellen Marien voimat alkoivat palata. Kesällä 1913 hän tunsi olevansa jälleen valmis pitkille kävelyille ja päätti viedä tyttärensä vaellusreissulle Engadinin laaksoon Sveitsiin, järvien ja lehtikuusimetsien täplittämälle vuoristoalueelle – ja tietenkin reppupatikassa. Albert Einstein, joka tuolloin ei ollut vielä voittanut Nobel-palkintoa, liittyi heidän seuraansa vaimonsa Milevan ja kahden poikansa kanssa. Heidän patikoidessaan järven rannalla Einstein ei kiinnittänyt riittävästi huomiota vaikeakulkuisiin polkuihin vaan käveli ajatuksiinsa vaipuneena ja oli vähällä kompastua ja pudota kohtalokkaasti. Juuri putoaminen fysiikan näkökulmasta askarrutti häntä jopa pakkomielteeksi saakka noiden jyrkkien polkujen keskellä: ”Ymmärrättehän’, hän huudahti Marielle, tarttui tätä käsivarresta ja tuijotti tiiviisti silmiin, ’että minun on saatava selville, mitä tarkalleen ottaen tapahtuu matkustajille hississä, joka putoaa tyhjyyteen.”²⁸ Lapsikolmikko purskahti nauruun, mukaan lukien teini-ikäinen Irène ja pikku-Ève. Äidin fyysikkoystävä vaikutti kovin vakavalta kuin koko hänen elämänsä olisi ollut pelissä. Panokset olivatkin korkealla, sillä kysymys koski painovoimaa. Kaikesta huolimatta myös Einstein epäili naisten älyllisiä kykyjä viitaten biologisiin syihin, mikä oli uskomatonta, kun hänen omatkin tutkimuksensa perustuivat suurelta osin tieteelliseen ajatuksenvaihtoon ensimmäisen vaimonsa Mileva Marić Einsteinin kanssa, fyysikko hänkin. Myöhemmin on myös kyseenalaistettu, kuka oli suhteellisuusteorian todellinen alullepanija ja mikä oli Milevan rooli teorian kehittämisessä. Vaikka Einstein ei antanut arvoa omalle vaimolleen, Marie Curie oli hänen mielestään harvinainen poikkeus, niin älyllisesti kuin tieteelli-

sesti. Valokuvat fyysikkojen tapaamisista todistavat sen. Niissä Marie Curie erottuu ainoana naisena miesjoukon keskellä.

*

”Minun tyttäreni eivät missään nimessä mene siihen kauheaan ranskalaiskouluun!” Marie ajatteli. Ranskan koululaitos oli tunnetusti tasokas mutta kolkko, varsinkin poikakouluissa kuri oli hyvin ankara. Naisten elämä oli rajoittunut tiiviisti perhepiiriin, joka ei tarjonnut avaimia itsenäistymiseen – eikä etenkään ammattiin ja uraan, joka puolestaan mahdollistaisi taloudellisen riippumattomuuden. Piakkoin Englannissa, Marien suffragettiystävän kotimaassa, kirjailija Virginia Woolf kirjoittaisi esseen *Oma huone*, joka kannatti samaa periaatetta: nainen ei voinut olla itsenäinen, ellei hän ollut taloudellisesti riippumaton, mikä suurimmalle osalle naisista ympäri maailmaa tarkoitti kunnollisesti palkattua ammattia.

Toinenkin huoli vaivasi Marieta: hän halusi tyttärilleen tasa-painoisen koulutuksen, niin henkisesti kuin fyysisesti. Opetuksen tuli luonnollisesti olla huipputasoa. Mitä muuta voikaan odottaa kahdesti palkitulta nobelistilta? Vain paras kelpaisi, vaikka rima vaikutti toisinaan olevan liiankin korkealla. Tytöt eivät menisi kouluun, vaan koulu tuotaisiin heidän luokseen. Eivätkä heitä opettaisi opettajat vaan yliopistoprofessorit, Marien ystävät ja työtoverit, samaan tapaan kuin poikalapsia sivistettiin aikoinaan antiikin Kreikassa ja Roomassa. Olivathan Pierre Curie ja hänen veljensä Jacques saaneet opetuksensa samalla tavalla. Pian kymmenkunta älykköperheen lasta saapui kiljuen, nauraen ja juosten Jean Perrinin laboratoriolle. Sitten olikin jo aika suunnata Paul Langevinin luo Pariisin esikaupunkialueelle Fontenay-aux-Rosesiin, jossa oppilaat paneutuisivat päiväksi matematiikan saloihin. Viikon kolmantena päivänä lapset palasivat Pariisiin Marien fysiikan tunnille, joka pidettiin fysiikan laitoksen käytöstä poistetussa luokkatilassa. Loppuviikosta muut kollegat

kantoivat kortensa kekoon jakamalla tietojaan kirjallisuudesta ja historiasta ja opettamalla englantia.

Ève kuvasi myöhemmin, että luennot olivat todella kiehtovia – mutta uuvuttavia aikuisille. Marie ja hänen työtoverinsa olivat jaksamisen äärirajoilla keskellä tätä innokasta ja uteliasta lapsilaumaa, joka vaati jatkuvasti vastauksia ja selityksiä. Vuosi vierähti ja sitten toinen. Huippututkijat eivät ehtineet enää paneutua työhönsä. Irènen – ja myöhemmin myös Èven – oli aika siirtyä yksityiseen lyseoon, jossa he saivat klassista mutta uskonnollisesti tunnustuksetonta koulutusta. Marie oli jo menettänyt lapsenuskonsa eikä halunnut tyrkyttää uskontoa tyttärelleen. Hän luotti, että lapsilla olisi kyllä aikuisena aikaa kehittää omaa henkisyttään, jos niin tahtoivat. Eikä hän estäisi heitä vaan kunnioittaisi heidän jokaista päätöstään. Aina yhtä vaateliias Marie päätti toistaiseksi ilmoittaa tyttärensä Sévignén yksityiskouluun, joka sijaitsi Pariisissa osoitteessa rue de Condé 10, aivan Luxembourgin puiston vieressä. Kyseessä oli ensimmäinen nuorille naisille tarkoitettu lyseo, ja koulun opetusta kehuttiin ensiluokkaiseksi. Opetussuunnitelma noudatti lähes tarkalleen pojille tarkoitettujen koulujen tasoa. Siellä tytöt oppivat työnteon merkityksen. Ja vaikka Ève pursui toistaiseksi vähemmän intoa kuin tulieluinen Irène, molemmista siskoista sukeutui itsepäisiä ja väsymättömiä puurtajia, eikä mikään voinut estää heitä.

Maailmansota – Marie ja Irène rintamalla

Marie oli huojentunut. Irène ja Ève saivat viettää aikaa meren rannalla ja nauttia tyytyväisinä raittiista ulkoilmasta perheystävien seurassa, tutkijoita kaikki tyynni. Pariisissa puolestaan hänen nimeään kantava instituutti oli viimein valmistunut. Eräs asia herätti kuitenkin Mariessa levottomuutta. Heinäkuun loppua leimasi tuolloin Itävalta-Unkarin arkkiherttua Frans Ferdinandin murha Sarajevossa serbinationalistin luodista. Marie kirjoitti Irènelle: ”Poliittinen ilmapiiri on kieltämättä huolestuttava. Tuntuu kuin asuisimme tulivuoren juurella, ihmiset alkavat jopa tottua tilanteeseen. Kukaan ei voi ennustaa, mitä seuraavaksi tapahtuu.”¹ Euroopan ollessa kuilun partaalla rauhaa puolustava sosialistiaktivisti Jean Jaurès, joka oli taistellut jo vuosia estääkseen maailmansodan syttymisen, nautti illallista 31. heinäkuuta rue Montmartrella sijaitsevassa kahvilassa lähellä *L’Humanité*-lehtensä toimistoa. Kesken aterian Jaurès lyyhistyi maahan ranskalaisen nationalistin ampumana. Vastedes poliittiset puolueet Ranskassa vetäisivät kaikki yhtä köyttä Saksaa vastaan. Sota oli käsillä.

Elokuun toisena päivänä saksalaiset tunkeutuivat Ranskan rajan yli. Marie käsitti heti, ettei hän kykenisi lähtemään tyttäriensä luo Bretagneen. Hänen täytyi pysyä Pariisissa ja puolustaa instituuttia.

Ennen kaikkea hän halusi olla hyödyksi. Ajatteliko hän tuolloin kotimaataan Puolaa, jonka Venäjä ja Saksa olivat jakaneet keskenään? Pienestä pitäen hän oli saanut kokea, kuinka sietämätöntä oli elää miehitettyssä valtiossa. Antautuminen ei tullut kysymykseenkään. Hän puolustaisi Ranskaa loppuun saakka. Samaan aikaan Bretagnesta kantautui huonoja uutisia. Fyysikko Jean Perrin oli kutsuttu rintamalle. Marie ei ehtinyt edes hyvästellä ystäväänsä. Hänen tyttärensä sen sijaan seisoivat junavaunun luona Paimpolin asemalla ja vaihtoivat poskisuudelmia sotilassoittokunnan säestäessä taustalla. Irène kirjoitti, ettei eron hetki ollut surullinen ja sitä paitsi sodan ennustettiin päättyvän pian.

Marie ei ollut asiasta niinkään varma. Tieteen keksinnöt voitiin valjastaa tuhoisiin tarkoituksiin, ja vaikka Alfred Nobel oli jo edesmennyt, muut asekauppiat olivat seuranneet hänen jalanjäljissään. Marie muisteli Pierren Nobel-palkintotilaisuudessa pitämää puhetta, missä hän oli ilmaissut huolensa, jos tieteelliset löydökset päätyisivät rikollisiin käsiin. Marie aavisti, että tässä sodassa käytettäisiin uusia aseita, jotka olisivat entistä tuhoisampia. Hän ei halunnut turhaan huolestuttaa lapsiaan, vaikka nyt jo 17-vuotias Irène oli valtavan kiinnostunut luonnontieteistä ja keskusteli mielellään äitinsä kanssa tämän viimeisimmistä aikaansaannoksista. Marie päätyi kirjoittamaan ystävälleen Hertha Ayrtonille Englantiin. Hän ilmoitti, että oli päättänyt jättää tutkimustyönsä toistaiseksi sivuun ja keskittyä ensisijaisesti kotimaansa tarpeisiin. Tyttärilleen kirjoittamassaan kirjeessä hän varoitti etukäteen, etteivät nämä kenties näkisi äitiään pitkään aikaan ja yhteydenpito voisi olla vaikeaa. Elokuun kolmantena päivänä Saksa julisti sodan Ranskaa vastaan juuri niin kuin Marie oli osannut ennustaa. 4. elokuuta Iso-Britannia julisti puolestaan sodan Saksaa vastaan. 6. elokuuta Marie ei voinut olla ajattelematta Puolaa: ”Kelpo pikku Belgia ei ole hyväksynyt vihollisen läpikulkua ilman vastarintaa. [– –] Puolan alueita on joutunut saksalaisten haltuun. Miltähän maa tulee näyttämään heidän kauttakulkunsa jälkeen? Minä en ole saanut minkäänlaisia tietoja sukulaisistani.”²² Kesän

lopulla Marie oli jumissa Pariisissa ja kirjoitti tyttärilleen: ”Haluaisin niin kovasti rutistaa teidät syliini, että mieleni tekee melkein itkää.” Hänen instituuttinsa tyhjени, kun kaikki miespuoliset työntekijät lähtivät rintamalle.

Kaiken hävityksen ja murheen keskellä oli kuitenkin pieni ilonpilkahdus. Irène oli valmistunut ylioppilaaksi. Saavutus teki nuoresta naisesta entistä ärtyneemmän ja kärsimättömämmän. Hän halusi palata Pariisiin äitinsä luo. Hän ei jaksanut enää leikkiä isosiskoja ja toimia äidin korvikkeena kymmenenvuotiaalle pikkusiskolle, jonka kanssa oli mahdotonta käydä minkäänlaista tieteellistä tai älyllistä keskustelua. Marie kieltäytyi: ”Älä kuvittele, että viime viikot olisivat olleet helppoja, kun yritämme saada jotain hyödyllistä aikaiseksi. Ponnistelemme, haparoimme ja koetamme järjestäytyä, eikä minulla ole aikaa sinun kaitsemiseesi.” Irène oli kuitenkin tottunut saamaan tahtonsa läpi ja intti itsepäisesti ja raivoisasti äitiään vastaan. Marie ei silti antanut periksi. Hän määräsi tyttarelleen vieläpä tehtävän, josta ei neuvoteltaisi: ”Pikkusiskosi on sinun vastuullasi. Hän kirjoitti minulle vastikään hyvin murheellisen postikortin. Huolehdi hänen opetuksestaan ja toimi hänen äitinään niin kauan kuin minä olen poissa.”³ Äitinään! Mutta juuri sitä hän oli tehnyt jo kahden kuukauden ajan! Sana oli kuin punainen vaate. Irène tulistui: ”Ève vain vollotti, koska joku idiootti 12-vuotias leikkikaveri oli sanonut hänelle, että sota on alkanut...”⁴

Radium oli julistettu tärkeäksi kansallisaarteeksi, koska siitä uskottiin olevan hyötyä maan puolustuksessa. Saksalaisjoukot etenivät nopeasti. Niin nopeasti, että hallitus joutui pakenemaan Bordeaux'hon. Pariisi ei ollut enää turvallinen paikka säilyttää radiumia. Pääkaupunki voitaisiin vallata hetkenä minä hyvänsä. Hiiskumatta sanaakaan tyttärilleen – turvallisuussyistä – Marie nousi virkamiehen kanssa junaan ja etsi vapaan istuimen. Radium tuntui kovin painavalta. Istuessaan vastapäätä toisia Bordeaux'hon suuntaavia junamatkalaisia Marie pyysytteli vai. Kansainvälisestä maineesta ja kahdesta Nobel-palkinnosta huolimatta kukaan ei tunnistanut Marien kasvoja. Ja hyvä niin. Hän kyyristyi ikkunaa vasten ja katseli autoja, jotka pakenivat pois pää-

kaupungista. Vietettyään useita tunteja täpötäydessä junassa he saapuivat viimein perille. Keskellä valtavaa tungosta Marie ei onnistunut löytämään taksia tai vapaata hotellihuonetta. Joutuisiko hän nukkumaan yön taivasalla arvokas radium kainalossaan? Samassa yksi junayhtiön työntekijöistä tunnisti Marien. Hän ei ollut sittenkään voittanut Nobel-palkintoja turhan takia, kun ne sentään auttoivat pelastamaan kansallisaarten. Mies johdatti Marien ja hänen saattajansa eräiden paikallisten asukkaiden luo, jotka tarjosivat heille huoneen. Marie rojahi sängylle väsyneenä mutta helpottuneena. Seuraavana päivänä heti pankin avauduttua hän veisi radiumin tallelokeroon säilytettäväksi. Sitten hän palasi junalla pääkaupunkiin yhtä nopeasti kuin oli tullutkin. Kevyin mielin ja kantamuksin. Kohti Pariisia, joka oli yhä uhattuna.

Marie ei kertonut junamatkastaan kenellekään. Heti Bordeaux'sta palattuaan hän kirjoitti Irénelle kirjeen, jossa hän tuntui kehottavan tytärtään aikuistumaan, sillä sodasta oli mahdotonta selvitä ehjin nahoin: ”Rakas tyttäreni, jos et voi työskennellä nyky-Ranskan hyväksi, työskentele sen tulevaisuuden vuoksi. Ihmisistä tulee olemaan pulaa sodan jälkeen. Jonkun täytyy astua heidän tilalleen. Opiskele fysiikkaa ja matematiikkaa niin ahkerasti kuin pystyt.”⁵

Mutta mitä Marie voisi tehdä Ranskan hyväksi? Nopeasti hän otti yhteyttä lääkärituttaviinsa. Kun sairaaloita kohosi ympäri maata kuin sieniä sateella, hänen oli tunnustettava se ikävä tosiasia, että radiologisia laitteita ei riittäisi kaikille. Hän tapasi erään lääkärin, joka valitti hoitotilojen surkeaa hygieniää. Haavoittuneet evakuoitiin rintamalta ja kuljetettiin ala-arvoisissa olosuhteissa, usein likaisilla oljilla karjauunuissa. Marie-Noëlle Humbert kuvaa kirjassaan: ”Useiden päivien ajan haavoittuneet viruivat vailla minkäänlaista hoitoa. Pulaa oli niin vedestä, ruuasta kuin peitoista. Kahdeksankymmentä prosenttia etulinjan lääkäreistä ei osannut tehdä leikkauksia. Desinfointiaine, suojakäsineet ja hoitovälineet olivat jo loppu.”⁶ Tuhansia sotilaita kuoli avun puutteessa. Moderni sodankäynti aiheutti uudenlaisia vammoja, jotka olivat kranaattien ja konekiväärien aiheuttamia. Sirpaleet upposivat syvälle luihin ja kudoksiin. Monilla sotilailla oli pirstoutunut

leuka tai murskautunut jalka, eivätkä he päässeet ajoissa leikkaukseen, ja hirvittävässä tuskissa heistä tuli leuattomia kasvopuolia tai invalideja. Oli siis toimittava eikä jätävä odottelemaan lupaa päästä rintamalle. Lääkäri Antoine Béclère oli Marien tapaan kiinnostunut keksinnöistä ja menetelmistä, jotka voisivat auttaa pelastamaan potilaita. Ja aivan kuten Marie, hänkin ryhtyi toimeen nopeasti.

Jo vuonna 1895 kaksikymmentä vuotta ennen sodan syttymistä Béclère oli kiinnostunut uusista röntgensäteistä, jotka kuuluisa saksalaisfyysikko Wilhelm Conrad Röntgen oli löytänyt samana vuonna ja joista tämä sai fysiikan Nobel-palkinnon vuonna 1901. Antoine Béclère oli ollut paikalla seuraamassa Paul Oudinin ja Barthélémy'n ensimmäistä röntgenkuvausnäytöstä. Vuonna 1896 Béclère testasi potilaan läpivalaisua tehdessään keuhkotuberkuloosin seulontatutkimusta. Kokeilu herätti hänessä toivoa. Jos potilaita seulottaisiin erilaisten sairauksien, haavojen, murtumien ja tapaturmien varalta, olisi mahdollista parantaa heidät tuplasti tehokkaammin. Hän oli löytänyt kutsumuksensa. Hänestä tuli sädehoidon puolestapuhuja niin Ranskassa kuin ulkomailla. Antoine Béclère perusti myös ensimmäisen alan koulutuksen Ranskassa ja johti Tenonin sairaalaa, kunnes siirtyi Saint-Antoinen sairaalan johtajaksi Pariisiin, jossa toimi maan ensimmäinen röntgenosasto.

Tämän taistelunhaluisen ja tehokkaan persoonallisuuden kanssa Marie siis keskusteli. Hän jakoi lääkärin kanssa samat haasteet. Béclère opetti Marieta käyttämään röntgenlaitteistoa. Vaikka Marie ei ollut itse tutkinut röntgensäteitä, Ève muistuttaa kirjassaan, että Marie oli pitänyt Sorbonnen yliopistossa useita luentoja aiheesta: ”Hän tiesi tieteellisen tuntemuksensa perusteella, mitä kauhea joukkoteurastus vaatii, joten hän tahtoi perustettavaksi heti röntgenyhtymiä ja radiologisia asemia.”⁷ Hän halusi perustaa terveysasemia ja etsi vapaaehtoisia, mutta halukkaita ei ollut riittävästi. Lisäksi Marie tahtoi, että apua voitaisiin tarjota jo ambulansseissa. Mahdotonta. Autoissa ei ollut sähköjärjestelmää, johon laitteet voitaisiin kytkeä.⁸

Toistaiseksi hänen oli keksittävä jokin keino, jolla hän saisi luvan osallistua sotaponnistuksiin. Hän pyysi päästä Ranskan naisasialiiton

röntgenosaston tekniseksi johtajaksi. Naiset olivat otettuja saadessaan arvostetun Nobel-palkitun joukkoonsa. Tittelin pitäisi riittää vakuuttamaan sotilaat, jotka eivät olleet tottuneet näkemään riveissään muita naisia kuin sairaanhoitajia. Marie pyysi muutamia tuttujaan kouluttamaan naisia, kuten fyysikko Jean Perrinin ja matemaatikko Émile Borelin, vaikka he olivat tottuneet ylevämpiin tehtäviin. Jälkimmäinen oli Pariisin korkeakoulun vararehtori, ja hänkin saapui koulunpenkille Marien luennolle. Sama mies oli kolme vuotta aiemmin majoittanut Marien kirjailijavaimonsa Camille Marbon kanssa rue d'Ulm -kadun työhuoneeseensa Paul Langevinin suhdeskandaalin tuoksinassa. Marien uskolliset tieteilijäystävät olivat kuin yhtä perhettä ja aina valmiita auttamaan. Émile Borel oli myös ilmoittautunut vapaaehtoiseksi heti taistelujen käynnistyttyä. Hänet oli kuitenkin kutsuttu rintamalta takaisin Pariisiin, jossa hän oli ottanut vastaan strategisesti tärkeän tehtävän hallituksen puheenjohtajan pääsihteerinä.

Marie halusi päästä tositoimiin rintamalle, missä haavoittuneetkin olivat. Mutta miten? He tarvitsivat kulkuneuvoja. Marie kääntyi tohtori Antoine Béclèren ja radiuminstituutin Pasteur-osaston johtajan Claudius Regaudin puoleen perustaakseen liikkuvia kirurgisia röntgenyksiköitä. Mistä he saisivat määrärahat kevyiden pakettiautojen varustamiseen? Amerikkalaiset rahastot tulivat hätiin. Mutta röntgenlaitteita oli vaikea hankkia. Sitä paitsi Marie paloi jo halusta päästä lähelle taisteluita. Tilanne kiristyi: Marnen taistelu alkoi 5. syyskuuta 1914. Saksalaisjoukot hyökkäsivät ranskalais- ja englantilaissotilaita vastaan, jotka joutuivat vetäytymään kohti Pariisia. Ranskalaiskenraali Joseph Joffre uskoi vielä päihittävänsä saksalaiset vastahyökkäyksellä ja pyysi lisävoimia. Silloinen Pariisin sotilaskuvernööri kenraali Joseph Gallieni⁹ määräsi pariisilaiset taksiatot pakkoluovutettaviksi, jotta niillä voitaisiin pikaisesti kuljettaa sotilaita tukemaan joukkoja Ourcqin taistelussa. Saksalaisten hyökkäys onnistuttiin lopulta pysäyttämään. Kun Ranskan kevyt tykistö katkaisi kuolettavalla tarkkuudella saksalaisten etenemisen, Marie teki päätöksensä: koska sota kerran jatkui, hän ei palaisi tyttäriensä luo. Ratkaisu oli sietämätön mutta

välttämätön. Hänen tehtävänsä oli suojella Curien laboratoriota. Jos saksalaiset valtaisivat Pariisiin, he tuhoaisivat koko tutkimuslaitoksen hänen poissa ollessaan. Kenties myös hänen läsnä ollessaan, mutta Marie toivoi, etteivät he uskaltaisi... Joka tapauksessa hän ei aikonut luovuttaa elämäntyötään hyökkääjille helpolla, lapsuuden kokemukset venäläismiehityksen nöyryytyksestä Varsovassa olivat hänellä hyvässä muistissa.

Vaikka Pariisi oli toistaiseksi turvassa, Marie aavisti sodan jatkuvan vielä pitkään. Yhä lisää joukkoja lähetettiin rintamalle, ja kenraalit olivat valmiita maksamaan kovan hinnan voittaakseen saksalaishyökkääjän. Marie salli viimein Irènen ja Èven palata Pariisiin, ja edessä oli onnellinen jälleennäkeminen. Ève itki usein, kun taas vanhin sisar avusti äitiään. Mariella ei enää ollut miestä rinnallaan, mutta hänellä oli sentään tyttärensä tukenaan. Mutta miten murrosikäinen voisi olla avuksi sota-aikana? Matematiikan ja fysiikan numeroista ei ollut paljoakaan iloa taistelutantereella. ”Mitä jos kävisit sairaanhoitajakoulutuksen?” Marie ehdotti. Irène ryhtyi tuumasta toimeen. Viimein hän tunnisi itsensä aikuiseksi, ainakin melkein, ja läpäisi sairaanhoitajatutkinnon. Hänen luja tahdonvoimansa oli järkähtämätön. Marie tiesi, että tytär joutuisi vielä toiseen testiin. Kestäisikö niin kovin nuori Irène kohdata verta ja kärsiviä sotilaita, joiden raajat olivat repeytyneet irti tai jotka olivat vammautuneet, sokeutuneet tai silpoutuneet kasvoistaan? Marie ei epäröinyt. Ennen kuin hän pestaisi Irènen avustajakseen automaatoille, hän halusi varmistaa, miten tämä reagoisi nähdessään haavoittuneita sotilaita.

Röntgenautot tarvitsisivat virallisen hyväksynnän ja kulkuluvan liikkua sota-alueella. Tällä kertaa Marie pyysi apua Punaiselta Ristiltä mutta ilman menestystä. Marie ei luovuttanut vaan kysyi yhä uudestaan. Hän kirjoitti jopa sotaministeriön kansliaan ja jäi jälleen kerran vaille myöntävää vastausta. Päätäväisyydellään hän sai lopulta luvan matkustaa Verduniin, jossa autot varustettaisiin. Marie komensi, raivosi ja uhkui itsevarmuutta. Hän halusi pelastaa ihmishenkiä ja tiesi, miten se tehdään. Joten hän vetosi byrokraatteihin ja ylhäisönaisiin, jotka halusivat olla avuksi, ja vaati tiukasti rahaa yksityishenkilöiltä.

Muutamat avokätiset naiset kuten markiisitar de Ganay ja prinsessa Murat suostuivat lainaamaan limusiinejaan, jotka Marie muutti heti liikkuviksi röntgenasemiksi. ”Palautan auton teille heti sodan päätyttyä”, Marie vakuutteli vilpittömästi. ”Jos auto on suinkin ajokunnossa, lupaan lähettää sen takaisin.”¹⁰ Tämä hymyilytti kovasti ylhäisörouvia aikana, jona autot olivat vain varakkaan kansanosan ylellisyyttä. Heidänhän ei tarvitsisi kuin tilata itselleen uudet limusiinit...

Jotkut yläluokkaiset naiset osallistuivat sotaponnistuksiin värväytymällä auttamaan haavoittuneita tai olemalla muuten hyödyksi. Kokemus antoi heidän elämälleen merkitystä, mitä jotkut heistä eivät unohtaisi edes sodan päätyttyä. Marie oli jo nähnyt, että kriisin ja sodan keskellä heräsi uusia kutsumuksia ja ennennäkemätöntä auttamishalua. Sota tarjosi myös monille ihmisille, sekä miehille että naisille, mahdollisuuden osoittaa kykynsä. Myös alempien sosiaaliluokkien naiset ryhtyivät toimeen, hoitivat armeijaan lähteneiden miesten tehtäviä, työskentelivät tehtaissa ja valmistivat muun muassa aseita. Jo ennen sotaa ranskalaisnaiset olivat alkaneet saada jalansijaa kulttuuri- ja teatterialalla. Näyttelijä Sarah Bernhardt, lempinimeltään ”jumalainen”, niitti mainetta ympäri maailmaa. Myös yliopistojen lääketieteelliset tiedekunnat olivat ryhtyneet avaamaan oviaan naisopiskelijoille. Yksi heistä oli Nicole Girard-Mangin, joka oli aloittanut lääketieteen opintonsa vuonna 1896. Hänestä tehty näköiskuva poltettiin naisopiskelijoita vastaan pidetyssä mielenosoituksessa. Yhteensä 96 professoria ja lääkäriä allekirjoitti vetoamuksen, jossa vaadittiin, etteivät naiset saisi suorittaa kliinistä työharjoittelua valmistuakseen lääkäreiksi. Nicole Girard-Manginista tuli lopulta ainoa naispuolinen lääkäri, joka lähetettiin rintamalle ensimmäisessä maailmansodassa, mutta vain viranomaisten tekemän virheen takia: häntä erehdyttiin luulemaan mieheksi. Kiitokseksi työstään nuori naislääkäri ansaitsi pelkkää terveydenhoitajan palkkaa. Marie Curieta lukuun ottamatta naisilla oli suuria vaikeuksia päästä opiskelemaan luonnontieteitä. Ainoastaan 35 000 nuorta naista kävi lukiota, ja Sèvresin koulu pyrki tarjoamaan parhaan mahdollisen korkeakoulutuksen niille naisille,

jotka onnistuivat läpäisemään pääsykokeen. Silti valtaapitävät miehet ja yliopistoprofessorit kutsuivat usein Sèvresin naisopiskelijoita halventavasti ”sinisukiksi”.

Ensimmäisen maailmansodan verilöylyn ollessa käynnissä tuhannet naiset värväytyivät sairaanhoitajiksi. Lukuisien vakavasti haavoittuneiden hoitaminen vaati pikaista koulutusta. Maaseudun naiset siirtyivät puolestaan töihin pelloille miesten lähdettyä sotimaan ja pitivät huolen, että ruokaa riitti sekä siviileille että sotilaille. Hoitaessaan maatiloja hyvin pienellä työvoimalla ja samaan aikaan huolehtiessaan vielä lapsistaan naiset olivat voimiensa äärirajoilla. Työhevokset oli usein pakkolunastettu rintamalle, joten useimmat naisviljelijät, iäkkäätkin, vetivät itse auraa ja kyntivät pellot vain muutaman naisen voimin.

Vähävaraisten elämän varjopuolet olivat tulleet tutuksi Marielle jo lapsuudessa, ja hän tiesi, että pelko aviomiehen menettämisestä teki maaseudun emäntien ja kaupungin työläisnaisten uuvuttavista työpäivistä entistä raskaampia. Heidän miehensä kun olivat usein vain tavallisia rivisotilaita asemasodan etulinjassa. Eikä aikaakaan, kun moni nainen jäi leskeksi. Kun miehiä kuoli ja haavoittui rintamalla enenevässä määrin, naistyövoiman hyödyntäminen muuttui valtion ensisijaiseksi tavoitteeksi vuodesta 1916 lähtien.

Tähän mennessä Marie oli onnistunut saamaan käsiinsä parikymmentä autoa varakkaiden henkilöiden lahjoituksina. Hän säästi itselleen yhden ajokin voidakseen liikkua taistelukenttien välillä. Autonkuljettaja istui hänen vierellään tavanmukaisessa tummassa univormussa heidän huristaessaan kapeilla ja kuoppaisilla maalaisteilla säästä piittaamatta läpi tuulen ja sateen ja joskus jopa yli 50 kilometrin tuntivauhtia. Se oli sulaa hulluutta! Sama se, jos häntä sakotettaisiin kaahailusta – haavoittuneet eivät odottaneet! Harmaiden röntgenambulanssiensa kylkiin Marie oli maalauttanut punaisen ristin ja Ranskan lipun. Sotilaat kutsuivat näitä autoja leikillisesti ”pikku-Curieiksi”.

Marie viiletti ensin Amiensiin, sitten Ypresiin ja lopulta Verduniin, josta viimein löytyi sairaala. Ève kuvasi vuosia myöhemmin: ”Työhön! Madame Curie valitsee röntgentutkimuksille sopivimman huoneen

ja siirtää sinne autosta kojeet, joita hän alkaa heti sijoittaa paikoilleen. Sähköjohto avataan kerästä ja sillä yhdistetään tutkimuskojeet autossa olevaan dynामीin [– –]. Sitten tarkastetaan sähkövirran vahvuus. [– –] Huone on tehty pimeäksi mukana tuoduilla mustilla ikkunaverhoilla tai kenttäsairaalan yksinkertaisilla vuodepeitteillä.”¹¹ Jo kohta haavoittuneet kannettiin paareilla paikalle, ja kranaatin- ja luodinsirpaleet paljastuivat röntgenkuvasta. Kirurgi leikkasi potilaan Marien varmistuessa vieressä, että kirurginveitsi osui oikeaan kohtaan. Leikkauksessa Marie työskenteli pää paljaana, vain työtakki yllään. Oltuaan koko päivän pimeässä huoneessa ja operoituina sinä aikana satakunta potilasta, joskus enemmänkin, Marie keräsi kaikki kuvantamisvälineensä ja ajoi Fordillaan toiseen sairaalaan ennen paluutaan Pariisiin. Jos autonkuljettajaa ei ollut saatavilla, hän ajoi itse. Väsymyksestä, loputtomista työtunneista ja väliin jääneistä aterioista piittaamatta hän tarttui ohjauspyörään ja kaasutti eteenpäin. Minne ikinä Marie menikin, hän osti aina postikortteja, jotka hän lähetti tyttärelleen muutama rivi raapustettuna mustavalkoisen kuvan taustapuolelle. Hän ei kirjoittanut mitään turhan iloista, toisinaan hän mainitsi Dunkerquen pommituksista, tykin laukauksista Frugesissa ja Poperingessa, kaupunkien nimet saivat synkän kaiun.

Pitkältä tuntuneen kesän jälkeen Irène odotti kotona malttamattomana, että pääsisi tositoimiin. Opinnot saivat nyt odottaa, hänkin halusi auttaa sodassa loukkaantuneita. Marie palasi kierroksiltaan lopen uupuneena, vaatteet tahriintuneina ja saappaat yltä päältä mudassa, mutta hän oli onnellinen nähdessään tyttärensä. Lapset olivat kasvaneet ja aikuistuneet. Teräväkatseinen, lujaluonteinen ja ovaalikasvoinen Irène näytti nyt nuorelta naiselta tuijottaessaan vaativasti äitiään ja odottaessaan suoraa vastausta: ”Haluan tulla mukaasi ja olla avuksi.” Marie sai häidin tuskin syötyä illallistaan, kun hän mietti jo seuraavia pelastustehtäviä ja mitä välineitä ottaisi mukaan, mutta esikoinen ei hellittänyt katsettaan. Marie salli itselleen lyhyen loman ainoastaan silloin, kun munuaiskohtaukset aiheuttivat hänelle sietämättömiä kipuja. Miten Pierre olisikaan nauttinut nähdessään vanhimman tyttärensä kiihkeän luonteen tulevan esiin. Se olisi muistuttanut häntä Mariesta, kun tämä

oli vielä nuori varaton opiskelija, jolla oli sama rautainen tahto. Marie si-
litti tyttärensä poskea, sipaisi hänen arkista mekkoaan, niin vakava vaate
murrosikäiselle tytölle, ja alkoi haaveilla. Pierre ei ollut enää läsnä, mutta
hänen lapsensa olivat. Irène oli valmis astumaan saappaisiin. Mutta kes-
täisikö hän sodan raadollisuuden? Marie päätti antaa tytölle mahdolli-
suuden ja kouluttaa hänet. Opettaa, auttaa, olla hyödyksi. Nämä sanat
olivat aina olleet hänen elämänsä perusta.

Pian Irène vihkiytyi röntgensäteilyn saloihin. Aikaa ei ollut hukatta-
vana. Hän matkusti äitinsä mukana, tarkkaili hänen jokaista liikettään
ja ilmettään ja seurasi, miten tämä käsitteli laitteita ja opasti kirurge-
ja. Vaikka he asuivat maassa, jossa naiset yleensä pidettiin erossa työ-
elämästä, Marie uskalsi luottaa tyttärensä. Lopulta Irène lähti matkaan
yksin lähelle taisteluita, missä hän vain 17-vuotiaana neuvoi lääkäreitä,
mistä kohtaa potilaan kehoa tarkalleen heidän piti leikata. Miehinen
työympäristö ei häntä hätkähdyttänyt eikä myöskään miesten alkuun
epäilevä, jopa torjuva asenne hänen opastustaan kohtaan. Tiede oli hän-
nen puolellaan, kuten myös tarkkuus. Ajan mittaan lääkärit ja kirurgit,
joilla saattoi olla itsellään vanhempia mutta vähemmän neuvokkaita
tyttäriä, tottuivat ajatukseen. Eikö tyttö sitä paitsi osunut aina oi-
keaan? Röntgensäteiden ansiosta lääkärit tiesivät leikata oikeasta koh-
dasta ja olivat itsekin tyytyväisiä onnistuttuaan leikkausoperaatioissa.
Päivä päivältä Irènen itsevarmuus kasvoi. Hän täytti viimein 18 vuotta,
mutta joutui viettämään syntymäpäiviään kaukana perheestään. Äidil-
leen hän kuvasi juhlapäiväänsä näin: ”Rakas äiti, syntymäpäivä meni
oikein mukavasti, sääli vain, ettet ollut paikalla. Ensinnäkin löysin esi-
liinan, jonka väitin sinun kiusallasi varastaneen. Sitten otin röntgen-
kuvan kädestä, johon oli uponnut neljä kranaatinsirpaletta, aika isoja.
Sain ne paikannettua, ja ne poistetaan myöhemmin tänä päivänä [– –].
Nukuin teltassa kauniin tähtitaivaan alla.”¹² 13. syyskuuta 1915 Irène
tosiaan nautti 18-vuotissyntymäpäivästään. Marie saattoi olla huoleti.
Curiet olivat löytäneet työllään jatkajan.

Vuodessa Irène oppi valtavasti uutta. Yhdeksäntoistavuotiaasta läh-
tien hän koulutti jopa häntä vanhempia miehiä käyttämään röntgen-

laitteita. Hän matkusti monta kertaa yksin tai äitinsä kanssa Belgiaan, missä hänen täytyi välillä luopua luontaisesta vakavuudestaan ja esittää Bretagnessa oppimiaan lauluja piristääkseen sotilaita. Totinen tyttö todisti voitonsa olla myös hauska ja sukkelasanainen. Hänen itseluottamuksensa koheni, ja hän onnistui matkojensa ohella suorittamaan yleisen matematiikan tutkinnon. Marie puolestaan sai osakseen yhä enemmän huomiota. Tieto hänen työnsä tuloksista ja havaintojensa tarkkuudesta levisi sotajoukkojen keskuudessa, mistä oli kiittäminen tiedettä. Ympäri sotakenttää hän otti vastaan yhä ylevämmin sanakääntein kirjoitettuja kutsupyyntöjä.

Laitteista oli kuitenkin pulaa. Huolimatta laajalle kiirineestä maineestaan ja kirurgien, hoitohenkilökunnan ja haavoittuneiden arvostuksesta hänen anelunsa kaikuivat kuuroille korville. Kaikesta oli puutetta, ja pian röntgenautot jouduttiin jättämään varikolle. Enää hän ei kuitenkaan ollut yksin. Lääkärit nousivat vaatimaan armeijan johtoportaalta, että se avustaisi Marieta ja tarjoaisi hänelle tarvittavat välineet. Sotaministeriö suostui lopulta pyyntöön mutta yhdellä ehdolla: Marie ei saisi enää mennä rintamalle. He eivät selvästikään tunteneet Marieta – hän käytti tekaistua kulkulupaa päästäkseen työskentelemään kentäsairaaloihin mahdollisimman lähelle taisteluja. Oli edettävä nopeasti. Niin nopeasti, että uusi autonkuljettaja, joka ei vielä tuntenut rouva Curien hellittämätöntä luonnetta, menetti kaarteessa auton hallinnan ja suistui ojaan. Sanoin kuvaamattoman metelin säestämänä röntgenlaitteet ja laatikot vyöryivät Marien päälle ja hautasivat hänet alleen. Oli epävarmaa, selvisikö hän hengissä. Huoli oli kuitenkin turha, Marie oli kunnossa, hän ei ollut saanut naarmuakaan. Hänen tyttärensä Ève kertoo kirjassaan, että tutkijainero oli silti hieman harmissaan, kun tuli sillä lailla nöyryytetyksi, mutta myös uupunut ja huolissaan, olivatko kuvauslaitteet rikkoutuneet törmäyksessä. Mikä tärkeintä, hän oli elossa ja pystyi yhä toimimaan muiden hyväksi!

Pienoinen liikenneonnettomuus ei Marieta pysäyttänyt. Ehei. Kaksikymmentä ”pikku-Curieta”, toisin sanoen röntgenlaitteilla varustettua

ambulanssia, eivät riittäneet hänelle. Sitkeytensä ansiosta hän onnistui lopulta perustamaan 200 röntgensalia. Pian miljoona sotilasta sai tarvitsemansa avun.¹³ Ja koska laitteita käyttämään tarvittiin röntgenhoitajia, Curie-instituutti järjesti sitä varten röntgenkoulutusta.

Kylmänä päivänä 11. marraskuuta 1918 kun Marie työskenteli instituutissa nuorten harjoittelijoiden kanssa, kirkonkellot alkoivat yhtäkkiä soida täysin voimin ympäri Pariisia. Aselepo oli alkanut! Sydän takoi hänen rinnassaan. Marielle aselepo merkitsi kaksinkertaista voittoa, sekä Ranskan että uudelleen henkiin heränneen Puolan. Nopeasti hän ponnahti pystyyn ja käveli levottomana ympäriinsä. Hän etsi laatikostostaan Ranskan lippua, mutta koska sitä ei löytynyt, hän kyhäsi lipun käsillä olevista materiaaleista. Muutama kankaanpalanen hoitaisi asian. Sitten hän riensi ulos kadulle, kertoi herkistyneenä ilouutisen Èvelle ja hyppäsi vanhaan kotteroonsa, joka oli reissussa rähjäntynyt neljän vuoden edestakaisesta ajamisesta kuoppaisilla pikkuteillä. Eräs nuori mies toimi kuskina, ja yhtäkkiä heidän eteensä avautui Seinen oikea ranta, joki ja valtava Concorde-aukio obeliskeineen ja suihkulähteineen täynnä ihmisiä. Riemuitseva väkijoukko katseli uteliaana Marieta, joka hymyili tummassa asussaan. Jalan paikalle saapuneet miehet eivät voitonriemussaan kyenneet vastustamaan kiusausta ja kiipesivät Renaultin katolle. Ylimääräiset matkustajat mukanaan Marie jatkoi etenemistä aavistuksen raskaskulkuiseksi muuttuneella autollaan. Mutta väliäkös tuolla, hän ei ollut tuntenut itseään kertaakaan näin onnelliseksi sitten Pierren kuoleman kaksitoista vuotta aiemmin. Olisiko Ranskan ja Puolan rauha kestävä? Voisivatko hänen toiveensa käydä toteen? Sodassa käytetyn röntgenkuvauksen suosio kasvoi räjähdysmäisesti rauhan aikana kaikkien väestöryhmien keskuudessa ja edisti näin kansanterveyttä. Tiede sairaiden palveluksessa, se oli ollut yksi Pierren ja Marien suurimmista haaveista.

Ja minkä palkkion Marie sai työstään, hän, joka oli ollut valmis jopa sulattamaan kultaiset Nobel-mitalinsa? Myöhemmin Ève kertoo kirjassaan, että Marie olisi mielellään ottanut vastaan kunnialegioonan ritarin arvonimen päivittäisistä ponnistuksistaan nelivuotisen sodan

aikana. Niin ei kuitenkaan käynyt: ”Monet ’hienot rouvat’ saivat kunniamerkkejä ja ruusukkeita... Minun äitini ei saanut mitään. Vain muutamassa viikossa kaikki olivat unohtaneet, miten tärkeä rooli hänellä oli ollut keskellä suurta tragediaa. Ja huolimatta hänen varsin merkittävistä palveluksistaan kenenkään mieleen ei tullut kiinnittää pikkuista sotilasristiä rouva Curien mekon rinnukseen.”¹⁴ Johtuiko hiljaisuus yhä Langevin-suhdeskandaalista, vaikka tapauksesta oli kulunut jo seitsemän vuotta? Kukaan ei tiedä. Sitä on syytä kuitenkin epäillä. Mariella oli puolestaan mielessään jo aivan toinen kysymys: miten hän voisi tutkijana osallistua rauhan rakentamiseen?

*

Mikä onni oli jälleen nähdä radiuminstituutti ja sen puutarha täynnä nuoria tieteenekijöitä ja jatkaa sodan keskeyttämiä tutkimuksia. Elämä palasi nopeasti vanhoihin uomiinsa, ja ihmiset ympärillä loivat Marieen toivoa. Ensinnäkin Irène oli jo täyttänyt 20 vuotta sodan ollessa yhä täydessä vauhdissa vuonna 1917. Aselevon aikana hän oli 21-vuotias ja virallisesti täysi-ikäinen. Päättäväinen teräväkatseinen nuori nainen ei halunnut menettää minuuttiakaan työaika. Sota oli antanut hänelle itsevarmuutta, jota puuttui monilta muilta nuorilta naisilta, jotka eivät olleet saaneet mahdollisuutta todistaa älykkyyttään, tehokkuuttaan ja taitojaan. Aina nuoruudesta asti Irène oli tiennyt haluavansa fyysikkoksi äitinsä tapaan. Se oli suuri lohtu Marielle. Kolmetoista vuotta sitten menehtynyt Pierre olisi varmasti ollut iloinen kuullessaan, että vanhin tytär jatkoi vanhempiansa jalanjäljissä. Marie halusi auttaa myös Èveä löytämään oman polkunsä. Kuka tietää, ehkä tämä valitsisi saman uran kuin siskonsa ja vanhempansa? Marie ajatteli kaikkia niitä uusia mahdollisuuksia, joita röntgenkuvauksen kehitys tarjosi. Nuorelle 14-vuotiaalle, pian 15-vuotiaalle, teinitytölle hän ehdotti lääkärin uraa. Kuopus voisi pelastaa ihmishenkiä ja osallistua samalla lupaaviin tutkimuksiin. Samalla hän voisi opiskella radiumin käyttöä lääketieteellisissä tarkoituksissa.

Ève painoi katseensa alas ja huokaisi. Hänestäkö tutkija kuten siskostaan, joka oli häntä seitsemän vuotta edellä ja kohtelisi häntä ikuisesti perheen pienimpänä? Naurettava ajatus! Ève ei halunnut tuottaa äidilleen pettymystä mutta kuvitteli jo itselleen toisenlaisen tulevaisuuden. Viimein hän uskalsi lausua unelmansa ääneen, hän halusi tulla pianistiksi. Marie ja Irène eivät olleet uskoa korviaan. Vai että pianisti! Sehän tarkoittaisi skaalojen pimputtelua kahdeksan tuntia päivässä – ja tokkopa työ olisi edes vaivan arvoista, ellei Ève osoittautuisi erityisen lahjakkaaksi, muuten hänen uransa loppuisi lyhyeen... Kuuluista puolalaispianisti oli toisaalta kehunut tyttöä poikkeuksellisen taitavaksi, kun tämä oli ollut pieni. Pettyneenä Marie käski Èven silti käydä ensin lukionsa loppuun.

Pitkin hampain äiti ja sisar tottuivat lopulta kuuntelemaan Èven skaalojen soittoa, joka täytti koko Île Saint-Louisin asunnon. Ève menestyi opinnoissaan, koska hänen äitinsä sitä vaati. Silti hän epäröi ja tunsu olonsa yksinäiseksi ja eksyneeksi kahden voimakkaan naisen seurassa, joiden kypsyyt ja keskinäinen läheisyys kohosi hänen eteensä kuin muuri. Äiti ja sisko kuuluivat molemmat tieteentekijöiden heimoon, jonka käytöskoodeja, ammattislangia ja yhteishenkeä hän ei ymmärtänyt. Marie odotti nuoremmalta tyttäreltään kovuutta ja kurinalaisuutta samaan aikaan, kun tämä etsi paikkaansa kolmen naisen perheessä ja suri isänsä poissaoloa. Hän opiskeli ahkerasti Sévigné'n yksityiskoulussa, kuten oli luvannut, ja sai hyviä arvosanoja. Hän kullutti aikaansa myös pianonsoittoon äitinsä ja siskonsa harmiksi. Nämä kun kaipasivat rauhaa ja hiljaisuutta tullessaan iltaisin kotiin.

Sisimmässään Ève empi ja epäröi kykyjään. Menestyisikö hän koskaan elämässään? Vastaisiko hän koskaan äitinsä odotuksiin? Oliko hän todella löytänyt kutsumuksensa? Yön hiljaisina hetkinä kun hänen rakas kissansa lepäsi hänen vierellään, ristiriitaiset tunteet ja ahdistus valtasivat hänet. Miten vaikeaa oli olla Curien tytär kaikkien näiden huippututkijoiden keskellä. Ève haaveili elämäntehtävästä kaukana laboratorion, josta hänelle jatkuvasti jauhettiin. Hän ei osannut arvatakaan, että aivan pian hänelle avautuisi uusia odottamattomia maailmoja, jotka tarjoaisivat hänelle täysin uudenlaisia näkymiä.

*

”No niin, menoksi!”

Sodan jälkeen kolmikko matkusti onnellisena lomalle Bretagnen pohjoisosaan. Talo pienessä kalastajakylässä aivan l’Arcouestin kärkeä oli oikea rauhan satama, josta avautui upeat näkymät Bréhatin saarelle ja sen okranvärisille kalliomuodostelmille. Paikalla oli myös runsaasti ystäviä. Päivät täyttyivät uimisesta, pitkistä kävelyistä ja tanssista – kaikki oli sallittua näissä tieteilijäperheissä, joista jokainen oli hankkinut itselleen pienen loma-asunnon. Curien talo seisoi korkealla rantakalliolla männynlatvojen yläpuolella, mistä saattoi esteettä ihailla ohi lipuvia purjeveneitä ja henkeäsalpaavaa merinäkömää. Bretagnessa Marie keräsi voimiaan. Kuten myös Ranskan ihmisoikeusjärjestön jäsen, historioitsija Charles Seignobos, joka oli jo 1800-luvun lopulla ostanut Bretagnesta talon ja purjeveneen. Paikka oli todellinen pikku paratiisi. Marien lisäksi oman talon rakennuttivat myös neurofyysikko Louis Lapicque ja ranskalaisfyysikko Jean Perrin, joka sai fysiikan Nobel-palkinnon vuonna 1926. Nämä tasavaltaa ja tunnustuksettomuutta kannattavat luonnontieteilijät asuivat aivan Marien ystävien Émile Borelin ja tämän vaimon naapurissa.

Kaikki kokoontuivat yhdessä illanviettoihin, joissa tanssittiin, nautittiin yksinkertaisia aterioita ja iloittiin toisten seurasta. He kaikki jakoivat yhteiset arvot ja kunnioittivat toisiaan. Kaikenlainen turhamaisuus oli pannassa, ihmiset pukeutuivat vain kuluneisiin vaatteisiin, päivisin omistauduttiin urheilulle, ja iltaisin syötiin ja tanssittiin. Se oli oma suljettu maailmansa, jossa vain älykkyydosamäärällä oli merkitystä. L’Arcouestin tieteilijäyhteisöä kutsuttiin nimellä ”Sorbonne Plage”, Sorbonne hiekkarannalla. Täällä Marie kykeni viimein kirjoittamaan ja ajattelemaan. Vaikka nobelisti ei pystynyt lomallakaan unohtamaan tutkimustyötään, hän onnistui nipistämään muutaman tunnin aikaa kuntoiluun, usein varsin hikiseen. Terve mieli terveessä ruumiissa, se oli hänen elämänohjeensa. Tyttärenkään ei auttanut muu kuin seurata äitiään kymmenien kilo-

metrien pyörä- ja kävelyretkille. Toisinaan Marie päästi kilpailuhenkisyytensä valloilleen ja seurasi salaa kiikareillaan työtovereidensa ja heidän puolisoidensa uintisaavutuksia ja pyrki päihittämään heidän ennätyksensä hyisessä merivedessä. Äitinsä ansiosta Irènestä ja Èvestä tuli taitavia uimareita, ja aikuisena nuorin sisarista jatkoi äitinsä kilometrien mittaisia uintiretkiä maailman eri kolkissa kaikkina vuodenaikoina, oli vesi miten kylmää tahansa.

Pian eräs ystävätär kutsui Marien Variin Ranskan Rivieralle, jonka tarunhoitoiset näkymät siinsivät sekä kirjojen sivuilla että monien puolalaisten ja muiden eurooppalaisten haaveissa. Paikalla viihtyivät etenkin venäläisaristokraatit, jotka olivat menettäneet omaisuutensa paettuaan bolševikkeja lokakuun vallankumouksessa. Marie suunnasi syyskuussa Etelä-Ranskaan, missä häntä vastassa oli huomattavasti lämpimämpi merivesi kuin Bretagnessa, kirkas ja lämmin auringonpaiste sekä vehmas kasvillisuus. Hän oli saapunut paratiisiin. Myöhemmin hän palasi sinne uudelleen, osti palan maata ja rakennutti itselleen vaatimattoman lomamökin, josta avautui silmiä hivelevä näkymä. Ève ja Irène ymmärsivät äitinsä tarpeen omistaa turvapaikkoja, joihin paeta tarpeen tullen. Ève lomailisi usein Rivieran-asunnolla ja peri talon äitinsä kuoleman jälkeen.

Kesken näiden onnellisten aikojen Marien terveys heikkeni jälleen. Tällä kertaa häntä eivät vaivanneet munuaiset vaan silmät. Ilman niitä hän ei voisi lukea tutkimusryhmänsä raportteja eikä tyttärensä ja muiden tiedemiesten tai -naisten tutkimustuloksia. Radiuminstituutti tuotti hänelle valtavasti iloa ja tarjosi hänelle vihdoinkin taloudellista vakautta, ja nyt hän pelkäsi menettävänsä sen kaiken. Mitä jos henkilökunta saisi tietää? Mitä jos lehdistö, joka oli aina valmis mustamaalaamaan häntä, uutisoisi hänen olevan sairas ja sokea? Hänen uskottavuutensa ja instituutin maine voisivat kärsiä pahan kolauksen. Ja koska vaikeuksilla oli tapana kasaantua, myös hänen kuulonsa heikkeni samanaikaisesti. Marie kirjoitti siskolleen Bronialle, jonka kanssa hän jakoi aina kaikki huolensa:

Tällä hetkellä suurin huoleni on silmäni ja korvani. Näköni on heikentynyt, eikä asialle todennäköisesti voi mitään. Mitä taas kuuloon tulee, minua riivaa lähes jatkuva, usein voimakas korvien soiminen. Se huolettaa minua kovasti, sillä se voi haitata työntekoani tai jopa estää sen kokonaan. Radiumilla saattaa olla osaa asiaan, mutta sitä emme voi tietää varmasti. Siinä kaikki murheeni tältä erää. Älä puhu tästä kenellekään – eritoten, etteivät huhut lähde liikkeelle.¹⁵

Mariella todettiin harmaakaihi, joka täytyisi leikata. Oli Èven vuoro ruokkia äitiään pikkulusikalla. Tyttären hellä hoiva oli juuri sitä, mitä Marie eniten tarvitsi toipilasaikanaan. Leikkausta oli odotettava vuoteen 1923, mutta se ei tuottanut toivottua tulosta. Säteilyn heikentämän Marien oli kestettävä vielä kaksi lisäoperaatiota vuonna 1924 ja viimeinen leikkaus vuonna 1930. Fyysistä kipua enemmän Marieta vaivasi piinaava pelko, että hänen työtoverinsa saisivat tietää hänen tilastaan. Niinpä hän turvautui yhä paksulinssisempiin silmälaseihin ja niiden lisäksi suurennuslaseihin, joiden läpi hän tihrusti nenä kiinni lasissa. Radiumtutkimukset eivät saaneet keskeytyä. Marien työnilo oli yhä tallella, eikä hänen rautainen tahtonsa ollut kadonnut minnekään.

*

Ensimmäinen maailmansota ja sen miljoonat uhrin, sotainvalidit, lesket ja orvot kummittelivat yhä Marien muistoissa. Toiveet rauhasta alkoivat myös haalistua. Marie oli huolissaan. Jälleen kerran Puola oli kaiken keskiössä. Ensimmäinen maailmansota oli vasta päättynyt mutta Venäjän ja Puolan välinen sota saman tien alkanut. Helmikuusta 1919 aina maaliskuuhun 1921 maat taistelivat keskenään. Kuten moni muukin kansakunta, puolalaiset olivat Versaillesin rauhansopimuksen uhreja. Kun ottaa huomioon Venäjän kyltymättömän halun vallata Puola, on kysyttävä, miten sodan voittajaosapuolet, joihin Ranskakin kuului, eivät

uskaltaneet määritellä tarkkaan näiden maiden aluerajoja. Bolševikki-puolueen astuttua johtoon Neuvosto-Venäjä halusi vallata takaisin keisariajan eli vuoden 1914 mukaiset alueet. Tässäkin konfliktissa Puola oli jälleen häviäjän asemassa samaan aikaan, kun Saksan tappio tarjosi Keski-Euroopan valtioille mahdollisuuden saada takaisin itsenäisyytensä.

Yli satakaksikymmentä vuotta kestäneen miehitysajan jälkeen Puolan uudelleenrakentaminen ehti kestää vain kolme vuotta. Puna-armeija oli nujertanut tsaarille uskolliset valkokaartit, ja Lenin oli varma, että kansalaiset nousisivat muuallakin kapinaan luodakseen maailmanlaajuisen kommunistisen liiton. Seuraavaksi tähtäimessä oli Puola, aina yhtä kaltoin kohdeltu ja piinattu. Lenin halusi vakiinnuttaa maahan kommunistisen järjestelmän, joka palvelisi sitten Länsi-Euroopan valloituksen etulinjana.

Mikä odottamaton ristiriita Curien naisille! Marie kärsi kotimaansa puolesta ja eli uudelleen lapsuutensa nöyryytyksen, kiusaamisen ja puolalaisidentiteettinsä kieltämisen. Ristiriitaa pahensi vielä sietämättömästi se, että kommunistien iskulauseet ”kansan puolesta” vetivät puoleensa tutkijoita, joihin kuului Marien ja Irènen hyviä ystäviä. Äitinsä entisen rakastajan Paul Langevinin (jolle Marie oli jo antanut anteeksi) kannustamana Irène alkoi seurata vuosi vuodelta jatkuvaa valtion budjettipolitiikkaa, joka kiihdytti inflaatiota ja söi sekä tutkijoiden tuloja että laboratorioden rahoitusta.¹⁶

Irène uskoi, että tieteentekijöillä oli tärkeä rooli yhteiskunnassa, mitä poliittiset vallanpitäjät eivät tuntuneet käsittävän. Tunne epäoikeudenmukaisuudesta ja tarpeesta toimia asian hyväksi valtasi nuoren tutkijan, joka oli kasvatettu palvelemaan ihmiskuntaa tieteen avulla, oli kyse sitten ihmisten elinolojen parantamisesta tai sairaanhoidosta. Irène tunsu olevansa valmis liittymään vasemmistoliikkeeseen, joka veti puoleensa tuon ajan älymystöä. Ennen kaikkea hän unelmoi rauhasta. Ei enää koskaan sotia, ei pieniä eikä suuria. Eikä enää koskaan kansojen teurastusta. Tai niin hän ainakin toivoi.

4

Unelmien Amerikka

Panthéonin läheisyydessä paluu rauhaan valoi eloa ja toivoa radium-instituutin jäseniin. Vaikeudet kuitenkin kasaantuivat. Miten löytää tarvittavia välineitä tutkimuslaitokselle sodan runtelemassa maassa? Kaikki mikroskoopit oli luovutettu Bordeaux'n lääkäreille, yhtäkään ei ollut jäljellä. Marien oli laskettava joka sentti, metsästettävä huonekaluja ja tingittävä hinnoista saadakseen paperia, laitteita ja suojuspeitteitä kemian tutkimusvälineilleen. Valtiovarainministeriö kieltäytyi luovuttamasta hänelle minkäänlaisia tarvikkeita.¹ Nobel-palkitulle tutkijalle! Tieteellinen tutkimus ei selvästikään nauttinut arvostusta Ranskassa toisin kuin Saksassa ja Yhdysvalloissa, joissa Marien kuuleman mukaan hänen kollegansa saivat suuria summia yksityistä rahoitusta. Marie käytti hyväksi laajaa verkostoaan, ja koska hän oli työskennellyt rintamalla aivan etulinjassa, moni oli valmis tarjoamaan apuaan. Marie kirjoitti: ”En ole enää nuori enkä tiedä, kykenenkö koskaan rakentamaan tuleville sukupolville sellaista radium-instituuttia, joka ylttäisi unelmieni tasolle, Pierre Curien muistoksi ja tieteen hyväksi.”²

Marie-Noëlle Humbert kuvaa ensimmäiseen maailmansotaan keskittyvässä Marie Curien elämäkerrassaan³, miten Marie onnistui saamaan takaisin röntgenlaitteita, jotka hän oli aikoinaan itse asentanut

sotasairaaloihin. Hän halusi siirtää ne keuhkoparantoloihin, joissa hoidettiin tuberkuloosipotilaita, jotta uusi teknologia hyödyttäisi mahdollisimman monia. Huolimatta kuljetusvaikeuksista sodan myllertäessä kaoottisessa maassa hän onnistui hankkimaan joitain välineitä, osa usein rikkinäisiä. Vaikean lapsuutensa perintönä saamallaan lujalla tahdonvoimalla ja siskonsa Bronian tuella hän onnistui vähä vähältä perustamaan röntgenasemia samaan aikaan, kun hänen instituuttinsa kärsi puutetta miltei kaikesta.

Marien laajalle kiirineen maineen ja taistelukentällä tekemien urotekojen ansiosta Ranskaan jääneet amerikkalaiset upseerit ja sotilaat ilmoittautuivat instituutin koulutukseen oppiakseen hänen kokemuksestaan. Marielle näiden kaukaisesta Amerikasta saapuneiden reippaiden nuorten miesten näkeminen oli paras kiitos hänen ponnisteluistaan ja kannusti häntä jatkamaan työtään. Mahdollisuus välittää osaamisensa ja kokemuksensa kansainväliselle nuorisolle tuotti hänelle valtavasti iloa. Pierre olisi ollut hyvillään, olivathan he yhdessä päättäneet olla hakematta löydöksilleen patenttia. Lisäksi Mariella oli toinenkin ilonaihe, nimittäin tyttärensä. Irène oli nyt kukoistava nuori nainen, joka työskenteli äitinsä tapaan tieteen parissa. Esikoisen oli aika ottaa oppia äidiltään sekä muilta tutkijoilta. Pienestä pitäen Irène tiesi kulkevasa vanhempiensa jalanjäljissä. Nyt hänen vuoronsa oli tullut. 1920-luvun alussa Marie tunsi olevansa onnellinen ja jonkinlainen levollisuus täytti hänen mielensä, vaikka Pierre ei enää ollut läsnä hänen elämässään.

Irène liittyi tuolloin uuden nuoren tutkijasukupolven seuraan, joka kokoontui iltapäivisin nauttimaan teetä. Naurun ja hauskanpidon ohella vaihdettiin ajatuksia kemian viimeisimmistä löydöistä. Tässä joukossa Irène puhkesi kukkaan, mikä teki hänen äitinsä hyvin iloiseksi. Tylyn ulkokuorensa alla Marie suhtautui lähes äidillisesti nuoriin tutkijoihin, kuunteli ja kannusti heitä. Historioitsija Natalie Pigéard-Micault muistuttaa silti: ”Vaikka Marie Curie hyväksyikin naisia laboratorioonsa, hän ei tehnyt sitä ajaakseen minkäänlaista feministiaatetta. Ei, Marie Curie hyväksyi naiset joukkoonsa samoilla ehdoilla kuin miehetkin. Koskaan hän ei antanut sukupuolen vaikuttaa valintaansa.”⁴

Samaan tapaan hän koulutti myös useita naistutkijoita, olivat he sitten kotoisin Ranskasta, Euroopasta tai Amerikasta. Valmistuttuaan instituutista heistä tuli usein maansa ensimmäisiä naisia, jotka työskentelivät tieteen johtotehtävissä. Mutta koska historia on enimmäkseen miesten kirjoittamaa, näistä naisista on hyvin vaikeaa löytää kattavia elämäkertoja. Haasteista huolimatta Natalie Pigead-Micault onnistui kokoamaan 45 tiedenaisen henkilöhistorian. Heidän elämäntarinansa todistavat, jos sille oli edes tarvetta, että ihmisten mielikuva tutkijanaisista oli usein hyvin yksipuolinen. Tutkimustyön ohella monet heistä elivät tavallista perhe-elämää avioliittoineen ja lapsineen, kuten myös Irène Joliot-Curie.

Instituutissa ei kuitenkaan nähty yhtään aasialaista tai afrikkalaista naistutkijaa eikä liioin naisia, jotka olisivat olleet kotoisin Lähi-idästä tai Afrikan pohjoisosista. Kieltämättä tässä oli havaittavissa syrjintää, josta noiden seutujen naiset kärsivät 1900-luvun alussa ja jota kolonisaatio vielä synkensi. Tuon ajan vaikutusvaltaiset siirtomaaimperiumit suhtautuivat naisiin vanhanaikaisesti ja patriarkaalisesti. Radiuminstituutissa työskentelevät naiset olivat valkoisia ja länsimaisen koulutuksen saaneita. Ei sovi kuitenkaan unohtaa, että Marie Curie oli aina hyvin avoin vieraita kulttuureja kohtaan eikä sietänyt minkäänlaista syrjintää, kuten hänen tekonsa todistavat. Hän tunsi myös aasialaisia miestutkijoita, joiden ”ylivoimaista” havaintokykyä, älykkyyttä, kohteliaisuutta ja älyllistä uteliaisuutta hän ylisti tyttärelleen Èvelle.

*

Koska Marie ja Pierre eivät koskaan hankkineet patenttia radiumlöydöksilleen, laboratorio kärsi rahanpuutteesta. Laboratorio oli toki saanut merkittävän rahallisen tuen vuonna 1907 tehtailija ja hyväntekijä Andrew Carnegielta. Hänet oli puhunut ympäri kreivitär Greffulhe, joka oli hyvin kiinnostunut tieteistä ja Guermantesin herttuattaren esikuva Marcel Proustin kirjasarjassa *Kadonnutta aikaa etsimässä*. Lahjoitussumma ei kuitenkaan riittänyt laboratorion ylläpitoon.

Marie muisti kiitollisena, miten vuonna 1909 Pariisin yliopisto ja Pasteur-instituutti olivat päättäneet rakentaa hänelle oman laboratorion, joka nimettiin radiuminstituutiksi. Se oli ollut hänelle valtava edistysaskel. Mutta nyt oli vain katsottava totuutta silmiin. Hänellä ei ollut tarpeeksi rahaa tutkimustyölleen etenkin terveydenhuoltoalalla, eikä hänellä ollut varaa ostaa grammaakaan radiumia. Se oli valtava takaisku kaksinkertaiselle Nobel-palkitulle, joka oli sentään löytänyt tulevaisuuden energian. Mikä neuvoksi? Marie oli huolissaan ja vaipui apeana ajatuksiinsa. Kaiken lisäksi hänen ranskalainen kirjailijaystävänsä Henri-Pierre Roché, joka ei ollut tuolloin vielä julkaissut merkiteostaan *Jules ja Jim*, yritti itsepintaisesti taivutella häntä tapaamaan erään amerikkalaisen naistoimittajan. Ei missään nimessä, Mariella oli tärkeämpääkin tekemistä. Joulukuun 1911 suhdeskandaalisotkun jälkeen Marie ei luottanut enää lehdistöön. Kirjailija jatkoi silti maanitteluaan. Kyseessä oli Yhdysvaltojen kuuluisin naistoimittaja, jolla oli huomattava vaikutus amerikkalaisiin lukijoihin. Marie ei vielä tiennyt, että Missy Meloneylla oli takanaan yhtä kivinen tie kuin hänellä. Tämä oli kärsinyt yhtä lailla mieskollegojensa vihamielisyydestä ja onnistunut ylittämään sukupuolelleen asetetut esteet.

Mitä Missy Meloneyn toimittamaan aikakauslehteen tuli, se oli julkaisu, joka pyrki luomaan kuvaa urheilullisesta ja itsenäisestä naisesta. Naisesta, joka kykeni ajamaan autoa. Ajotaito oli lupaus vapaudesta Yhdysvaltojen kaltaisessa maassa, jossa julkinen liikenne, bussit ja metrot eivät olleet yhtä yleisiä kuin Euroopassa. Sanalla sanoen Missy Meloney opetti naisille, kuinka pärjätä omillaan. Hän oli syntynyt Kentuckyssa, ja hänen isänsä oli lääkäri, mutta eniten häneen oli tehnyt vaikutuksen hänen äitinsä Sarah Irwin, joka oli *Kentucky Magazine* -lehden perustaja ja päätoimittaja. Kyseessä oli yksi Amerikan ensimmäisistä naisten toimittamista kirjallisuus- ja tiedejulkaisuista. Millainen esikuva nuorelle naiselle, joka oli haaveillut tulewansa pianistiksi mutta joutunut luopumaan unelma-ammattistaan ratsastusonnettomuuden vuoksi! Missy Meloney valitsi toisen tien ja ryhtyi toimittajaksi. Hän halusi vaikuttaa asioihin ja viestiä maailmalle, aivan kuten äitinsäkin.

Meloneyn perheessä ihailtiin modernia elämäntapaa, naisten välistä solidaarisuutta ja tieteen ja lääketieteen läpimurtoja. Marien lehdistöä koskevista epäilyistä huolimatta periksiantamaton Missy keksi viimein tavan, jolla lähestyä tiedenaista: ”Olen ollut rampa 14-vuotiaasta lähtien, keuhkosairas 17-vuotiaasta lähtien ja silti elänyt kolme elämää sen jälkeen.”⁵ Missy oli pienikokoinen hauraan näköinen nainen, jonka hillittytumma kampa oli Marien vaalean hiuspehkon vastakohta. Heitä yhdisti kuitenkin sama elämänjano, halu nauttia elämästä ja nähdä maailmaa. Työskenneltyään useille sanomalehdille Missy meni naimisiin *New York Sun* -lehden päätoimittajan William Brown Meloneyn kanssa. Missy oli yksi Amerikan nuorimmista toimittajista: jo 14-vuotiaana hän selosti republikaanien puoluekokouksen tapahtumia *New York Worldille* ja toimi 18-vuotiaana Washington DC:ssä kirjeenvaihtajana *Denver Postille*, *New York Sunille*, *New York Worldille* ja naistenlehti *Delineatorille*. Juuri jälkimmäisen nimissä Missy Meloney lähestyi Marie Curietta ja pyysi saada haastattelua. Tuloksetta. Meloney päätti silti olla luovuttamatta. Hän oli haaveillut jo vuosia tapaavansa kuuluisan nobelistin. Joten hän kirjoitti Marie Curielle kirjeen, vain pari sanaa suoraan sydäimestä: ”[– –] olette jo kaksikymmentä vuotta ollut minulle mitä tärkein henkilö, niin tahdotoin tavata teidät, vaikkapa vain muutaman minuutin.”⁶

”Mahdotonta” ei kuulunut amerikkalaistoimittajan sanavarastoon, ja sen hän aikoi myös todistaa. Ystäviensä yllytyksestä ja Meloneyn yksinkertaisesta viestistä viehättyneenä Marie päätti lopulta suostua haastatteluun. Hän kuitenkin edellytti, että tapaaminen pysyisi lyhyenä. Hyvin lyhyenä. Hän ei halunnut tuhlata liikaa arvokasta aikaansa, jonka hän käytti mieluummin tutkimukseen. Huokaisten Marie avasi oven ja näki edessään pienikokoisen naisen, täsmälleen hänen pituisensa, amerikkalaisen kuin tuulahdus tuosta valtavasta mantereesta, jonka Marie tiesi omistavan maailman suurimmat radiumvarannot. Juuri radium oli hänen tutkimuksiansa kulmakivi ja mahdollistaisi hänen työnsä jatkumisen.

Missy puolestaan suoristautui ja häkeltyneenä näkemästään leväytti loisteliaan hymynsä. Näin hän kuvasi kohtaamista omin sanoin:

Ovi avautui, ja minä näin kalpean, ujostelevan naisen [– –]. En ole koskaan nähnyt niin surullisia kasvoja. Madame Curien yllä oli mitä yksinkertaisin, musta puuvillainen puku. Hänen miellyttävillä ja lempeillä kasvoillaan oli kärsivällinen ja hajamielinen ilme, mikä oli luonteenomaista tutkimustyölle omistautuneille tieteilijöille. Yhtäkkiä minussa heräsi sellainen tunne, että olin loukkaavan tungetteleva. Minun ujouteni oli yhtäkkiä vielä suurempi kuin madame Curien. Vaikka olin parikymmentä vuotta harjoittanut reportterin ammattia, en saanut ainoatakaan kysymystä sanotuksi tuolle lempeälle, mustapukuiselle naiselle. Minä koetin selittää hänelle, että Amerikan naiset ovat kovin kiinnostuneita hänen suuresta tutkimustyöstään ja pyysin anteeksi tungettelevaisuuttani.⁷

Nämä kohteliaisuudet ilahduttivat Marieta, jonka kasvoilla häivähti hymy, ja hän alkoi puhua. Hän kertoi olevansa huolissaan. Hänen himoitsemansa radiumgrammat, joita hän tarvitsi kipeästi jatkaakseen tutkimustyötään, sijaitsivat Amerikassa. Sitten hän listasi yksi kerrallaan kaikki kaupungit, jotka pitivät hallussaan tuota arvokasta ainetta. Eikä Marie epäröinyt lisätä, miten kallista radium oli, hänen institutillaan ei ollut siihen varaa. Hänen tutkimuslaitostaan ei voinut verrata patenteilla rikastuneen Thomas Edisonin maineikkaisiin laboratorioihin. Tiedemies oli saanut koko amerikkalaisyleisön haltioihinsa. Sen sijaan sodan jälkeisessä Ranskassa kaikki tuntui kovin pieneltä ja ankealta. Ja kaavoihin kangistuneelta.

Silloin Missy esitti kaksi kysymystä, jotka muuttivat molempien naisten elämän. Kuinka paljon radiumia Mariella oli hallussaan? Yksi ainut gramma, Marie vastasi, eikä sekään ollut virallisesti hänen. Radium kuului laboratoriolle. Missään nimessä hän ei halunnut hakea patenttia, vaikka se olisi varmasti mahdollistanut ensiluokkaisen laboratorion rakentamisen, mitä myös Ève korosti myöhemmin kirjassaan. Varovasti Missy jatkoi uteluaan: mitä nobelisti oikeastaan tarvitsi?

Gramman radiumia. Mutta se oli suunnattoman kallis sijoitus, sata tuhatta dollaria! Johon lehtitoimittaja vastasi: Hyvä on, minä hankin teille rahat mutta vain yhdellä ehdolla. Teidän täytyy tulla hakemaan ne Yhdysvalloista.

Kotimatallaan matkustajalaivan kyydissä, mukavassa ensimmäisen luokan hytissään Missy Meloney laati listan Amerikan varakkaimmista naisista, joista jokaiselta hän aikoi pyytää kymmentuhatta dollaria. Hän ei haaskannut aikaansa. Heti New Yorkin satamasta Meloney kiiruhti tapaamaan naisia ja yritti vakuuttaa heidät, miten suurenmoinen tiedeprojekti pelastaisi ihmishenkiä Ranskassa. Naiset epäroiväät. Meloneyn pyytämä summa oli huomattava. Yritys epäonnistui. Samassa Missy tuli ajatelleeksi aikakauslehteään, jota lukuisat naiset lukivat ympäri Yhdysvaltoja. Hänhän voisi järjestää maanlaajuisen avustuskeräyksen, johon kuka tahansa voisi osallistua muutamalla dollarilla. Täytyisi vain kirjoittaa vetävä artikkeli, joka korostaisi Marien pyyteettömyyttä ja omistautumista työlleen. Amerikkalaiset naislukijat saattaisivat tuntea myötätuntoa tiedenaista kohtaan, joka kieltäytyi hakemasta patenttia keksinnöilleen, vaikka niiden avulla voitaisiin parantaa jopa syöpää. Marien tapa toimia poikkesi suuresti amerikkalaisesta rahakeskeisestä ajattelutavasta, mikä teki hänestä eräänlaisen maallikkopyhimyksen. Missy Meloney päätti perustaa toimikunnan, johon kuului merkkihenkilöitä, naistoimittajia ja lääkäreitä, ja käynnisti valtakunnallisen rahankeruukampanjan nimellä *Marie Curie Radium Fund*. Vähitellen Yhdysvaltojen pikkukaupungeista alkoi virrata rahaa, ja vain yhdessä vuodessa koko tarvittava summa oli kerätty kokoon.

Kun tieto kantautui Pariisiin radiuminstituuttiin, Marie oli häkeltynyt. Tuiki tuntemattomien naisten avokätisyys – tuhansien kilometrien päässä Ranskasta, aina Tyynen valtameren rannikolta Keskilänteen saakka – kosketti häntä syvästi. Muistuttiko se häntä ajasta, kun hän nuorena tyttönä oli työskennellyt pienellä palkalla turhamaisille ja itsekkäille puolalaisperheille vain lähettääkseen vaatimattoman saaliinsa siskolleen Bronialle, jotta tämä voisi jatkaa opintojaan Pariisissa? Nyt vieraan maan kansalaiset keräsivät varoja hänelle. Tai pikemminkin

hänen tutkimustyölleen, jonka tulokset olivat ja tulisivat aina olemaan kaikkien ihmisten saatavilla.

Lahjoitukseen liittyi yksi ehto. Marien piti henkilökohtaisesti matkustaa Yhdysvaltoihin noutamaan radium, jonka itse presidentti luovuttaisi hänelle. Quai de Béthunen asunnossa jokialusten lipues- sa ikkunaruu- tujen ohi Marie epäröi. Hän inhosi väentungosta eikä yhdeksän vuoden jälkeen ollut vielä- kään täysin toipunut lehdistön parjaavista kirjoituksista. Sitä paitsi eikö amerikkalainen media ollut nimenomaan skandaalinhakuinen? Hän ei tuntenut olevansa valmis ke- stämään toista samanlaista ryöpytystä. Toisaalta hän todella tarvitsi radiumia... Päivällisellä Marie käsitti, miten paljon tyttäreiden läsnäolo merkitsi hänelle tässä niukasti kalustetussa mutta kirjojen ja musiikin täyttämässä kodissa, jossa tieteellisiä artikkeleita ja teoksia lojui jopa lattialla. Hän tuns- i olevansa turvassa. Marie päätti asettaa ehdoksi, että Ève ja Irène tulisivat hänen mukaansa. Lisäksi Missy lupasi vedota tuttuihin lehdistön päälliköihin, ettei kipeää suhdeskandaalia tuotaisi millään tavalla esiin.

Nokkela amerikkalainen mediapersoonallisuus onnistui kuin onnis- tuikin pitämään lehtimiehet ruodussa – jopa siinä määrin, että osa heistä intoutui ottamaan osaa radiumkeräykseen! Se oli varsinainen ihmeteko. Missy käynnisti mainoskampanjan Marien muistelmille löytääkseen kir- jalle amerikkalaisen kustantajan. Ranskassa uutinen Amerikan- matkasta aiheutti hämmennystä. Ennen kaikkea se herätti pelkoa, että Ranska, joka oli kieltäytynyt hyväksymästä Marie Curien tiedeakatemia- jäse- neksi, vaikuttaisi vähemmän kiitolliselta kuin Yhdysvallat. Ranskan hal- linnon huipulla ja Pariisiin seurapiireissä kuohui: huolimatta kahdesta Nobel-palkinnosta ja urheasta toiminnastaan sotatantereella Marie Cu- rielle ei ollut myönnetty Ranskan kunnialegioonan ritarimerkkiä. Sellai- nen kiittämättömyys tulisi pikaisesti korjata. Niinpä Marielle tarjottiin tätä Ranskan arvostetuinta arvomit- alia, josta hän kieltäytyi, toistamiseen. Hänelle ja hänen miehelleen oli nimittäin ehdotettu kunnialegioonan ri- tarimerkkiä jo ensimmäisen Nobel-palkinnon yhteydessä, mihin Pierre Curie oli vastannut: ”En koe sitä tarpeellisenä.” Sen sijaan Marie olisi

ollut valmis vastaanottamaan mitalin vuonna 1918, jos hän olisi saanut sotilaskunniamerkin toiminnastaan ensimmäisessä maailmansodassa, hänen tyttärensä Ève tähdensi jälkeensä. Mutta vuonna 1918 – ja yhä tänä päivänä – se ei ollut mahdollista, sillä kyseisen tunnustuksen voivat saada vain sodassa haavoittuneet ja kaatuneet. Ranskan viranomaiset olivat kovin pettyneitä.

Mitä jos he järjestäisivätkin juhlat hänen kunniakseen jossain arvovaltaisessa paikassa, esimerkiksi Pariisin oopperatalolla? Idea hyväksyttiin, kunhan juhlavastaanoton järjestäisi *Je sais tout* -aikakauslehden ehdotuksesta näyttelijä Sacha Guitry, jonka kipakan huumorin ja huolitellun ranskan sävyttämät näytelmät hauskuttivat yleisöä. Illan tuotot menisivät tietysti radiuminstituutin hyväksi. Paikalla oli myös suuri näyttelijätär, itse Sarah Bernhardt. Huolimatta menetetyistä ja lastaan, joka oli täytynyt amputoida vuonna 1915 luutuberkuloosin aiheuttaman kuolon estämiseksi, yli 70-vuotias näyttelijätähti ei valittanut koskaan, ja hänen äänensä kajahti edelleen ilmoille aplodien säestämänä. Ilman muuta hän arvosti Marie Curien sodanaikaisia urotekoja, olihan hän itsekin vastaanottanut kunnialegioonan ritari-ristin kiitoksena ”ranskan kielen levittämisestä kaikkialle maailmassa” sekä työskentelystä sairaanhoitajana Ranskan–Preussin sodassa vuosina 1870–1871. Marie oli kovin otettu, ja yleisö oli haljeta ihastuksesta. Esitys jäisi yhdeksi Sarah Bernhardtin viimeisistä. Kaksi vuotta myöhemmin näyttelijä kuoli äkillisesti akuuttiin munuaisten vajaatoimintaan. Hänen kunniakseen järjestettiin suuret hautajaiset, mikä oli Ranskassa poikkeuksellinen kunnianosoitus naiselle.

Näiden kuuluisien näyttelijöiden, Sarah Bernhardtin, Sacha Guitryn ja tämän isän Lucien Guitryn, seurassa vietettiin siis suurta iltaa. Seura-
piirirouvat ja -herrat esittelivät hienoimpia iltapukujaan ja säkenöivimpiä korujaan... vierellään Marie yksinkertaisessa tummassa mekossaan. Lukuisista taivutteluyrityksistä huolimatta Ève ei ollut saanut äitiään ostamaan tilaisuuteen sopivampaa asua. Näyttelijöiden, muusikkojen, poliitikkojen ja tutkijaystävien parvi ympäröi heidät. Kaikki ylistivät Marieta ja suorastaan hukuttivat hänet kohteliaisuuksiin. Samaan

aikaan Marie hermoili edessä olevaa pitkää ja uuvuttavaa matkaa halki Amerikan mantereen täynnä samankaltaisia juhlallisuuksia, jotka hänen täytyisi kestää saadakseen himoitsemansa radiumgramman. Hänellä oli syytäkin olla huolissaan. Jos Marie olisi tiennyt, mikä häntä odotti, olisiko hän koskaan edes uskaltanut lähtemään matkalle?

Viimein koitti hetki nousta laivaan ja suunnata kohti uutta maailmaa. Missy Meloney purseri seuranaan raotti hitaasti Marielle varatun sviitin ovea matkustajalaiva *Olympicissa*. Jo kymmenen vuoden ajan tämä alus oli ollut yksi englantilaislaivaston ja White Star Linen lippulaivoista. Kilpailijoita ei liiemmin ollut sitten *Titanicin* uppoamisen vuonna 1912, vain vuosi *Olympicin* vesillelaskun jälkeen. Monet kuuluisuudet kokoontuivat sen kannelle matkallaan Amerikkaan, kuten Walesin prinssi ja uuden seitsemännen taiteen tähdet, elokuvanäyttelijät. Marie asettui ensimmäisen luokan ylellisimpään sviittiin. Huoneen ylenpalttinen loisto teki hänen olonsa vaivaantuneeksi. Mihin kummaan tarvittiin sikarinpidikettä kylpyhuoneessa? Kuntosali tietysti ilahdutti häntä, mutta sekin oli niin hienostunut, ettei hän millään voinut kuvitella itseään sinne verryttelyasussa! Hänen tyttärensä olivat sen sijaan enemmän kuin tyytyväisiä kahteen loisteliaaseen huoneeseen laivan yläkannella. He purkivat pikaisesti Curien perheen ainoan matka-arkun, jonne kaikki vaatteet oli pinottu, ja Marie katseli hämmästyneenä tyttäriensä mukaan ottamia elegantteja asuja. Pelkkiä epäkäytännöllisiä hepeneitä! Ève puolestaan paloi halusta pukeutua uusiin cocktail- ja iltapukuihinsa ja oli suorastaan liikuttunut. Hän oli käyttänyt niistä jo yhtä juhlagalaassa Pariisin oopperatalossa. Miehet olivat hyörineet hänen ympärillään kuin mehiläisparvi ja olleet korostetun kohteliaita nuorta neitoa kohtaan. Sen illan Ève muistaisi ikuisesti. Kenties hänelle tarjoutuisi matkan aikana tilaisuus käyttää näitä unelmiensa mekkoja ja jakkupukuja? Hän oli pannut merkille, miten hänen keveä käyntinsä, lumoavat silmänsä, hymynsä, älykkyytensä, sivistyneisyytensä ja huumorintajunsa herättivät huomiota vastakkaisessa sukupuoleessa.

Ensimmäisen luokan kävelykannella Marie uskaltautui hiukan jaloittelemaan. Täytyi kai hänenkin haukata raitista ilmaa ja totutella

laivan keinahteluun. Irène pysytteli kaiken aikaa äitinsä rinnalla. Keskenään he saattoivat keskustella mielialiheestaan, tieteestä, josta Ève jäi ulkopuoliseksi. Matkan edetessä Marie alkoi vähitellen käydä ärtymiseksi. Ympärillä oli liikaa pröystäilevää ylellisyyttä, joka oli vastoin hänen arvojaan ja elämäntyyliään, ja hän tunsu olonsa eksyneeksi jo ennen rantautumistaan uuteen maailmaan. Laivalla hän kirjoitti ystävättärelleen, fyysikko Jean Perrinin vaimolle: ”Rakas Henriette, sain ystävällisen kirjeesi laivalle. Se oli sangen tervetullut, sillä minä tunsin hieman pelkoa lähtiessäni tälle pitkälle matkalle, joka niin vähäisessä määrässä vastaa minun makuni ja tapojani. En pitänyt matkasta, sillä meri oli äreä, synkkä, myllerrytti, ja sen tähden vietin suurimman osan matkaani hytissäni. Tyttäreni näyttävät olevan hyvin tyytyväisiä.”⁸ Ja ihmekös tuo. Siskokset käyskentelivät kannella, piipahtivat välillä kuntosalilla, kävivät tansseissa ja vierailivat elokuvahytissä Missy Meloney esiliinanaan. Miten kiehtovaa tytöistä oli kysellä toimittajalta tämän seikkailuista ja taistelusta amerikkalaisnaisten oikeuksien puolesta.

Irène ja Ève saivat kuulla, että niin paljon kuin lehdistö olikin aiheuttanut piinaa ja nöyryytystä heidän perheelleen, toimittajan ammatti saattoi tarjota myös pakotien ja lohtua. Kynän voimalla nainen kykeni olemaan yhteydessä koko maailmaan ja edistämään muutosta. Voisiko toimittaja auttaa naisia puolustamaan oikeuksiaan? Èvessä tämä herätti paljon ajatuksia, myös Irène oli vaikuttunut. Tässä oli jälleen nainen, joka osoitti heille, kuinka ylittää esteitä ja seurata unelmiaan, aivan kuten brittisuffragetti Hertha Ayrtonkin oli tehnyt. Muutaman päivän kuluttua hyytävän tuulen ja sumun jälkeen päivä valkeni ja paljasti pilvenpiirtäjät taivaanrannassa. Vapaudenpatsas kaikessa majesteettisuudessaan ja ylvydessään kohotti käsivartensa ja toivotti heidät tervetulleeksi. Ève ja Irène olivat ehtineet jo kokea uusia asioita runsain mitoin. Vielä he eivät tienneet, että he palaisivat tältä kiertomatkalta täysin muuttuneina.

He olivat tunnekuohun vallassa. Aluksen kapteeni näki kiikareillaan, että väkijoukko tungeksi satamalaiturille: runsaasti amerikkalaisia, joista osa puolalaislähtöisiä nuoria, miehiä, naisia, lapsia ja virkamiehiä –

kaikki olivat tulleet tervehtimään tiedenaista, joka pelasti ihmishenkiä. Marie täytyisi äkkiä viedä pois hälinästä ja istuttaa nojatuoliin ja riisua häneltä tuo hirveä pikkuhattu päästä. Toimittajat kiipesivät juoksu-jalkaa aluksen kannelle, pyysivät nobelistia kääntämään päätänsä, oikealle ja vasemmalle. Marie ei ollut vielä edes astunut maihin, kun hän tunsu jo mittansa täyttyneen. Hänen vierellään perheen kaunotar Ève elegantissa silkkimekossaan ja korkokengissään veti katseita puoleensa. Kuopus tarkkaili äitiään hiukan huolissaan, mutta kaino hymy levisi silti hänen huulilleen. Irène oli saanut kokea Nobel-palkinnon jakoseremonian vuonna 1911 Tukholmassa, mutta Ève käsitti vasta nyt, että hänen aina yhtä hillitty äitinsä oli suuri kuuluisuus Ranskan ulkopuolella, jopa palvottu idoli. Mikä yllätys!

Mutta ensin piti astua maihin, sukeltaa hurmioituneen kansanjoukon keskelle ja tervehtiä puolalaissyntyisiä nuoria naisia, jotka olivat tulleet paikalle kädessään punavalkoiset ruusukimput, sävy sävyyn tungoksessa liehuvien Puolan lippujen kanssa. Marie piti lyhyen puheen, jossa hän muistutti, miten radium oli jo parantanut erilaisista syövästä kärsiviä potilaita. Poliisien tehdessä heille tilaa Curien kolmikko ahtautui autoihin, jotka kiidättivät heidät Manhattanille Missy Meloneyn komeaan kaupunkiasuntoon 14th Streetille. Viimein he saattoivat levähtää tovin lukemattomien kukkalähetyksien ympäröiminä. Aikaa ei kuitenkaan ollut riittävästi museoissa kiertelemiseen, Keskuspuistossa vierailuun tai Empire State Buildingin ihailuun, oli riennettävä eteenpäin. Heidän tarkkasilmäinen emäntänsä huolestui: Marie ei ollut tuonut mukanaan ainuttakaan juhlapukua ja viittaa, jotka olisivat tarpeeksi edustavia vastaanottamaan amerikkalaisyliopistojen kunniatohtorin arvonimiä. Silmänräpäyksessä Missy hälytti luokseen räätälin, joka valmisti pikaisesti tarvittavat vaatteet, mutta Marie ei ollut tyytyväinen. Asu oli epämukava, täysin käyttökelvoton, hän ei voisi missään nimessä pukea sitä ylleen. Kolme naista yritti parhaansa mukaan taivutella häntä. Tyylitietoinen Ève tiesi, miten itsepäinen hänen äitinsä saattoi olla.

Lopulta Marie suostui pitämään pukua, joka toki ärsytti ja hermostutti häntä, mutta hänen oli aika pistää asiat tärkeysjärjestykseen.

Kutsuja oli luvassa niin pitkä liuta, että koko kolmikön päätä huimasi. Hyvänä taktikkona Missy Meloney oli valmistellut ja järjestänyt kaikki matkan osuudet etukäteen pienintä yksityiskohtaa myöten. Hän kuljetti Marien, Irènen ja Èven vierailuille maan itärannikon arvostetuimpiin naisten yliopistoihin. Viimeinkin opiskelijoita! Nuoret naiset muistuttivat Sèvresin koulun oppilaita, joita Marie oli pitkään opettanut. Sèvresin tyttöjen oppikoulu oli ensimmäinen oppilaitos, joka tarjosi Ranskassa opetusta tulevaisuuden tiedenaisille. Mikä onni oli tavata naispuolisia yliopisto-opiskelijoita! Muutama vuosi myöhemmin nämä yliopistot yhdistyivät *Seven Sisters* -liitoksi tarjotakseen kaikille itärannikon naisille parhaan mahdollisen koulutuksen. Ei sovi unohtaa, että vuonna 1921 Princetonia, Harvardin ja Yalen tapaiset huippuyliopistot olivat sallittuja ainoastaan miehille. Täytyi odottaa aina vuoteen 1970, siis lähes 50 vuotta, että yliopistot myöntivät protestien ja kovan kiistelyn jälkeen avaamaan ovensa naisopiskelijoille.

Marie oli liikuttunut tavatessaan nämä nuoret naiset, jotka olivat niin palavasti kiinnostuneita kulttuurista, taiteista, filosofiasta ja tieteistä. Ève oli iloinen äitinsä puolesta: ”Hyvä, sangen hyvä ajatus Marie Curien lepyttämiseksi oli se, että hän ensiksi joutui kosketuksiin opiskelevan nuorison ja naisylioppilaiden kanssa.”⁹ New York ei halunnut jäädä paitsioon. Luvassa oli lisää naisopiskelijoiden runsaita kunnianosoituksia sekä vastaanottoja Carnegie Hall -konserttitalossa ja ylellisessä Waldorf-Astoria-hotellissa. Tiede- ja teollisuusseurat, hurraavat väkijoukot ja kivikasvoiset virkamiehet, mukaan lukien Ranskan ja Puolan suurlähettiläät, tungeksivat tapaamaan Marieta. Osa kiljui, ja yksi liian innostunut nainen jopa rusensi Marien käden tyttären katsellessa kauhuissaan vierestä. Marie kärsi kovista kivuista, ja hänen piti jaksaa pitkä kiertomatka loppuun asti nyrjähtäneen ranteen kanssa. Jo alkumatkasta Marie tunsi olevansa täysin uupunut. Kykenisikö hän jatkamaan matkaa? Mutta vaihtoehtoja ei ollut, koko Amerikka vaati nähdä kuuluisan tiedenaisen. Huolissaan alkoivat olla myös toimittajat, jotka julkaisivat päivälehtien etusivuilla näyttäviä otsikoita. 53-vuotiaan nobelistin silmät olivat väsyneet ja katse riutunut. Miten

suuri ero verrattuna siihen mielikuvaan, jonka Missy Meloneyn lehti oli tiedenäisestä luonut ennen tämän tuloa!

Radium oli kuitenkin ansaittava ja saatava, väsymyksestä ja rannekeivusta viis. Sitä paitsi Washington sijaitsi vain muutaman tunnin päässä New Yorkista. Missy Meloneyn lisäksi Marien tukena oli Ranskan suur-
lähettiläs Jules Jusserand, joka oli aikansa nerokkaimpia diplomaatteja ja lisäksi Pulitzer-palkittu historioitsija.¹⁰ 20. toukokuuta Yhdysvaltojen varapresidentin järjestämässä tilaisuudessa Marie lähestyi verkkaisesti presidentti Hardingia useiden satojen merkkihenkilöiden todistaessa tapahtumaa. Presidentti kuvasi häntä seuraavin sanoin: ”Ranskan ottolapsi ja sen etevin tukija suurten kansakuntien joukossa” sekä ”syntyperäinen Puolan kansalainen”. Sitten hän laski nauhan Marien heiveröisille harteille ja ojensi avaimen 50-kiloiseen kirstuun, joka sisälsi arvokkaan radiumin. Kyseessä oli tietysti vain pelkkä lavastettu kohtaustiedotusvälineitä varten. Todellisuudessa kallisarvoinen alkuainegramma oli piilossa varmassa talleissa, niin vaarallisesta materiaalista oli kyse. Lopuksi he kävelivät yhdessä kutsuvieraat vanavedessään, ja Marie rentoutui viimein hymyilemään presidentin käsipuolella. Amerikkalaisten ystävällisyys, heidän spontaaniutensa ja vieraanvaraisuutensa korvasivat kaikki matkan vaivat. Viimein Marie voisi jatkaa tutkimustyötään sekä hänen itsensä että ihmiskunnan hyväksi. Valkoisen talon sinisessä huoneessa Marie julisti: ”Tavallisesti radiumin pitäisi kuolemani jälkeen siirtyä perintönä tyttärilleni, mutta Amerikan minulle tarjoama radium on aina kuuluva tieteele.”¹¹ Radium toimitettaisiin hänelle salaa matkustajalaivaan, kun paluu Ranskaan koittaisi. Toistaiseksi Marien oli jatkettava kiertuettaan. Matkalla Washingtonista New Yorkiin hän pysähtyi Philadelphiassa, jossa hänelle lahjoitettiin tutkimustyöhön 50 milligrammaa mesotoriumia ja luovutettiin John Scott -mitali. Palkinto myönnetään henkilölle, joka teoillaan on merkittävässä määrin edistänyt ”ihmiskunnan hyvinvointia, terveyttä ja onnellisuutta”.

Mieluisimpana Marien silmissä siinsi kuitenkin Pittsburghin teollisuuskaupunki. Kokomustaan asuun verhoutuneena hän tukeutui radiumin rikastuslaitoksen johtajan käsivarteen. Nobelisti halusi etenkin

nähdä omin silmin tehtaan käyttämät laitteet kuuluisan metallin valmistuksessa Yhdysvaltain markkinoille. Hänen ilmeensä oli keskittynyt ja katse innostunut. Olihan tämäkin ollut osa hänen työtään Pierren kanssa, joka ei koskaan saanut tilaisuutta kokea tällaista seikkailua. Ennen kaikkea Amerikka tuntui tarjoavan paljon enemmän mahdollisuuksia kuin Ranska koskaan! Hänen instituuttinsa vaatimaton budjetti tuntui kovin pieneltä verrattuna Yhdysvaltojen aineelliseen varakkuuteen. Jo pelkästään tehtaan kunnioitusta herättävä koko sai Marien pään pyörälle. Canonsburgin ja Pittsburghin Standard Chemical Companyn tehtaassa oli valmistettu 76 grammaa kaikesta siitä 120 grammasta radiumia, joka maailmassa oli siihen mennessä tuotettu, mukaan lukien *Women of America* -järjestön Marielle lahjoittama radiumgramma. Pittsburghin yliopisto asennutti vuonna 1969 muistolaatan vierailun kunniaksi, ja sen vihki käyttöön Krakovan arkkipiispa, joka myöhemmin tunnettaisiin paavi Johannes Paavali II:na.

Marie saattoi viimein huokaista helpotuksesta. Tähän mennessä matka oli ollut menestys, ja Missy Meloney oli onnistunut keräämään amerikkalaislahjoittajilta yhteensä 100 000 dollaria. Siitä säästyisi hiukan varoja instituutin nykyaikaistamiseen. Vierailtuaan monissa yhdysvaltalaisissa laboratorioissa Mariella oli mielessään monia ideoita, kun hän palasi Pariisiin. Toistaiseksi hän aikoi levätä muutaman päivän New Yorkissa ennen jännittävää villin lännen seikkailua – San Francisco ja Los Angeles odottivat häntä jo malttamattomina. San Francisco oli noussut uudelleen tuhkasta vuoden 1906 tuhoisan maanjäristyksen jälkeen ja voittanut takaisin asemansa Tyynenmeren rannikon talouden keskukseksi. Maanjäristys oli ravistellut kaupunkia samana päivänä, jona Pierre Curie oli jäänyt auton alle ja menettänyt henkensä.

Yhtäkkiä uupumuksen rasittaman Marien terveys romahti ja hän joutui vuodelepoon New Yorkissa, missä lehtitoimittajat seurasivat hänen tilaansa hämmentyneinä. Säteilyn vaurioittamat munuaiset aiheuttivat jälleen voimakkaita kipuja, ja Marie kärsi lisäksi korkeasta verenpaineesta. Vaihtoehtoja ei ollut: hänen oli levättävä. Myös Missy Meloney tunsi olevansa lopen uupunut. Molemmat naiset olivat

yliarvioineet voimansa. Kaikkien harmiksi Tyynenmeren kiertue oli pakko perua. Mikä karvas pettymys Kalifornialle! Ja Marie olisi kukaties saattanut tavata Hollywoodissa kuuluisan elokuvaohjaajan Charlie Chaplinin, joka kuvasi teoksissaan lapsia ja köyhyyttä? Elokuva *Chaplinin poika* oli ilmestynyt vain kolme kuukautta aiemmin ja osoittautunut valtaisaksi menestykseksi.

Marien oli ehdottomasti vältettävä kaikkea matkustamista, joten tyttärien tehtäväksi lankesi edustaa äitiään. Irène ei arastellut esiintymistä, olihan hän jo 17-vuotiaana pärjännyt ensimmäisen maailmansodan ankarissa oloissa. Hän päätyi pitämään puheita äitinsä puolesta, mikä sujui 23-vuotiaalta kuin luonnostaan.

Ève ei ollut vielä päässyt valokeilaan, mutta hän nautti joka hetkestä, nauroi ja imi itseensä uuden mantereen ja sen asukkaiden energiaa. Nämä olivat kerrassaan lumonneet hänet. Kuinka kaukaisilta quai de Béthunen kotitalo ja Seinen rantakadut tuntuivatkaan! Kaikkiällä hänen ympärillään loistivat kaupunkien valot, maaseudun värit sekä nuorten tyttöjen ja naisten kirjavat leningit hilpeässä tunnelmassa, jollaista Ranskassa ei ollut nähty. Ilmassa oli peittelemätöntä innostusta ja inhimillistä lämpöä, aivan kuin he olisivat astuneet päättymättömään juhlaan, jota satunnaiset puheet välillä tauottivat. Palkintoja ja tunnustuksenosoituksia sateli niin paljon, etteivät he pysyneet enää laskuissa. Ève ei piilotellut iloaan. Nuoret miehet alkoivat kiinnittää häneen huomiota ja kutsuivat hänet ja hänen sisarensa soutuaretkille ja kävelyille. Elämä hymyili, ja jokainen vierailu oli hänelle uusi seikkailu, joka tempasi hänet mukaansa.

Ève oli rakastunut Amerikkaan muttei osannut kuvitellakaan, mihin ihastus hänet johtaisi. Seitsemäntoistavuotiaana hänellä oli vielä koko elämä edessään ja runsaasti aikaa kasvaa, nauttia nuoruudestaan ja oppia uutta. Ennen kaikkea hänen pitäisi oppia puhumaan ja ilmaisemaan itseään, tietenkin englanniksi – kielellä, jota hän rakasti ja oli opetellut puhumaan viettäessään kesän Isossa-Britanniassa fyysikko, suffragetti Hertha Ayrtonin luona. Ève seurasi sivusta hymyilevää mutta aavistuksen totista isosiskoaan. Kuopus tunsii, että hän esiintyisi

toisella tavalla sitten, kun hänen vuoronsa olisi astua näyttämölle. Vaikka nuorempi sisar ei milloinkaan saavuttaisi tieteellistä arvostusta, hän hurmaisi kaikki läsnäolijat viehätysvoimallaan ja eleganssillaan. Yhdessä siskokset pitivät kiitospuheen toisensa perään ja oppivat lopulta nauttimaan esiintymisestä. He hymyilivät ja keskustelivat virheettömällä englannilla ja äänsivät sitä vain kevyesti ranskalaisittain. Yleisö ihastui heihin. Päivien mittaan Marien toipuessa vähitellen uupumuksestaan Irène ja Ève olivat kumpikin omalla tavallaan edenneet kohti kutsumustaan.

Oli aika jatkaa kiertuetta. Länsirannikko jäisi kokematta, sillä se sijaitsi liian kaukana, mutta siskokset haaveilivat näkevänsä Coloradon kuuluisan Grand Canyonin Missy Meloneyn opastuksella. Sinne päästäkseen heidän oli matkustettava kolme päivää junalla *Santa Fe Trailin* ratalinjaa, joka palvelisi myöhemmin lännenfilmien lavasteena. Toimittajat uutisoivat etukäteen heidän saapumisestaan, mikä innosti kansanjoukot liikkeelle. Santa Fe oli ylpeä saadessaan vierailulle itsensä Marie Curien, ja uteliaat katselijat tönivät asemalaiturilla päästäkseen osoittamaan suosiota tulijoille. Marien terveys ei kuitenkaan enää kestänyt valtavia ihmismassoja. Niinpä vastedes junat pysähtyivät ennen asemaa, jotta Marie, Irène ja Ève saattoivat nousta rauhassa auton kyytiin. Marien voimat alkoivat jälleen ehtyä. Tyttäret sen sijaan olivat lumoutuneita. Pitkä junamatka Coloradoon oli ollut heille unelmien täyttymys. He laskeutuivat Grand Canyoniin perinteiseen tapaan muulien selässä. Ratsut olivat sinänsä vaarattomia, mutta keskellä henkeäsalpaavia näkymiä muuleilla oli tapana joka mutkassa kallistaa päätään kohti rotkoa. Tytöt vain nauroivat eivätkä vaikuttaneet kärsivän korkean paikan kammosta. Tai ainakaan he eivät myöntäneet sitä. Sisarukset olivat haltioissaan ja hehkuivat onnesta luonnonvoimien muovaaman maiseman edessä. Luonto oli aina ollut tärkeä Curien naisille heidän lomaillessaan Bretagnen l'Arcoouestissa tai hoitaessaan pientä puutarhaa radiuminstituutin pihassa, jonne Marie oli istuttanut ruusuja. Amerikassa kaikki oli kuitenkin suurempaa. Grand Canyon oli heille elämys, jota he eivät koskaan unohtaisi.

Viimein matka alkoi kääntyä kohti loppuaan. Paluumatka taittui mukavasti junassa halki Yhdysvaltojen pohjoisosien lähellä Kanadan rajaa. Chicago odotti heitä. Ja millainen vastaanotto! Kaupungin puolalaisyhteisön jäsenet olivat saapuneet paikalle, tuhansia nuoria tyttöjä ja poikia parveili pukeutuneena kaukaisen kotimaansa väreihin, ja kaikenikäiset miehet ja naiset osoittivat suosiotaan. Marie ei voinut olla liikuttumatta rakkaan synnyinmaansa hengen palosta. Yhden vuosisadan aikana yli miljoona puolalaista oli muuttanut Yhdysvaltoihin. Suurin osa heistä oli asettunut juuri Chicagoon, joka oli vuonna 1921 Yhdysvaltojen toiseksi väkirikkain kaupunki.

Osa puolalaisista yritti lähestyä Marieta, koskettaa häntä ja suudella hänen käsiään. Se oli nobelistille jo liikaa, mutta hän pysyi aloillaan ja hymyili, kun hänen maanmiestensä kulkue marssi hänen editseen ja lauloi Amerikan, Puolan ja Ranskan kansallislauluja. Marie uupui jälleen, vaikka Chicago oli koskettanut hänen sydäntään. Hän vieraili pikaisesti Bronian ainoan tyttären Helenan luona, joka oli valitettavasti jatkuvasti riidoissa äitinsä kanssa ja kärsi mielenterveysongelmista. Koko perhe toivoi, että kaukana vanhemmistaan nuori nainen itenäistyisi, rauhoittuisi ja löytäisi henkisen tasapainon. Natacha Henry kertoo Marie Curien ja Bronia Dluskan elämäkerrassa, että Helena työskenteli yhdelle lukuisista Chicagon puolalaisista sanomalehdistä, enteelliseltä nimeltään *Kansan päivälehti*, joka puolusti työväenluokan oikeuksia.¹² Helena oli saanut vähitellen itsevarmuutta ja osallistui Chicagon sosialistipuolueen toimintaan. Mutta miten oli hänen terveytensä laita? Marie tunsu huolta sisarentyttäreistään, kun he syleilivät hyvästiksi, kuten myös Irène ja Ève, mutta maanmiestensä innokkaassa pyörytyksessä tapaaminen jäi liian lyhyeksi.

Vielä ei ollut aika palata New Yorkiin, sillä Marie tarvitsi lepoa. Hän oli jaksanut pitää puheita lukuisissa amerikkalaisissa naisille tarkoitetuissa yliopistoissa, ja nyt jäljellä oli vain opinahjoja, jotka olivat usean vuosisadan ajan harjoittaneet syrjintää hyväksymällä joukkoonsa yksinomaan miehiä. Etunensä se kaikista arvostetuin, Harvard. Kun Marien aviomies oli menettänyt vuonna 1906, Harvardin tiedemiehet olivat

kiistelleet Marien tieteellisten saavutusten laadusta. Useat heistä kyseenalaistivat Marien kyvyt ja hänen tutkimustensa aitouden. He sivuuttivat sen tosiasian, että vuonna 1911 – siis viisi vuotta Pierren kuoleman jälkeen – Marie oli saanut työstään toisen Nobel-palkinnon, tällä kertaa kemiasta ja täysin omilla ansioillaan. Historia on vuosisatojen ajan osoittanut, että erityisesti tiede- ja älymystöpiireissä miesten on vaikea uskoa, että naiset voisivat olla heidän vertaisiaan. Enemmistö tutkijoista oli jopa äänestänyt Marien kunniaohtorin arvoa vastaan! Harvardin yliopiston rehtori Lawrence Lowell oli sentään tarpeeksi huomaavainen ja vertasi Marieta Newtoniin, tiedemieheen, jonka tutkimuslöydöksiä ei suinkaan kyseenalaistettu. Chicagon hurraavat väkijoukot olivat nyt kaukana takanapäin! Marie oli jo liiankin tottunut moiseen kylmäkiskoisuuteen. Toiko se hänelle mieleen vuoden 1911, jolloin Ranskan tiedeakatemia oli evännyt hänen hakemuksensa? Tämä osa Amerikkaa ei muistuttanut lainkaan lämminhenkistä Keskilänttä. Èvekään ei mainitse matkaosuutta sanallakaan äitinsä elämäkerrassa, aivan kuin se ansaitsi vaipua unohduksiin. Siskokset eivät silti unohtaneet kokemaansa. Varsinkin kun he molemmat, etenkin Irène, joutuisivat vuosikausia yhä uudelleen ja uudelleen pitämään puoliaan Ranskan miesvaltaisessa tiedemaailmassa. Mikä valtava ero verrattuna naiskollegojen innokkaaseen vastaanottoon. Myös Yhdysvalloissa riitti siis edelleen työsarkaa, jotta naistutkijat saivat ansaitsemansa tunnustuksen. Irène ja Ève olivat tämän omin silmin todistaneet ja sen myös muistaisivat. Heidän Amerikan-matkansa vaihteli näin varjosta valoon, lämmöstä viileyteen. Samaan tapaan ilot ja surut vuorottelisivat heidän elämässään.

Viimein koitti aika palata *Olympic*-laivalle. Aluksen kapteeni otti Marien vastaan kunniavierana, mikä hän toki olikin, ja saattoi tiedenaisen hyttiin. Marie kaipasi jo kipeästi lepoa. Kun hytin ovi avautui, hän ei voinut pidättää huokaustaan. Huone pursusi kukkalähetyksiä ja sähkösanomia. Missä hän oikein mahtuisi olemaan? Irène ja Ève siivosivat pikaisesti sotkun. Heidän äitinsä saattoi nyt matkustaa rauhallisin mielin. Mutta ensin oli varmistettava, että gramma radiumia oli taatusti matkatavaroiden joukossa!

Marie saattoi nyt käydä mielessään läpi kokemaansa seikkailua. Kokonainen maanosa ihmisiä, miehiä ja naisia kaikista sosiaaliluokista oli osoittanut hänelle kunnioitusta. Hän hämmästeli kaikkea kohtaamaansa hyvántahtoisuutta, poikkeuksena vain muutamat kateelliset tutkijat. Amerikka, sen iloisuus ja energisyys, edusti hänelle onnea, jota hän ei ikinä unohtaisi. Hän ajatteli kaikkia häntä auttaneita naisyhdistyksiä mutta myös sévresiläisiä opiskelijoitaan, jotka halusivat luoda uraa Ranskassa, suffragetteja jotka järjestivät mielenosoituksia ja painostivat hallituksia, ja kaikkia naisia, jotka halusivat tulla kohdelluiksi tasavertaisina usein tuloksetta huolimatta monien naisten loistokkaista saavutuksista. Irène ja Ève olivat huomanneet naisjärjestöjen voiman ja poliittisen roolin. Vielä he eivät sitä tiedostaneet, mutta näiden naisten toiminta innoittaisi heitä myöhemmin heidän omalla urallaan.

Kun matkustajalaiva lipui Vapaudenpatsaan ohi, Marie ajatteli perhettään Puolassa. Hän paloi halusta kertoa heille matkastaan, etenkin rakkaalle isosiskolleen Bronialle. Eikä hän unohtanut New Yorkin laiturille jäänyttä ystävänsäkään. Missy Meloney – hänen hymynsä, älykkyytensä, lahjakkuutensa, uskollisuutensa ja aamusta iltaan jatkunut huomaavaisuutensa – eivät olleet enää tukemassa häntä. Onnistunut kiertomatka oli ollut yksin Meloneyn ansiota. Marie tunsi tätä kohtaan ystävyyttä sekä syvää kunnioitusta ja kiitollisuutta. Amerikkalaistoimitajan ansiosta Marie saattoi jatkaa tutkimustyötään, jonka tulokset voisivat parantaa ja pelastaa ihmishenkiä. Missy Meloneysta oli tullut enemmän kuin ystävä, hän oli rakastettu perheenjäsen. Ranskassa nobelisti ei unohtaisi anoa ystäväelleen kunnialegioonan ristiä. Ja sen tämä myös sai.

Mikä valtaisa ero Amerikkaan, kun he saapuivat Le Havren satamaan ja Pariisiin Saint Lazaren rautatieasemalle! Kukaan ei ollut heitä vastassa. Samaan aikaan kun Curiet palasivat Euroopan maaperälle, eräs toinen ranskalainen rantautui Yhdysvaltoihin historiallista nyrkkeilyottelua varten: Georges Carpentier, joka oli vuosi sitten voittanut maailmanmestaruuden Jersey Cityssä ja tullut tunnetuksi häikäisevästä tyylistään. Mies ottelisi pian uudestaan Yhdysvalloissa, eivätkä ranskalaiset kyenneet ajattelemaan mitään muuta kuin tätä lahjakasta nuorukaista, jonka

eleganssi lumosi myös amerikkalaiset. Lehtimiehet unohtivat nopeasti Marie Curien Amerikan-kiertueen ja hänen saavuttamansa suosion seuratessaan kiihkeästi kuuluisan mestarinyrkkeilijän edesottamuksia. Rautatieasemalta ei löytynyt yhtään vapaata taksia. Kaupunki vaikutti lähes pysähtyneeltä. Miten ihmeessä he pääsisivät kotiin Île Saint-Louisille painavan radiumlaatikon kanssa ja huolehtisivat, ettei arvokas lasti joudu väärin käsiin? Kaikki taksinkuljettajat olivat hylänneet autonsa asemalle kuunnellakseen kaduille asennetuista kaiuttimista tuota kuuluisaa ottelua, jossa amerikkalainen nyrkkeilijä Jack Dempsey lopulta päihitti Georges Carpentierin vain muutamalla lyönnillä. Onneksi eräs nuori miestutkija oli tullut heitä vastaan juna-asemalle ja tarjoutui kantamaan kirstun radiuminstituuttiin. Mutta voi onnetonta! Rautaportti oli suljettu, eikä vartijaa näkynyt mailla halmeilla. Arvokas radium, jonka vuoksi Marie oli ylittänyt Atlantin valtameren, matkustanut halki Amerikan mantereen ja kuljettanut Ranskaan äärimmäistä varovaisuutta noudattaen, oli nyt vaarassa taivasalla! Todellinen painajainen. Nuori tutkija istui monta tuntia kadunvarressa paljaalla maalla odottamassa, että portit aukeaisivat.¹³ Pimeä laskeutui. Myöhään yöllä portinvartija palasi viimein illanvietostaan vartijakoppiinsa ja päästi nuorukaisen sisään. Radium oli täten pelastettu!

Kesän tultua Curiet suuntasivat Bretagnen l'Arcouestiin rentoutumaan lomakodissaan, hengittämään raikasta meri-ilmaa ja tapaamaan tiedeystäviä, joihin Marie saattoi luottaa. Äiti ja tyttäret saivat olla jälleen yhdessä. Marie nautti uimisesta, puutarhanhoidosta, rentoutumisesta ja kävelyretkistä. Hellittämätön väsymys painoi häntä silti, ja haurastuneet silmät ja heikentynyt näkö huolestuttivat häntä. Käynti silmälääkärin luona New Yorkissa ei ollut rauhoittanut hänen mieltään, pikemminkin lannistanut. Hän oli vasta 55-vuotias ja tarvitsi näköään jatkaakseen tutkimustyötään.

Aivan kuin terveysongelmista ei olisi ollut jo tarpeeksi vaivaa, Marie otti vuotta myöhemmin vastaan uuden toimen, joka ei tällä kertaa liittynyt suoranaisesti tieteeseen mutta kuitenkin sivistystyöhön. Maailmansodan jättämät arvet herättivät ihmisissä ja kansa-

kunnissa halun kaihtaa uusia konflikteja, ja sodan estämisestä tuli tuoreen Kansainliiton tavoite. Järjestö perustettiin vuonna 1919 Yhdysvaltojen presidentin Woodrow Wilsonin aloitteesta säilyttämään rauha Euroopassa ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Versaillesin rauhansopimuksen vahvistamisen jälkeen kansainvälinen organisaatio asettui Geneveen. Marie nimettiin vuonna 1922 perustetun Henkisen yhteistyön kansainvälisen komission jäseneksi. Lukuisat kokoukset seurasivat toisiaan elokuusta 1922 lähtien, ensi alkuun ranskalaisen filosofin Henri Bergsonin johdolla. Komission johtokuntaan kuului yhdeksäntoista arvohenkilöä, joista kahdeksantoista oli miehiä ja yksi nainen. Marie kohtasi kokouksissa vanhoja ystäviään, mukaan lukien Paul Langevinin ja Albert Einsteinin. Tunteja kestäviä tapaamisia pidettiin niin Belgiassa kuin Sveitsissä, ja loppumattomilta tuntuvat päivät veivät aikaa laboratoriotyöltä ja tutkimukselta. Kansainliitto oli Marielle kuitenkin sydämen asia. Neuvottelut tieteellisestä yhteistyöstä, joka ei nöyryyttäisi enempää vuonna 1918 sodan hävinnyttä Saksa, ei ollut mikään helppo tehtävä. Oliko yritys turha, liian uuvuttava? Toisinaan Marie mietti sitä itsekkin. Einstein luovutti pian paikkansa komissiossa. Marie ei elänyt tarpeeksi pitkään nähdäkseen, miten toisen maailmansodan jälkeen vuonna 1945 ranskalaisdelegaatio onnistui järjestämään kenraali Charles de Gaullen ehdotuksesta ja taitavan neuvottelijan Léon Blumin avulla sen, että vastaperustetun Yhdistyneiden kansakuntien kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestön päämaja sijoitettiin Ranskan maaperälle Pariisiin, aivan Eiffel-tornia vastapäätä. Järjestön nimi lyheni lopulta muotoon Unesco.

Unescosta tuli näin Marien komission perillinen. Komission, jolle hän oli uhrannut valtavasti voimiaan. Eikä hänen vaivannäkönsä ollut turha. Olisiko hän osannut kuvitella, että 25 vuotta myöhemmin vuonna 1947 Ranskan Unesco-toimikunnan avajaisissa hänen oma vävyensä, Nobel-palkittu kemisti Frédéric Joliot-Curie, sekä tuleva kirjallisuuden nobelisti François Mauriac pitäisivät puheita Yhdistyneiden kansakuntien erityisjärjestöstä, joka oli Marielle niin paljosta velkaa? Tietysti avajaispuheita pitämään oli pyydetty kaksi lahjakasta

suurmiestä. Mutta eikö paikalle olisi voitu ensisijaisesti kutsua Marie Curien tytärtä, Nobel-palkittu hänkin, lausumaan muutaman sanan muistoksi äitinsä työstä Kansainliiton hyväksi maailmansotien välisenä aikana? Vuonna 1947 Unesco oli kuitenkin hyvin miesvaltainen järjestö, riittää kun katselee ajan mustavalkokuvia. Vasta 2000-luvulla ensimmäistä kertaa Unescon historiassa kaksi naista johti organisaatiota peräkkäin, ensin bulgarialainen Irina Bokova ja nykyään yhä tointaan jatkava ranskalainen Audrey Azoulay. Molemmat ovat antaumuksellisesti puolustaneet ja puolustavat edelleen naisten asemaa tieteessä, kulttuurissa ja koulutuksessa ja kannattavat lehdistönvapautta. Nämä arvot olisivat taatusti vedonneet myös Marien, Irènen ja Èven hellittämättömään oikeudentuntoon.

*

Amerikan humu ei ollut saanut Marieta unohtamaan Puolaa – hänen, Bronian ja perheensä kotimaata – eikä unelmaansa maansa vapautumisesta. Tällä kertaa matka olisi paljon lyhempi kuin Atlantin ylitys laivalla ja Amerikan halkominen junalla. Ja ennen kaikkea vähemmän vaivalloinen. Paluu lapsuuden maisemiin, jotka olivat nyt vapautuneet vieraan vallan ikeestä, oli täynnä toivoa ja liikutusta Marien kohdatessa tuttuja paikkoja, näkymiä ja kasvoja. Mikä onni oli syleillä Broniaa ja hänen miestänsä Kazimierz Dłuskia. Pariskunta oli huolissaan heidän Chicagossa asuvasta ainoasta tyttärestään. Eikä Marie kyennyt sanomaan varmasti, oliko nuori nainen löytänyt viimein sisäisen rauhan, juteltuaan Helenan kanssa vain pikaisesti Amerikan-kiertueellaan. Marie muisteli surullisena, miten sisar ja hänen miehensä olivat joutuneet luopumaan Kościeliskon parantolastaan, jonka eteen he olivat uurastaneet kahdenkymmenen vuoden ajan. He olivat perustaneet laitoksen, saaneet sen menestymään ja pelastaneet siellä lukuisia tuberkuloosipotilaita. Se oli ollut heidän elämäntyönsä. He olivat tehneet raskaan uhrauksensa, jotta olisivat

voineet asua lähempänä Varsovaa ja pitää huolta Helenasta.¹⁴ Bronia ja Kazimierz olivat ostaneet vehreän maatilan aivan pääkaupungin kupeesta ja rakennuttaneet uuden parantolan pienemmässä mitta-kaavassa. Siellä he jatkoivat hoitotyötään ja pelastivat ihmishenkiä, mutta Marie aisti ilmassa yhä haikeutta.

Marie oli löytänyt toistaiseksi hiukan mielenrauhaa matkallaan halki Puolan ja levätessään muutaman päivän Bronian ja Kazimierzin luona. Lokakuussa hänen makuuhuoneensa ikkunasta avautui näkymä metsään, jonka puut pukeutuivat loistavaan punaisenkirjavaan syysasuun. Silloin Marie sai idean. Hän halusi perustaa Varsovaan samanlaisen radiuminstituutin kuin Pariisissa, ja Bronia voisi johtaa sitä. Hän kaipasi työskentelyä yhdessä perheen kanssa samaan tapaan kuin hän ja Pierre olivat aikoinaan toimineet ja unelmoi tiiviistä perheyhteisöstä, joka yhdistäisi voimansa kunnianhimoiseen hankkeeseen. Eikö hän ollutkin saanut lohtua Pierren kuoleman jälkeen, kun oli ponnistellut rinta rinnan Irènen kanssa ensimmäisen maailmansodan taistelukentillä? Marie tiesi Irènen jatkavan vanhempiensa jalanjäljissä, mutta jos Broniakin vielä liittyisi mukaan radiumhankkeeseen, se lisäisi hänen onneaan niin tutkijana kuin leskenä.

Lopulta Marien oli päätettävä Puolan-kiertomatkinsa ja hyvästeltävä Bronia ja Kazimierz. He eivät tapaisi vähään aikaan. Tai niin Marie ainakin luuli. Pian häneen otettiin kiireesti yhteyttä ja pyydettiin välittömästi soittamaan isosiskolleen. Bronian ja Kazimierzin ainoa tytär Helena oli riistänyt henkensä Chicagossa. Hän ei ollut toipunut mielenterveysongelmistaan. Marie oli järkyttynyt. Pienen poikansa kuoleman jälkeen sisarella oli ollut jäljellä vain yksi lapsi, tytär, joka oli taistellut sairautensa varjoja vastaan. Nyt Bronia ja Kazimierz olivat jääneet lapsettomiksi. Eikä Puola ollut aina armelias. Katolinen kirkko oli Puolassa vahvassa asemassa, ja koska Helena oli tehnyt itsemurhan, häntä ei voitu haudata sukuhautaan eikä veljensä rinnalle Varsovaan. Päätös tuntui julmalta. Hänen sisarentyttärensä ei pääsisi koskaan haudan lepoon... Se sai Marien pois tolaltaan. Onnellisesta Puolan-matkasta jäi synkkä jälkimaku.

Marie oli huolissaan. Miten Bronia ja Kazimierz selviäisivät toisenkin lapsen menetyksestä? Vain työnteko voisi parantaa haavat. Natacha Henry kuvaa kirjassaan, miten pariskunta ensi töikseen ”luovutti *La Mare aux canards* -tiluksensa sosialistipuolueelle sillä ehdolla, että paikalle perustettaisiin lastenkoti. Heillä oli kaksi muuta ehtoa: laitoksen tuli kantaa Helenan nimeä, ja sen piti olla vapaa kaikista uskonnoista.”¹⁵ Marie puolestaan keskittyi edistämään hankettaan perustaa Varsovaan oma radiuminstituutti. Bronia voisi sitten ryhtyä toimeen ja etsiä toiminnalle rahoitusta. Tehtävä vaatisi paljon aikaa ja energiaa ja saattaisi antaa isosiskolle muuta ajateltavaa. Hyvä vain, jos sisko palaisi illalla kotiin lopen uupuneena, väsymys auttaisi saamaan unen päästä kiinni. Bronia oli sentään lääkäri ja piti jatkuvasti silmällä lääketieteen läpimurtoja, etenkin syövän uusia hoitokeinoja. Miten suurella innolla sisko olikaan seurannut Pariisin radiuminstituutin rakentamista Pierren kuoleman jälkeen ja sen avajaisia vuonna 1914 sodan syttymisen kynnyksellä. Bronia tiesi senkin, että radiumia sai ainoastaan Yhdysvalloista. Marie oli kertonut hänelle vaikeuksistaan hankkia tätä ihmeainetta, mutta Bronia tunsikin olevansa vuorostaan valmis taistelemaan sen puolesta, että radiumia saataisiin myös Puolaan. Uudesta laitoksesta tulisi hänen instituuttinsa, ja kenties jokin päivä se voisi pelastaa ihmishenkiä.

Pariisissa Marie muisteli mennyttä vuotta, jota olivat värittäneet niin ilot kuin surut: sisarentyttären Helenan poismeno mutta toisaalta suurenmoinen kansainvälinen tunnustus Yhdysvalloissa hänen tyttäriensä läsnä ollessa. Ja vihdoin ja viimein hänellä oli gramma radiumia, jota hän välttämättä tarvitsi tutkimuksiensa jatkamiseksi. Uuden vuoden alkaessa oli keskityttävä tutkimustyöhön. Marieta odotti kuitenkin yllätys. Vaikka Ranskan tiedeakatemia ei ollut kelpuuttanut häntä joukkoonsa, Ranskan lääketieteen akatemia oli vähemmän misogyninen ja nurkkakuntainen ja tarjosi Marielle jäsenyyttä. Olihan Marie sentään ollut mukana kehittämässä uusia hoitomuotoja syöpäpotilaille. Hän oli pelastanut ihmishenkiä ja tekisi niin jatkossakin. Oli korkea aika antaa tunnustusta lahjakkaalle naiselle, joka oli omistanut elämänsä kansanterveydelle oman terveytensä kustannuksella, mistä todisteena

olivat hänen kätensä ja silmänsä. Mariesta tehtiin kunniajäsen. Hän tuli äänestetyksi myös ensimmäiseksi naispuoliseksi vapaajäseneksi. Kaksoistitteli – aikamoinen saavutus! Curie-museon intendentti, historioitsija Natalie Pigéard-Micault muistuttaa kirjassaan, ettei Marie ollut itse hakenut jäsenyyttä. Muisto tiedeakatemian hylkäyksestä vuonna 1911 oli jättänyt karvaan maun. Marie myös pelkäsi, että joku keksisi kaivaa Paul Langevin -suhdeskandaalin arkistot esiin ja löytäisi törkylehtien silloin kirjoittamat artikkelit. Hän ei olisi kestänyt enempää nöyryytystä, niin kirvelevästi hän oli saanut tuntea tapauksen na- hoissaan ja sielussaan.

Eläintieteilijä Edmond Perrier menehtyi 31. heinäkuuta 1921, ja lääketieteen akatemiaan vapautui uusi paikka. Samana vuonna lääkäri ja ranskalaisen radiologian ja sädehoidon pioneeri professori Antoine Béclère käynnisti vetoimuksen, jonka allekirjoitti 35 akatemian jäsen- tä. Mutta että hyväksyttäisiin nainen jäseneksi! Miten sopimaton ajatus se oli Ranskan viidelle akatemialle vuonna 1922. Onneksi lääketieteen akatemia ei toiminut Ranskan instituutin alaisena, joten sen jäsenet saattoivat päättää vapaasti, hyväksyisivätkö he jäsenekseen naispuo- lisen merkkihenkilön. Vetoimus ei kuitenkaan tuottanut odotettua menestystä. Lääketieteen akatemia koostui lähinnä konservatiivisista miehistä, ja silloinen puheenjohtaja vastusti jyrkästi ehdotusta. Vasta- rinnasta huolimatta päättäväinen ja urhea Antoine Béclère ei aikonut luovuttaa. Äänestys pidettiin suljetuin ovin lääketieteen akatemian jä- senten kesken. Tarkoituksena oli varmistaa, ettei Marie joutuisi kestä- mään toista nöyryytystä, mikäli hänen ehdokkuutensa kuulutettaisiin julkisesti. Äänestyksen lopputulos ylitti odotukset. Asia ei pysynyt kauan salassa, ja pian huhut alkoivat kiertää Pariisin kaduilla. Muut ehdokkaat edesmenneen Edmond Perrierin seuraajaksi vetäytyivät lo- pulta kisasta. Ja niin 17. helmikuuta Marie Curie tuli valituksi 64 ää- nellä, parikymmentä jäsentä ei ollut vaivautunut saapumaan paikalle. Se oli murskavoitto ja samalla tunnustus, jota Marie arvosti suuresti. Hän päätti välittömästi istua akatemian komiteoissa ja etenkin niissä, jotka myönsivät palkintoja.¹⁶ Työtä, aina vain työtä, taukoamatta.

Silloin hänen vanha hyvä ystävänsä Albert Einstein otti häneen yhteyttä Paul Langevinin välityksellä. Tämä oli nimitetty vuonna 1909 arvostetun Collège de France -korkeakoulun ja -tutkimuslaitoksen professoriksi. Vaikka sodan arvet eivät olleet vielä umpeutuneet, Paul Langevin halusi, että heidän yhteinen ystävänsä tulisi Ranskaan esitelmään kuuluisan suhteellisuusteorian. Einstein ei tuolloin vielä ollut saanut fysiikan Nobel-palkintoa. Kyseessä oli uskalias yritys niin Paul Langevinille kuin Albert Einsteinille, jota ranskalaislehdistö piti Sveitsin kansalaisuudesta huolimatta saksalaisena, ja tämä oli vielä juutalainen. Odotettavissa oli vihamielistä vastustusta, ja Marie oli huolissaan ystävänsä turvallisuudesta. Rautatieasemalla Einsteinin oli noustava junasta ennen laiturille saapumista, aivan kuten Marie oli vältellyt Yhdysvalloissa villiintynyttä yleisöä, mutta tällä kertaa vastassa oli hurjistunut väkijoukko. Pariisin Latinalaiskortteli ja sen yliopistopiirit olivat kuohuksissaan kuultuaan Einsteinin tulosta kaupunkiin. Ranskan korkeakoulutuksen sydämessä rue Saint-Jacques- ja rue des Écoles -kaduilla Sorbonnea ja Collège de Francea vastapäätä kohosi barrikadeja. Esitelmien pitäminen ranskalaisten ja kansainvälisesti tunnettujen tutkijoiden edessä oli silti välttämätöntä fyysikolle, joka ei ollut vielä saavuttanut ansaitsemaansa tunnustusta. Epäoikeudenmukaista kohtelua oli jatkunut jo useamman vuoden, niin vaikeaselkoisina hänen teorioitaan pidettiin. Myös Nobel-komitean jäsenet olivat näkemyksiltään konservatiivisia. Einsteinin oli tästä syystä vakuutettava tiedeyleisö teorioidensa paikkansapitävyydestä. Vaikka sisään pääsi ainoastaan kutsusta, luentosali oli tupaten täynnä ihmisiä. Eturivissä istuivat hänen uskolliset ystävänsä Marie Curie ja Paul Langevin. Vuosien ajan he olivat pysyneet aina toistensa tukena. Albert Einstein piti esityksensä ranskaksi, välillä Paul Langevinin avustamana. Hänen luentonsa Sorbonnessa osoittautui menestykseksi. Sen sijaan ajan poliittinen kahtiajako nosti päätään. Ranskan tiedeakatemian jäsenet olivat uhanneet poistua salista, jos Einstein saapuisi paikalle. Samaan aikaan kun bolševikkien pelkoa herättänyt vallankumous Venäjällä oli yhä täydessä käynnissä, kommunistinen päivälehti *L'Humanité*

uutisoi, miten ”ranskalaisilla tieteentekijöillä on tänään kunnia saada vieraakseen Einstein, jonka nerokkaat teoriat ovat täysin mullistaneet keskeisimmät käsityksemme ulkomaailmasta ja ennen kaikkea tilasta ja ajasta”¹⁷, kertoo Denis Brian Einstein-elämäkerrassaan.

Marie saattoi pian huokaista helpotuksesta. Hän tunsi ystävänsä tarpeeksi hyvin tietääkseen, että tämä osaisi hurmata Collège de Francen yleisön huomaavaisuudellaan, huumorillaan, älyllään ja leppoisalla olemuksellaan. Einstein jos joku oli perillä antisemitismien ja yhä ahdasmielisemmän ilmapiirin vaaroista. Hänen huolensa oli sitäkin perustellumpi, kun vuotta myöhemmin vuonna 1923 Hitler yritti kaapata vallan Münchenissä ja piti puheita, jotka saivat juutalaisyhteisön entistä enemmän varuilleen. Toisella puolella Reinjokea vuoden 1918 sotatappio oli synnyttänyt katkeruutta ja vihaa. Versaillesin rauhansopimus jakoi Saksan kansan kahtia. Berliinissä juutalaisviha yllytti kansanjoukot liikkeelle. Vielä varsin tuntematon Hitler oli Saksan kansallissosialistisen työväenpuolueen itseoikeutettu johtaja. Natsit pitivät yllä jatkuvaa väkivallan uhkaa samaan aikaan, kun Weimarin tasavalta sinnitteli viimeisiä vuosiaan. Walter Rathenaun nimitys ulkoministeriksi herätti levottomuutta ja aiheutti tappouhkauksia ja salamurhayrityksiä. Juutalainen ministeri strategisesti tärkeässä virassa raivostutti natsveja.

Albert Einstein seurasi huolestuneena sivusta tätä kiristynyttä poliittista tilannetta. Walter Rathenau oli kieltäytynyt kunnollisista turvatoimista äärioikeiston fanaatikkojen iskujen varalta ja esiintyi yhä avoauton kyydissä. Hänet murhattiin ampumalla kaksi laukausta moottoripyörän kyydistä. Einstein osallistui monilukuisen kansanjoukon mukana ministerin hautajaisiin ja suhtautui saamiinsa uhkauksiin yhä vakavammin. Lopulta hän päätti poistua maasta ja teki menestyksekkään kiertomatkan Kiinassa ja Japanissa. Syksyllä 1922 jätettyään juuri Tokion taakseen Einstein sai tiedon paluulaivalleen, että hänestä tulisi vuoden 1921 fysiikan Nobel-palkinnon saaja. Palkinto myönnettiin hänelle todellakin vuoden myöhässä. Mutta silti, vihdoinkin! Oli kulunut kymmenen vuotta ennen kuin kunnianosoitus suotiin hänelle huolimatta lukuisten hänen edeltäjiensä tuesta. Kun Marie kuuli ilo-

uutisen, hän tunsi olonsa huojentuneeksi ja onnelliseksi. Oikeus kävi toteen miehelle, joka myöhemmin seisoi Marien ja tämän tyttärien tukena. Kun Albert Einstein sitten päätti jäädä pois Henkisen yhteistyön kansainvälisestä komissiosta, johon hän ei enää uskonut, Marie yritti taivutella hänet muuttamaan mieltään.

Nuori Irène seurasi laboratoristaan ja Béthunekadun kodistaan käsin tätä aatteiden ja tiedemiesten välistä taistoa. Poliitiikka ja tiede vaikuttivat olevan yhä enemmän sidoksissa toisiinsa. Saivatko nämä varhaiset kokemukset hänet myöhemmin taistelemaan Saksan, Italian, Espanjan ja Portugalin fasistidiktatuureja vastaan? Näin saattoi hyvin-kin olla. Joka tapauksessa Irènellä oli jo hyvin nuoresta iästä saakka ollut vankka käsitys vapauden ja demokratian haasteista sekä naisten tasa-arvotaistelun tärkeydestä. Juutalaisvihan synkät muistot seurasivat häntä läpi elämän. Hän kasvoi ja aikuistui vahvojen persoonallisuuksien ympäröimänä, kun nämä puolustivat kiihkeästi ihmisoikeuksia ja tukivat hänen tutkimustyötään.

Mitä taas Èveen tuli, Amerikan-matkan jälkeen hänen oli palattava koulun penkille Sévigné'n yksityiskouluun ja opiskeltava ahkerasti äitinsä opastuksella. Hän tahtoi myös harjoitella pianonsoittoa ja yritti parhaansa mukaan olla häiritsemättä soitollaan Curien muita naisia. Ève osasi myös olla tunnollinen tytär, ja koska perheen nuorimpana hän oli useammin kotona kuin Irène, hän huolehdi äidistään joka kerta, kun tämä joutui uuteen silmäleikkaukseen, avusti syömisessä ja kirjeiden lukemisessa. Hänen äitinsä, aina yhtä kärsimätön jatkamaan tutkimuksiaan, tarvitsi häntä. Toivuttuaan näistä koettelemuksista Marie otti Èven mukaan Geneveen yhteen Henkisen yhteistyön kansainvälisen komission kokoukseen. Sveitsissä äiti ja tytär kuljeskelivat pitkin Genevjärven rantaa seurassaan Albert Einstein, joka oli tuntenut perheen kuopuksen pikkutyöstä saakka. Fyysikko jutteli tytölle lempeästi ja sai tämän välillä nauramaan hassuille jutuilleen. Vielä Ève ei sitä tiennyt, mutta pian hän palaisi Genevjärven rantapoluille ja siitä paikasta tulisi hänen rauhan työssijansa.

Tiedenaisen loiste ja varjo

”Miten sietämätön ja kylmä nainen! En tiedä, jäänkö töihin tähän instituuttiin.”

Tämä puhelias nuori hurmuri, eloisa, solakka ja komea, oli valmistunut priimuksena Pariisiin fysiikan ja kemian oppilaitoksesta, Curien perheelle rakkaasta koulusta, kahdeksantoista vuotta Pierren kuoleman jälkeen, kun tämän muisto yhä eli vahvana sen seinien sisäpuolella. Frédéric Joliotia oli Marielle suositellut eräs opettajista, itse Paul Langevin, jonka kanssa Marie oli säilyttänyt ja säilytti vastedeskin ystävälliset ja sydämelliset välit. Joulukuussa 1924 nuorison eläessä hullujen vuosien huumaa Marie antoi Irènelle tehtäväksi opastaa uutta tulokasta. Se ei ollut helppoa. Irène oli äskettäin kokenut pettymyksiä rakkaudessa, ja hänen asenteensa Frédériciin oli tyly ja kalsea. Miesten suunsoitto ja holtittomuus tympäisivät häntä. Frédéricillä puolestaan oli vanhentunut käsitys naisen tehtävästä yhteiskunnassa. Vaikka häntä houkutteli mahdollisuus saada ansioluetteloon merkintä ”Marie Curien assistentti”¹, hän ei sietänyt naisen taholta tulevaa arviointia eikä kritiikkiä. Turha toivo, Irène oli hänelle vielä armottomampi kuin Marie. Frédéricin oli opeteltava asiat siinä missä muidenkin ja sillä hyvä.

Irène puolestaan tiesi, että hän tulisi pyhittämään elämänsä tutkimukselle. Mikä sen luonnollisempaa? Hän valmisteli Marien Sorbon-

nessa pitämät kurssit ja auttoi äitiään tämän poloniumia käsittelevissä tutkimuksissa. ”Vuonna 1922 Irène keksi elektroskoopin, jolla mitataan uraania ja toriumia sisältävien maatalouslannoitteiden radioaktiivisuutta. Vuonna 1923 hän keskittyi tutkimusaiheeseensa, minkä vuoksi hän joutui käsittelemään suuria määriä poloniumia. Hän kehitti siis prosesseja, joilla erotetaan polonium ja radiumin hajoamisesta syntyvä radon”², Louis-Pascal Jacquemond kertoo Irènen elämäkerrassaan.

Jäisikö Frédéric työskentelemään laboratorioon, jossa vallitsi tällainen ilmapiiri? Hänestä tuntui, että hänen kärsivällisyytensä ei riittäisi siihen. Mutta pikkuhiljaa, viettelyn strategioita taitavasti hyödyntämällä, hän sai kuin saikin Irènen ensin hymyilemään, sitten nauramaan. Oikea urotyö. Irène ja Frédéric huomasivat, että heillä oli kaksi yhteistä tärkeää harrastusta, luonto ja urheilu. Myös poliittisesti heidän ajatuksensa olivat lähellä toisiaan, ja he lukivat samantyyppisiä kirjoja. Ehkä tämä Nobel-palkittujen tytär ei ollutkaan yhtä vastenmielinen kuin ensi tuntumalta oli vaikuttanut...

Frédéric ei ollut vielä jättänyt työtään laboratoriossa, kun hän 27. maaliskuuta 1925 oli ääriään myöten täydessä luentosalissa yhdessä monien satojen ranskalaisten ja ulkomaalaisten tutkijoiden ja suuren uteliaiden joukon kanssa seuraamassa, miten nuori Irène puolusti väitöskirjaansa. Se käsitteli ”poloniumin alfasäteitä” ja jatkoi suoraan perheen tutkimustraditiota. Väkijoukko oli vaikuttava, kirjava ja sekalainen. Paikalla oli paljon tyylikkäitä miehiä ja naisia, joiden hienosti leikatut puvut kertoivat heidän vauraudestaan. He olivat täydellinen vastakohta Irènelle. Marie oli poissa. Päivän tähti oli Irène. Marie ei missään tapauksessa halunnut, että hänen läsnäolonsa veisi huomion pois tyttärestä. Seurapiirien kerma oli läsnä nuoren kuuluisuuden mielenpainuvassa näytöksessä. Ihmiset hymyilivät ja kuiskivat mitään ymmärtämättä. Se ei haitannut, Irène tuskin edes erotti heitä, syventynyt kun oli muistiinpanoihinsa ja esitykseensä. Lautakunnan nopean päätöksen jälkeen Irènen väitöskirja hyväksyttiin suosionosoitusten raikuessa. Marie odotti tytärtään, ystäviä, perhettä ja kollegoja radium-

instituutin puutarhassa. Huolimatta alkukevään viileydestä laboratorion keitinlasit oli tuotu pilvettömän taivaan alle samppanjatarjoilua varten, keittopullot toimivat teekannuina ja muutamia koemaljoja oli täytetty pikkuleivillä. Kaikki hajaantuivat instituutin puutarhaan ja yrittivät päästä maistelemaan pikkuleipiä ja samppanjaa, mutta niitä ei riittänyt kaikille.

Lähes kymmenen vuotta sen jälkeen, kun Irène oli liikkunut taitelukentillä ”pikku-Curieiksi” nimetyillä autoilla pelastamassa ihmishenkiä, hänestä oli tullut fysiikan tohtori. Hän hallitsi alansa ja oli ammatillisesti ehdottoman pätevä. Nyt hän tunsu olonsa sekä liikuttuneeksi että rauhalliseksi. Ennen kaikkea hän luotti itseensä, syystäkin, ja hänestä saattoi tulla innoituksen lähde muille naisille. Vuosi 1925 merkitsi Irènelle, että hän astui piireihin, vaikkakin hänen piirinsä, maailmansa, oli aivan erilainen kuin hänen sisarensa maailma. Ève täyttäisi vuoden lopussa kaksikymmentäyksi, hänestä tulisi siis täysi-ikäinen ja hän aikoi pitää ensimmäiset pianokonserttinsa. Ne olivat haaste.

Juuri nyt kansainvälinen, erityisesti amerikkalainen, lehdistö oli innoissaan Irènen väitöskirjasta. *New York Times* omisti hänelle tärkeän artikkelin. Kukaan ei ollut unohtanut kolmen naisen matkaa eikä presidentin heille luovuttamaa uraanigrammaa. Amerikkalaiset lehdet julkaisivat ylistäviä artikkeleita. Mutta Ranskan lehdistö ei arkaillut kysyä häneltä naisen asemasta. Eikö hän 28-vuotiaana pelännyt harjoittaa ammattia, joka loppujen lopuksi oli naiselle vaikea ja väsyttävä? Toisin kuin äitinsä, Irène ei paennut tiedotusvälineitä. Hänellä oli selkeä vastaus *Quotidien*-lehden toimittajalle: ”En lainkaan. Uskon, että naisen ja miehen tieteelliset taipumukset ovat täsmälleen samat. Mutta tiedenaisen tulee luopua seuralämän velvollisuuksista. – Entä perhe-elämän velvollisuuksista? – Ne nainen voi hyväksyä, kunhan ottaa hoitaakseen myös sen rasitukset... Omasta puolestani pidän tiedettä elämäni kaikkein perustavimpana asiana.”³ Albert Einstein lähetti Irènelle onnittelemuksen.⁴ Missy Meloney otti yhteyttä Yhdysvalloista, missä hän jatkoi ristiretkään ja rohkaisi amerikkalaisia naisia valitsemaan it-

selleen toivomansa uran. Irène riemuitsi huolimatta niistä kateellisista, joiden mielestä vanhempien saamat Nobel-palkinnot vähensivät hänen saavutuksensa merkitystä, ikään kuin hän ei olisi jo 17-vuotiaana osoittanut suunnatonta työtarmoaan. Lehdistö otti hänet omakseen samoin kuin se kiinnostui Èven ensikonsertista vielä samana vuonna. Olivathan he Ranskan merkittävimmän tiedenaisen tyttäret.

Yhden Curien taakse voi kätkeytyä toinen, ja toimittajat vaanivat heitä. Ève harjoitteli pianonsoittoa kotona. Hän valmistautui pitämään ensimmäisen konserttinsa kuukauden kuluttua täysi-ikäiseksi tultuaan. Kaksikymmentäyksi vuotta 6. joulukuuta 1925. Tunne oli outo. Hän toivoi voivansa elää ja loistaa taiteen alalla, joka oli vieras hänen vanhemmilleen ja vanhemmalle sisarelleen. Sisko oli aina ollut häntä parempi lapsuudesta asti. Pianon sävelet soivat asunnossa ohi lipuvien jokilaivojen torvien säestäessä. Ève soitti tuntikausia, vierellään loikkiva, totinen kissa, jolle hän toisinaan lähetti hassuja viestejä l'Arcouestista.

Toive loistavasta urasta vaihtui kuitenkin levottomuudeksi. Etevä muusikko Alfred Cortot, joka oli tunnettu myös lahjakkaana musiikinopettajana, kieltäytyi ottamasta häntä oppilaakseen. Ève oli järkyttynyt. Cortot suostui kuitenkin testaamaan hänen tasonsa. Ja niin Ève alkoi jälleen haaveilla. Joulukuussa 1925 Djagilevin Venäläinen baletti ja Charlie Chaplinin *Kultakuume* lumosivat koko Pariisin. Brittiläinen ohjaaja ja näyttelijä kuvasi elokuvassaan vivahteikkaasti kurjuutta ja köyhyyttä. FBI:n pitkäaikainen johtaja J. Edgar Hoover oli tästä raivoissaan ja piti Chaplinia vaarallisena kommunistina. Hän vainosi ja häiritsi Chaplinia elämänsä loppuun asti. Ève puolestaan piti viimein ensimmäisen konserttinsa 8. marraskuuta 1925. Konserttisali ei tosin ollut erityisen hohdokas. La salle des agriculteurs, maanviljelijäin Sali, oli lisärakennus Alfred Cortot'n johtamassa yksityisessä musiikkiopistossa, École normale supérieure de musique. Konserttia edeltävänä päivänä toimittajat tulivat uteliaina haastattelemaan nuorempaa Curien sisaruksista. Millainen vuosi tämä olikaan perheelle ollut! Entä jos Èvekin osoittautuisi poikkeuksellisen lahjakkaaksi?

Miten erilainen hän olikaan kuin vanhempi sisarensa, joka oli löytänyt oman tiensä jo kauan sitten... Tyylikkäästi pukeutunut Ève teki toimittajiin vaikutuksen rauhallisella puhetavallaan ja vaatimattomalla esiintymisellään. He tulivat konserttiin. Marie istui ensimmäisessä rivissä. Kaikki tarkkailivat häntä hienotunteisesti. Hän oli ylpeä ja ennen kaikkea toiveikas. Oliko Ève nyt todella löytänyt oman tiensä? Tulisiko hänestä viimein onnellinen? Pian hän saisi käyttöönsä isänsä perinnön, jonka Marie oli saanut kasvamaan, ja voisi vuokrata oman asunnon. Ève illasti kuitenkin edelleen Quai de Béthunen kodissa äitinsä kanssa. Hän ei vielä arvannut, millaiseen kutsujen ja seurapiiririentojen pyörteeseen pian tempautuisi.

Konserttiarvostelujen sävy oli ystävällinen ja kohtelias mutta ei kovin innostunut. Oliko syynä kenties Curien arvovaltainen nimi? Johtavan *Le Temps* -sanomalehden toimittaja korosti esityksen epätasaisuutta, mutta kiitti ”älykästä ja varmaa näkemystä, ideaa ja hehkoa, intohimoa ja – erityistä auktoriteettia”⁵. Kommentit antoivat ymmärtää, että Èven oli vielä työskenneltävä tarmokkaasti. Niin hän tekikin ja piti toisen konserttinsa kolme kuukautta myöhemmin, helmikuussa 1926. Sama *Le Temps* -lehden kriitikko kehui häntä nyt painokkaammin: ”Kosketus näyttää saaneen lisää pyöreyttä ja kepeyttä, sointi on vaihtelevampi.”⁶ Kunnia oli pelastettu, mutta Ève aavisti, että peli ei ollut vielä voitettu. Uran eteneminen oli kaikkea muuta kuin varmistettu.

*

Varsovassa Marie laski viimein radiuminstituutin peruskiven sisarensa ja lankonsa seurassa, Puolan tasavallan presidentin rinnalla. Hän aikoi jättää instituutin sisarensa johdettavaksi. Ehkä se toisi Bronialle ja hänen miehelleen hieman mielenrauhaa lasten menetyksen aiheuttaman surun jälkeen. Helenan itsemurhasta oli kulunut jo neljä vuotta. Mariella ei ollut toista grammaa radiumia, jonka hän olisi voinut antaa

varmistaakseen tutkimuslaboratorion perustamisen, mutta hän jäi pohtimaan asiaa ja toivoi löytävänsä ratkaisun. Toistaiseksi Bronia valvoi rakennustöitä. Pian ehkä avattaisiin syövän tutkimus- ja seulontakeskus. Puolaa oli autettava jälleenrakennuksessa, nyt kun se viimein oli saanut vapautensa takaisin. Haaste oli suuri ja välttämätön. Marie oli jo monien vuosien ajan käynyt Puolassa tapaamassa läheisiään ja ennen kaikkea avatakseen tämän uuden instituutin, joka nimettäisiin hänen mukaansa. Myöhemmin Ève-tytär totesi, että ensimmäisen maailmansodan ja Puolan vapautumisen jälkeen siitä oli tullut Marielle kuin pakkomielle. Kun ensimmäiset kivet oli laskettu, Marie ei voinut olla miettimättä matkaa, jonka he olivat muutamassa vuodessa kulkeneet saavuttuaan Pariisiin, luvattuun maahansa, suorittamaan yliopisto-opintoja. Sisaruksat kääntyivät valtionpäämiehen puoleen. Olihan Stanisław Wojciechowski heidän nuoruudenystävänsä ajalta, jolloin he kaikki opiskelivat Pariisissa kaukana läheisistään.

Marien tarkoituksena ei ollut rajoittua vain Puolaan ja Ranskaan. Amerikan matka oli ollut hyvin voimaannuttava. Vuosi radiuminstituutin perustamisen jälkeen hän otti vastaan kutsun Brasilian kiertomatkalle sillä ehdolla, että myös toinen tyttäristä saisi osallistua siihen. Seuraksi lähti Irène, jonka kanssa Marie saattoi keskustella heidän yhteisistä tutkimuksistaan. Matka alkoi hyvin suotuisissa merkeissä. Ève ei lähtenyt mukaan. Hän oli epäroinyt ryhtyä toimittajaksi, ammattiin, jota Marie halveksi syvästi niiden vihamielisten artikkeleiden vuoksi, joita hänestä oli julkaistu Paul Langevinin kirjejutun aikaan. Marie syytti toimittajia valheista ja liioittelusta, joiden tarkoituksena oli vain kasvattaa lehtien painosmääriä. Hän muutti kuitenkin suhtautumistaan kohdattuaan Missy Meloneyn, jota sai kiittää radiumgrammastaan. Itseään etsivä Ève epäro. Mieli oli raskas, yksinäisyys vaivasi, ja hän tunsu olevansa hukassa. Kaksikymmentäyksti-, pian kaksikymmentäkaksivuotias nuori nainen oli keskellä olemassaolon kriisiä. Elämässä menestymisen, oman tien löytäminen äidin ja sisaren tavoin ei tuntunut hänestä itsestään selvältä. Italialaiselta matkustajalaivalta, joka kuljetti Marieta kohti Brasiliaa, äiti lähetti nuoremmalle tyttarel-

leen huolta henkivän kirjeen: ”Kultaseni, tänä aamuna tullessani laivan kannelle sain sähkeesi, jossa kerrot tehneesi sopimuksen pianokonserteista Yhdysvalloissa. Se on iso päätös, lapseni. Mutta sinun on koottava koko rohkeutesi ja ponnisteltava tarmokkaasti, jotta voit toteuttaa suunnitelmiasi. Pystyt siihen kyllä, jos haluat, ja varmasti sinä haluatkin.”⁷

Toisessa kirjeessä muutamaa päivää myöhemmin, kun laiva oli jo saapumassa perille, hän kirjoitti: ” – En ole vielä koskaan ollut näin kaukana ja näin hitaiden postiyhteyksien päässä sinusta, ja se huolestuttaa ja häiritsee minua suuresti. Epäilen myös, antaako tämä matka minulle paljoakaan sellaista, minkä vuoksi olisi kannattanut vaivautua näin kauas.”⁸ Perille tultaessa vastaanotto oli lämmin ja Ranskan suurlähettiläs oli paikalla. Ilmapiiri esitelmineen ja vastaanottoineen oli virallinen mutta vailla ahdistavaa väenpaljoutta, jonka Marie oli kokenut viisi vuotta aiemmin. Hän esitelmöi aina tummiin pukeutuneena vanhemman tyttärensä, kaksoisolentonsa, seuratessa vierestä. ”Hän pärjää erittäin hyvin”, Irène kirjoitti Èvelle. Marie valmisteli luentojaan, voimisteli, otti kylpyjä.

Marie odotti kuitenkin levottomana uutisia Ranskasta. Hän epäili, että Ève ei luottanut itseensä. Tyttären viimeinen kirje Brasiliaan oli myös järkyttänyt häntä. Ève oli juuri rikkonut sopimuksensa konserttikiertueesta Yhdysvalloissa. Marie pohti mahdollisia syytä. Oliko Èven agentilla taloudellisia ongelmia vai liittyikö asiaan mies? Eikö hän luottanut itseensä? Ève oli hyvin salaperäinen eikä kertonut häntä koskelevista miehistä, mutta huhuja hänen valloituksistaan kierteli Pariisissa. Nuorin Curien naisista teki ihmisiin vaikutuksen, hurmasi heidät. Marie antoi hänelle kaksi neuvoa: hänen piti työskennellä ja aina vain työskennellä, mutta loman koittaessa myös lähteä Bretagneen tai Cava-laureen eikä jäädä Pariisiin tylsistymään. Elokuun 9. päivänä 1926 Marie kirjoitti hänelle: ”Älä enää hermoile tämän asian takia, vaan tee sitkeästi työtä, niin että saavutat itseäsi tyydyttävän tason.” Marie ja Irène jatkoivat matkaansa, tutustuivat Amazonin kasvitieteellisiin ihmeisiin, joita he tarkkailivat tiedenaisten silmin ja joista he esittivät

kiinnostavia huomioita kasvitieteilijä- ja luonnontieteilijäkollegoilleen. Marie oli huolissaan. Miksi nuorempi tytär ei ollut lähtenyt lomalle? Seuraavana talvena häntä uhkasi ylirasitus. Oliko syynä lemmensuru, josta hänen vielä niin nuori tyttärensä ei halunnut puhua?

*

Oli varhainen aamu, aurinko oli nousemassa Quai de Béthunellä. Kissa naukui vaativasti. Ève ja Marie istuivat unisina pöydän ääressä. Irène kumartui äitiään kohti, hymyili ja tarkkaili tätä sivulta. Lempeästi ja tavallisella äänellään hän ilmoitti menevänsä naimisiin... laboratorion assistentin kanssa. Marie jäähmettyi, Ève purskahti ällistyksestä nauruun: ”Eräänä aamuna vuonna 1926 Irène rauhallisesti ilmoittaa omaisilleen menneensä kihloihin Frédéric Joliotin kanssa. Mies on Curie-instituutin loistavin kyky ja toimeliain työskentelijä. Perheen elämässä tapahtuu nyt suuri muutos. Mieshenkilö, nuori herrasmies ilmestyy yhtäkkiä kolmen naisen seuraan, jonne tuskin kenenkään on onnistunut tunkeutua, lukuun ottamatta perheen kaikkein lähimpiä ystäviä – —.”⁹

Marie oli tyrmistynyt. Hän sai perheeseen miehen, vävyn, hän joka ei ollut saanut poikaa Pierren kanssa, mutta samalla hän tunsu ahdistuksen nousevan sisällään. Menettäisikö hän nyt tyttärensä, joka oli aina ollut hänen rinnallaan Pierren kuolemasta lähtien? He olivat nyt kaksikymmentä vuotta katselleet maailmaa ja kommentoineet sitä yhdessä, tehneet tutkimuksiaan ja eläneet symbioottisessa suhteessa. Iloinen ja säteilevä Frédéric veisi häneltä hänen tyttärensä, hänen kaksoisolentonsa. Toki vanhempi tytär jatkaisi työskentelyään laboratoriossa. Mutta onnistuisiko Marie hyväksymään kotiinsa miehen, joka ei ollut eikä tulisi koskaan olemaan Pierre? Miehen, joka oli kaiken lisäksi nuorempi ja saattaisi vaatia, että hän perisi radiuminstituutin? Marie huolestui. Hän ei tietenkään voinut estää Irèneä menemästä naimisiin kyseisen nuoren miehen kanssa, joka hurmasi mennen

tullen kaikki naiset, mutta hänen velvollisuutensa oli suojella tyttärtään sekä työtä, jota hän ja hänen perheensä olivat tehneet radioaktiivisuuden tutkijoina. Hän onnistui taivuttamaan tyttärensä tekemään aviohdon. Siten radium ja heidän keksintönsä jäisivät yksinomaan Curien naisten omaisuudeksi. Marie tunsi elämän liian hyvin, niin kärsimykset, petokset kuin taloudelliset romahdukset, joita hänen isänsäkin oli joutunut kokemaan, suostuakseen ottamaan pienintäkään riskiä. Kun avioehtosopimus oli allekirjoitettu, hän tunsi olonsa hieman rauhallisemmaksi. Levoton hän oli silti. Nyt hänen pitäisi tottua tähän vuolasanaaniseen vilkkaaseen poikaan, joka tosiasiaa ryösti häneltä hänen tyttärensä.

Hän oli kuitenkin itse ottanut töihin Frédéricin, jota Paul Langevin oli hänelle lämpimästi suositellut... Marie oli vakuuttunut asiasta vuorokaudessa. Mutta eikö asunto tuntuisi nyt kovin isolta ja tyhjältä? Eivätkö Irène ja Frédéric voisi jäädä sinne joksikin aikaa asumaan, ennen kuin he saisivat lapsia? Marie alkoi haaveilla. Sellainen ratkaisu olisi hänelle pehmeämpi ja helpompi. Nuoripari osaisi kyllä hankkia lisää huonekaluja kirjahyllyn ja flyygelin vierelle. Mutta jos he asettuivat asumaan Marien ja Èven luo, Frédéric ei saisi koskea niihin lukemattomiin virallisten aterioiden kutsukortteihin, joita Marie oli viime vuosina saanut ja joita hän varjeli tarkkaan. Ei turhamaisuudesta, vaikka ruokalajien nimet olivatkin joskus huvittavia, vaan koska korttien kääntöpuolelle oli erittäin käytännöllistä tehdä tieteellisiä laskutoimituksia ja merkitä kiireellisesti hoidettavia asioita.

Yksinkertaiset häät pidettiin 9. lokakuuta 1926 neljännessä kaupunginosassa, Maraisissa lähellä Citén saarta, minkä jälkeen perhe ja läheiset kokoontuivat lounaalle Quai de Béthunen asuntoon. Iltapäivällä Irène ja Frédéric palasivat töihinsä laboratorioon. Tutkimus ei odota. Häät olivat muodollisuus, joka hoidettiin nopeasti ja yksinkertaisesti, kuten asiaan kuuluu. Ne olivat yhtä vaatimattomat kuin Pierren ja Marien häät aikoinaan. Polkupyörät puuttuivat, lisänä olivat instituutin työpöydät ja kemialliset tuotteet. Ei mitään häämatkaa, mutta seuraavana päivänä Marie lähti työmatkalle Tanskaan ja otti Èven

mukaansa. Asunto jäi siis viikoksi Irènen ja Frédéricin käyttöön, ja he saattoivat viimein olla rauhassa kahden. Irènellä oli kuitenkin hyvin selvä käsitys miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta, jopa siinä määrin, että hän päätti pitää tyttönimensä, kuten naisasianainen Hubertine Auclert vuosia aiemmin oli ehdottanut.¹⁰

Marie oli helpottunut kuullessaan, että Irène ja Frédéric suostuivat asumaan jonkin aikaa perheen yhteisessä kodissa. Illoista ja viikonlopuista tuli entistä iloisempia. Kaikki kolme naista ihastuivat Frédériciin, joka hurmasi heidät eloisuudellaan, alituisella imartelullaan ja leikinlaskullaan. Mutta Irène oli varovainen. Ève ei ollut enää mikään lapsi vaan viehättävä ja tyylikäs nuori nainen, joka toi myös mielellään esiin kauneuttaan, huumorintajuun ja älyään. Ei kai hän vain mennyt liian lähelle Frédériciä? Se tuntui huolestuttavan Irènea. Oli aika muuttaa asuntoon, jonka Marie antoi heidän käyttöönsä. Se sijaitsi Latinalaiskorttelissa Rue Froidevauxin varrella olevassa kerrostalossa, jossa asui muitakin tutkijoita, lähellä vilkasta kauppakatua Rue Daguerrea ja Denfert-Rochereauin aukiota. Sitä vastapäätä oli puistikko, jossa oli lapsille pieni leikkipaikka.

Hiljaisina ja mielipahansa salaten Marie ja Ève auttoivat nuortaparia kantamaan tavaransa. Kaupunginosa, johon he nyt tutustuivat, oli lähellä Montparnassen hautausmaata ja kahviloita, sellaisia kuten La Coupole, La Rotonde, Le Dôme ja La Closerie des Lilas, kaikki hullujen vuosien temppeleitä. Niissä tungeksi taiteilijoita ja turisteja eri puolilta maailmaa, ja näytti siltä, että niissä juhlittiin ja iloittiin kaiken aikaa. Heistä se tuntui mukavalta. Asunto oli melko kaukana Quai de Béthuneltä mutta lähempänä laboratoriotia. Marie ja Ève aterioivat iltahämärissä kahden kesken, kissa vierellään. Ève haaveili seurapiiri-illallisista, joihin häntä kutsuttiin ja joilla hän mielellään näyttäytyi suurten muotisuunnittelijoiden lainaamissa tyylikkäässä puvuissa. Hänellä oli mannekiinin vartalo, hän oli sivistynyt ja hän konsertoi – kaikki tämä teki kolmasti Nobel-palkittujen nuoremmasta tyttärestä salaperäisen ja kiehtovan persoonan. Pian hänet nähtiin aikakauslehtien kansikuvissa pitkässä puvussa tiedemaailman tähtenä, jolle

Match-lehti teki kunniaa. Eräät seurapiireissä tunnetut miehet saattoi toisinaan tunnistaa hänen rinnallaan. Ève ei kertonut miessuhteistaan Marien läsnä ollessa. Eikä hän uskoutunut äidilleen. Mitä äiti sitä paitsi olisi ymmärtänyt hänen elämästään?

*

Marie saattoi taas hengähtää. Hän hymyili. Irène odotti ensimmäistä lastaan. Elämä jatkui. Curien perheeseen syntyi uusi sukupolvi, jota Pierre ei tulisi tuntemaan. Sekin oli väärin, mutta silti tämä raskaus oli lupaus ilosta. Kukaties sukuun syntyi uusia radioaktiivisuuden tutkijoita. Irène oli vielä nuori, eikä puolanranskalaista tiedenaista voinut kieltää uneksimasta tieteentekijöiden perheestä... Alle vuosi naimisiinmenosta 19. syyskuuta 1927 Irène synnytti pienen tyttären, Hélénen. Marie seurasi lumoutuneena, miten lapsi kasvoi ja hymyili hänelle ja sai jo hyvin nuorena muut kunnioittamaan tahtoaan. Loppujen lopuksi tyttären avioliitto tuotti Marielle enemmän iloa kuin hän oli osannut toivoakaan. Irène puolestaan oli liikuttunut. Yhtäkkiä hän ei ollutkaan enää ensisijaisesti Marie Curien tytär vaan äiti pienelle tytölle, joka tarvitsi häntä, oli hänen lihaansa ja vertansa. Onni jakautui nyt laboratorion, tieteellisen tutkimuksen ja äitiyden kesken. Se mullisti elämän. Siinä että oli feministi ja äiti, tiedenainen ja äiti ei ollutkaan ristiriitaa, vaan nämä maailmat päinvastoin täydensivät toisiaan. Tosin raskaus oli rasittanut Irènen terveyttä. Lääkäri määräsi hänet kokeisiin. Tulokset olivat tyrmistyttävät. Tuberkuloosi. Irène ei saanut synnyttää enempää lapsia, lääkärit sanoivat. Nuori tiedenainen ei kuitenkaan tahtonut alistua moisen tuomion edessä. Hän palasi kaiken uhallakin instituuttiin. Töittensä ääreen.

Ève puolestaan juoksi vastaanotoilla, konserteissa, illallisilla. Hän oli kuin pyörällä päästään. Hänen oli salattava paha olonsa, kyvyttömyytensä valita oma uransa. Marie yritti tarjota hänelle myönteistä maailmankuvaa, kehotti häntä ihailemaan luonnon ja asioiden kauneutta:

”Tiedän, että pelkkä rationaalisuus ei riitä ja että ihmisen täytyy olla vastaanottavaisessa tilassa – se jos mikä on armon tila – sillä sisäinen hämminkimme kätkee ja salaa meiltä sen, miten hyvää maailman kauneuden seesteinen ihailu meille tekee.”¹¹

Silloin Ève sai ajatuksen. Miksei hän alkaisi kirjoittaa? Olihan hän niin monesti osoittanut kykynsä teräväkynäisenä kirjoittajana. Pariisin seurapiirien kerma oli hyväksynyt hänet, ja häntä kosiskeltiin ja ihailtiin älynsä ja eleganssinsa tähden. Mutta miten äiti suhtautuisi hänen valintaansa? Journalistit olivat tuhonneet Marien maineen vuonna 1911. Se oli haudankaivajien, jopa valehtelijoiden ammatti. Se teki lopun kunnan ihmisten yksityisyydestä. Oli miten tahansa, Ève päätti uskaltaa. Eikö hän muka ollut täysi-ikäinen? Kun ilta laskeutui Quai de Béthunellä ja jokialukset nousivat ylös Seineä, Marie kuunteli nuorempaa tyttärtään. Hiljaa. Ève päätti huolestuneena puolustuspuheensa. Olisiko äiti vastaan?

Marie vaikenä mustassa puvussaan. Hän huoautti mutta pysyi rauhallisena. Hän oli ennen kaikkea äiti ja huolissaan tyttärestään. Ehkä tämä voisi kokeilla toimittajan uraa. Eihän sitä koskaan tiennyt. Tärkeintä oli, että Ève ansaitsisi elantonsa ja pitäisi työstään. Koska hänellä ei ollut taipumuksia luonnontieteelliseen tutkimukseen eikä ura pianistina auennut, hän voisi yhtä hyvin kokeilla jotain muuta. Marie myöntyi, niin myös kissa. Ève oli helpottunut. Hän oli valmis kirjoittamaan, tulemaan esiin. Hänellä oli kiire tavata eri alojen miehiä ja naisia. Taide, luomistyö, muoti, kirjat, elokuva, maalaustaide, valokuvaus, piirros-taide ja museot, kaikki tämä kiinnosti häntä valtavasti. Pian suuret muodinluojat lainasivat hänelle uusimpia luomuksiaan ja valokuvaajat tekivät kuvareportaaseja. Mutta ennen kaikkea Ève kirjoitti. Aina vain enemmän. Hän ei vielä tiennyt, että lehtiartikkelit kouluttivat häntä ammattiin ja olivat merkittävämmän kirjoitustyön alkua. Tukiessaan Èveä tämän uudella uralla Marie ei voinut kuvitella, millaisiin seikkailuihin tytär vielä joutuisi ja miten erinomaisesti hän alallaan menestyisi, aivan kuten muutkin Curien naiset.

*

”Lähden Geneveen”, Marie ilmoitti.

Jälleen uusi matka tämän saman vuoden 1929 aikana. Taas heidän äitinsä olisi poissa. Haaste, jonka Marie aikoi ottaa vastaan, oli suunnaton: ei koskaan enää uutta maailmansotaa, se oli estettävä hinnalla millä hyvänsä. Hän kertoi heille kirjeissään tästä vaivalloisesta, hitaasta ja monimutkaisesta työstä, jonka tavoitteena oli edistää Yhdistyneiden kansakuntien edeltäjän, Kansainliiton sisällä toimivan Henkisen yhteistyön kansainvälisen komission, Commission de coopération intellectuellellä tavoitteita. Yhdessä Albert Einsteinin ja Paul Langevinin kanssa hän teki hankalaa, loppumatonta työtä. Kuinka tuoda demokratian arvot kasvatukseen, tieteeseen ja kulttuuriin? Monien Brysselissä ja Genevessä pidettyjen kokousten jälkeen Marie totesi, että hänen työllään ei ollut mitään konkreettisia tuloksia. Työn rasittavuudesta huolimatta hän ei aikonut antaa periksi. Hän kirjoitti Èvelle:

Meitä askarruttaa täällä suuresti myös Komission¹² ja Instituutin työn uudelleen organisointi niiden saatua runsaasti arvostelua osakseen. Arvaat varmaankin, että ihmiset ovat kiihdyksissään. Itse ajattelen, että kansainvälinen työ on hyvin raskasta mutta siihen on vain harjaannuttava ja opittava luopumalla liian henkilökohtaisesta asenteesta. Tämä pitäisi voida oppia Genevessä, jos kaikki suostuisivat omaksumaan tämän näkökannan. Silloin tällä toiminnalla olisi kauaskantoinen merkitys tulevaisuudelle.¹³

Nuoremalla tyttärellä oli aivan toisenlaisia huolia. Onnistuisiko hän toimittajan uralla? Nuori nainen sai maistaa itsenäisen elämän piinaa. Marien ongelmat Kansainliitossa eivät juuri koskettaneet häntä. Tai pikemminkin ne eivät vielä koskettaneet häntä. Kansainväliset kysymykset eivät vielä olleet hänen pohdintojensa ytimessä. Äitiään kuunnellessaan hän kuitenkin herkistyi suurille kysymyksille ja niiden

mahdollisille ratkaisustrategioille. Hän oppi huomaamattaan. Irène ei vielä osannut arvioida tätä sisarensa kehitysvaihetta. Hän näki siinä vain tahdittomuutta ja epävakautta. Ensimmäisen maailmansodan jälkeisten vakavien kansainvälisten ongelmien äärellä Curien sisarukset kuitenkin kohtaisivat toisensa uudelleen. Heidän vahvuutenaan olisivat silloin tarkkanäköisyys ja perhetaustasta omaksuttu tieteellinen lähestymistapa, eivätkä he tästä syystä olleet alttiita myönnytyksille.

*

Oli syksy, Pariisin lokakuu, aurinkoinen, kaunis ja raikas. Silti oli lähdeittävä. Jälleen matkustajalaivalla ja tietenkin radiumin tähden. Kuusi loputonta päivää merellä. Yksin Atlantilla ilman tyttäriä, sihteeriä tai seuraneitiä. Marie lepäsi huoneessa, joka oli suurempi kuin useimmat, ”3,50 x 3,50 m”¹⁴, hän kirjoitti Èvelle. Asiallinen huone, vaikka hän myönsi, että monilla ei Pariisissa ollut mahdollisuutta saada sellaista tilaa käyttöönsä. Hän yritti suojautua tungettelulta, tuulelta ja merisairaudelta jäämällä vuoteeseen makaamaan. Hän kieltäytyi haastatteiluista. Onneksi huoneita ja portaita oli lukuisia, niin että Marie saattoi piiloutua. ”Laiva on niin iso ja monimutkainen, että siellä ei helposti kohtaa muita... Eniten kaipaan valoa hyttiini.”¹⁵ Saapuminen New Yorkin satamaan tuona vuoden 1929 päivänä osoittautui vähemmän hulluksi kuin vuonna 1921, vaikka toimittajia oli paikalla kymmenittäin. Kapteenin sekä uskollisen ystävän, Marien maailmanmaineeseen nostaneen Missy Meloneyn avulla hänen onnistui laskeutua sivuportaita maihin ja solahtaa autoon, joka oli viimeistä huutoa. Siellä hän ei voinut olla hymyilemättä, sillä seikkailu toi hänen mieleensä Èven, joka oli ollut kuin huumautunut vauhdista ja vapauden tunteesta ensimmäisen autonsa ostettuaan. Sillä hetkellä Marie ymmärsi paremmin, miksi oli suostunut lainaamaan nuoremmalle tyttärelleen rahaa tuohon hankintaan, joka ensin oli tuntunut hänestä ylellisyydeltä ja hulluudelta. New Yorkissa Marie sai käyttöönsä autonkuljettajan, ja häntä kohdeltiin

kuin virallista henkilöä, mistä hän ei ollut lainkaan pahoillaan. Èvelle ja Irènelle hän myönsi, että hänellä oli ollut hauskaa: ”Täällä on upea ja melko lämmin päivä – – ajomatka New Yorkista Long Islandille oli suurenmoinen. Edessämme ajoi moottoripyöräpoliisi, joka antoi äänimerkkejä ja viittoili tarmokkaasti milloin toisella, milloin toisella kädellään kaikkia muita autoja väistämään, niin että me etenimme kuin paloauto, joka on matkalla sammuttamaan tulipaloa. Se oli kerrassaan hauskaa.”¹⁶

Marien oli osallistuttava virallisille aterioille. Juuri se häntä pelotti, väsytti ja ikävystytti. Puolalaisena ja ranskalaisena hän oli perinyt kummastakin kulttuurista erinomaisen tilannetajun, jota tieteellinen lähestymistapa vielä vahvisti. Thomas Edisonin kunniaksi järjestetyillä illallisilla häntä kiinnosti tämä amerikkalainen keksijä ja teollisuusmies, General Electricin perustaja, sähkön pioneeri, elokuvan ja äänen tallennuksen keksijä. Mies oli patentoinut jokaisen keksintönsä ja toiminut siten aivan toisella tavalla kuin Marie. Marie ei ollut koskaan halunnut itselleen lanttiakaan Pierren kanssa tekemistään radioaktiivisuuteen liittyvistä löydöistä, vaikka hän olisi voinut tienata suuria summia ja rahoittaa niillä laboratoriotaan, tutkimuksiaan ja kallisarvoisten radiumgrammojen ostoa. Tutkimuksen tekeminen ilman rahoitusvaikeuksia oli Yhdysvalloissa toteutunut unelma, jota Marie itse ei koskaan saavuttanut, koska se oli vastoin hänen yleismaailmallisuuden ja yleisen hyvän periaatteitaan.

Thomas Edison ja Marie Curie olivat molemmat seikkailijoita tutkimuksen alalla. Jo kaksitoistavuotiaana Edison oli keksinyt useita automaattisia morsetusmenetelmiä ja järjestänyt painokoneen junaan, jossa hän työskenteli. Sen avulla hän pystyi yöllä painamaan ensimmäisen sanomalehtensä ja myymään sitä matkustajille. Lapsuudesta asti hänen mielikuvituksensa oli ollut villi ja kyltymätön, ja hän sai potkut lukuisista työpaikoista tehtyään kemiallisia kokeita, jotka toisinaan aiheuttivat räjähdyksiä. Kyltymättömästä nuoruudestaan Thomas Edison oli säilyttänyt joitain periaatteita: ”Koskaan ei pidä keksiä mitään, mitä ihmiset eivät halua.” Marien tavoin hän oppi jokaisesta

seikkailustaan ja kehitti paremmaksi kaikkia siirtolaitteita. Nukkueksaan kaukokirjoittimien vierellä, joiden kautta kullaa ja metallien kurssit välitettiin, hän tutki yöllä konetta ja korjasi sen häiriöitä. Viimein vuonna 1874 kaksikymmentäkaksivuotiaana Edison perusti yrityksensä ja tutkimuslaboratorionsa New Jerseyhyn lähelle New Yorkia. Hän valvoi neljäkymmentä projektia samanaikaisesti ja rekisteröi 1 093 patenttia, joista 106 sähköä ja valaistuksen alalta.

Näillä illallisilla Edison ei puhunut paljon. Hän oli kuuroutunut onnettomuuden seurauksena jo nuorena ja saattoi vammansa ansiosta eristäytyä helpommin muista ja keskittyä tutkimuksiinsa. Marie, joka istui lukuisten kutsuvieraiden joukossa, huomasi tyytyväisenä, että Yhdysvalloissa viralliset puheet olivat paljon lyhyempiä kuin ranskalaisen yliopistojen opettajien usein loppumattomat puheet. Edisonin vastaus oli myös lyhyt. Hän oli jo hyvin iäkäs ja kuoli kaksi vuotta myöhemmin. Marie sai kuitenkin tietää, että Ford halusi perustaa historiallisen museon, jonka aiheina olisivat Edisonin keksinnöt ja laboratorio sekä sähkö. Silloinko sai alkunsa ajatus Curie-museon perustamisesta? Amerikkalaiset osasivat olla ystävällisiä ja osoittivat kunnioitustaan kaksinkertaiselle nobelistille. ”Minulle lausuttiin puheissa suuria kohteliaisuuksia ja niin teki jopa Richard Byrd radioviestissään, jonka hän lähetti etelänavalta tai jostain sen läheisyydestä.”¹⁷ Amerikkalainen tutkimusmatkailija oli edellisenä vuonna tehnyt Etelämantereelle ensimmäisen tutkimusmatkansa, jota oli voitu seurata radiolaitteen ansiosta. Kuukausi Marielle lähettämänsä viestin jälkeen Richard Byrd onnistui henkensä kaupalla lentämään matalalla lentokorkeudella etelänavalle ja takaisin kahdeksassatoista tunnissa. Sen ansiosta hänet otettiin loisteliaasti vastaan New Yorkin kaduilla konfettisateen kera.

Matka ei ollut vielä päättynyt, ja Marie oli jo huolissaan väsymyksen kasaantumisesta. Hän kuvasi sekä Èvelle että Irènelle pelkoaan nuha-kuumeesta, joka veisi hänen voimansa. Säteilyn suuri määrä, mitä hän ei maininnut, aiheutti hänelle usein huimausta ja uupumusta, puhumattakaan silmäongelmista ja leikkausten seurauksista. Hänellä oli

ollut jo niin paljon terveysongelmia, että hän tiesi haurautensa. Myös hänen tyttärensä olivat siitä tietoisia. Ja huolissaan siitä, että hän oli yksin ilman perhettä Atlantin toisella puolella. Juuri silloin Missy Meloneyltä tuli vaikeasti tulkittava sähke, joka sai sisarukset huolestumaan entisestään. Ei kai Marie vain ollut vakavasti sairaana? Se oli pelkkä väärinkäsitys. Joka ennakoi monia muita hälytyksiä, uusiutumisia ja koettelemuksia. Radioaktiivisuuden vaikutuksista tuli osa näiden kolmen naisen jokapäiväistä elämää.

Seuraavalla viikolla Marieta hermostutti käynti Washingtonissa, matkansa varsinaisessa määränpäässä, josta hänen oli haettava gramma radiumia Varsovan instituutille. Sielläkin kyseessä oli virallinen vierailu velvollisuuksineen, joista hän ei voisi jäädä pois. Oli kunnianosoitus saada asua ja nukkua Valkoisessa talossa, eikä hän voisi mitenkään kieltäytyä siitä, etenkin kun valtionpäämies luovuttaisi hänelle gramman radiumia. Edellinen presidenttihan oli järjestänyt vastaavanlaisen seremonian vuonna 1921. Eikä Hoover voinut tyytyä vähempään kahdeksan vuotta myöhemmin.

Tuon lokakuisen torstain vuonna 1929, viisi päivää ennen kuin Valkoisen talon oli määrä vastaanottaa Marie Curie, olisi pitänyt olla aivan tavallinen päivä New Yorkin pörssissä. Yhtäkkiä pörssikurssit romahtivat. Puhkesi paniikki. Rahoittajat hyppäsivät ulos ikkunasta tai ampuivat kuulan kalloonsa. Toiset myivät osakkeensa katastrofaaliseen alihintaan. Kaikkialla maassa miehet ja naiset ryntäsivät pankkeihin ja yrittivät pelastaa edes pienen osan säästöistään. Tämä 24. lokakuuta jäi historiaan ”mustana torstaina”, alkusoittona Wall Streetin kriisille, joka oli kestävä viisi hullua päivää ja aloittava vuosien taloudellisen laman ja työttömyyden Yhdysvalloissa ja läntisessä maailmassa Eurooppa mukaan lukien. Marie asettui Valkoiseen taloon, joka oli täydessä kaaoksessa: ”Tupsahdin tänne keskellä rahoituspaniikkia, josta olette varmasti kuulleet puhuttavan siellä. Olen siitä pahoillani, koska minusta tuntuu siltä, että kaikki ovat huolissaan ja pelkään olevani haitaksi. – – Siitä huolimatta minut on otettu täällä erittäin hyvin vastaan. Eilisiltana söin illallista Hooverin ja hänen perheensä kanssa, ja tänäänkin

söimme lounasta. Hän on hyvin varautunut mies, joka puhuu melko matalalla äänellä, mutta tuntuu olevan erittäin huolestunut maan asioista.”¹⁸

Kriisistä huolimatta Hoover halusi pitää Marielle antamansa lupauksen. Pörssiromahdusta seuranneet yöt ja päivät olivat levottomia, ja neuvonantajia, liikemiehiä ja poliitikkoja tuli ja meni, kaikki yhtä hukassa kuin presidentti, mutta Hoover piti kiinni seremoniasta ja ojensi Marielle viiden tuhannen dollarin šekin. Viimeisillä illallisilla valtionpäämies, joka varmaankin toivoi talouskriisin olevan jo ohi, osoittautui puheliammaksi, kuten Marie häntä Èvelle kuvasi: ”Täällä puhjennut katastrofi vaikuttaa tyyntyneen. Hallitus ja pankit, jotka ovat ostaneet valtavat määrät osakkeita, ovat todennäköisesti tehneet hyvät kaupat ja samalla pysäyttäneet paniikin. Oli hyvin kiusallista kuulla puhuttavan siitä kaikesta, ja jos olisin voinut, en olisi halunnut olla täällä tämän myrskyn aikana.”¹⁹ Radium saatiin siis täpärästi noudetuksi...

*

Kolme vuotta pörssiromahduksen jälkeen odottamaton tapahtuma sai Marien tuntemaan itsensä kuin uudelleen syntyneeksi. Maaliskuun 12. päivänä 1932, viisi vuotta Hélènen syntymän jälkeen, vastoin lääkäreiden mielipidettä ja tuberkuloosistaan huolimatta Irène synnytti pienen pojan. Vanhemmat antoivat hänelle luonnollisesti nimen Pierre. Tämä merkitsi Curien vanhemmalle tyttärelle voittoa sairaudesta, kärsimyksestä, fyysisestä hauraudesta. Se oli myös vahva osoitus hänen päättäväisyydestään. Marie oli liikuttunut. Sitä etunimeä, edesmenneen miehensä nimeä, hän ei ollut pystynyt lausumaan tyttäriensä edessä, vaikka he olivat jo aikuisia. Sillä nimellä hän kutsuisi nyt tyttärenpoikaansa ja kuulisi, kun sitä käytettiin tästä. Kaksikymmentäkuusi vuotta kuolemansa jälkeen Pierre heräisi henkiin. Elämä alkoi uudestaan, ihmeellisenä. Marie ja Irène näyttivät niin onnellisilta.

Ève tarkkaili heitä hiljaisuudessa. Hänen olisi pitänyt iloita, hänellä oli sisarenpoika, jolla oli sama nimi kuin hänen isällään. Toisin kuin Irènellä ja Mariella hänellä ei ollut isästään mitään muistoa. Ilo lapsen syntymästä sekoittui tuskaan poissa olevasta isästä. Siihen hän joutuisi tottumaan. Hän oli jo kaksi vuotta jakanut elämänsä kirjailija Marc Chadournen kanssa. Tämä entinen siirtomaahallinnon virkamies, jonka asemapaikkana oli ollut ensin Oseania, sitten Kamerun, vietti matkustelevaa elämää. Hän oli usein poissa kaukaisilla seuduilla. Kun Chadournelle vuonna 1930 myönnettiin Femina-palkinto teoksesta *Cécile de la Folie*, uupunut Ève oli vielä hänen luonaan. Hänestä tuntui siltä, että miehen pitkien poissaolojen vuoksi suhteesta ei tulisi mitään. Kun seuraavan matkan aika koitti, Ève jätti hänet. Pettynyt kirjailija kuvasi häntä vuonna 1933 ilmestyneessä romaanissaan *Absence*, jonka sankaritar Ève oli ja josta Pariisin seurapiirit saivat tietää välirikon vaiheet. Marc Chadourne piikitteli ohimennen hänen paikkansa vienyttä miestä ja kuvasi, miten tämä oli valloittanut erään Pariisin kuuluisimmista nuorista naisista. Häntä vanhempi mies? Miten se oli mahdollista? Romaanin dialogi vahvistaa:

– Kuinka niin ei mahdollista? Hänellä on vielä arvovaltaa tiettyjen naisten keskuudessa. Ja ennen kaikkea hän on huomattavan varakas. Hän on mies, joka osaa nähdä paljon vai-vaa. Hän on pommittanut naista kukkasin ja illalliskutsuin. Hänen mieleensä tuli tosiaan illallinen Ritzissä, josta nainen oli maininnut hänelle ja selittänyt jotain ympäripyöreää.²⁰

Chadournen ollessa Shanghaissa Marien nuorempi tytär oli tavannut seurapiiri-illallisilla monipuolisesti menestyneen miehen, joka liehitteli häntä, kutsui häntä Pariisin muodikkaimpiin tapahtumiin ja pani hänen päänsä pyörälle kohteliaisuuksin ja lahjoin. Läheisten mukaan miehellä oli mahdoton luonne, ja hän joutui tavan takaa skandaaleihin. Hän kirjoitti näytelmiä, joista osa oli pelkkiä bulevardikomedioita. Alain Resnais tarttui paljon myöhemmin joihinkin miehen näytelmiin, kuten *Mélooon*. Mies oli nimeltään Henry Bernstein. Tämä vuonna 1876

juutalaiseen pankkiiriperheeseen syntynyt näytelmäkirjailija, jonka lapsi-muotokuvan Édouard Manet oli maalannut, oli äärettömän rikas ja vaikealuonteinen, ja hänellä oli erittäin suuri vaikutusvalta kirjallisuuden ja teatterin maailmassa. Suhteen esteenä oli vain kaksi asiaa. Henry Bernstein oli naimisissa ja hän oli viisikymmentäneljävuotias, kun taas Ève oli vasta kaksikymmentäkahdeksan. Ja kun heitä kahta kuvattiin vastaanotoilla, Ève tiesi, ettei voinut odottaa mieheltä mitään. Ikäero ja erilainen sosiaalinen tausta tekivät mahdottomaksi mainita asiasta mitään Quai de Béthunellä. Marie oli tietenkin kuullut puhuttavan mahtipontisesta ja snobista mieshenkilöstä, joka oli niin kaukana hänen omista elämänarvoistaan, mutta ei hän ollut voinut kuvitella tyttärensä heittäytyvän suhteeseen sellaisen miehen kanssa. Marie oli kuitenkin läsnä, kun Èven englannista kääntämä ja yhdessä Bernsteinin kanssa sovittama näytelmä sai ensi-iltansa. *145 Wall Street* oli George S. Brooks ja Walter B. Listerin amerikkalaisia rahamiehiä ruotivan satiirisen näytelmän ranskankielinen nimi. Se oli alkuperäiseltä nimeltään *Spread Eagle* ja kirjoitettu ennen vuoden 1929 pörssiromahdusta, mutta sitä esitettiin suuren laman aikana. Näytelmän innoittajana oli ollut miljardööri William Randolph Hearst, pelätty mediakuningas, joka ei epäröinyt julkaista sensaatiohakuksia artikkeleita, joilla hän nosti jotkut maineeseen, tuhosi toiset ja aiheutti sotilaallisia konflikteja. Juuri ennen ensi-iltaa 25. lokakuuta 1932 Henry Bernstein otti vastaan toimittajat ja kiitti avusta ensin puolisoaan ja sen jälkeen Ève Curieta, jotka olivat molemmat läsnä... Oliko tämä todellakin sellainen suhde, jota Marie toivoi tyttärelleen? Sitä on sallittua epäillä. Samoin kuin sitä, että hän olisi ymmärtänyt nuoren kauniin tyttärensä hulluuntumista naimisissa olevaan mieheen, joka edusti aivan eri ikäkautta kuin tytär.

Muutamaa kuukautta aiemmin, keskellä elokuuta, hän oli kirjoittanut Èvälle:

Pieni lapseni, toivon, että lakkaat mahdollisimman pian pelkäämästä ja huolehtimasta ja että järjestät elämäsi rauhallisemmaksi ja järkevämmäksi. En ehkä osaa kunnolla

selittää sinulle, mistä onni muodostuu, mutta ei ainakaan draamasta; sitä meillä on ympärillämme aivan kylliksi silloinkin, kun emme sitä etsi. Luulen, että vietän loppuelämäni jatkuvassa odottamattoman pelossa, joka vaanii meitä mursertaakseen meidät. Lohduta minua mahdollisimman pian, ainakin nykyhetken ja lähitulevaisuuden osalta.²¹

Viimeisessä lauseessa Marie syleilee häntä hellästi, kuten tavallista. Salaa hän mietti, löytäisikö Ève koskaan sisäistä rauhaa. Hän ei ollut varma.

6

Curien sisarukset – Varjosta valoon

Tammikuussa 1934 Marie sai yhtäkkiä Irèneltä lyhyen, painokkaan ja iloisen puhelun, joka herätti hänessä odottamattoman onnen tunteen. Hänet kutsuttiin kiireesti Paul Langevinin kanssa Irènen ja Frédéricin laboratorioon, ja hän tunsu hauraan sydämensä hakkaavan jännityksestä. Frédéric ja Irène valmistautuivat antamaan Marielle kauneimman lahjan, josta tutkija voi uneksia. Näin kertoo Frédéric Joliot-Curie:

Marie Curie oli tutkimustemme todistaja, enkä koskaan unohda sitä suunnatonta iloa, joka hänet valtasi, kun Irène ja minä näytimme hänelle pienessä lasiputkessa ensimmäisen keinotekoisien radioisotoopin. – Tarkistaakseen väitteemme hän meni Geiger–Müller-ilmaisimen luo ja kuuli laskurin toistuvat signaalit. Se oli epäilemättä hänen elämänsä viimeinen tyydytystä tuottanut asia.¹

Marie oli suunniltaan ja halusi jakaa ilonsa Èven kanssa. Seuraavana päivänä hän kirjoitti tälle innostuneen kirjeen. Hän halusi selittää tyttärelleen henkilökohtaisesti tuon keksinnön, joka mullistaisi lääketieteen ja pelastaisi jälleen kerran monta ihmishenkeä.

Mutta onni ei kestänyt kauan. Marien terveys romahti. Lopen uupuneena hän suostui viimein lähtemään sairaalaan. Ève huolehti jälleen äidistään, joka oli vuoteenomana. Hän konsultoi useita lääkäreitä, jotka tulivat siihen johtopäätökseen, että Marie kärsi röntgensäteiden aiheuttamasta munuaisten vajaatoiminnasta. Hänen oli siis lähdettävä Alpeilla sijaitsevaan parantolaan. Ève seurasi mukana sairaanhoitajan kanssa. Matka tuntui loputtomalta viheriöivistä maisemista huolimatta. Junan tärinä aiheutti Marielle tuskaa, ja hän oli pyörtymäisillään. Oli kuin matka Saint-Gervaisiin ja Sancellemozin parantolaan ei päättyisi milloinkaan.

Kun Marie viimein oli parantolassa salanimellä Madame Pierre, hänet tutki kuuluisa geneveläinen lääkäri, professori Roch. Toisin kuin Pariisiin lääkärit Roch lausui peruuttamattoman tuomion. Hänen mukaansa Mariella oli pernisiöösi anemia. Mikään hoito ei tehoaisi siihen eikä vapauttaisi häntä hirvittävästä ja turhista kärsimyksistä. Ève oli perheenjäsenistä ainoana paikalla ja järkytyksestään huolimatta salasi kyynelensä ja ilmoitti asiasta Irènelle sekä Bronialle Puolaan. Ennen kaikkea hänen oli salattava äidiltään, että toivo tämän parantamisesta oli mennyttä. Omaiset sopivat yhdessä, että kukaan muu perheenjäsen ei tässä vaiheessa rientäisi paikalle. Tärkeää oli vain, että Marie ei joutuisi kärsimään ja hänen tuskiaan lievitettäisiin. Lääkärit antoivat hänelle kipu- ja unilääkkeitä. Niin alkoivat Marien viimeiset päivät, joita Ève kutsui äitinsä elämäkerrassa ”lempeäksi kuolemaksi”.

Bronian noustessa junaan Varsovassa laukussaan hieman Puolan hiekkaa Irène ja Frédéric saapuivat Saint-Gervaisiin. Heinäkuun 2. päivänä hekin olivat paikalla ja yrittivät rauhoittaa Marieta. Mutta tiedenäisenä Marie oli itsepäinen. Hän analysoi terveyttään joka hetki. Hän tunsu olonsa paremmaksi, ulkoilma teki hänelle hyvää, niin hän uskoi. Heinäkuun 3. päivänä hän vaati saada mitata kuumeensa. Se oli laskenut. Mikä helpotus! Hän oli pelastunut. Yhtäkkiä hän katsoi kahvikuppiaan ja kysyi hämmentyneenä ja huolissaan: ”Onko tuo tehty radiumista vai mesotoriumista?”² Yöllä Ève oli hänen vierellään ja piteli hänen palohaavojen sierettämiä käsiään, jotka olivat tehneet

niin paljon työtä ja käsitelleet vaarallisia aineita, käsiä joiden ansiosta niin monia ihmishenkiä oli pelastettu. Ève tunsi olonsa yksinäiseksi, vaikka lääkärit ja sairaanhoitajat pysyivät hänen vierellään uskollisina, tarkkaavaisina, hiljaisina. Kaikki tiesivät, että käsillä oli viimeinen yö. Marien viimeinen yö. Aamun sarastaessa 4. heinäkuuta Ève sulki äitinsä silmät. Radium tappoi hänet, Ève myöhemmin kirjoitti. Marie oli vasta kuusikymmentäkuusivuotias.

Lääkärin ja sairaalan henkilökunnan ympäröimänä Ève viipyi vielä äitinsä vuoteen äärellä ja piteli hänen käsiään. Hellyys valtasi hänet, kun hän katsoi heiveröistä ruumista, joka oli antanut hänelle elämän. Lääkäri, tohtori Tobé, julkaisi tiedoksiannon: ”Sairaus: aplastinen per-nisiöosi anemia, nopeasti edistyvä, kuumeinen. Selkäydin ei reagoinut, luultavasti siksi, että on muuttunut pitkäaikaisen säteilyakkumulaation vaikutuksesta.”³

Instituutissa kaikki olivat masentuneita. Järkyttyneitä. Tietenkin he jatkaisivat tutkimuksiaan Irènen ja Frédéric Joliot-Curien valvonnassa. Mutta Marie oli ollut elävä muisto kaikista radiumia ja radioaktiivisuutta koskevista tutkimuksista viidellä kielellä viimeisen lähes puolen vuosisadan ajalta. Hautajaiset pidettiin hiljaisuudessa, sillä Marie ei halunnut virallista seremoniaa. Kaikki kokoontuivat Sceauxin hautausmaalle Pierren haudan luo. Ne, jotka olivat olleet ystäviä hyvinä ja huonoina päivinä, Pierren kuoleman ja Langevinin jutun raskaina aikoina, olivat läsnä tuona kuumana heinäkuuisena päivänä. Perrinit, Borelit, Claudius Regaud ja Paul Langevin olivat paikalla osoittamassa suruaan. Bronia ja hänen miehensä Kazimierz heittivät kumpikin kourallisen Puolan hiekkaa arkulle. Hautakiveen kaiverrettiin ”Marie Curie-Skłodowska, 1867–1934”. Kansallinen ja kansainvälinen lehdistö osoittivat hänelle suurta kunnioitusta. Jotkin ranskalaiset sanomalehdet arvostelivat hautajaismenojen yksinkertaisuutta. Irène ja Ève vastasivat tiedonannolla, jossa he muistuttivat, että olivat vain kunnioittaneet äitinsä tahtoa.

Irène tiesi selviävänsä äidin kuolemasta vahvempana kuin nuori Ève, mutta miten suuresti heidän elämänsä poikkesivatkaan toisistaan!

Irène löysi oman tiensä jo seitsemäntoistavuotiaana ja oli elänyt Marien kanssa lähes symbioottisessa älyllisessä ja tunnesuhteessa. Hän oli mennyt naimisiin miehen kanssa, jota hän kutsui hellyyttään salaamatta ”suureksi kullakseen” ja jonka kanssa hän eli ja tarkkaili maailmaa älyllisen yhteisymmärryksen vallitessa. Ève puolestaan eli epävarmoissa rakkaussuhteissa eikä epäröinyt pitää niitä vapaina suhteina. Hän pysyi naimattomana, vaikka julkinen mielipide ja sosiaalinen paine hyväksyivät vain naimisissa olevat naiset.

Ève oli jo jonkin aikaa tiennyt, että hänen musiikillinen tasonsa ei ollut poikkeuksellisen korkea eikä siten riittänyt kansainväliseen pianistin uraan. Eivät ne muutamat arvostelut häntä lohduttaisi eivätkä avaisi hänelle tietä kuuluisuuteen. Oliko hänellä kenties salainen intohimo? Hän rakasti kirjoittamista ja heittäytyi mielellään mukaan hienoston illanviettoihin, joissa hänen eleganssinsa, huumorinsa, älynsä ja kauneutensa avasivat hänelle kaikki ovet Pariisin seurapiireihin. Hän solmi luonnollisesti myös ystävyysuhteita, esimerkiksi Coletteen, jolle itsenäinen Ève toi mieleen hänen oman vapautensa ja skandaalit, joita hän oli nuoruudessaan herättänyt esiintymällä varieteessa. Pinnalliset ihmissuhteet eivät kuitenkaan korvanneet oman perheen kiintymystä. Läheisen rakkautta. Irène puolestaan oli väsynyt ja tunteittensa vallassa. Äiti oli ollut hänen peruskallionsa, läheinen uskottu aina Pierre-isän kuolemasta lähtien, jolloin Irène oli ollut seitsenvuotias. Curien perheestä oli silloin tullut naisten heimo, ja vain harvat miehet olivat edustaneet miehistä läsnäoloa heidän kotonaan, kuten Pierre Curien isä ja myöhemmin veli. Myös Frédéric Joliot-Curie, jolle oltiin mustasukkaisia hänen avioliitostaan Irènen kanssa, oli hyväksytty viimein perheeseen ja hänen asemansa tunnustettu.

Kun arkkua laskettiin maahan, Ève tunsi kylmät väreet selkäpiissään. Hän oli kolmikymmenvuotias, ja hänen elämältään puuttui suunnitelma. Vaikka aurinko alkoi yhtäkkiä helottaa julkean kuumana Sceauxin hautausmaalla seisovien yllä, hänen tulevaisuutensa näytti kaikkea muuta kuin valoisalta.

Onneksi eräs puhelinsoitto sai hänet heräämään horroksestaan. Amerikka muistutti itsestään. Se Amerikka, joka oli häikäissyt nuoren Èven, kun hän oli kuusitoistavuotias ja sisarukset olivat saattaneet äitiään hakemaan radiumgrammaa. Arvovaltainen kustantamo, Doubleday & Doran, pyysi häntä kirjoittamaan äitinsä elämäkerran. Ève epäröi. Hän oli kyllä julkaissut artikkeleita mutta ei yhtään kirjaa. Pystyisikö hän siihen? Kustantaja ei antanut periksi. Historioitsijat ja toimittajat, jotka eivät olleet tunteneet Marie Curieta, saattaisivat julkaista nobelistista virheitä kuhisevia elämäkertoja. Vain Ève pystyisi kertomaan luotettavasti äitinsä ammatillisesta, tieteellisestä ja yksityisestä elämästä. Hänen sisimmästään. Perustelu sai Èven taipumaan. Hän otti työn vastaan. Mutta toisella puolella Atlanttia oltiin hyvin kiireisiä. Oli toimittava nopeasti, jotta kirjasta tulisi Marien ensimmäinen elämäkerta. Amerikkalainen kustantaja oli vakuuttava ja antoi Èven käyttöön kääntäjän, joka kääntäisi systemaattisesti englanniksi Èven pikavauhtia kirjoittamat sivut. Ève sai myös upean kirjoituskoneen, joka oli hänellä vuosien ajan käytössä. Kustantajan tavoitteena oli julkaista elämäkerta englanniksi ensimmäisenä Yhdysvalloissa. Amerikkalainen ja anglosaksinen yleisö osaisi arvostaa sitä, siitä kustantaja oli varma. He tunsivat markkinansa ja yleisönsä. Näin alkoi Èven kahden vuoden tutkimus- ja kirjoitustyö. Tahti oli hengästyttävä.

Tieteellisistä aiheista, äitinsä tutkimuksista ja löydöistä kirjoittaessaan hän tarvitsi Irènen apua. Irène oli tutkija, Ève kirjailija. Nuoremman sisaren oli siis oltava diplomaattinen saadakseen tietoja ja instituutin kassakaappiin suljettuja papereita, joihin vain Irène pääsi käsiksi ja joita vain hän ymmärsi. Nuorempi sisar lupasi tietysti näyttää hänelle näihin vaikeisiin aiheisiin liittyvät kohdat. Hän uskoutui Irènelle: ”Tänä kesänä en ole lakannut päiväksikään työskentelemästä enkä enää tiedä, miten eletään ilman, että kirjoituskone on koko ajan käsillä.”⁴ Hän oli myös huolissaan äitinsä maineesta tämän saatua toisen Nobelinensa vuonna 1911: ”Thmisillä on jokin epämääräinen käsitys, että äiti ei enää tehnyt mitään erityistä toisen Nobel-palkintonsa ja sodan jälkeen. Haluaisin taistella tehokkaasti tätä tarua vastaan ja

osoittaa kaikille ymmärrettävästi, miten hänen elämäntyönsä kukoisti sekä hänen omien tutkimustensa että hänen oppilaidensa tutkimusten ansiosta.”⁵

Alkoi siis kilpajuoksu kelloa vastaan. Hiljaisuudessa. Salaa. Ève näyttäytyi vielä seurapiirien illanvietoissa, missä hän istui Henry Bernsteinin vierellä. Tämä oli tietoinen Èven kirjoitustyöstä. Lipeväkielinen mies ei pettänyt häntä. Näytelmäkirjailijana hän tunsii liiankin hyvin hiljaisuuden arvon missä tahansa kirjoitusprojektissa. Hän jopa asettui Lausannassa asumaan samaan loistohotelliin kuin Ève, kun tämä kirjoitti Irènelle. Bernstein huomasi, miten Èven itseluottamus kasvoi sivu sivulta. Vähitellen Ève alkoi itsekin uskoa saavansa projektin viedyksi loppuun. Tuntui, että elämä jälleen voitti. Mutta hänen täytyi yhä uudelleen kääntyä sisarensa puoleen, imarrella tätä ja anella tältä tietoja. Sävy oli kohtelias mutta tiukka:

Voisitko jättää käytettäväkseni, esimerkiksi rouva Razer’n huomaa, Mén⁶ kirjeet, joita et loppujen lopuksi lainannutkaan minulle, sekä työvihot, joista Fred puhui minulle ja joissa on sekaisin äidin ja isän kirjoituksia... Tiedän oikein hyvin, etten voi ilman apua ymmärtää niiden teknistä merkitystä. Mutta niistä voi kuitenkin olla minulle paljon hyötyä ja ne voivat antaa minulle konkreettisen kuvan heidän kahden yhteistyöstä.⁷

Pariisin seurapiirijuoruissa pilkattiin nuorta kuuluisaa naista, koska tämä oli rakastunut mieheen, jolta ei ollut mitään odotettavissa. Hän oli mennyt, koska hän oli naimaton aikana, jona avioliitto oli naiselle ehdoton vaatimus. Claude Mauriac, kirjailija François Mauriacin poika, joka oli juuri täyttänyt kaksikymmentäyksi, tapasi Pylassa elokuussa 1935 ”Bernsteinin ja hänen väistämättömän Ève Curiensa”.⁸ Hän piti näytelmäkirjailijaa pilkkanaan: mies kärsii iästään, ei puhu Ève Curielle eikä osoita tälle rakkauttaan, koska pelkää vaikuttavansa naurettavalta. ”Hän aavistaa, että hänelle nauretaan.”⁹ Saman vuoden

lokakuussa palattuun Pariisiin hän merkitsi päiväkirjaansa ”lounaan Henry Bernsteinin luona Jean Fayardin ja tietenkin talon emännän Ève Curien kanssa... tämä on viehättävä, syrjäänvetäytyvä, kaunis mutta jo loppuun kulunut ja surullisen näköinen”.¹⁰ Surullinen ehkä, mutta että loppuun kulunut? Nuori nainen oli vasta kolmekymmentäviisivuotias... Mauriacin perhe viljeli isästä poikaan samaa misogyny-nistä ilkeyttä. Pian Ève näyttäisi maailmalle, että hän ei ollut sanonut viimeistä sanaansa.

Èven jatkaessa tarmokkaasti äitinsä elämäkerran kirjoittamista hänen sisarensa Irène ja lankonsa Frédéric saivat vuorostaan kemian Nobel-palkinnon.

Tukholman seremonia oli koskettava, mutta ranskalaiset toimittajat unohtuivat kuvailemaan Irènen ulkomuotoa, mitä he eivät tehneet muista paikalla olleista nobelisteista. Irène oli ainoa korokkeella istuva nainen, ensimmäisessä rivissä keskellä, kahdeksantoista smokkiin pukeutuneen miehen joukossa, vierellään Frédéric Joliot-Curie. Heidän vasemmalla puolellaan istui Hans Spemann, embryologi ja lääketieteen Nobelin saaja. Toimittajat tarkastelivat Irènen pukua osaamatta välttää seksistisiä ilmaisuja:

Kaikkien katseet kohdistuivat seremonian aikana tähän upeaotsaiseen naiseen, jonka ulkoasu oli liikuttavan yksinkertainen; ei ainuttakaan korua tai helyä hänen istuessaan näyttämöllä vastapäätä salia, joka oli täynnä kunniamerkein koristeltuja frakkeja ja monivärisiä naisten pukuja. Hän istui kiltisti miehensä ja sir James Chadwickin, englantilaisen fysiikan nobelistin, välissä kukitetulla korokkeella, jolla seisoi hyväntekijä Alfred Nobelin parrakas rintakuva. Silti hän pystyi hädin tuskin hillitsemään jännityksensä... Vaikka olisi kuinka keksinyt synteettisen radiumin, naisellinen uteliaisuus vei voiton. Rouva Joliot-Curie avasi diplominsa, ihaili diplomaan – –; ja hänen esimerkinsä rohkaisemina muutkaan nobelistit eivät voineet vastustaa kiusausta.

Näytös oli viehättävä ja jäykät arvohenkilöt, akateemikot ja vanhat naiset, joita sali oli pullollaan, rentoutuivat ja hymyilivät toisilleen.¹¹

Ei, Irène ei ollut mikään pikkutyttö, jolle on annettu lahjaksi nukke. Toimittajan kuvaus on pelkkä irvikuva, joka alentaa hänet työnhupakoksi. Hän muisti, miten hänen äitiään oli loukattu, kun tämä oli saanut ensimmäisen Nobelin palkintonsa yhdessä miehensä Pierre Curien kanssa vuonna 1903. Irène tarkkaili. Painoi mieleensä. Palkintojenjakoa seurasi erittäin muodollinen juhla-ateria. Saksalainen päätti puheensa natsitervehdykseen, mitä ranskalainen toimittaja piti ”herkullisena yksityiskohtana”¹²... Toimittajilla ei ollut aikomustakaan halventaa tiedemiestä, joka osoitti kuuliaisuutta natsien teorioille ja Kolmannen valtakunnan johtajalle... Mitä Irène ja Frédéric mahtoivatkaan ajatella natsitervehdyksestä? Heillähän oli ystäväpiirissään antifasistisia ja juutalaisuutensa tähden vainottuja tutkijoita. Perheystävä Albert Einstein oli jo muiden tavoin joutunut lähtemään maanpakoon.

Tukholmassa Irène käytti puheenvuoronsa ensimmäisenä, joskin se oli lyhyempi kuin Frédéric Joliot-Curien, mutta hän ei halunnut antaa tuomariston kohdella häntä alentuvasti, kuten hänen äidilleen oli tapahtunut vuonna 1903. Miten sitten on selitettävissä, että edelleenkin Nobel-säätiön virallisella verkkosivulla Frédéricin puhe on julkaistu artikkelina, kun taas Irènen puhe vain mainitaan ilman viittausta hänen ammattiinsa?

Tältäkin Ruotsin-matkalta nuorempi sisar oli poissa. Ève ei osallistunut yhteenkään kolmesta Nobel-seremoniasta, joilla hänen perheensä sai osakseen kunnioitusta. Kaiken kaikkiaan viisi Nobel-palkintoa. Sisarusten maailmat olivat niin täysin erilaiset. Vaikutti siltä, että heillä ei enää ollut juuri mitään puhuttavaa eikä jaettavaa keskenään. Ja silti heidän olisi pian kohdattava toisensa. Keskellä talven kylmyyttä, lunta ja hiihtoharrastusta he eivät osanneet pelätä, että vuosi 1936 toisi mukanaan mullistuksia, joista heidän olisi selviydyttävä. Naisina ja, halusivatpa he tai eivät, sisarina. Verisiteitä oli mahdotonta pyyhkiä pois.

Nobel-seremonian yhteydessä tuona samaisena jäätävän kylmänä joulukuuna 1935 Irène esitelmöi täydelle salille Tukholman Alliance française:ssa, ranskalaisen kulttuurin keskuksessa. Hän kuvasi äitinsä viimeisiä tieteellisiä keksintöjä sekä omiaan ja otti esiin kysymyksen naisten työstä.¹³ Curien tyttärinä rauhallisempi, aina maltillinen Irène ei Ève-sisaren mukaan koskaan hermostunut ja karttoi konflikteja mutta kiihtyi puhuessaan hänelle tärkeistä asioista: naisten oikeuksista, erityisesti oikeudesta työhön, eri ammattien sallimisesta naisille. Hän puhui myös valtion velvollisuudesta varata Ranskan tieteelliselle tutkimukselle kunnollinen budjetti. Tutkimus oli kallista, hän jos kuka tunsi tilanteen, sillä radiuminstituutin oli hyvin vaikea saada rahoitusta.

Pariisiin palattuaan Irène puolusti palkintoonsa vedoten Ranskan tieteellistä tutkimusta ja vaati sille asianmukaista osuutta valtion budjetista. Hän ei lakannut liioin puolustamasta ja edistämästä myös naisten oikeuksia. Vuoden 1929 talouskriisi oli syössyt maailman hyvin vaikeaan lamaan, joka jatkui aina vuoteen 1945 asti. Vuonna 1935 Irène ilmaisi huolensa ranskalaisten naisten oikeudesta työhön, jonka edistämisestä oli vähitellen luovuttu vuoden 1929 pörssiromahduksen taloudellisten seuraamusten takia. Tästä syystä hän vetosi lehdistön välityksellä julkiseen mielipiteeseen:

Joudumme tällä hetkellä kaikissa maissa näkemään, miten naisten kalleinta oikeutta vastaan hyökätään. Kyseessä on hänen oikeutensa työhön, oikeus jota ilman ei ole yksilönvapautta. Kun Pierre Curie nimitettiin Sorbonnen professoriksi vuonna 1904, rouva Curielle tarjottiin hänen laboratorioonsa perustettua työnjohtajan paikkaa. Äitini, joka oli vannoutunut feministi, arvosti tätä elettä. Hänestä se oli paitsi arvostuksen osoitus häntä kohtaan, myös kaunis esimerkki maamme liberaalista hengestä. Siihen aikaan naiset eivät nimittäin vielä olleet päässeet opettajiksi korkeamman opetuksen piiriin. Kaksi vuotta myöhemmin Pierre Curien kuoltua äitini nimitettiin Sorbonnen professoriksi.

Tällä tavalla Ranska osoitti kolmekymmentä vuotta sitten, että se ei halunnut tehdä eroa naisten ja miesten välillä, kun kyseessä olivat nimitykset korkeimpiin asemiin yhdellä maan jaloimmista toiminta-aloista.

Nyt vuonna 1935 naisten työ on osoittautunut päteväksi kaikilla aloilla. Mutta muutaman viime vuoden aikana naisten oikeus työhön on jatkuvasti taantunut ja uudet lait uhkaavat rajoittaa sitä entisestään. Nämä lait, jotka koskevat naimisissa olevia naisia ja virkanaisia, voidaan pian ulottaa koskemaan kaikkia muitakin, kuten on jo tapahtunut muissa maissa.

Joudummeko näkemään hallituksen, joka kieltää menneisyyden ja poistaa oikeuden, joka spontaanisti myönnettiin Marie Curielle vuonna 1904, oikeuden päästä miesten tavoin samoilla ehdoilla virkoihin, joihin naiset ovat ansioillaan ja työllään päteväytyneet?

Tulemme taistelemaan kaikkiin voimin, jotta emme joutuisi näkemään sitä.¹⁴

Nämä rivit olivat tuohon aikaan hyökkäävintä, mitä naisten oikeuksista saatettiin kirjoittaa. Ei pidä unohtaa, ettei Irènellä Nobelin palkinnosta huolimatta edelleenkään ollut äänioikeutta.

Muutamaa kuukautta myöhemmin maaliskuussa 1936 hän murehtii maansa laboratorioiden surkeaa tilaa:

Ranskan tieteellinen tuotanto on nykyään nöyryyttävässä tilassa verrattuna suuriin kansakuntiin. Tämä koskee kaikkia aloja, paitsi matematiikkaa. Miksi? Koska matematiikan kustannukset ovat melko pienet. Muut tieteet tulevat kalliiksi. Ne näyttävät olevan ylellisyys, johon maallamme ei ole varaa. Se, mikä pätee tieteeseen, koskee myös useimpia muita aloja. Ranskassa lukutaidottomien osuus on suurempi kuin useimmissa suurissa maissa. Hygienian taso on Ranskassa alhaisempi jne. Koulutus, terveys: ylellisyyttä, joka ei

ole ulottuvillamme. Tieteen, alkeisopetuksen ja hygienian määrärahoja on jälleen vähennetty.¹⁵

Aika oli myrskyisä paitsi Ranskassa myös muualla Euroopassa. Vasemmisto ei toipunut Hitlerin valtaannoususta vuonna 1933. Talousskandaalit, kuten Staviskyn tapaus, aiheuttivat äärioikeiston mielenosoituksia. Jopa Marie oli vähän ennen kuolemaansa kirjoittanut nuoremmalle tyttärelleen närkästyneen kirjeen poliitikkojen ja rikollisten vaarallisista suhteista. Poliittiset puolueet päättivät lopulta perustaa fasisminvastaisen edistyksellisen rintaman. Vuoden 1936 vaalien jälkeen, jolloin Léon Blumia ennakoitiin pääministeriksi, feministit olivat toiveikkaita. Léon Blum oli uskollisesti kannattanut naisten äänioikeutta ja luvannut jo vuodesta 1930 asti nimittää naisia hallitukseen.¹⁶ Naisia, jopa naimisissa olevia, kohdeltiin kuitenkin kuin alaikäisiä, he eivät olleet äänioikeutettuja eivätkä vaalikelpoisia. Ennen valtaantuloaan Léon Blum oli kuitenkin painottanut naisten oikeutta määrätä omasta kehostaan ja vaatinut oikeutta ehkäisyyn teoksessaan *Du mariage* (Avioliitosta). Antoine Tarrago huomauttaa, että jo teoksensa ensi hahmotelmassa Léon Blum julisti: ”Äitiyden ajankohta tulee valita... Ensinnäkin vapaus, sitten lapset.”¹⁷ Asenne oli itsessään valankumouksellinen. Léon Blum oli edellä monia maanmiehiään, tietyt naiset mukaan lukien. Ja hän aikoi ottaa naisia mukaan hallitukseensa, mikä oli ennennäkemätöntä Ranskan tasavallan historiassa.

Entä keitä naisia valita? Suzanne Lacoren valinta alivaltiosihteeriksi vastuualueenaan lastensuojelu saattaa hämmästyttää. Hän oli eläkkeellä oleva kansankoulunopettaja, joka kylläkin toimi aktiivisesti sosialistien ryhmissä. Sen sijaan Cécile Brunschvicg, joka valittiin koululaitoksesta vastaavaksi alivaltiosihteeriksi, oli tunnettu tärkeistä feministisistä kannanotoistaan. Vuodesta 1926 hän oli ollut päätoimittajana vuonna 1906 perustetussa *La Française* -viikkolehdessä, joka ajoi naisten äänioikeutta. Hän seurasi myös lainsäädännön kehitystä ja julkaisi artikkeleita kansainvälisistä asioista ja naisten asemasta eri puolilla maailmaa. Suzanne Lacore ja Cécile Brunschvicg toimivat

yhteistyössä ja saivat hyväksytyksi toimenpiteitä, joilla kehitettiin koulu-uudistuksia ja taisteltiin siten lasten aliravitsemusta vastaan; he ajoivat myös muita koulu-uudistuksia ja kouluterveydenhoidon järjestämistä aikana, jona terveydelliset olot olivat lukuisissa perheissä valitettavan huonot. Kuten Antoine Tarrago muistuttaa, he saivat jopa ajetuksi läpi toimenpiteitä, joilla autettiin yksinäisiä vaikeuksiin joutuneita äitejä, ja onnistuivat perustamaan lastensuojelutoimikuntia.¹⁸

Näiden kahden edistyneen naisen ansiosta sekä naisten että lasten asema kohentui Ranskassa. Irène Joliot-Curien valinta heidän rinnalleen oli Léon Blumilta järkvy teko: Irène täydensi hyvin uutaa hallitusta epätyypillisen ja poikkeuksellisen asemansa ansiosta. Hänellä oli mahdollisuus innoittaa muita naisia omalla esimerkillään ja tehdä aloitteita omasta puolestaan. Sillä hän oli myös visionääri.

*

Irènelle hänen valintansa Ranskan hallitukseen yhtenä sen kolmesta ensimmäisestä naisesta merkitsi täydellistä vastakohtaa tutkijan uralle. Poliitiikka on kaukana eksaktista tieteestä. Irènelle poliitiikka oli ”tarpeetonta jaarittelua”, kuten hänen elämäkertansa kirjoittaja Louis-Pascal Jacquemond muistuttaa. Turhanaikaista, usein mahtipontista paasautta, joka ei johtanut mihinkään konkreettiseen, vaan oli täynnä valheita ja joutavuuksia sellaiselle, jolle täsmälliset demonstraatiot olivat elinehto. Irène huomasi, että alemmassa asemassa olevat naiset joutuivat usein vain kuuntelemaan, kun miehet puhuivat keskenään. Se oli yksinkertaisesti sietämätöntä nobelistille, joka ei voinut kuvitella päivääkään ilman konkreettisia koejärjestelyjä. Irènelle naisviha oli tuttua jo lapsuudesta. Hän ajatteli äitinsä, ”puolattaren”, vuonna 1911 saamia solvauksia. Irène joutui nyt vuorostaan toimittajien kostonhalun, pilkan ja ilkeyden kohteeksi. Hän ei piitannut siitä, vaikka toimittajat pyrkivät loukkaamaan häntä. Irène ei epäröinyt vastata kritiikkiin. Tiedotusvälineet pilkkasivat hänen fyysistä olemustaan, joka oli vailla eleganssia, samalla kun hänen

sisartaan valokuvattiin suuren maailman aikakauslehtiin. Siinä missä Ève osasi olla tahdikas ja luoda vietteleviä katseita, Irène ei yleensä turvautunut edes tavallisiin kohteliaisuusfraaseihin.

Hänen tilannettaan ei suinkaan helpottanut ministeri Jean Zay, jonka alainen hän oli. Irènen yllä loisti yhä puoli vuotta aiemmin saadun kemian Nobelin sädekehä, mutta nyt hän joutui tyrmistymään. Hänellä ei ollut työhuonetta! Kolme viikkoa myöhemmin hän vaati avukseen vahtimestarin tai konekirjoittajan ja yhä vain työhuonetta. Hallinto vaiken. Irène ei saanut mitään. Jean Zay halusi pitää hänet holhouksessaan. Ja hiljaisena. Ministeri oli hän, Jean Zay. Poliitikko oli hän. Irènen oli määrä olla hänen silmissään vain ”alibinainen”¹⁹ hallitukselle ja Léon Blumille sekä Zaylle itselleen hyödyllinen viestintäoperaatio. Poliitikko ei kuitenkaan voinut estää Èveä kirjoittamasta artikkelia sisarestaan: ”Hän on tiedenainen. Hän on kahden tutkijan tytär. Hän on tiedemiehen puoliso. Ja hänen yksilöllisyytensä täytyy olla hyvin vahva, jotta hän voi onnistua tässä ihmeessä: hän ei saa muistuttaa ketään, ei jäljitellä ketään, ei edes kuuluisaa äitiään, jonka jälkiä hän näyttää seuraavan aina tieteellistä löydöistä Nobel-palkintoon asti.”²⁰

Irène vaikutti olevan ikuinen hyvä oppilas, kiltti, hienotunteinen ja tasapainoinen, aivan erilainen kuin kouluaikoinaan, jolloin hän oli mieltynyt äidin heille iskostamiin tapoihin, urheiluun ja terveeseen elämään. Jotta poliitikot ja toimittajat ymmärtäisivät paremmin hänen vanhemman sisarensa kiivaat tai tyyt reaktiot, Ève selitti hänen rehellisyytensä ja suoruutensa olevan luonnollinen seuraus vaikeasta luonteesta: ”Mikään inhimillinen voima ei voi pakottaa Irène Curieta tekemään mitään, mikä ikävystyttää häntä, kuten huolehtimaan puvuista, tapaamaan häiritsijöitä – tai olemaan haukottelematta virallisella vastaanotolla – –. Hän on ehdottoman aito olento, joka näyttäytyy kaikille juuri sellaisena kuin on, ansioineen ja puutteineen ja yrittämättä kaunistaa itseään tai miellyttää muita.”²¹

Tämän muotokuvan etuna on, että se antaa lukijoiden arvuutella Èven kirjoittajantaitoja. Nuorempi sisar päättää kirjoituksensa hauskesti:

Järkähtämätön fyysikko on nyt kiinnostunut myös sosiaalisista kysymyksistä, jopa poliittisista opeista. Ja koska mieliteemamme eroavat joissakin kohdin, onnistuin suututtamaan ”sisareni, joka ei milloinkaan suutu”. Kiihkeä kiistamme kesti ainakin seitsemän minuuttia. Hämmästyneinä ja kummisamme tästä odottamattomasta saavutuksesta katsahdimme toisiimme hiljaisuuden vallitessa. Ja purskahdimme nauruun.²²

Yleisö piti Èven huumorista eikä Irènekään pahastunut. Sen sijaan häntä suututtivat poliittisen päätöksenteon hitaus ja loputtomat neuvottelut. Hän hukkasi aikaansa poliitikkojen takia. Ja hänen tutkimuksensa polkivat paikallaan. Hänen miehensä Frédéric oli hyvin pahalla tuulella. ”Isäni oli raivoissaan siitä”, Pierre Joliot-Curie kertoo, ”että hallitukseen oli nimitetty äitini. Hän oli sitä mieltä, että paikka kuului hänelle. Eikä hän sietänyt sitä, että joutui pyytämään vaimoltaan rahoitusta laboratoriolle.”²³

Perheen amerikkalaiselle ystävälle Missy Meloneylle Irène kirjoitti ottaneensa paikan vastaan feministisen vakaumuksensa vuoksi mutta myös parantaakseen tieteellisen tutkimuksen asemaa. Tämän Saksa ja Neuvostoliitto olivat ymmärtäneet täysin ja liittäneet kansallisiin strategioihinsa. Irène vaati ministeriltään asianmukaista korotusta tutkimusbudjettiin ja edellytti, että ”Sèvresin tyttökoulun opiskelijat rinnastettaisiin asemaltaan rue d’Ulmin korkeakoulun opiskelijoihin. Toisin sanoen hän vaati oikeutta apurahaan ja lomaan, oikeutta suorittaa kandidaatin tutkinto, sekä korkeamman että alemman opetusviran tutkinto ja oikeutta samaan palkkaan kuin miespuolisilla kollegoilla.”²⁴

Sèvresin naisten korkeakoulu koulutti nuoria tiedenaisia, jotka pyrkivät kuuluisasta ”lasikatosta” ja syrjinnästä huolimatta yliopistouralle, yliopiston professoreiksi tai laboratorion johtajiksi. Näillä nuorilla naisilla oli edessään pitkä tie täynnä esteitä, ennen kuin he saavuttaisivat tutkintonsa ja pätevyytensä arvoisen aseman. Kuinka Irène voisikaan unohtaa, että hänen äitinsä opetti tuossa koulussa fysiikkaa vuosina

1900–1906 Pariisin maailmannäyttelyn aikaan ja välitti opiskelijoille tietoa, joka oli innoittava heitä koko 1900-luvun?

Kaikella tällä oli pitkät juuret. Taistelu tyttöjen pääsystä oppikouluopetukseen oli pitkään herättänyt suurta vastustusta. Ennen Sèvresin tyttökoulun perustamista toisen keisarikunnan lopulla vuonna 1867 tytöillä ei ollut oikeutta poikien oppikoulua vastaavaan opetukseen. Silloinen opetusministeri Victor Duruy oli kirjoittanut keisarinna Eugénielle vuonna 1866, että ”äidin vaikutus pojan kasvatukseen ja ajatteluun on liian suuri, jotta naiset kannattaisi jättää vieraiksi modernin maailman henkisellem elämälle”.²⁵ Keisarinna ehdotti, että tyttöjä varten laadittaisiin yleissivistävä ohjelma Sorbonneen. Tytöt seuraisivat sitä tietenkin äitiensä läsnä ollessa, jotta ”sopimattomat kohtaamiset” vältettäisiin. Katolinen kirkko reagoi ehdotukseen nopeasti ja esti sen toteuttamisen. Kolmikymmenvuotias nuori kansanedustaja Camille Sée kuitenkin valmisteli suunnitelman, jonka Jules Ferry esitteli ja joka syyskuun 20. päivänä 1880 johti lakiin tyttölyseoiden ja -lukkioiden perustamisesta.

Jäljellä oli vielä opettajaongelma. Camille Sée oli täsmentänyt, että näiden oppilaitosten johdossa tuli olla naisia, joilla oli asiaankuuluva tutkinto. Tämän silloin vielä olemattoman opettajakunnan kouluttamiseksi perustettiin Sèvresin korkeakoulu. Se ei tapahtunut ilman senaatin vastustusta: ”Mistä on kysymys? Uudenlaisen instituutin perustamisesta. Tunnustuksettoman seminaarin luomisesta tytöille, joita kutsutaan naisopettajiksi, en tunne sellaista epäsiikiötä.”²⁶

Koulun mahdollistava laki tuli voimaan heinäkuussa 1881. Jules Ferryn tekemän kartoituksen jälkeen koulun tiloiksi päätettiin osoittaa entinen Sèvresin manufaktuuri, joka oli rakennettu Ludvig XV:n aikana Madame de Pompadourin ehdotuksesta²⁷ mutta ollut jo monta vuotta poissa käytöstä. Rakennus oli iso ja suojattu, eivätkä tytöt voineet kohdata siellä miehiä, joten heidän maineensa ei vaarantunut. Paikka oli vahva symboli, kun muistetaan Madame de Pompadourin merkittävä osa ja vaikutus taiteiden ja kulttuurin suosijana Ludvig XV:n hovissa.

Tulokset olivat hämmästyttävät. Ensimmäiset oppilaat valmistuivat koulusta vuonna 1883, ja heistä tuli lukioiden ja lyseoiden opettajia ja noin kymmenestä lyseoiden johtajia. Oppilaille myönnettiin matka-apurahoja, minkä ansiosta nämä nuoret naiset pääsivät tutustumaan muihin kulttuureihin, tieteisiin ja elämäntapoihin. Mutta heillä ei vielä ollut oikeutta suorittaa ylioppilastutkintoa! Sitä piti odottaa vuoteen 1910, siis melkein kolmekymmentä vuotta koulun perustamisesta, vaikka Marie Curiekin oli opettanut siellä vuodesta 1900. Lopulta kirjoittautuneiden määrä kasvoi, ja heidän joukossaan oli myös ulkomaalaisia, sillä samaan aikaan Euroopassa ei ollut erityisesti tytöille tarkoitettua opetusta eikä tutkintoja, minkä myös Marie Curie oli joutunut huomaamaan.²⁸ Tytöt tulivat Sèvresiin saadakseen samanarvoista koulutusta kuin pojat. Oli odotettava ensimmäisen maailmansodan loppua, ennen kuin tyttöjen oppikouluopetus sulautettiin poikien opetukseen vuonna 1924 ja heille annettiin viimeinkin toivoa avoimemmasta elämästä.

Sen jälkeen kun Irène oli nimitetty poliittiselle paikalle, hän onnistui Jean Zayn vastahakoisuudesta huolimatta tekemään aloitteita ja päätöksiä. Niillä oli kiire. Hän ei tiennyt, kuinka kauan pysyisi tehtävässään siitä huolimatta, kuinka suuri merkitys hänellä oli suuren yleisön, Léon Blumin ja tutkijoiden kannalta. Irène ei antanut periksi. Hän hankki naimisissa oleville oppilaille mahdollisuuden jatkaa opinnoita. Sèvresin tyttökoulu muutettiin hänen ansiostaan oppikoulusta korkeakouluksi. Päätös vahvistettiin joulukuussa 1936 hänen jo lähdettyään hallituksesta. Sen seurauksena oppilaitoksen määrärahat kasvoivat ja virkoja lisättiin. Toisen maailmansodan jälkeen naisopiskelijoilla oli viimein mahdollisuus suuntautua korkeampaan opetukseen, aivan kuten niilläkin tutkijoilla, joita Irène ja Marie olivat jo kauan kouluttaneet radiuminstituutissa.

Irènen aloitteesta arvovaltaisen oppilaitoksen johtajaksi valittiin vuonna 1936 Eugénie Cotton, Marien entinen oppilas Sèvresin koulusta ja Joliotin perheen ystävä, joka oli suorittanut priimuksena naisten opetustutkinnon fysiikassa ja luonnontieteissä. Nämä kaksi naista uudistivat naisten korkeakouluopetuksen, saivat erityisesti tytöille tar-

koitetun luonnontieteiden opetuksen tason nousemaan ja järjestivät heille ennakkoluuloista välittämättä työnsaantimahdollisuuksia, vaikka heidän statuksensa ei ollut sama kuin vastaavan korkeakoulun käyneillä miehillä. Irène Joliot-Curie antoi Eugénie Cottonille myöhemmin vilpittömän tunnustuksensa:

Rouva Cotton ponnisteli jatkuvasti sen puolesta, että naisten korkeakoululla olisi samanlainen asema kuin rue d’Ulmin korkeakoululla. Olen iloinen siitä, että saatoin auttaa häntä tässä pyrkimyksessä toimiessani alivaltiosihteerinä vastuualueenani tieteellinen tutkimus. Tulos on tänään nähtävissä: naisten korkeakoulussa opiskelevat työtöt voivat valmistella kandidaatin tutkintoaan opintojensa aikana, ja opettajantutkinnon jälkeen he voivat saada apurahan laboratoriotyöskentelyä varten, heistä voi tulla korkeakoulun ja oppikoulun opettajia ja heille on taattu samat palkat kuin miespuolisille kollegoille.²⁹

Eugénie Cotton, jolla oli kiinteä katse ja valoisa hymy, oli oppilaitensa kertoman mukaan lujatahtoinen ja syvästi humaani ihminen, joka jätti viidessä vuodessa jälkensä kouluun siitä huolimatta, että Vichyn hallitus siirsi hänet eläkkeelle. Gestapo pidätti useita kertoja hänen miehensä Aimé Cottonin. Tällä tavoin kansanrintaman vuodet merkitsevät rajapyykkiä, sillä Ranskan vapautuksen jälkeen nuoret naiset saivat mahdollisuuden vaatia itselleen kaikkein merkittävimpiäkin tieteellisiä tehtäviä. Tosin Collège de France ei vielä sodan jälkeenkään ollut avoinna naisille. Oli odotettava vuoteen 1988 eli neljäsataaviisikymmentäyhdeksän vuotta siitä, kun Frans I perusti sen vuonna 1529 – siis yli neljä vuosisataa – että tämän korkeakoulun professoriksi ja oppituolin haltijaksi valittiin nainen, antiikin Kreikan tutkija Jacqueline de Romilly!

Irène kyllästyi nopeasti politiikan kataluuteen. Häntä suututti Jean Zayn vastahakoisuus antaa hänelle todellinen asema ja näkyvyyttä.

Ministeri aikoi varata tieteellistä tutkimusta koskevat aloitteet vain itselleen, vaikka hänellä ei ollut alalla minkäänlaista pätevyyttä. Kun hänellä oli hallituksessa Nobelin kemianpalkinnon saaja, hän pyrki yksinomaan hyötymään tämän työstä. Irène olikin hyödyllinen mutta ei tyytynyt esittämään alistetun naisen osaa, kuten Jean Zay halusi. Irènen kaltaisen naisen kanssa se oli mahdotonta. Sellainen halveksunta ei mennyt läpi. Jean Zay kosti eikä myöntänyt hänelle pyydettyä rahoitusta. Tämän sabotoinnin aiheuttaman harmin lisäksi Irène joutui pettymään Léon Blumiin. Hän oli arvostanut tätä miestä, josta hän oli kuullut äitinsäkin puhuvan. He olivat tavanneet, ennen kuin Irène pyydettiin hallitukseen. Hän oli pannut toivonsa Léon Blumiin, jotta Ranskan naisten asema paranisi. Irène oli toivonut naisille äänioikeutta ja Espanjan sisällissodan puhjettua 18. heinäkuuta 1938 selvempää tukea Espanjan tasavallalle, jota sotilaskapina uhkasi.

Uusi pettymys odotti Irènea. 30. heinäkuuta 1936 eduskunta puolusti jälleen naisten äänioikeutta 475 äänellä vastaan 0. Mutta yhdeksäntoista hallituksen jäsentä pidättäytyi äänestämästä. Léon Blum ei puuttunut asiaan, etenkin kun hän oli sidoksissa radikaalipuolueeseen, joka ei ollut ohjelmassaan sitoutunut myöntämään naisille äänioikeutta. Hallitus pidättäytyi siis äänestämästä eikä velvoittanut senaattia kirjaamaan äänestyspäätöstä päiväjärjestykseen. Feministit muistaisivat tämän, olivathan suffragetit aloittaneet äänioikeuskampanjansa yli neljäkymmentä vuotta aikaisemmin, jo paljon ennen 1800-luvun viimeisiä vuosia. Monet ranskalaiset feministit olivat jo ehtineet kuolla pystymättä kertaakaan äänestämään tai asettumaan ehdolle. Marie Curiellakaan ei koskaan ollut mahdollisuutta äänestää, vaikka naiset olivat viimein saaneet äänioikeuden anglosaksisissa maissa, Uudessa-Seelannissa ja Australiassa. Ranskalaiset aktivistit olivat siis suunnattoman turhautuneita taistelun jatkuttua jo kahden sukupolven ajan ilman tuloksia. Irène totesi, että naisten oikeudet eivät juurikaan olleet edistyneet sen jälkeen, kun hän oli äitinsä kanssa ajanut ”pikku-Curieilla” lähellä juoksuhautoja pelastamassa haavoittuneita sotilaita.

Lisäksi uutiset Saksasta muuttuivat yhä huolestuttavammiksi. Tammiukuussa 1933 kansleriksi valittu Hitler aloitti juutalaisvastaisen politiikkansa hyvin pian valtaan tultuaan. Merkittävimmät tiedemiehet muuttivat Saksasta ja Itävallasta Yhdysvaltoihin, koska pitivät järkevänä jättää Atlantin itsensä ja uuden hallituksen väliin. Saksan tunkeutuminen Ranskaan kahdesti, vuosina 1870 ja 1914, oli vielä hyvässä muistissa. Albert Einstein ymmärsi, että Pariisi oli liian lähellä Berliiniä, jotta hän voisi kokea olevansa turvassa. Hän katsoi parhaaksi siirtyä jo vuonna 1932 Yhdysvaltoihin, missä hänestä tuli Princetonin arvovaltaisen tieteellisen instituutin professori.³⁰ Collège de France oli samoihin aikoihin suunniteltu hänelle professuuria. Sivistyneistöä, kirjailijoita, filosofeja ja elokuvantekijöitä lähti Euroopasta. Englantilainen Charlie Chaplin sai nähdä merkittävien näyttelijöiden ja ohjaajien saapuvan Hollywoodiin. Hän kuului niihin, jotka olivat tietoisimpia fasismin vaarasta, ja se oli hänellä mielessä, kun hän vuonna 1938 ryhtyi tekemään käsikirjoitusta elokuvaansa *Diktaattori* samoihin aikoihin, kun Kolmas valtakunta oli hyökännyt väkivaltaisesti juutalaisia vastaan Kristalliyönä.

Irène puolestaan aikoi antaa tukensa Madridin hallitukselle, joka taisteli olemassaolostaan. Léon Blum sen sijaan tuki kansanrintamasta, ”Frente popularista”, perustettua Espanjan hallitusta. Ranska samoin kuin Neuvostoliitto toimitti aseita Espanjan tasavallalle, muun muassa lentokoneita ja taloudellista apua. Kansainvälisten prikaatien annettiin toimia ja niiden osallistujamäärät kasvoivat. Kansallismielisten puolella italialaiset ja saksalaiset vapaaehtoiset ottivat myös osaa taisteluihin. Nämä olivat niin rajuja, että pääministeri perääntyi aikeesta lähettää Ranskan armeija sodan hornankattilaan. Portugali, Saksa, Italia ja lukuisat espanjankieliset maat tukivat Francon sotilaskapinaa. Léon Blum piti järkevänä lopettaa Espanjan tasavallan tukemisen. Monet sivistyneistöön kuuluvat, muiden muassa Irène, loukkaantuivat siitä. Irène päätti siis erota. Hän oli näyttänyt, mihin pystyi, ja osoittanut, miten tärkeää maalle oli, että naiset työskentelivät ministeriöissä. Mutta tieteellisen tutkimuksen piti myös saada todellista tukea Ranskan valtiolta.

Viikkolehti *La Française* oli ”naisten edistyksellinen lehti”, jonka toimittaja, feministi Jane Misme oli perustanut vuonna 1906. Hän johti sitä aina vuoteen 1926, jolloin hänen tilalleen tuli Cécile Brunschvicg. Lehti osoitti kunnioitustaan Irènelle, joka perusteli lähtöään hallituksesta haluamatta loukata Léon Blumia: ”Rouva Joliot-Curie on päättänyt jättää tehtävänsä hallituksessa terveydellisistä syistä –. Feministit arvostavat suuresti hänen solidaarisuuttaan, kiittävät häntä kanssamme ja toivottavat hänelle täydellistä toipumista.”³¹

*

Kun Ève kirjoittaa Irènestä hahmottelemansa muotokuvan viimeistä lausetta, hän ottaa aimo askelen oman elämänsä historiassa. Hän huomaa osaavansa kirjoittaa ja välittää yleisölle tunnetta, huumoria, naurua ja tunnelmaa. Tunne siitä, että hän osaa kirjoittaa, muuttuu voimaksi, joksikin mihin turvautua hetkellä, jona hän luopuu pianistin urasta. Päästäkseen yli pianistina epäonnistumisesta hän tarjoaa maailmalle ensimmäisen äidistään kirjoitetun elämäkerran. Ja hän haluaa saavuttaa yhtä korkean erinomaisuuden asteen kuin perheen muutkin naiset. Mikä tavoite!

Suojautuakseen sisarensa suuttumukselta hän kirjoittaa tälle kepeään sävyyn Marien tieteellistä tutkimusta koskevista kohdista: ”Laudin radiumin löydöstä tieteellisen (!!!) selostuksen, joka sai kääntäjäni innostumaan... Nyt toivon, ettei se saa hiuksia nousemaan asiantuntijan päässäsi! Otin inspiraation lähteeksi Pé ja Mé Curien teoksen, ehkä siinä ei sitten ole kovin paljon virheitä.”³²

Loppujen lopuksi Irènelle ja Èvelle ei tullut kiistaa kirjan laatimisesta, Hélène Langevin kertoi. Irène ei pitänyt konflikteista, kuten Èvekin korosti kuvatessaan sisartaan tämän tultua nimitetyksi Léon Blumin hallitukseen. Riitoja ei ollut. Lausannessa Ève työskenteli aamusta iltaan, joskus yölläkin, ja kustantajan hänelle osoittama ja maksama kääntäjä oli valmiina viereisessä huoneessa, eikä kaukana ollut Henry Bernsteinkaan, yhä vain hän.

Viimeisen sanan kirjoitettuaan Marien nuorempi tytär tunsi itsensä uupuneeksi. Herättäisikö kirja kiinnostusta? Hän ei ollut enää varma siitä. Kustantaja sen sijaan oli luottavainen. Elämäkerta vastasi tämän odotuksia, ja kustantaja aikoi panostaa sen myyntiin. *Madame Curie* ylitti nopeasti kaikki odotukset. Pisteliäimätkään amerikkalaiskriitikot eivät lakanneet ylistämästä teosta. Eleanor Roosevelt, jonka kolumneja amerikkalaisissa lehdissä lukivat miljoonat kansalaiset, kirjoitti olevansa kirjasta aivan haltioissaan. Menestys vain yltyi. Lokakuussa 1937 Ève Curielle myönnettiin teoksesta arvostettu kirjapalkinto, National Book Award for Nonfiction. Esitelmäkiertueella Amerikan halki häntä seurasi lukijajoukko, jonka määrä ylitti hulluimmatkin toiveet. Seuraavaksi Ranska. Sama menestys, sama tunnustus. Léon Blum ja Colette onnittelivat häntä muiden tavoin. Yleisö kilpaili hänen huomiostaan.

*

Irène oli kokenut syvää hämmennystä siitä, että kansanrintamahallituksen tuki Espanjan tasavaltalaisille oli jäänyt riittämättömäksi. Seuraavaksi ministeriöstä poistettiin tutkimuksen tukemiseen suunniteltu toimi. Miten se oli mahdollista? Irène tiesi ja oli puhunut asiasta paljon myös Léon Blumin kanssa, että Ranskan oli välttämätöntä saada tieteellinen tutkimus uuteen nousuun, koska vain se takaisi edistyksen ja riippumattomuuden uudelleen aseistautuvassa maailmassa, jossa akselivallat myönsivät asianmukaista rahoitusta strategisille aloille. Koska hän ei enää ollut hallituksessa, hän saattoi protestoida vain kirjoittamalla:

Sallikaa meidän kertoa teille nyt viipymättä, kuinka pettynyt tiedemaailma on siihen, että lakkautatte itse perustamanne alivaltiosihteerin toimen, jonka tarkoituksena oli edistää tieteellistä tutkimusta – –. Paljon on vielä tehtävä – –. Tätä kauan kaivattua koordinointia, joka olisi valtiolle niin hyödyllinen ja samalla niin tuottoisa, ei ole voitu kuin luonnos-

tella. Alivaltiosihteerin toimi tieteellisen tutkimuksen kehittämiseksi oli meistä paras tapa toteuttaa tämä laaja projekti uudistavassa hengessä.³³

Irène tunsu olonsa neuvottomaksi. Maailmantilanne kiristyi. Hän ei ollut unohtanut fysiologian ja lääketieteen Nobelilla palkitun Hans Spemannin natsitervehdystä vuonna 1934 Tukholmassa Nobel-palkintojen jakotilaisuudessa.

Myös Ranskassa tilanne oli vuonna 1938 huolestuttava. Ensinnäkin perheessä ja myös lääketieteellisesti. Curien säätiöltä, jonka hänen äitinsä oli perustanut suurin ponnisteluin vuonna 1921, olivat rahat lopussa. Säätiöllä oli ”kolme tehtävää”: hoitotutkimus, tiedon säilyttäminen ja sen välittäminen sekä taistelu syöpää vastaan ja ihmishenkien pelastaminen. Nyt sairaala oli vaarassa tulla suljetuksi. Ève ja Irène olivat valmiit taistelemaan yhdessä. He julkaisivat 4. maaliskuuta vetoituksen, jolla pyysivät lahjoituksia. Èveen suurella yleisöllä oli ollut tilaisuus tutustua aikakauslehtien kautta, ja nyt hän antoi haastatteluja lehdille: ”Ajattelen, miten ahdistunut äitini olisi, jos hänen sairaalansa suljettaisiin. – – Hän, joka ei pyytänyt eikä ottanut mitään itselleen, hankki todella intohimoisesti avustuksia työlleen.”³⁴ Todellisuudessa radiumin hinta oli noussut huomattavasti, ja säätiön saamat lahjoitukset oli usein kohdennettu, eikä niissä ollut huomioitu palkkoja eikä sosiaalikuluja. 11 grammaa radiumia tarvitsevien sädetyskoneiden oli toimittava yötä päivää. Sataviisikymmentä henkilöä vuorotteli. Rahanpuute oli jatkuvaa huolimatta valtionavusta ja avokätisistä lahjoittajista, kuten John D. Rockefelleristä ja tohtori Henri Rothschildista, ja säätiötä uhkasi vararikko. Tilanne oli katastrofaalinen, kun tiedettiin että ”hoitavien lääkäreiden mukaan ulkoisista syöväistä 95 % parantui lopullisesti, keskivaikeissa tapauksissa 80 % ja pitkälle edenneissä tapauksissa 12 %.”³⁵ Ève muisti, että vuosina 1919–1935, siis jo ennen sairaalan perustamista, Curien säätiö hoiti kahdeksallakymmenellä vuodepaikalla 8 319 potilasta.

Nämä perustelut osoittautuivat hyödyllisiksi, sillä hyvin pian Pariisin kaupunki ja silloinen terveystministeriö puuttuivat tilanteeseen. Curie-instituutti pelastettiin. Nykyään se on syöpähoitoihin erikoistunut huippusairaala, joka toimii kolmessa eri toimipaikassa, Pariisissa, Orsayssa ja Saint-Cloudissa. Se on myös yksi maailman arvovaltaisimmista syöpätutkimuksen keskuksista, jossa työskentelee kahdeksankymmentäkahdeksan tutkimusryhmää. Ève ja Irène saavuttivat yhdessä tavoitteensa.

*

Ranskan vasemmiston suhtautuminen Espanjan sotaan teki Irènen epätoivoiseksi. Irène sen enempää kuin Frédéric ei voinut ymmärtää Ison-Britannian painostuksesta valittua puolueettomuutta. He olivat pettyneet Léon Blumiin. Hitler oli lähettänyt Saksasta sotilaallista tukea Francon kansallismielisille joukoille. Fasismi jatkoi leviämistään, ja lukuisat Saksan ja Itävallan juutalaiset pakenivat Euroopasta. Sigmund Freud pääsi täpärästi pakenemaan Lontooseen prinsessa Marie Bonaparten avulla. Ranska ei tehnyt mitään. Irène ja Ève olivat huolissaan. Puolalla oli yhteinen raja natsi-Saksan kanssa. Entä jos heidän äitinsä ja esi-isiensä maa miehittäisiin jälleen? Eräänä iltana he kuulivat uutisen. Édouard Daladier, Ranskan silloinen pääministeri, oli allekirjoittanut Münchenissä Hitlerin kanssa sopimuksen, jolla tälle annettiin lupa liittää Tšekkoslovakian Sudeettialueet, saksankielisen vähemmistön alueet, Kolmanteen valtakuntaan toisin kuin Versaillesin sopimuksessa oli päätetty. Curien tyttäristä oli käsittämätöntä antaa periksi Hitlerille. Kumpikin oli ymmällään. Mikä olisi Hitlerin seuraava vaatimus Sudeettien jälkeen?

Ève oli kauhuissaan. Seinen oikealla rannalla kaukana Latinalaiskorttelista sijaitsevassa rue des Vignesin asunnossaan hän asui tuolloin politiikan toimittaja Philippe Barrèsin, Maurice Barrèsin pojan kanssa. Tuo teräväkatseinen mies oli vastikään palannut Berliinistä, missä hän

oli ollut vuoden kirjeenvaihtajana ja kohdannut natsijohtajia, muiden muassa Hitlerin. Hän kertoi ällistyneensä, miten hyvin kanslerin lähipiiri tunsi Ranskan sotilaallisen ajattelun ja eversti Charles de Gaullen uudistusideat. Ranskalaiset eivät kyseisen everstin nimeä tunteneet. Philippe Barrès oli huolissaan Saksan henkisestä ja materiaalisesta uudelleen varustautumisesta, samalla kun Ranska keskittyi vain puolustukseen ja käytti suunnattomia summia Maginot-linjan rakentamiseen. Aikanaan saksalaiset kiersivät tuon puolustuslinjan hyökätessään Ranskaan.

Èven ja Irènen poliittiset pettymykset eivät olleet vielä päättyneet. Kesällä 1939 he saivat kuulla musertavan uutisen. Josif Stalin, mies joka edusti heidän silmissään fasismia vastaan taistelua, oli allekirjoittanut natsi-Saksan ja Neuvostoliiton välisen hyökkäämättömyyssopimuksen. Irènen toiveikas näkemys Stalinista katosi kuin tuhka tuuleen. Tällä kertaa hän ei asettunut kommunistisen puolueen taakse vaan julkaisi *L'Œuvre*- ja *Le Temps* -lehdissä 30. elokuuta 1939 julistuksen, jossa hän toi jälleen esiin huolensa Puolan itsenäisyydestä.³⁶ 1. syyskuuta heidän pelkonsa saivat vahvistuksen. Hitler hyökkäsi Puolaan Neuvostoliiton suostumuksella. Kaksi viikkoa myöhemmin, 17. syyskuuta, Neuvostoliitto aloitti Itä-Puolan valtauksen. Puolan armeija, jota uhattiin kahdella rintamalla, vetäytyi kohti Romaniaa. Lokakuun 6. päivänä Hitler ja Stalin tekivät lopun Puolan tasavallasta. Ève ja Irène olivat järkyttyneitä ja jälleen kerran hyvin huolissaan Varsovassa olevasta perheestä. Miten kävisi radiuminstituutille, jota Bronia oli johtanut viimeiseen hengenvetoonsa asti huhtikuussa 1939? Ainakaan heidän muutamaa kuukautta aiemmin menehtyneen tätinsä ei tarvinnut kokea uudelleen tuskaa Puolan miehityksestä. Saksa liitti valtakuntaansa Länsi-Puolan ja Danzigin vanhan kaupungin, kun taas Neuvostoliitto otti itselleen Ukrainalta ja Valko-Venäjältä vallatut alueet. Tuhansittain puolalaisia pakeni, ja Varsova itki suurta määrää rajuissa taisteluissa kaatuneita. Heidän äitinsä ja esi-isänsä maailma sortui jälleen.

Irène ja Ève erossa toisen maailmansodan kuohuissa

Èvelle ja Irènelle sota tuotti suurta tuskaa. Nuorempi sisaruksista näki sodassa vahvistuksen sille, että kommunisteihin ei voinut luottaa taistelussa natsismia vastaan. Samaa mieltä oli myös Irène, jota suututti kaksinkertainen rikos hänen äitinsä Puolaa vastaan. Hän oli huolissaan demokratioiden heikkoudesta suhteessa totalitääriisiin hallintomuotoihin ja pahoillaan tiettyjen maiden puolueettomuudesta, kun nämä eivät ottaneet kantaa fasismia vastaan. Missy Meloneylle, josta oli tullut hänen uskottunsa, hän kirjoitti: ”En voi olla tuntematta suurta katkeruutta. Viime vuoden tapahtumat ovat osoittaneet selvästi, että fasismi ja kommunismi ovat kansainvälisiä. Eri maiden fasistit auttavat toisiaan ja samoin tekevät kommunistit. Jos demokratiat eivät kehitä kansainvälistä solidaarisuutta, ne tuhoetaan varmasti.”¹

Mikä neuvoksi? Edellisenä vuonna Ève oli saanut kansainvälistä kuuluisuutta, josta voisi olla Ranskalle hyötyä. Hän keskusteli mielellään uuden kumppaninsa Philippe Barrèsin kanssa strategisista realiteeteista ja Hitlerin lähipiiristä, jonka tavoitteet hän oli ymmärtänyt. Hän ei aikonut jäädä toimeettomaksi vaan halusi olla hyödyksi. Tottuneena esitelmöitsijänä, joka tunnettiin artikkeleistaan ja äitinsä elämäkerrasta,

hänellä oli ranskalaiselle naiselle harvinaista painoarvoa. Hänen oli toimittava ja sitouduttava!

Jo maaliskuussa 1939 Ève oli tehnyt voittoisan kiertueen halki Yhdysvaltojen äitinsä elämäkertaa esitellessään. Moottoripyöräpoliisit saattoivat häntä New Yorkissa, jonka pormestari Fiorello La Guardia tervehti häntä. Ève oli lahjoittanut hänelle kirjansa. Mikä saavutus vähemmässä kuin kahdessakymmenessä vuodessa! Vuonna 1921 hän oli saapunut samalle satamalaiturille kansanjoukon osoittaessa kunniaa hänen äidilleen. Kahdeksantoista vuotta myöhemmin väkeä ei ollut aivan yhtä paljon, mutta vastaanotto oli lämmin. Oli hänen vuoronsa saada kunnianosoitukset. Ihmiset eivät olleet vain innoissaan, vaan heitä kiehtoi nuori nainen, jonka tyylikkyudessa ja hienosti leikatuissa puvuissa henkilöityi ranskalainen eleganssi. Ève matkusti Yhdysvaltojen halki junalla aina San Franciscoon asti suosiosoitusten saattamana. Hän vieraili Golden Gaten kansainvälisessä näyttelyssä ja kätteli muutamassa päivässä pari tuhatta ihmistä. Ève tapasi myös Eleanor Rooseveltin, suosituksen presidentin rakastetun mutta kiistellyn puolison, joka teki työtä ihmisoikeuksien ja naisten oikeuksien puolesta. Ensimmäinen nainen oli tietenkin lukenut Marie Curien elämäkerran. Naisten välille kehittyi ystävyys ja yhteisymmärrys. Näin sota loi odottamattomia siteitä ihmisten kesken. Tuolloin lehdistö nimitti Èvettä ”yhdeksi maailman viidestä kuuluisimmasta naisesta”, toinen oli Eleanor Roosevelt. Kun Ève saapui, orkesteri soitti hänelle *Marseljeesin*, ja hän piti esitelmiä ”naisista ja tieteestä, naisista ja terveydestä”.

Ranskassa sanomalehdet kertoivat hänen Amerikan-kiertomatkaansa ja menestyksestään. Hänestä tuli kansallinen ylpeyden aihe, ja kun hän palasi Pariisiin, Amerikassa niitetty maine oli kuin sädekehä hänen yllään. Kansanjoukko odotti häntä Le Havren satamassa. Heinäkuun 14. päivänä hänelle myönnettiin Ranskan Kunnialegioonan kunniamerkki ja sen jälkeen *Polonia Restituta* -ritarikunnan kunniamerkki. Ranskan diplomaattikunta halusi kannustaa häntä. Hänet pyydettiin ulkoministeriön palvelukseen, ranskalaisen kirjailijan Jean

Giraudouxin johtamalle tiedotusosastolle. Koska hänen esitelmänsä houkuttelivat yleisöä ja hänen kuviaan julkaistiin lehdissä, hänen oli puhuttava ja esiinnyttävä radiossa heti kun mahdollista, ja kirjoitettava aina vain lisää. Päivääkään ei ollut hukattavana. Oli sota. Hän oli radiossa jo 15. syyskuuta kertomassa, kuinka hänen äitinsä ei olisi koskaan hylännyt tuhottua Puolaa ja olisi edelleen uskonut maansa voimaan. Hän painotti vastarintaa, johon Marie Curie oli tottunut jo lapsena koulussa. Èven mukaan hänen äitinsä jatkaisi tänäänkin taistelua maansa vapauttamiseksi: ”Kuten vuonna 1914, hän uskoisi nytkin voittoon.”² ”Äidilleni oli vuonna 1919 valtava ilo nähdä vapaan Puolan uudelleen syntyminen. Jos hän vielä eläisi, hyökkäyksen kohteeksi joutunut, verta vuotava Puola järkyttäisi häntä... mutta hän ei epäröisi, kuten ei epäröinyt vuonna 1914, vaan ryhtyisi taisteluun ja panisi tarmonsä kummankin isänmaansa palvelukseen.”³

*

Irènen ajatukset olivat samansuuntaiset kuin sisarella. ”Hulluksi sodaksi” kutsutussa painostavassa tilanteessa hänen ensisijainen tehtävänsä oli laboratorion suojeleminen. Hän teki tutkimusta fosfori-isotoopeista ja radioaktiivisista isotoopeista, joita syntyi pommittamalla neutroneilla raskaita alkuaineita, toriumia ja uraania. Hän oli tammikuussa 1939 keksinyt atomin ytimen halkaisun. Hänen työnsä edistyivät hyvin. Oli toinenkin tärkeä asia. Omasta heikkenevästä terveydestä huolehtiminen. Uupumus valtasi hänet. Hänen oli hoidettava tuberkuloosiaan ja oleskeltava aika ajoin Sancellemozin parantolassa, jossa Mé oli menehtynyt muutamia vuosia aikaisemmin. Tämä merkitsi jatkuvia koettelemuksia, alituista matkaamista Pariisiin ja Ylä-Savoijin välillä, mutta pakkolepoa lievittivät kauniit maisemat, suloiset laaksot, puut ja vuoret. Ne eivät tietenkään vetäneet vertoja l’Arcouestin maisemille, Bretagnen paratiisille, jossa hän niin mielellään keräsi voimia miehensä ja lastensa kanssa. Se oli ihana rauhan satama, missä hän

saattoi lukea, kirjoittaa ja pohtia tutkimuksiaan. Hän kaipasi perhettään, mutta onneksi kirjeet toivat hieman lohtua. Tapahtuipa mitä tahansa, hän halusi elää ja toteuttaa intohimoaan.

Ei siis tullut kuuloonkaan, että Irène olisi pysähtynyt. Ulkoministeriö ja sen tiedotusosasto kehottivat Èveä lähtemään jälleen Yhdysvaltoihin siinä toivossa, että hän saisi amerikkalaiset taivutetuiksi Ranskan rinnalle. Tammikuun 18. päivänä 1940 Ève aloitti uuden esitelmäsarjan aiheesta ”naiset ja tiede”, aina yhtä tyylikkäästi pukeutuneena suurten ranskalaisten muotisuunnittelijoiden luomuksiin, jotka kiehtoivat amerikkalaista yleisöä. Todellisuudessa tarkoituksena oli tehdä tunnetuksi hänen äitinsä tarinaa ja elämäkertaa, joka oli yhä bestsellerien listalla, mutta myös ja ennen kaikkea puolustaa demokraatioiden asiaa useissa Euroopan maissa hallitsevia diktaattoreita vastaan, kuten Espanjan Francoa, Italian Mussolinia, Neuvostoliiton Stalinia ja tietenkin Saksan Hitleriä. Näkymät Euroopassa synkkenivät kuukausi kuukaudelta.

Ève piti useita esitelmiä New Yorkin tyylikkäämmissä paikoissa, ja hotelli Astorissa järjestettiin hänen kunniakseen tuhannen kahdensadan henkilön lounas. Helmikuun 2. päivänä Ève oli jälleen Valkoisen talon vieraana Eleanor ja Franklin Rooseveltin kutsusta. Amerikan presidentin puoliso osoitti Èvellen arvostustaan lehtikirjoituksissaan:

Presidentti on ollut hyvin iloinen voidessaan tavata hänet uudestaan – -. Hän on kaikissa tilaisuuksissa parhaimmillaan eikä kohtaa ihmisiä vain itsensä vaan myös maansa vuoksi – – ja jättää heille rakastettavamman ja ystävällisemmän muiston maastaan kuin ihmisillä sitä ennen on ollut. – – Ranska on onnekas voidessaan lähettää edustajakseen neiti Curien, sillä hän voittaa kaikkien niiden sydämet, jotka häntä lähestyvät, ja hänen äitinsä suuret tieteelliset saavutukset luovat perustan ystävällisemmälle tunteelle, joka koskettaa maamme naisia.⁴

Tämä kunnianosoitus ei ollut ainoa laatuaan. Kymmenen päivää myöhemmin kesken esiintymiskävelunsa Ève näki valokuvansa kuuluisan amerikkalaisen viikkolehden *Timen* kannessa. Se oli kuin kruunaus. Millainen tunnustus siirtyä äitinsä varjosta mitä vaikuttavimpaan loisteseen, kaikkialla maailmassa luetun lehden kunniapaikalle! Se oli historiallinen hetki, kun kaikki kolme Curien naista olivat arvostettuja, kukin kykyjensä vuoksi. Vaikka Marieta ja Irènea oli valokuvattu kansainvälisiin lehtiin ja heistä oli kirjoitettu pitkiä artikkeleita, kumpikaan heistä ei ollut päässyt tämän arvovaltaisen amerikkalaisen lehden kanteen.

Ève julkaisi lehdessä artikkelin ”ranskalaisnaisista työssä” samaan aikaan, kun kuusi miljoonaa ranskalaista mobilisoitiin rintamalle. Èven kiertäessä Amerikkaa Eleanor Roosevelt kirjoitti hänelle ennen hänen paluutaan Ranskaan: ”Huomaan, että te palaatte kotiin hyvin onnettomalla ja masentavalla hetkellä. Ajattelen teitä ja rukoilen, että tämä hirvittävä tilanne päättyisi pian.”⁵ Ève vastasi hänelle kirjeellä, jollaista hänen sisarensa ei olisi osannut kirjoittaa, kun ei juuri arvostanut kohteliaisuusfraaseja. Kirje on tulvillaan kehuja lauseita mutta myös pelkoa: ”Toivon että maani selviää voittajana, sillä jos niin ei käy, elämästä tulee hyvin vaikeaa niille, joilla on vielä käsitys hyvästä ja pahasta –. Amerikassa on vallassa maanjaloin ja älykkäin mies. Sellainen onni on vain hyvin harvalla maalla.”⁶

Sitten Ève päätti kiertueensa, jonka aikana hän oli käynyt muiden muassa Houstonissa, Fort Worthissa, Tulsassa, New Orleansissa, Tole-dossa, Atlantassa, Cincinnatissa, New Yorkissa ja Washingtonissa. Kun hän palasi Ranskaan, pääministeri Paul Reynaud onnitteli häntä. Franklin ja Eleanor Roosevelt olivat halunneet kertoa hänen matkastaan Ranskan suurlähettiläälle Washingtonissa ja kiittää hänen toimintaansa. Kyseessä oli todellisuudessa ollut diplomaattinen ja luonteeltaan strateginen tehtävä, joka oli tehty Ranskan hallituksen aloitteesta mutta naamioitu henkilökohtaiseksi kiertueeksi. Se oli poliittinen operaatio, jonka toivottiin tuottavan tuloksia. Ève oli sitoutunut puolustamaan maataan. Oli taisteltava hellittämättä ja toimittava kuten hänen äitinsä ja sisarensa vuosina 1914–1918.

Saksan varsinainen hyökkäys Ranskaan alkoi 10. toukokuuta 1940. Saksan armeijan panssaridivisioonat mursivat Ardennien rintaman. Irène ja Ève olivat Pariisissa, kun saksalaiset saapuivat pääkaupunkiin 14. heinäkuuta 1940, nostivat hakaristilipun Eiffel-torniin ja marssivat pitkin Champs-Élysées'tä. Sotilaat olivat kuitenkin saaneet Hitleriltä käskyn kiertää Riemukaari, jotta Tuntemattoman sotilaan haudan päältä ei käveltäisi. Tappio oli hirvittävä häpeä. Ranskan armeija, joka oli voittanut Saksan vuonna 1918, oli luhistunut julkean ja hyvin valmistautuneen natsiarmeijan edessä. Ève kirjoitti artikkelin, jossa hän vetosi Yhdysvaltojen apuun. Amerikka ei reagoinut. Mikä neuvoksi? Vastarintako? Oliko lähdeittävä ulkomaille ja ryhdyttävä toimimaan sieltä käsin? Èvellä oli aseinaan vain kynänsä ja aina mukana matkustava kirjoituskoneensa sekä kykynsä puhua kahdella kielellä. Hän tiesi, että sensuuri hiljentäisi pian lehdistön. Minne lähteä, jotta voisi julkaista vapaasti? Ensimmäinen taistelu Saksaa vastaan oli hävitty.

Kesäkuun 18. päivänä 1940 Ève nousi brittiläiseen täyteen ahdettuun rahtilaiva *Maduraan* Bordeaux'ssa tuhannen kolmensadan muun pakolaisen kanssa, joiden joukossa olivat hänen entinen rakastajansa Henry Bernstein sekä entinen ilmailuministeri Pierre Cot. Ève nukkui useita öitä ulkona penkillä, kuten monet muutkin. Heidän matkatessaan kohti Englannin rannikkoa nuori merimies ilmoitti heille, että eräs kenraali oli esittänyt radiossa vetoamuksen; kyseessä oli kenraali de Gaulle, upseeri, jonka taktista tarkkanäköisyyttä Philippe Barrès oli kuullut Hitlerin lähipiirin kiittävän Berliinissä. Ève ei ollut kuullut vetoomusta mutta tiesi haluavansa lähteä de Gaullen esikuntaan. Tukalan ja vaarallisen merimatkan jälkeen hän saapui Lontooseen 23. kesäkuuta ja pääsi viimein Vapaan Ranskan päämajaan. Kapeassa käytävässä hän jäykistyi paikalleen. BBC kuulutti uudelleen kesäkuun 18. päivän vetoamuksen odotussalissa. Voimakas tunne kouraisi häntä. Hän oli toiminut oikein, kun oli lähtenyt Pariisista. Tämä oli

hänen tiensä, sotaseikkailu, eikä hän osannut vielä kuvitellakaan, kuinka tärkeä osa hänellä siinä olisi.

Kenraali de Gaulle tarvitsi ympärilleen tärkeitä henkilöitä lisätäkseen uskottavuuttaan. Suurin osa korkeista virkamiehistä, kuten tuomareista ja diplomaateista, oli kuitenkin vannonut uskollisuutta marsalkka Pétainille. Ura ennen kaikkea! Hitlerin vainoamat juutalaiset yrittivät paeta Euroopasta. Ève ryhtyi työhön, puhui Radio Lontoossa ja kirjoitti artikkeleita *New York Herald Tribuneen*. Mutta se ei enää riittänyt. Antaisiko Vapaan Ranskan mies hänelle uuden tehtävän? Niin hän toivoi ja tuli kärsimättömäksi. Hän halusi olla hyödyksi, kuten olivat olleet hänen äitinsä ja sisarensa ensimmäisen maailmansodan aikana. Curien naisten joukossa toisesta maailmansodasta tulisi *hänen* sotansa.

*

Pariisissa Irène oli huolissaan, yllirasittunut ja uupunut. Radiuminstitutti oli pelastettava, ennen kuin tutkimukset joutuisivat saksalaisten käsiin. Frédéric Joliot-Curien oli puolestaan suojeltava radioaktiivisuutta ja atomienenergiaa koskevia tutkimuksia Collège de Francesassa ja varjeltava raskaan veden ja radiumin varastoja. Kesäkuun 17. päivänä Èven noustessa Englantiin lähtevään rahtilaivaan Frédéric ja Irène ajoivat autolla Bordeaux'hon asti. Matka uuvutti Irènen, joka oli juuri saanut toisen tuberkuloosikohtauksen, ja hänen oli jätävä pieneen parantolaan Clairvivreen lähelle Dordognen Périgueuxia.⁷ Hän jäi sinne koko kesäksi.

Vanhempi Curien tyttäristä palasi Pariisiin vasta syyskuussa 1940. Lapset Héléne ja Pierre olivat paenneet l'Arcouestiin Bretagneen. Joliot-Curiet olivat erossa toisistaan mutta hengissä. Frédéric palasi miehitettyyn Pariisiin. Saksalaiset olivat jo penkoneet hänen laboratorionsa mukanaan yksi etevimmistä tiedemiehistään. Walther Bothe, joka tunsi Frédéric Joliot-Curien, oli jo kerännyt laboratoriossa tietoja pohjakeroksen syklotronista. Se oli tärkeä keksintö saksalaisille, joilla sellaista ei

vielä ollut. Heti kun Frédéric oli palannut Pariisiin, saksalainen kenraali kuulusteli häntä fyysikko Walter Bothen läsnä ollessa. Ranskalainen tiedemies ei epäröinyt valehdella. Raskas vesi oli kenties rahtilaivalla matkalla kohti Englantia. Millä rahtilaivalla? Frédéric antoi kahden upotetun laivan nimet. Entä uraani? Aseistusministeriö oli lähettänyt sen tuntemattomaan kohteeseen. Saksalaiset päättivät omaksua varovaisen asenteen Irènen aviomiestä kohtaan, sillä tämä oli heille hyvin tärkeä tiedemies, jonka kanssa he toivoivat voivansa tehdä yhteistyötä. Frédéric Joliot-Curie näki asian aivan eri tavalla. Ranskan tieteiden pelastaminen ja tietojen salaaminen saksalaisilta oli vaarallinen teko, josta Frédéric Joliot-Curie oli vaarassa joutua keskitysleirille. Kun hän käynnisti työt uudelleen, hän valvoi, että ydinfissiota ja ketjureaktiota koskevat tutkimukset keskeytettiin. Hän tiesi sen merkitsevän sitä, että Irène ja hän ja heidän ranskalaiset kollegansa menettäisivät johtavan aseman kansainvälisessä tiedemaailmassa. Ei ollut varmaa, että he saisivat sen jonain päivänä takaisin. Mutta hän päätti jatkaa ja odottaa hetkeä, jona maa vapautuisi. ”Joliot”, kirjoittaa Michel Pinault, ”eli siis kaksois- tai kolmoiselämää, uuvuttavaa ja vaarallista – laboratoriot, joita saksalaiset valvoivat, yliopiston ja tutkimuksen elämä, teollisuusmiehet ja korkeat virkamiehet, vastarintaliike – aktivismia, verkostoja, johtavia tehtäviä. Pelissä oli tiedeyhteisön johtajuuden takaisin saaminen, edellyttäen että hän jäisi henkiin.”⁸ Ranskan tieteellisen tutkimuksen pelastaminen saneli ja oli saneleva jatkossakin hänen käytöksensä. Kenraali de Gaulle muistaisi tämän Pariisin vapautuksen ensi päivinä elokuussa 1944, luottaisi häneen ja nimittäisi hänet kaikkein strategisimmalle paikalle Ranskan tieteellisen tutkimuksen uudelleen rakentamiseksi.

*

Yöllä 7. syyskuuta 1940 sadat saksalaiset pommikoneet, Heinkelit, pommittivat Lontoota lakkaamatta. Taloja tuhoutui, kuolleita oli satoja, mutta englantilaiset eivät antaneet periksi. 15. syyskuuta Hitler

lähetti kaksisataa pommikonetta ja satoja taistelulentokoneita tappa-vaan operaatioon, joka olisi voinut panna Ison-Britannian polvilleen. Hitler ei kuitenkaan ollut ottanut huomioon englantilaisten vastarinnan vahvuutta. Royal Air Force reagoi samalla mitalla. Ei voinut tulla kysymykseenkään, että ilmaherruus olisi jätetty saksalaisille. Hitler vaihtoi taktiikkaa: saksalaiset koneet pommittivat öisin yhä uudelleen ja niin monia kaupunkeja kuin mahdollista. Ève jäi puoleksi vuodeksi tuhattuun Lontooseen, missä pommit satelivat, mutta se ei estänyt häntä kirjoittamasta, puhumasta BBC:ssä eikä tapaamasta Churchillia, de Gaullea ja lukuisia Englantiin paenneita puolalaisia.

Kuten aiemmin todettiin, de Gaulle tarvitsi puolestapuhujia, arvovaltaisia nimiä, joiden kautta vaikuttaa Amerikan yleiseen mielipiteeseen, koska ilman sen tukea Amerikan presidentin olisi vaikea ryhtyä kannattamaan Vapaan Ranskan ja Ison-Britannian asiaa. Tehtävä oli vaikea ja vaati paljon aikaa. Ève osasi saada väkijoukot puolelleen ja puhua virkamiehille, kuten hän oli jo monta kertaa osoittanut. De Gaulle valtuutti hänet virallisesti toimimaan yhtenä Vapaan Ranskan äänistä. Tammikuussa 1941 hän lähti tuhotusta Lontoosta esitelmämatkalle Yhdysvaltoihin ja Kanadaan. Haastatteluja, kohtaamisia ja julistuksia tuhansien ihmisten edessä. Hänen karismansa ja älynsä kiehtoivat. Ja Marie Curien elämäkertaa myytiin edelleen Amerikassa vielä senkin jälkeen, kun se oli ollut *The New York Timesin* bestsellerlistalla vuoden ajan. Elämäkerran maineesta ja ajankohtaisuudesta saattoi olla hyötyä.

Vichyssä Pétainin yhteistoimintamiehet olivat raivoissaan. Èven vaikutusvalta otettiin vakavasti ja herätti levottomuutta. Hänen maineensa oli pilattava. Vichyn hallituksen kontrolloimat lehdistö ja radio väittivätkin hänen paenneen nälkää ja kylmää, joista ranskalaiset joutuivat kärsimään. Mutta Ève osasi puolustautua ja arvosteli heidän yhteistoimintaansa saksalaisen miehittäjän kanssa. Yhdysvalloissa lehdistö kohteli häntä poikkeuksellisen hyvin. Curien nimi herätti kunniotusta. Ève huolehti siitä, että mikään Yhdysvaltain seutu ei jäisi vaille huomiota. Niinpä hän lähti Keskilänteen ja kertoi täpötäysille saileille taisteluista, joita toisella puolen Atlanttia käytiin demokratioiden

henkiin jäämiseksi. Itärannikolle palattuaan hän oli taas Valkoisen talon vieraana. Eleanor Roosevelt kuvasi jälleen kerran hänen toimintaansa kolumnissaan *My Day*, jota miljoonat amerikkalaiset lukivat:

Amerikan-matkansa aikana neiti Curie on käynyt Keski-lännessä, ja hyvin pian hän aloittaa pitkän kiertueen, joka suuntautuu koko länsirannikolle... Ranskasta lähdettyään hän on asunut Englannissa, ja on varmaankin hetkiä, joina maamme mielentila tuntuu hänestä epätodelliselta unelta. On turha kieltää, että kun näkee pommien putoavan, vaikka ne eivät osuisikaan fyysisesti, ne muuttavat tavan asennoitua. Puhuessani Ève Curien kanssa minua hämmästyttää, miten vähän briteille on tarjolla organisoitua apua vaikeissa elinolosuhteissaan. Erityisesti teollisuuskaupungeissa.⁹

Kun Ève palasi Valkoiseen taloon toukokuussa 1941, hän ei vastoin tapojaan uskaltanut keskustella Franklin Rooseveltin kanssa. Hän ojensi tälle juuri saamansa sähkeen. Pierre ja Marie Curien tytär ja kenraali de Gaulle olivat menettäneet Ranskan kansalaisuuden. Ève odotti Amerikan presidentin reaktiota seisten, liikkumattomana ja selkä suorana, moitteettomana tyylikkäässä kävelypuvussaan, jonka oli aikoinaan ostanut Ranskasta. Presidentti istui, luki sähkeen, kalpeni ja ojensi sen hänelle takaisin. Sanaakaan sanomatta. Ève odotti vielä, toivoi kuulevansa lohdutuksen sanan. Roosevelt kääntyi kohti muita vieraita. Hän ei ilmaissut Èvellen tukeaan julkisesti heidän ystävällismielisestä suhteestaan huolimatta. Washingtonilla oli vielä viralliset suhteet Ranskan hallitukseen. Siis Pétainiin. Samalla hetkellä Vichyssä toimi sitä paitsi Yhdysvaltojen akkreditoitu suurlähettiläs.

Eikö loppujen lopuksi ollutkin kunnia menettää Ranskan kansalaisuus samaan aikaan kuin Vapaan Ranskan johtaja? Ève oli järkyttynyt mutta hillitsi itsensä koko illan. Mutta hän pelkäsi, mikä häntä odottaisi Ranskassa. Pian Vichyn viranomaiset ryöstäisivät hänen asuntonsa rue des Vignesillä, takavarikoisivat ja myisivät hänen omaisuutensa.

Hänen perheensä voisi korkeintaan ostaa jonkin pikku muiston. Ève oli neuvoton. Saksalaiset vakoojat ja Pétainiä lähellä olevat ranskalaiset olivat runsain määrin edustettuja ja aktiivisia Washingtonin johtavissa piireissä. Hän tunsi, miten vaara vaani hänen ympärillään. Entä jos hänet siepattaisiin ja lähetettäisiin Ranskaan tuomittavaksi, kidutettavaksi ja ammuttavaksi? Olihan Ranskan oikeuslaitoskin vannonut Pétainille uskollisuutta ja tuominnut kenraali de Gaullen kuolemaan.

Myös Eleanor Roosevelt valvoi tilannetta. Hän osoitti vielä kerran arvostavansa Èvää. Ensimmäisen naisen suojelu ja Èvää kohdannut harvinainen kunnia saada asua Valkoisessa talossa pakottivat Vichyn hallituksen lieventämään hyökkäystään Èvää kohtaan. Hänen ranskalaiset henkilöllisyyspaperinsa ja passinsa eivät kuitenkaan olleet enää voimassa. Churchill korjasi puutteen nopeasti. Ève sai passin, jonka mukaan hän oli *British protected person*, Britannian suojelua nauttiva henkilö, ja hän säilytti sen aina vuoteen 1949. Ranskassa Èven kuva oli näytteillä rasistisessa ja antisemitistisessä näyttelyssä ”Juutalaiset ja Ranska”, joka oli avoinna Pariisissa, Palais Berlitzissä syyskuusta 1941 tammikuuhun 1942. Henry Bernsteinin muotokuvan takana olevassa kyltissä oli Èvestä maalattu kuva, jossa häntä nimitettiin ”puolijuutalaiseksi”, koska hänellä oli ollut suhde näytelmäkirjailijaan. Otsikkona oli ”Ranskalaisen maun ja hengen perversio”. Kansakoulunopettajilla oli velvollisuus tuoda lapset tutustumaan tähän iljettävään näyttelyyn.

Curien sisarista nuoremmalle eivät enää riittäneet lobbausmatkat Ranskan puolesta halki Yhdysvaltojen. Sitä paitsi myös Franklin Roosevelt oli tietoinen siitä, että Ève voisi toimia toisellakin tavalla, koska tämä oli kriittinen ja tässä oli tyyliä. Hän voisi hankkia paljon tietoa siitä, mitä eri puolilla maailmaa tapahtui. Niinpä kaksi hyvin vaikutusvaltaista sanomalehtiryhmittymää, *The Herald Tribune Syndicate* ja brittiläinen *Allied Newspapers*, kiinnitti hänet sotakirjeenvaihtajaksi raportoimaan sodasta. Marraskuun 10. päivänä 1941 hän nousi keskellä yötä ja huomiota herättämättä Pan Amin vesilentokoneeseen, joka liikennöi Atlantin yli. Hän oli ainoa nainen ja toimittaja, jolla oli oikeus matkustaa

amerikkalaisten mekaanikkojen kanssa, jotka olivat todellisuudessa menossa salaa auttamaan liittoutuneiden joukkoja maastossa. Hän lähti taistelukentille katsomaan niitä, joita hän nimittää muistelmissaan ”sotureiksi”, ja kirjoittamaan heistä. Hänen ainoa henkilöllisyystodistuksensa oli passi, jonka mukaan hän oli *British protected person*, minkä lisäksi hänellä oli useita suosituskirjeitä Eleanor ja Franklin D. Rooseveltiltä. Ne mukanaan hän kulki sotanäyttämöltä toiselle, Pohjois-Afrikasta aina Asiaan asti tiedottaakseen suurelle yleisölle sodan realiteeteista. Hän kertoi tietenkin taisteluista mutta välitti samalla analyysjään liittoutuneiden johtajille, Rooseveltille, Churchillille ja de Gaullelle, joihin hän pysyi yhteydessä.

*

Frédéricin ja hänen vaimonsa tilanne oli monimutkainen tuona vuonna 1941. Terveyshuolistaan huolimatta Irène oli palannut asumaan heidän taloonsa Antonyssa Sceauxin puiston läheisyydessä. Frédéric jatkoi työskentelyään Collège de Francen laboratoriossa, missä saksalaiset tutkijat valvoivat häntä tiiviisti. Jotkut tiedemiehet olivat ihmeissään. Miksi he jäivät Ranskaan eivätkä paenneet Yhdysvaltoihin? Ève oli yrittänyt vaikuttaa heihin ennen kuin lähti sotatantereille, kuten myös Missy Meloney. Tuloksetta. Ei tullut kysymykseenkään, että Irène olisi jättänyt radiuminstituutin ja tutkimuksensa tai Frédéric laboratorionsa Collège de Francessa. Niin kauan kuin he saattoivat pelastaa keksintönsä ja valvoa saksalaisten tiedemiesten toimia, he tunsivat olevansa hyödyksi.

Frédéric oli aavistanut, että sota saksalaisia vastaan alkaisi pian ja oli sen tähden vuonna 1939 rekisteröinyt kolme salaista patenttia, jotka liittyivät ydinreaktorin periaatteeseen ja räjähteiden parantamiseen. Raskas vesi oli välttämätön neutronien hidastamiseksi ketjureaktion aikana. Se oli elintärkeä aine. Helmikuussa 1940 Irènen aviomies oli

saanut hankituksi Ranskan hallituksen tuen, jotta koko maailman raskaan veden varasto voitaisiin hakea Norjasta pois. Kun Saksa tunkeutui Ranskaan, tuo varasto onnistuttiin monenlaisten seikkailujen jälkeen ja saksalaisista vakoojista huolimatta viemään Isoon-Britanniaan, niin ettei se joutunut natsien käsiin. Frédéric Joliot-Curie huolehti myös siitä, että Ranskan uraanivarastot lähetettiin turvaan erääseen kaivokseen Marokossa. Häntä lähellä olleet ranskalaiset tiedemiehet osallistuivat aina vuoteen 1944 asti englantilaisten atomivoimaa koskeviin tutkimuksiin Cambridgessa.¹⁰ Frédéric oli helpottunut. Hän oli yhdessä muiden kanssa tehnyt Ranskan vastarintaliikkeen kaksi ensimmäistä sankaritekoa. Saksalaisten edessä fyysikko näytteli viatonta ja juonittelii. Irène oli ylpeä hänestä. Miehen itsepäisyys ja rohkeus olivat verrattavissa Curien naisten sitoutuneisuuteen.

*

Joulukuussa 1941 Ève kulki pitkiä matkoja sotilaiden joukossa tuulella, hiekassa ja tukahduttavassa kuumuudessa: Itä-Afrikka, Tšad, Nigeria, Libya. Churchillin poika oli antanut hänen käyttöönsä jeepin, jolla hän paahtoi kilometrikaupalla. Eräänä yönä häneltä varastettiin osa tavaroista. Hän oli nukahtanut uupuneena auton istuimelle, eikä hänellä ollut aamulla kuin kuppi vettä peseytymiseen. Hän oli läikähtä kuumuuteen mutta jatkoi silti kirjoittamista uskollisella koneellaan, joka oli hänen sotatoverinsa yötä päivää. Hän onnistui lähettämään reportaaseja englantilaisille ja amerikkalaisille lehdille. Miljoonat amerikkalaiset lukivat niitä. ”Miss Curie says” oli otsikko, joka luettiin heti aamusta. Liittoutuneet vaativat kaikkialla enemmän amerikkalaisia sotatarvikkeita. He korostivat, että Saksalla oli käytössään enemmän lentokoneita ja panssarivaunuja kuin heillä. Joillakin rintamilla tilanne näytti epätoivoiselta. Ève ei unohtanut painottaa sitä. Hän muisti myös tuoda kohteliaasti julki kunnioituksensa miehelle, jota hän piti kaikkein suurimpana presidenttinä, Franklin D.

Rooseveltille. Aina kun vain saattoi, hän korosti miten onnekas Amerikan kansa oli, kun sitä johti sellainen mies. Miehitetyllä, voimattomalla Ranskalla ei ollut kuin Pétain... Jokainen reportaasi oli tilaisuus koettaa taivuttaa amerikkalaisia sitoutumaan vahvemmin sotaan, mutta ei, Yhdysvallat ei edelleenkään julistanut sotaa Saksalle eikä sen liittolaisille...

Hän oli matkalla Egyptiin. Aleksandriassa häntä odotti järkytys, jollaista hän ei hetkeen tulisi kokemaan. Kaukana miehitetystä Ranskasta hän löysi ranskalaisia sotalaivoja! Hän ei tohtinut uskoa näkemäänsä. Ne olivat uusia ja komeita, ja niiden nimet kertoivat Ranskan historiasta, jonka natsit niin mielellään olisivat pyyhkineet pois. Tunteellinen hetki antoi hänelle jotakin toivoa muistuttavaa, vaikka uutiset rintamalta eivät olleet rohkaisevia. Hän ajoi Kairoon, missä hän sai pahan malariakohtauksen ja joutui vuoteenomaksi. Yöllä ovelle koputettiin. Kovia iskuja. Huutoja. Kyseessä ei ollut hyökkäys vaan ilmoitus. Japanilaiset olivat pommittaneet Havaijia, Pearl Harborin laivastotukikohtaa. Amerikkalaiset olivat kärsineet hirvittäviä tappioita. Laivoja, miehiä, naisia ja sotatarvikkeita oli menetetty. Se oli Yhdysvaltain historian pahin sotilaallinen katastrofi. Kaksi peräkkäistä aaltoa pommikoneita hyökkäsi Pearl Harboriin ja upotti muiden muassa viisi panssarilaivaa ja vaurioitti kymmenkuntaa muuta sotalaivaa. Hyökkäys oli välitön menestys japanilaisille, koska tavoitteena oli tuhota mahdollisimman paljon aluksia ja lentokoneita ja tehdä käytännössä loppu Amerikan vaikutuksesta Tyynellämerellä. Mutta monien muiden lailla Ève ymmärsi, että Saksalle ja sen liittolaisille siihen asti suosiolliset voimasuhteet muuttuisivat nyt. Hän lähti yöllä tapaamaan englantilaisia upseereja. Kaikki olivat hämmästyneitä ja täynnä toivoa. Franklin Rooseveltillä ei ollut muuta mahdollisuutta kuin julistaa sota Japanille ja Saksalle. Vihdoinkin! Se muuttuisivat nyt. toteutuisi, minkä puolesta Ève oli taistellut vuodesta 1940! Tällä kertaa hän oli varma, että raivostunut Amerikan kansa tukisi presidenttiään.

Japanin laivaston amiraali Yamamoto, joka oli mestarillisesti organisoinut hyökkäyksen Pearl Harboriin, julisti upseereilleen: ”Olemme

herättäneet jättiläisen, nyt meidän on voitettava sota puolessa vuodessa, tai muuten...”¹¹ Japanilaisten hyökkäys oli vasta alkanut. Amerikkalaisten Tyynenmeren-tukikohdat tuhottiin yksi toisensa jälkeen muutamassa päivässä. Helmikuussa 1942, kaksi kuukautta Pearl Harborin jälkeen, Japanin sotavoimat miehittivät Alankomaiden Itä-Intian. Japani pääsi näin hyödyntämään strategisia öljy- ja kumivarantoja. Tämä oli kaksinkertainen tappio Amerikalle ja liittoutuneille. Monien muiden tavoin Ève säilytti luottamuksensa. Jonain päivänä, hän ajatteli, Ranska olisi viimein vapaa. Toistaiseksi taistelulaivasto oli vielä vajaa, ja liittoutuneet tarvitsivat aikaa tullakseen vahvemmiksi kuin akselivallat.

Libanon, Syyria, Iran. Ève aloitti jälleen sotakirjeenvaihtajan matkansa. Mutta hän toimi myös tiedusteluagenttina ja poliittisena vaikuttajana. Tapaamiset kenraali Catrouxin ja ranskalaisten upseerien kanssa Beirutissa masensivat häntä. Kaksi Ranskaa oli vastakkain ja ampui toisiaan. Gaullistit ja pétainistit. Iranissakaan hän ei voinut olla huoleton. Saksalaiset olivat näkymättöminä läsnä kaikkialla, ja heidän tuotteitaan myytiin basareissa. Iranilaiset ihailivat Hitleriä, vahvaa miestä, todellista antisemiittiä, voittajaa jonka edessä kaikki armeijat kärsivät tappion. Voitot tekivät hänestä sankarin koko Lähi-idässä, sillä historiaa kirjoittavat voittajat. Natsijohtajassa henkilöityi vuonna 1941 voittamaton valloittaja. Tällainen voima kiehoi Lähi-idän kansoja. Iranin šaahi piti hänelle kohteliaan steriilin puheen, mutta kaksikymmentäkaksivuotias valtionpäämies, ei onnistunut vakuuttamaan Èvettä. Šaahi tuntui olevan hukassa itäisessä kotimaassaan, jonka hän niin mielellään olisi länsimaistanut. Pystyisikö hän niin nuorena ja kokemattomana pitämään puolensa maailmanpolitiikan jättiläisille, Stalinille, Churchillille, Rooseveltille ja tietenkin Hitlerille? Ève ei uskonut sitä. Mutta Lähi-idän sijainti oli strateginen, hän muistutti. Jos öljy joutuisi Saksan joukkojen käsiin, taistelu Hitleriä vastaan muuttuisi epävarmaksi. Juuri tämän hän koki hyvin voimakkaasti saapuessaan Bakuun, jonka Saksan joukot olivat aikeissa valloittaa.

Ève joutui odottamaan monta päivää, ennen kuin Neuvostoliiton viranomaiset myönsivät hänelle viisumin. Viimein hän pääsi lähtemään Teheranista Neuvostoliittoon. Hänellä oli kiire päästä tutustumaan kommunistiseen maahan, joka herätti sympatiaa hänen sisaressaan, kiehtoi hänen lankoaan mutta teki Èven epäluuloiseksi. Ranskalaiden toimittajien ja kirjailijoiden kuten André Giden raportit olivat kiinnittäneet hänen huomionsa Neuvostoliiton kansan elinoloihin ja Stalinin perustamaan diktatuuriin. Kansa oli elänyt puutteessa ennen sotaa, ja siksi Ève odotti kohtaavansa vielä vaikeamman tilanteen. Hän aikoi muodostaa oman käsityksensä, vaikka tiesikin, että häneltä pyritäisiin propagandistisesti salaamaan totuus neuvostokansalaisia vaivavasta kurjuudesta.

Kylmyys oli hyytävä, aivan kuten Napoleonin sotilaiden joutuessa perääntymään Venäjältä, jolloin niin monet heistä jäätivät kuoliaiksi. Venäläisille pakkanen antoi toivoa. Venäjän talvi, uskollinen liittolainen ja valoittajien vihollinen, tekisi luultavasti lopun Saksan armeijasta tai ainakin hidastaisi sen etenemistä. Èvälle suotiin nyt etuoikeus mennä lähelle rintamalinjoja, kuten Pohjois-Afrikassakin, tällä kertaa vain eri ilmastossa. Hän kohtasi taistelutahtoisia, uupumattomia, itsepäisiä miehiä ja naisia, jotka olivat päättäneet ajaa hyökkääjät tiehensä. Keskusteluissa he julistivat kiihkeästi isänmaanrakkauttaan. Toki NKVD:n poliisien läsnä ollessa. Joka tapauksessa heistä kuvastui voimakas tahto, ylpeys siitä, että he olivat ”kremlin konstellation”¹² kansa, jonka kaupunkilinnoituksia eli kremljä oli rakennettu kaikille maahan puolustamaan sitä tunkeutujia vastaan.

Tämä isänmaallisuus herätti myös kysymyksiä. Ève ei voinut unohtaa, että Saksan ja Neuvostoliiton hyökkäämättömyyssopimuksen vallitessa ranskalaiset kommunistit olivat olleet valmiita pettämään maansa ja sabotoimaan Ranskan asetuotantoa. Häpeällinen asenne, jota hänen sisarensa ei lainkaan tuntunut kyseenalaistavan! Ève ei kiistänyt Irènen rehellisyyttä. Oliko kyse vain jonkinlaisesta sokeudesta tai vastuun hämärtymisestä? Venäläisissä naisissa Ève näki samaa ylpeyttä kuin englantilaisissa, jotka olivat järjestelmällisiä ja päättäväisiä, tehokkaita ja

itsepäisiä. Nämä naiset olivat kunniaksi maalleen ja kansalleen. Historian ironiaa, hän ajatteli jälleen äitiään ja tämän lapsuutta Venäjän miehityksen aikana Puolassa. Hänessä heräsi niin paljon ristiriitaisia tunteita! Nyt ei vain ollut oikea hetki arvostella Stalinin diktatuuria. Nyt oli pysäytettävä Saksan kauhistuttava sotakoneisto, maksoi mitä maksoi.

Ève ei unohtanut Ranskan intressejä, ja hän tiesi, että hänen raporttejaan lukivat amerikkalaiset kommunismia vastustavat lukijat. Hänen kynänsä horjui salamerkitysten ja ideologiasta vapaiden kehujen välillä, sillä jokaisen miehen ja naisen rohkeutta oli ylistettävä. Tammiukuun 19. päivänä 1942 hänelle tarjoutui tilaisuus kirjoittaa hieno reportaasi. Leo Tolstoin maatila oli vapautettu muutamia tunteja aikaisemmin ankarien taistelujen jälkeen. Se oli vahva symboli Venäjän kansalle mutta myös Èvelle. Hän kirjoitti, että *Sodan ja rauhan* tekijällä ja hänen äidillään Mariella oli yhtymäkohta. Kumpikin tunsi itsensä etuoikeutetuksi heitä ympäröivien köyhien keskuudessa. Tolstoi opetti lukutaidottomia lapsia. Nuori Marie taas, vielä silloin nimeltään Skłodowska, perusti salaisen koulun lapsille kylään, jossa hän toimi kotiopettajana. Hän oli itsekin köyhä, mutta ei yhtä köyhä kuin ympäristön puolalainen maalaisväestö.

Ève lähti Neuvostoliitosta liikuttuneena pitkän ja vaarallisen matkan jälkeen. Tolstoin ansiosta hän oli löytänyt jälleen äitinsä sielun. Nyt hän ymmärsi paremmin venäläistä sielua, joka rakasti Ranskan kirjallisuutta. Émile Zola, Honoré de Balzac ja Victor Hugo olivat taistelijoiden huulilla. Ève näki myös, miten kurjissa oloissa he elivät. Vaikka Stalinin synkkä poliisi valvoi kaiken aikaa hänen matkojaan, jotka palvelivat Neuvostoliiton järjestelmän propagandaa, hän oli leikissä mukana, koska siitä oli hyötyä liittoutuneille. Myöhemmin hän muistaisi sen. Nyt hän kuvitteli, millaisen keskustelun hän jonain päivänä ehkä kävisi sisarensa kanssa. Hän kysyisi tältä, miksi Ranskan kommunistit eivät julistaneet isänmaallisuuttaan venäläisten kommunistien tavoin ja miksi he ottivat ohjeensa Moskovasta. Ulkomailta. Samaan aikaan japanilaiset kuitenkin etenivät halki Aasian. Ève pakkasi laukkunsa lähteäkseen taas taistelukentille, missä hän vaaransi henkensä tai, mikä

vielä pahempaa, saattoi joutua vangiksi. Hän oli ilman uutisia perheestään mutta yritti pysyä elossa voidakseen kertoa kokemastaan.

*

Ranskassa Irène koki miehitysjän vielä paljon vaikeampana kuin monet muut pariisilaiset. Vuodesta 1930 hänen terveytensä oli heikentynyt eikä hän ollut huolehtinut siitä. Tieteellinen tutkimus toimi lääkkeenä väsymykseen kuin helpotusta tuova huume. Mutta taudista tuli entistä petollisempi, ja vitamiinien vajuus vain pahensi sitä noina puutteen aikoina. Aliravitsemus heikensi hänen muutenkin haurasta terveydentilaansa. Äitinsä tavoin Irène ei valittanut vaan vastusti sairauttaan. Hän oli kuitenkin huolissaan lapsistaan sekä miehestään, jonka tiesi olevan sitoutunut vastarintaliikkeeseen mutta johon hän ei voinut aina olla yhteydessä. Vuosina 1942–1944, jolloin hän ei kuullut mitään Èvestä, hänen oli pakko lähteä Ranskasta ja paeta Sveitsiin toipumaan. Alituiset matkat Pariisista sveitsiläiseen parantolaan ja takaisin väsyttivät ja ahdistivat häntä. Entä jos hänen miehensä pidätettäisiin ja ammuttaisiin? Miten silloin kävisi instituutille, jota hän ei enää kokenut voivansa johtaa? Frédéric, joka oli yhä Pariisissa, sai hienovaraisia kutsuja saapua Yhdysvaltoihin ja jättää taakseen miehitetty Ranska. Hän ei halunnut, vaikka Irèneä olisi varmasti voitu hoitaa paremmin Amerikassa. Ranskan tieteellisestä tutkimuksesta oli yritettävä pelastaa niin paljon kuin mahdollista. Frédéric tunsi itsensä hyvin yksinäiseksi kaukana Irènestä. Tämä kärsi jatkuvasta bronkiitista, joka oli itse asiassa aggressiivinen ja tuskallinen tuberkuloosi. Loppujen lopuksi hän sai parempaa hoitoa Savoijissa kuin Pariisissa, missä hän oli vailla lämmitystä tuona jäätävänä talvena, jona alkeellinen ravinto vain pahensi hänen tilaansa.¹³ Hänen miehensä elämässä tapahtui tuolloin käänne: hän liittyi vuonna 1942 salaa Ranskan kommunistiseen puolueeseen. Frédéric Joliot-Curie ryhtyi toimimaan erittäin aktiivisesti suostutellakseen yliopiston kommunistiset ryhmät vastarintaliikkeeseen mukaan. Hänen entinen opettajansa ja

ystävänsä Paul Langevin, joka oli esitellyt hänet Marie Curielle, liittyi siihen myös, reaktiona erään heidän kollegansa kuolemalle. Frédéricin dynaamisuus, hänen kykynsä innostaa niin miehet kuin naiset mukaan toimintaan, vei vastarintaliikkeen jopa Collège de Franceen ja useaan yliopistoon. Tämän kaiken ansiosta hänestä tuli eteenpäin vievä voima Pariisin vapauttamisessa vuonna 1944.

*

Ève oli Intiaan matkaavan vesilentokoneen ainoa nainen. Hän oli hyvin uupunut ja heräsi vasta, kun kone teki välilaskun Bahrainiin, missä pukuloisto toi hänen mieleensä sotia edeltävän ajan seurapiirijuhlat. Se oli kaukainen aikansa elänyt maailma. Vielä toinen välilasku Dubaihin, minkä jälkeen kone saapui viimein Karachiin. Pieni hengähdystauko, hän ajatteli. Hän erehtyi. Joukko toimittajia oli tuota pikaa kolkuttamassa hänen ovelleen ja vaati tavata hänet. Viimein hän suostui, vaikka pelkäsi nukahtavansa. Siihen hän ei saanut tilaisuutta. Kiihtyneet lehtimiehet osoittivat hänelle raivoaan brittimiehittäjien vuoksi. Kun hän kysyi heiltä, pelottiko heitä japanilaisten eteneminen, he huusivat toivovansa, että Englanti voitettaisiin ja nöyryytettäisiin pikimmiten. Ei, he eivät asettuisi liittoutuneiden puolelle Hitleriä vastaan, sillä heidän silmissään mikään ei ollut pahempi kuin Britannian siirtomaavalta, joka sortii ja häpäisi intialaisia. Heille valtakunnankansleri edusti liittolaista.

Aamunkoitteessa Ève pääsi viimein nukkumaan, mutta hänen huolensa idässä käytävistä taisteluista ja liittoutuneiden rintaman lujuudesta kasvoi. Hänen oli lähdettävä Burmaan, jota japanilaiset uhkasivat. Hän pääsi brittiupseerien avulla Mandalayhin, entiseen kuninkaalliseen pääkaupunkiin, jossa oli 730 pagodia, ja sieltä Rangooniin. Se oli uskomaton näky! Kun hän lähestyi rintamaa, häntä vastaan tuli pakenivia burmalaisia. Hän ei antanut periksi paniikille. Mutta kaupunki luhistui kuin hiekkalinna tuulessa. Hän lähti brittijoukkojen luo.

Jotkut britit olivat lukeneet Èven äidistään kirjoittaman elämäkerran. Englantilaiset sotilaat eivät salanneet hämminkiään. Sota Aasiassa oli vaarassa muuttua huomattavasti vaikeammaksi kuin Lontoossa ja Washingtonissa kuviteltiin. Èven, Pierre ja Marie Curien tyttären, tulisi saada Franklin Roosevelt ja Churchill tajuamaan tämä, hänhän tunsu kummankin niin hyvin. Burman kukistuminen olisi hirvittävä menetyks liittoutuneille merkittävien raaka-ainevarantojensa vuoksi. Maassa oli hopeaa, sinkkiä, lyijyä, tinaa, kultaa, kuparia, rubiineja, volframia, vismuttia, rikkiä ja öljykerrostumia.

Ève päätti varoittaa läntisiä johtajia ja vietti yön kirjoittamalla artikkeleita koneellaan. Hän nukkuisi myöhemmin. Hänen reportaasejaan ja tietysti raporttejaan odotettiin kärsimättömästi. Juuri ennen kuin hän lähti, nousevan auringon maa valtasi Burman. Èven oli nyt mentävä Kiinaan, jossa myös käytiin raivokkaita taisteluja japanilaisia joukkoja vastaan. Keskustan valtakunta oli osittain saarrettu. Japanilaiset olivat ottaneet haltuunsa isot satamat ja kontrolloivat rautateitä ja kaikkia strategisia paikkoja. Kiinan valtavaa väestöä oli mahdotonta huoltaa.

Ève joutui turvautumaan oveluuteen englantilaisten, ranskalaisten ja kiinalaisten kontaktiensa kanssa. Hän lähti Burmasta yöllä lentokoneella, joka lensi valot sammutettuina, jottei kiinnittäisi japanilaisten huomiota. Kuinka kaukaisilta Pariisin seurapiirit ja radiuminstituutti tuntuivatkaan! Mitä hänen äitinsä olisi mahtanut ajatella nuoremmasta tyttärestään, joka oli uneksinut kansainvälisestä pianistin urasta mutta kirjoitti nyt verisistä taisteluista reportaaseja, joita miljoonat amerikkalaiset lukivat? Tyynen rauhallinen hän ei olisi ollut mutta varmasti ylpeä. Ève löysi oman tiensä toiminnasta, maansa puolustamisesta, samalla lailla kuin hänen äitinsä ja sisarensa kaksikymmentä vuotta aikaisemmin. Siksi hänen edessään oli nyt maailma, joka oli tulossa. Kunmingissä tehtiin välilasku, ennen kuin hän saapui Chongqingiin, jyrkille kukkuloille pystysuoraan rakennettuun kaupunkiin. Tapaamisiin virkamiesten kanssa hänet vietiin kantotuolilla, jossa oli istuttava takakenossa jalat ylhäällä. Hän kuvasi humoristisesti tätä maaston outoa geometriaa ja pohti, miten Pariisin sotaa

edeltävät seurapiirit olisivat reagoineet, jos olisivat nähneet hänet siinä erikoisessa, lähes groteskissa asennossa. Valokuvaajia ei ollut näkyvässä, niinpä kuva ei lähtenyt kiertämään maailmaa. Kiinalaisilla oli muita huolia. Parempi niin. Kiina toivoi, että Yhdysvaltain, Ison-Britannian ja Intian kanssa tehdyt sopimukset auttaisivat sen joukkoja pitämään pintansa vihollista vastaan perääntyessään sisämaassa kohti pohjoista.

Eurooppa ei vielä osannut aavistaa, millaisen todellisuuden Ève kohtasi. Hän oli ensimmäisiä, jotka sen ymmärsivät ja kuvasivat: ”Japanilaisten ankarien hyökkäysten jälkeen – – valkoinen mies on menettänyt itämaissa paljon arvovalloistaan. Käyttääksemme kulunutta kiinalaista ilmaisuja, hän on ’menettänyt kasvonsa’ ikuisiksi ajoiksi.”¹⁴ Hänen tapaamansa kiinalaiset virkamiehet tiesivät, että heidän puheensa raportoitiin eteenpäin, ja vaativat amerikkalaisia lentokoneita. Kaikista näistä keskusteluista Ève teki seuraavan johtopäätöksen: Kiinasta, joka on tällä hetkellä länsimaiden suojeluksessa, tulee vielä huomioon otettava suurvalta. Kuinka? Milloin? Sitä hän ei osannut sanoa. Mutta hän tajusi, millainen voima tässä rikkireivityssä, köyhässä ja suurreksi osaksi lukutaidottomassa kansassa oli.

Jatkaessaan matkaansa kohti Pohjois-Kiinaa Ève oli masentunut. Kiinan joukoilta puuttui puhti, lentokoneet olivat vanhoja, romutuskelppoisia. Yöllä hän kävi salaa tapaamassa nuorta kiinalaista kenraalia, joka oli kommunisti ja länsimaiden suurelle yleisölle tuntematon. Lännen tiedustelupalvelut sen sijaan tunsivat hänet oikein hyvin. Nuorena opiskelijana hän oleskeli Ranskassa toisen kiinalaisen työläisen, seitsentoistavuotiaan Deng Xiaopingin kanssa, ja heidän mielenosoituksistaan ja toiminnastaan jäi jälki Ranskan poliisiin ja vastavakoilun arkistoihin. Nuoresta Zhou Enlaista tuli myöhemmin yksi Mao Zedongin kommunistisen hallinnon vahvoista miehistä, hänen ulkoministerinsä ja myöhemmin pääministeri. Zhou Enlai oli kansainvälisesti poikkeuksellisen sivistynyt ja oli jo hyvin nuorena matkustanut ja tarkkaillut työläisten olosuhteita Saksassa, Isossa-Britanniassa ja Ranskassa. Taitavana neuvottelijana hän tapasi jo vuonna 1949 ulkomaalaisia

valtionpäämiehiä ja ministereitä, jotka ymmärsivät hyvin pian olevansa tekemisissä varteenotettavan persoonallisuuden kanssa. Èven tavatesaan tämä vallankumouksellinen piti tärkeänä, että kommunistit siirtäisivät kouluja ja tehtaita etelästä pohjoiseen, mutta kansanarmeijan sotilaat olivat suuressa puutteessa, mikä esti sen. Liittoutuneiden apua tarvittiin kiireellisesti. Zhou Enlai oli piiloutunut näiden miesten, naisten ja lasten joukkoon ja koki itsekin puutetta mutta ei voinut mitään sille, että hän oli optimisti ja visionääri: ”Saksa lyödään ensimmäisenä, koska taistelu Hitleriä vastaan ei voi keskeytyä. Se on kuin kone ilman jarruja.”¹⁵

Raportoidessaan Zhou Enlain puheista Ève oli varovainen. Hänen velvollisuutensa oli rauhoittaa amerikkalaista yleisöä. Zhou Enlain ja hänen tukijoidensa kommunismi ei muistuttanut Neuvostoliiton järjestelmää. Se vaikutti paljon joustavammalta ja demokraattisemmalta. Tuolloinen kiinalaisten propaganda antaa miettimisen aihetta, kun tiedetään, miten julmin keinoin Mao myöhemmin piti itsensä vallassa, sen hintana olivat miljoonat kuolleet. Hän meni niinkin pitkälle, että tuhosi maan kulttuuria ja historiaa.

Ève lähti kommunistien luota ja meni tapaamaan nationalisteja, jotka vastustivat ankarasti marxilaisia, erityisesti Tšiang Kai-šek, josta myöhemmin tuli Kiinan tasavallan (Taiwanin) presidentti. Miestä ympäröi kolme mahtavaa naista, kolme sisarusta, joita Ève kuvaa yksityiskohdaisesti. Yksi heistä meni naimisiin Kiinan tasavallan isän Sun Yat-senin kanssa, toinen kiinalaisen pankkiirin ja kolmas Tšiang Kai-šekin kanssa. Tällaisten naisten kohtaaminen saattaisi arastuttaa ketä hyvänsä, ei kuitenkaan Èveä. Hän oli tottunut poikkeuksellisiin naisiin, lujatahtoisiin ja taipumattomiin. Nämä kolme kiinalaista naista halusivat yhdessä miestensä kanssa vapauttaa Kiinan feodalismista ja siirtomaavaltujen alaisuudesta ja tehdä siitä mahtavan uudenaikaisen kansakunnan. Millainen haaste! Väestöstä oli kolme neljäsosaa lukutaidottomia ja maasta kokonaisia alueita sotaherrojen käsissä! Ève ymmärsi hyvin pian, mitkä strategiset tavoitteet ja nousevat voimat muuttaisivat voimasuhteet 1900- ja 2000-luvulla. Hän kuului ensimmäisiin, jotka tajusivat, kuinka

valta siirtyisi lännestä kohti Kiinaa. Liittoutuneilla oli näin käytössään ensi käden tietoa, jonka he saivat Ève Curielta.

Èven oli aika siirtyä Intiaan, missä hän majoittui Intian varakuninkaan entiseen residenssiin. Kaikki britit olivat huolissaan. Japanilaiset lähestyivät Bengalin rajaa, samalla kun Intian armeija näytti olevan valmis irtautumaan Britanniasta. Intialaiset kieltäytyivät käyttämästä poltetun maan taktiikkaa, jos japanilaiset valtaisivat Bengalin. He halusivat säilyttää tehtaansa koskemattomina, sitäkin suuremmalla syyllä, kun he uskoivat Intian pian itsenäistyvän. Intialaisista länsimaat vaikuttivat hyvin heikoilta verrattuina yhden miehen, Hitlerin, ja hänen armeijansa voimaan. Maailma muuttui ja länsi, eritoten Yhdistynyt kuningaskunta, oli menettänyt osan arvovallastaan.

Oli tukahduttavan kuumaa, eivätkä tuulettimet voineet sille mitään. Kosteus iski Èven vaatteisiin. Jawaharlal Nehru, Intian itsenäisyyden keulakuva, esiintyi moitteettomassa puvussa. Hän oli vähän aikaisemmin ollut vankilassa vastustettuaan Intian kuvernööriä lordi Mountbattenia. Muutaman päivän kuluttua Nehrun oli määrä naittaa tyttärensä Indira, Intian tuleva pääministeri. Kevyt tuulihenki heilutti salongin läpikuultavia verhoja. Ève tunsu itsensä yhtäkkiä yksinäiseksi, suru valtasi hänet. Nehru tarkkaili häntä hämmästyneenä ja etäisenä. Tällä briljantilla, hurmaavalla miehellä oli ollut kylliksi voimaa ja poliittista ymmärrystä asettua vastustamaan Englantia. Hän oli lähellä Gandhia eikä salannut suuttumustaan kuningatar Viktorian maata kohtaan. Nehrun mielestä Englanti ei ollut, toisin kuin Ranska omissa siirtomaissaan, edistänyt Intian kehitystä, ei ollut rakentanut teitä eikä kouluja, koska sen ainoana tarkoituksena oli ollut vain ”toteuttaa todellinen hautausmaiden rauha”.

Nehru sai Èven huolestumaan entistä enemmän antaessaan hänen ymmärtää, ettei intialaisilla hänen mielestään ollut mitään syytä puolustaa brittiläistä sortovaltaa, mikäli japanilaiset hyökkäisivät maahan. Tämä Gandhia lähellä oleva mies oli lisäksi julistanut kongressipuolueelle 15. tammikuuta 1942: ”Siirtomaavallan alainen Intia ei voi tarjota apuaan vapaachtoisesti eikä hyvää hyvyttään röhkeälle

imperialismille, joka ei eroa mitenkään fasisisesta autoritaarisuudesta.”¹⁶ Intialaisten kiukku ei luvannut mitään hyvää siinä tapauksessa, että japanilaiset etenisivät, ja Ève osasi arvioida vaaran paremmin kuin kukaan muu. Liittoutuneet eivät olleet varmoja, voittaisivatko he sodan Kaukoidässä. Ève halusi varoittaa heitä anglosaksisessa lehdistössä julkaisemillaan artikkeleilla. Hänen oli vielä tavattava toinen brittien siirtomaavallan vastustaja, Gandhi, pasifisti jolla oli raudanluja tahto. Pieni sairaaloinen mies, joka kiehtoi länsimaalaisia. Oli aika tuoda hänen äänensä kuuluviin tiedotusvälineissä, jos hän suostuisi tapaamiseen. Hyväksyisikö hän haastattelupyynnön? Èven tapaaminen olisi Gandhille hyvä tilaisuus puhua asiastaan.

Yön lempydessä, Intian brittijoukkojen komentajan kenraali Wavellin silmien alla, Ève laski puhelimen kuulokkeen paikalleen. Ja viimein hymyili. Hän oli saanut sovituksi tapaamisen seuraavalle aamulle sellaisen henkilön kanssa, jota Brittiläisen imperiumin edustajalla ei ollut oikeutta tavata. Gandhin kanssa. Joka oli vihollinen numero yksi. Kenraali myönsi Marie Curien tyttärelle kadehtivansa tätä. Liittoutuneiden tilanne oli hyvin vakava tuolloin maaliskuussa 1942. Sekasorto ja Pearl Harborin uhrin muutamaa kuukautta aiemmin joulukuussa 1941 olivat kaikkien mielessä. Samassa kuussa taistelulaiva *The Prince of Wales*, sen 90 tykkiä ja 1 521 miehistön jäsentä oli upotettu samaan aikaan kuin taisteluristeilijä *Repulse*. Japanilaiset pommikoneet ja torpedoveneet olivat tuhonneet kaksi tärkeää sotalaivaa. Amerikkalaisten tappiota oli seurannut englantilaisten sekasorto. Ève oli kärsimätön, kuten kaikki länsimaalaiset. Amerikan sotakoneiston käynnistäminen oli viivästynyt. Ève luotti kuitenkin Rooseveltin määrätietoisuuteen, olihan hän ollut tämän kanssa niin monta kertaa tekemisissä. Toistaiseksi liittoutuneet peräytyivät Tyynellämerellä ja japanilaisten joukot etenivät Kiinanmeren rannikoilla ja kohti Burmaa.

Kenraali Wavell kertoi Èvälle, että armeija oli hyvin puutteellisesti varustautunut. Ylivaltaa merellä ei voinut olla, jos ei ollut ilmaherruutta. Jotta merta voisi hallita, Ève muistutti artikkeleissaan, että täytyisi hallita ilmatilaa. Kenraali tarvitsi kiireesti lentokoneita. Japanilaiset

etenivät Burmassa ja uhkasivat valloittaa Intian. Nehrun haastattelu kahden vankilatuomion välissä ei ollut omiaan rauhoittamaan Èvèä. Päinvastoin. Intialaiset eivät taistelisi heitä sortavien brittien siirtomaavallan puolesta. Gandhin haastattelusta tulisi vaikea.

Sinä yönä Ève ei juuri nukkunut. Hänellä oli kysymykset valmiina, eikä kohtaaminen pelottanut häntä. Päinvastoin. Hän oli nuoruudestaan asti tottunut siihen, että hänen äitinsä ystävät, kaikki suuria tiedemiehiä ja usein vahvoja persoonallisuuksia, puhuttelivat häntä, keskustelivat hänen kanssaan ja kunnioittivat häntä. Hän osasi kuunnella heitä, jutella heidän kanssaan, ja ennen kaikkea hän oli ymmärtänyt, että vaikuttavatkin kuuluisuudet olivat sisimmässään tavallisia ihmisiä. Aamunkoitteessa hän ajatteli äitiään, joka oli ihaillut tätä kuningatar Viktorian seuraajaa vastustanutta pientä miestä. Nehrukin oli myöntänyt Èvèlle olevansa vaikuttunut Mahatma Gandhin äänestä, joka oli ”lempeä ja rakastettava ja jossa oli mukana hiven terästä”.¹⁷ Eikö Marie nyt olisikin ollut ylpeä nuoremasta tyttärestään? Noustessaan ylös aamun sarastaessa hän tunsi enemmän kuin milloinkaan olevansa Curie.

”Pysähtykää!” hän käski kenraalin autonkuljettajaa muutama sata metriä ennen Gandhin asuntoa. Hän aikoi kävellä loppumatkan. Ei autoa, ei prameilevaa ylellisyyttä. Ja olihan Gandhi sitä paitsi kutsunut hänet mukaan aamukävelyllään. Hän aikoi tehdä muistiinpanoja seisten niin hyvin kuin pystyi. Joka tapauksessa sanat painuisivat hänen mieleensä, sen hän tiesi. Gandhi oli myös vaatinut saada lukea haastattelun ennen sen julkaisua. Ève oli suostunut. Toisella puolen Atlanttia sanomalehdet odottivat malttamattomina.

Pieni hento mies, jonka silmiä kehystivät pyöreäsankaiset lasit, seisoi hänen edessään ja hymyili. Melkein kuin rikoskumppani. Mahatma, ”suuri sielu”, noudatti kaikkia kohtaan väkivallattoman vastarinnan politiikkaansa. Hän oli jopa kehottanut englantilaisia hyväksymään saksalaisten invaasion ja julistanut, että Yhdysvaltojen ei olisi koskaan pitänyt aloittaa sotaa Japania vastaan huolimatta Pearl Harborin vainajista. Hän toisti tämän Èvèlle: ”Jos he kaikki vastustavat

saksalaisia väkivallattomasti, saksalaiset neuvottelevat heidän kanssaan, ennen kuin he kuolevat – –. Jos luullaan, että maa voidaan vapauttaa tykeillä, osoitetaan liian suurta kärsimättömyyttä. Jotta saksalaiset – tai japanilaiset – voidaan voittaa, on tultava heitä vahvemmaksi.”¹⁸

Ève pysähtyi. Hän oli järkyttynyt mutta piti uhmakkaasti puolensa. Hetken aikaa hän eli uudelleen äitinsä vastarinnan tsaarinvaltaa vastaan, miehitetyn Puolan vastarinnan, valloitetun Ranskan vuonna 1914 ja jälleen 1940 sekä sisarensa Irènen, joka oli ollut seitsentoistavuotiaana taistelukentillä juoksuhautojen lähellä ja neuvonut kirurgeja, joiden oli kuunneltava nuorta tyttöä. Tarkkojen röntgenkuvien ansiosta lääkärit pystyivät leikkaamaan juuri oikeasta kohdasta kranaattien sirpaleiden ja luotien aiheuttamia haavoja. Ei sota ollut pasifistien asia, se oli kahden vihollisen välinen taistelu. Èvelle hänen sotansa oli se, jota käytiin kaikilla mantereilla ja tuollakin hetkellä Tyynellämerellä. Ja koska hän ei pelännyt tuoda julki, mitä perheen kokemus oli hänelle opettanut, oli parempi, että tämä Intian itsenäisyyden puolustaja ei kuuluisi hallitukseen sodan aikana, hän kirjoitti.

Kävelyn aikana Gandhi määritteli hänet porvariksi. Ève ei voinut sivuuttaa tuollaista loukkausta. Hän muistutti Gandhille, että hänen äitinsä, nuori Marie Skłodowska, oli matkustanut neljännen luokan junavaunussa Pariisiin sisarensa Bronian luo, joka opiskeli Sorbonnessa rahattomana ja usein nälkäisenä. Ei, Gandhi suhtautui liian epäoikeudenmukaisesti eurooppalaisten naisten ja miesten kärsimyksiin. Tapaaminen päättyi ymmärryksen puutteeseen. Vastakkain oli kaksi sovittamatonta näkökantaa. Nehrun ja Gandhin kanssa käydyt keskustelut ennakoivat erittäin kovia taisteluja japanilaisia vastaan. Hitleriä ja keisari Hirohitoa vastustavat sotavoimat eivät voineet laskea Intian niemimaan tuen varaan. Auttaisiko Èven reportaasi Washingtonia ja Lontoota ymmärtämään, miten välttämätöntä oli vahvistaa Tyynenmeren joukkoja? Ève toivoi niin mutta oli epätietoinen. Hän oli liian kaukana pääkaupungeista voidakseen arvioida artikkeleidensa vaikutusta. Hän jatkoi matkaansa tietoisena vaarasta ja mukanaan raskas kirjoituskone, jonka pauke kuului yössä. Liittoutuneiden ja itsensä vuoksi.

Kuukausi sen jälkeen kun Gandhi ja Nehru olivat tavanneet Èven, englantilaiset pidättivät miehet uudelleen ja panivat heidät vankilaan. Amerikkaan palatessaan Ève oli kaikesta huolimatta toiveikas. Hänestä oli tullut yksi maailman merkittävistä ja asioista parhaiten perillä olevista reporttereista. Ja lisäksi poliitikko. Hänen analyysinsä, jotka hän työsti uudelleen laajempina kaksiosaiseen teokseen *Journey among Warriors*¹⁹, esittelivät geostrategisen vision toisen maailmansodan kipukohdista ja näkemyksen sotaä käyviensä maiden johtajista ja mentaliteeteista. Hän ennakoiki myös tarkkanäköisesti länsimaiden aliarvioimien maiden kuten Kiinan ja Intian tulevaisuutta. Todellisuudessa Ève Curie osoitti selvästi, että siirtomaat olivat matkalla kohti itsenäisyyttä.

Lentokoneessa Kairon, Khartumin ja Liberian jälkeen eräs matkustaja ojensi hänelle kappaleen *New York Herald Tribunea*. Matkansa aikana hän ei ollut nähnyt lehdestä ainuttakaan numeroa eikä tiennyt, miten hänen artikkelinsa olivat olleet siinä esillä. Nyt lehti oli hänen silmissään kuin aarre. Oli kuin hänet olisi yllättänyt yhtäkkinen nälkä, jonka vuoksi hänen oli pakko lennon aikana lukea lehdestä jokainen rivi, jopa urheilu-uutiset ja ristisanat. Jokainen sana toi Amerikan takaisin hänen luokseen. Se oli kuin onni, voimakas tunne, jota hän ei voinut jakaa muiden matkustajien kanssa, sillä hekin olivat syventyneet lukemaan unohtaakseen sodan, kuolleet, haavoittuneet, sietämättömän kuumuuden ja rintaman. Yhdysvalloissa Eleanor Roosevelt oli lukenut hänen reportaasinsa, seurannut hänen seikkailujaan kuin salapoliisiromaania tai lännenelokuvaa. Presidentti Rooseveltin puoliso odotti häntä. Mikään ei vetänyt vertoja kahdenkeskiselle keskustelulle. Èvellä oli niin paljon kerrottavaa. Vielä muutama välilasku näissä meluisissa koneissa, mutta jokainen tunti kuljetti häntä lähemmäksi tuota maata. Hän katsoi koneen ikkunasta syvää hellyyttä tuntien taivasta, sen pilviä ja loistavaa sineä.

*

Mikä onni laskeutua viimein Yhdysvaltoihin! Washingtonin kaduilla vallitsi sellainen energia ja elinvoima, jollaista hän ei ollut pitkään aikaan kokenut. Toukokuun 1942 keväinen sää. Mikä ero Ranskaan verrattuna, missä hänen sisarensa, lankonsa ja heidän lapsensa elivät miehityksen varjossa. Ève asui jälleen Valkoisessa talossa. Huoneestaan, joka oli aina sama, hän katseli kaupunkia, puutarhoja ja aukioita. Hetken kuluttua Eleanor Roosevelt ottaisi hänet vastaan. Seuraavana päivänä hän kertoisi tapaamisesta jokapäiväisessä kolumnissaan *My Day*: ”Oli tavattoman mielenkiintoista kuulla Ève Curien vaikutelmia eri maista, joissa hän oli käynyt uskomattoman matkansa aikana...”²⁰ Eleanor Roosevelt sanoi olevansa vaikuttunut Èven vakaavuudesta ja rohkeudesta, jota hän ei ollut saanut menettää matkansa vaarallisina hetkinä, ja päätti kirjoituksensa sanoihin: ”Ève Curie on kunniaksi naisille.”²¹

Rouva Roosevelt ei tyytynyt pelkkiin kehuihin vaan kävi pitkiä keskusteluja Pierren ja Marien tyttären kanssa. Hän piti tärkeänä, että Ève otettaisiin vastaan ja häntä kuunneltaisiin. Sen jälkeen, kun japanilaiset olivat hyökänneet Pearl Harboriin, Amerikan pojat olivat joutuneet keskelle sotaa ja naiset pyörittivät tehtaita ja yrityksiä. Vajaa kuukautta myöhemmin Eleanor Roosevelt kutsui Èven puhumaan neljäntuhannen hengen yleisön eteen New Yorkissa. Nuorempi Curien tyttäristä löysi oikeat sanat puolustaakseen Ranskaa ja palauttaakseen maalle sen arvokkuuden: ”Ranskasta”, hän sanoi hiljaisen yleisön edessä, ”ei ole tullut pieni laiva. Se on yhä suuri laiva – mutta se makaa kyljellään.” Tapahtumasta kerrottiin Amerikan lehdistössä, etenkin kun *First Lady* antoi hänelle selvän tunnustuksensa ja kiitti hänen vakavaa suhtautumistaan, tarkkanäköisyyttään, kykyään analysoida ja rohkeuttaan ja puolusti lopuksi naisten asiaa: ”Naisena olen aina ylpeä, kun naiset selviytyvät niin hyvin heille uskotuista tehtävistä.”²²

Ève oli tyytyväinen, että hänen toimintansa sai tunnustusta, mutta mielessään hän pohti tilannettaan. Matkustettuaan ympäri maailman ja kohdattuaan vaaroja hän ei voinut enää olla hyödyksi kenraali de Gaullelle Amerikassa, jota Hitlerin pommit eivät suoranaisesti uhanneet.

Ranskassa vastarintaliikkeen jäseniä pidätettiin, vietiin keskitysleireille, teloitettiin ja kidutettiin. Ève tunsi vastustamatonta tarvetta toimia, kiihkeää halua tehdä enemmän. Oli aika vaihtaa taistelutapaa Ranskan vapautuksen nimissä. Hän näki vain yhden ratkaisun: liittyä Vapaan Ranskan vapaaehtoiseen armeijaan, lähteä de Gaullen luo Lontooseen, pukea ylleen univormun ja taistella. Vapaan Ranskan johtaja kirjoitti hänelle kiitoskirjeen. Èvestä tulisi arvostettu nimi hänen joukkoihinsa, kuuluisa nainen, josta hän hyötyisi ja jonka hän voisi mainita esikuvana. Kuinka hieno tilaisuus!

Seuraavaksi Ève olikin jo valmennusleirillä Englannissa, missä hän ajoi kuorma-autoa ja opiskeli naamiointia, radion käyttöä ja tiedustelutoimintaa. Hän ei vielä tiennyt, mikä tehtävä hänellä olisi Ranskan takaisin valloituksessa. Se ei haitannut. Hän kertoi *New York Timesin* Lontoon-kirjeenvaihtajalle, joka teki hänestä koko sivun juttua, miten ylpeä hän oli saadessaan kuulua tuohon neljänsadan vapaaehtoisen joukko-osastoon. Hänellä oli khakinvärisessä univormussaan Lothringenin risti: ”Meidän on oltava valmiit auttamaan armeijoja, jotka tulevat vapauttamaan Ranskaa. Sota-aikana paras keino on olla univormu yllä sotilaskomennon alaisena – – Meidän tulee toimia tulkeina Ranskan kansan ja liittoutuneiden välillä.”²³ Ève ei sitä tiennyt, mutta kenraali de Gaulle sai kuulla hyvin kiittäviä kommentteja Marien tyttärestä. Ève valmistui yhteysupseeriksi kurssinsa parhaana. Hän toivoi tietenkin voivansa osallistua Normandian maihinnousuun, josta ei vielä tiedetty, missä ja milloin se tapahtuisi. Mutta hän menetti pian toivonsa. Kenraali de Lattre de Tassigny pyysi de Gaullelta pätevää yhteysupseeria. Tämä valitsi Èven, jonka piti viipymättä lähteä Algerian pääkaupunkiin Algeriin. Tammikuussa 1944 hän saapui pääesikuntaan. Taistelut lähenivät. Hän ei pääsisi Normandiaan ja oli siitä pettynyt, mutta häntä odottivat toiset seikkailut. Sitä hän toivoi. Häntä innoitti toivo voida osallistua Ranskan vapauttamiseen.

Kuten ensimmäisessäkin maailmansodassa, naiset ottivat nyt miesten paikan tehtaissa ja yrityksissä ja osoittivat olevansa yhtä päteviä kuin nämä maan taloudellisen tuottavuuden takaamisessa. Merkittävimmät

naislentäjät, joista jotkut olivat tehneet maailmanennätyksiä, lähtivät vapaaehtoisina kuljettamaan siviili- tai sotilaskoneita. Mutta Amerikka halusi myös huvittaa yleisöään, joka oli tilanteesta levoton tai ahdistunut. Hollywoodissa kuvattiin täydellä kapasiteetilla. Charlie Chaplin oli viimeinkin saanut esitetyksi elokuvansa *Diktaattori*, jonka Amerikan konservatiivit ottivat huonosti vastaan, nämä kun olivat kauppasuhteissa Saksan kanssa ja toivoivat Hitlerin vapauttavan maailman bolsevismista. Churchill kuitenkin vaati, että elokuvaa esitettäisiin Lontoon ja muiden Englannin kaupunkien kellareissa. Enemmän kuin huvitus Chaplinin elokuva oli ase.

Metro-Goldwyn-Mayer ilmoitti Èvellen marraskuussa 1942 aikeestaan tehdä elokuvan hänen äitinsä ja Pierre Curien kohtaamisesta ja näiden kahden tutkijan rakkaustarinasta. Tuottajat olivat varmoja, että siitä tulisi Èven äidistään kirjoittaman elämäkerran kaltainen menestys. Kuvausten oli määrä alkaa kuukauden kuluttua. He toivoivat kirjailijan hyväksyvän käsikirjoituksen ja jopa toimivan kertojana. Marie Curien oman tyttären ääni antaisi niin paljon arvovaltaa elokuvalle!

Ève oli raivoissaan! Mariesta kirjoitettu tarina oli täynnä historiallisia virheitä, typeryyksiä ja puutteita. Èveltä ei liioin ollut kysytty näyttelijöiden valinnasta. Nämähän eivät tienneet mitään hänen äitinsä tieteellisestä työstä. Näin ollen hänen ei ollut mahdollista osallistua elokuvaan, hän ilmoitti tuottajille. Sitä paitsi hänen sisarensa ei hyväksyisi sitä. Kirjeenvaihto jatkui vielä vuosina 1942 ja 1943. Metro-Goldwyn-Mayer teki joitakin muutoksia käsikirjoitukseen, vaikka kuvaukset olivat jo käynnissä. Muutoksiin vedoten ohjaaja Mervyn LeRoy toivoi, että Ève suostuisi viimein ottamaan kertojan roolin. Ève kieltäytyi jälleen ja pyysi ohjaajaa tarkentamaan, että hänen elokuvansa oli vain ”Marie Curien elämäkerran innoittama”. Kuukautta myöhemmin tuottaja yritti jälleen suostutella Èvää katsomaan kuvattua materiaalia ja muuttamaan mielensä. Hän ei selvästikään tuntenut tätä. Ève kieltäytyi. Kuinka voisi antaa tukensa elokuvalle, jonka käsikirjoituksessa ei ollut ainuttakaan sanaa eikä kuvaa Nobel-palkinnosta, jonka Pierre

ja Marie olivat saaneet yhdessä vuonna 1903, eikä siitä, jonka Marie sai yksin vuonna 1911?

Elokuva tuli ensi-iltaan vuoden 1943 joulukuussa ja sai kriitikoilta erinomaisen vastaanoton. Suosio oli niin suuri, että elokuva oli ehdolla noin kymmeneen alan palkintoon. Loppujen lopuksi se ei saanut ainuttakaan Oscaria. Ève oli helpottunut, sillä elokuva teki hänet suorastaan pahoinvoivaksi. Toinen ongelma ilmaantui myöhemmin Ranskan vapauduttua. Irènelle ei ilmeisesti ollut kerrottu, että Ève oli myynyt heidän äitinsä elämäkerran elokuva-aikeudet. Se lienee surettanut häntä, mutta sisarten kirjeissä ei näy jälkeäkään tästä pettymyksestä.

*

Pariisiin vapauttaminen oli toinen haave, johon sen enempää Irène kuin Èvekään ei päässyt osallistumaan. Ève oli kaukana Algeriassa Vapaan Ranskan joukoissa. Irène oli heikon terveytensä vuoksi lähtenyt Pariisista Russeyn kylään Besançonin lähelle. Nuori Héléne valmisteli ylioppilastutkintoaan ranskalaisessa koulussa. Taistelut lähestyivät Pariisia, eivätkä Irène ja lapset tunteneet enää oloaan turvalliseksi. Hetkeäkään ei ollut hukattavissa, jos he halusivat päästä Sveitsiin vastarintamiesten avulla. Näiden valitsema päivämäärä, jolloin viimeiset kilometrit ennen Sveitsin rajaa kuljettaisiin, oli heille onnekas: 6. kesäkuuta 1944 Saksan sotilaita huolestutti tieto Normandian mairinnoususta, eivätkä he välittäneet jalan liikkuvista ranskalaisista. Sveitsiläiset suhtautuivat perheeseen kuitenkin epäluuloisesti. Sveitsin viranomaiset pidättivät Irènen, Pierren ja Hélénen yhdessä muiden epäilyttävänä pidettyjen maahan pyrkijöiden kanssa. Irène oli kuitenkin Nobel-palkittu tutkija, ja pian tieto hänen henkilöisyydestään ja tieteellisestä maineestaan mahdollisti heidän pakonsa Lausanneen.²⁴ Siellä he viipyivät kolme kuukautta kaukana Pariisista, missä Frédéric Joliot-Curie toimi aktiivisesti

ja vaaransi henkensä. Kansannousun valmistelijoissa oli eniten juuri kommunisteja, joihin kuului myös eversti Henri Tanguy. De Gaulle pelkäsikin kommunistien ottavan haltuunsa Pariisin ja siten myös Ranskan. Ève Curiella puolestaan ei ollut mitään yhteyttä perheeseensä, eikä hän voinut tietää, mitä oli tekeillä. Vapaan Ranskan johtaja lähetti nuoren kaksikymmentäyhdeksänvuotiaan kenraalin, kansalliskokouksen tulevan puheenjohtajan Jacques Chaban-Delmasin arvioimaan Pariisissa olevia vastarintaliikkeen joukkoja. Suurella osalla heistä ei ollut minkäänlaista sotilaallista koulutusta hetkellä, jona kaupungissa oli kaksikymmentä tuhatta koulutettua saksalaista sotilasta.

Elokuun 19. päivänä 1944, kun eversti Henri Tanguy kehotti pariisilaisia nousemaan kapinaan, Frédéric Joliot-Curien oli aika tuoda elokuun hiostavassa kuumuudessa kaksi matkalaukkuja täynnä räjähteitä Pariisin pääpoliisiasemalle, jonka poliisit olivat liittymässä kapinaan. Irènen mies oli jo useiden päivien ajan kuivatellut salaa Collège de Francen yläsaleissa kahtasataa kiloa pumpuliruutia, voimakasta räjähdettä. Kuului ammuntaa. Nämä nitroselluloosan partikkelit saattoivat räjähtää ilmassa, ja ne olisivat voineet tappaa sekä vastarintamiehet että hänet. Onnettomuus vältettiin täpärästi. Oli tullut aika siirtää pois kaikki vastarintaliikkeen tarvikkeet, joita Frédéric Joliot-Curie oli yli vuoden ajan varastoinut Collège de Franceen, etenkin kun saksalaiset pitivät hallussaan toista rakennuksen osaa eivätkä epäilleet lainkaan, että tämä arvokas rakennus toimi myös vastarintaliikkeen tukikohtana ja varastona. Taidokasta toimintaa.²⁵ Onnistuttuaan toisen maailmansodan alussa siirtämään raskaan veden varaston pois Ranskasta Frédéric Joliot-Curiesta tuli tärkeä tekijä Pariisin pääpoliisiaseman kapinassa. Hän tyhjennytti poliisiaseman kellarissa alkoholipulloja ja antoi täyttää ne aineella, joka oli jäävä historiaan ”Joliot-Curien koktailina”. Nämä koktailit koostuivat aineista, joita ei tarvinnut sytyttää mutta joilla oli tuhoisa vaikutus saksalaisten panssarivaunuihin. Kaksituhatta poliisia otti haltuunsa pääpoliisiaseman ja nosti Ranskan lipun Notre-Damen katolle aukion vastakkaiselle puolelle. Irène seurasi taistelua kaukaa ja

myöhässä, peloissaan miehensä hengen puolesta. Vaikka Curien sisarukset olivat poissa Pariisista, Frédéric Joliot-Curie oli uskollinen perheen taisteluhengelle. Jo 26. elokuuta 1944, päivänä jona kenraali de Gaulle ja kenraali Leclerc laskeutuivat alas Champs-Élysées'tä kansanjoukon osoittaessa suosiotaan, opetusministeriön väliaikainen asiamies nimitti Irènen miehen, Tieteellisen tutkimuksen kansallisen keskuksen johtajaksi. Puolitoista vuotta myöhemmin hänestä tuli atomivoimakomitean yliasiamies.

Ranskan tilanne kohentui nopeasti, ja Irènelläkin oli mahdollisuus vaikuttaa siihen. Hän oli silti huolissaan, aivan kuten Frédéric. Viiden sotavuoden aikana anglosaksisissa maissa tehdyt tieteelliset tutkimukset olivat edistyneet ripeästi. Ranska oli heikentynyt ja jäänyt pahasti jälkeen. Irèneä ja hänen miestään odotti valtava uudelleenrakennustyö ja samalla haaste, jossa hän saattoi tuntea itsensä hyödylliseksi.

*

Kesäkuun 6. päivänä 1944 Ève oli kaukana Normandiasta, missä hän olisi niin mielellään osallistunut taisteluihin. Upseerikoulutuksen saaneena hän halusi taistella. Hän oli aktiivisesti mukana tiedusteluupseerina Italian valloitukseen tähtäävällä sotaretkellä. Muutamaa päivää myöhemmin Rooman lähistöllä jeeppi, jossa hän oli, törmäsi amerikkalaiseen Sherman-panssarivaunuun. Jeeppi tuhoutui, ja sen kuljettaja loukkaantui vakavasti. Ève loukkaantui myös: mustelmia, turvonneet kasvot ja huulet, tulehtunut jalka. Hänet kuljetettiin nopeasti Roomaan, joka oli kaikeksi onneksi juuri vapautettu, kärsivällisten ja asialleen omistautuneiden nunnien pitämälle klinikalle. Sisaret yrittivät rauhoittaa nuorta sotilasta, joka oli hermostunut ja halusi päästä takaisin rintamalle taistelemaan.

Vähitellen Èven voimat palasivat, ja hän alkoi pian valmistautua toiseen maihinnousuun, Provencen maihinnousuun. Kenraalit olivat

ymmärtäneet, että Èveä ei pitänyt sulkea toimistoon. Fyysinen toiminta taistelukentällä oli se, mitä hän halusi. Niin hänet määrättiin kenraali Diego Brossetin esikuntaan. Tämä oli yksi Etelä-Ranskassa toimivien Ranskan vapaiden asevoimien komentajista, jotka jatkossa etenivät kohti Lyonia ja Elsassia ja jonka alaisena Èvestä tuli upseeri. Diego Brosset oli lämmin, inhimillinen ja joukkojensa rakastama henkilö, jolla oli syvälinen strategian taju. Hän oli mennyt kenraali de Gaullen luo jo 27. kesäkuuta 1940 eli viikko Ève Curien jälkeen. Hänen ansionsa sodassa olivat vaikuttavat. Ève seurasi häntä Provençen maihinnousussa pohjoiseen edettäessä ja ennakoitua nopeammassa vapautuksessa 3. ja 4. syyskuuta 1944 ja viimein Autunissa 8. syyskuuta. Hän kirjoitti nopeasti sisarelleen, jonka kanssa hän ei ollut voinut pitää yhteyttä useaan vuoteen. Hän kertoi isolla selkeällä käsialallaan neljästä vuodestaan Vapaassa Ranskassa ja Yhdysvalloissa ja taisteluista Aasian rintamalla. Hän ei kuitenkaan mennyt seikkailujensa yksityiskohtiin eikä selittänyt tarkemmin suhteitaan toisen maailmansodan avainhenkilöihin, Churchilliin, Rooseveltiin, de Gaullen, Zhou Enlaihin ja moniin muihin. Hänellä oli hyvin vähän aikaa kirjeensä kirjoittamiseen. Matkaan, oli aika lähteä pohjoiseen! Silloin kenraali Brosset antoi Ève Curielle historiallisen tehtävän. Ajettuaan vapautetun Dijonin läpi jeepillään kansanjoukon osoittaessa suosioon kenraali Brosset halusi vieraillla lyonilaisen tätinsä luona. Hän antoi Èvelle ohjeet, miten tämän tuli huolehtia kahden armeijan yhteen liittymisestä: toinen niistä oli vapauttanut Provençen ja Lyonin, toinen oli kenraali Leclercin johtama toinen panssaridivisioona, joka oli vastikään vapauttanut Pariisin.

Mikä luottamuksen osoitus, mikä kunnia! Upseerit tunnistivat Èven ja valokuvasivat häntä. Hän keskusteli heidän kanssaan, halusi kuulla heidän kertovan Normandian maihinnoususta ja Pariisin vapauttamisesta. Hän laati yhteysupseerin raporttinsa nöyrästi ja ammattitaitoisesti. Ja jatkoi taistelua kenraalin rinnalla. Syyskuun lopussa Diego Brosset sai kuitenkin kirjeen, joka tuotti hänelle pettymyksen. Ève Curien oli jätettävä tehtävänsä, sillä hänet siirrettiin Pariisiin sotajoukko-

jen esikuntaan, mikä oli kunnia ja sotilaallinen vastuutehtävä. Brosset ei voinut olla pahoittelematta asiaa ja kirjoitti sotaministeriöön: ”Hyvä Masson, luutnantti Curien lähtö on kova isku sotaoperaatioista vastaavalle toimistolleni – –. Tiedän hyvin, että häntä voidaan pitää hyödyllisenä muuallakin. – – Minä joka arvostan häntä tiedän, että täällä hän oli omalla paikallaan, sillä ei ole helppoa löytää upseereja, jotka ovat sekä älykkäitä ja rauhallisia että järjestelmällisiä ja tunnontarkkoja.”²⁶

Saksalaismiehityksen vuosina Irène ja Ève eivät juuri olleet saaneet Varsovasta kuulumisia, ja ehkä niin oli parempi. Sota teki tuhojaan, eikä radiuminstituuttikaan säästynyt. Elokuussa 1944 satakunta SS-sotilasta tunkeutui instituuttiin. Natacha Henry kertoo: ”Siellä oli yhdeksänkymmentä potilasta ja kahdeksankymmentä henkilökunnan tai perheiden jäsentä – –. SS-sotilaat rikkoivat, sotkivat, löivät ja raiskasivat. Kun he huomasivat, että jotkut olivat piiloutuneet kellariin ja uuneihin, he sytyttivät tuleen Bronian valtavalla tarmolla suunnitteleman instituutin. Sadastaseitsemästäkymmenestä hengestä jäi eloon kolme.”²⁷ Marien toiselta Yhdysvaltain-matkaltaan vuonna 1929 tuoma radiumgramma oli turvassa. Kun Irène ja Ève sodan jälkeen kuulivat tästä tuhosta, he ryhtyivät tarmokkaasti ajamaan instituutin uudelleen rakentamista. Koettelemuksista huolimatta he eivät pysähtyneet. Curien naisten tunnuslause sukupolvesta toiseen oli rakentaa ja uudelleen rakentaa.

Kylmän sodan rikki repimä perhe

Ève ajoi jeepillä Pariisiin halki ja nautti vapaudesta, joka oli viimein voitettu kalliilla hinnalla takaisin. Se oli oikea sota, yhtä oikea kuin hänen äitinsä ja sisarensa sota vuosina 1914–1918, jolloin he pelastivat niin monia ihmishenkiä. Hänen ajaessaan Invalidikirkolta kohti Trocadéroa kirkas auringonsäde valaisi Eiffel-tornin, jonka juurella Hitler oli valokuvauttanut itsensä, jotta Ranskan nöyryytys olisi entistä kirpeämpi. Kauempana näkyi tuhottuja katuja. Hän eteni avenue Mozartia lohduttomassa kaupungissa, kääntyi vasemmalle ja oli yhtäkkiä rue des Vignesin talon edessä. Hän nousi nopeasti autosta ja tunsu sydämensä hakkaavan kovaa. Pelonsekaisin tuntein hän työnsi avaimen lukkoon, mutta saksalaiset olivat avanneet oven väkivalloin. Asunto oli hävitetty. Natsit olivat vieneet huonekalut ja myyneet ne. Hänen tavaransa olivat kadonneet. Tuliko hänen mieleensä silloin Tolstoin talo Venäjällä, missä saksalaiset olivat tehneet kirjailijan makuuhuoneesta kasinon ja polttaneet nuotiota suoraan lattialla? Ève oli valmistautunut järkytykseen, niin hän ainakin luuli. Mutta hän tunsu ruumiissaan sen koko rajuuden. Hän oli todellakin tehnyt oikein ryhtyessään taisteluun! Pian Ranska ja Eurooppa vapautuisivat natsien ikeestä.

Èvellä ei ollut enää työtä, hän eli epävarmuudessa. Mihin hän ryhtyisi? Jo marraskuussa 1944 hän perusti ystävänsä Philippe Barrèsin

kanssa gaullistisen lehden *Paris Pressen*. Hän palasi jälleen ajankoh-
taisaiheiden pariin arvovaltaisella otsikolla. Kesäkuun 18. päivänä
1945 hänet kutsuttiin radioon, ei Lontooseen vaan Radio Franceen,
kertomaan ajastaan Vapaan Ranskan päämajassa Lontoossa. Arkistot
olivat näet kadonneet saksalaisen sukellusveneen upottaman laivan
mukana.

Uudet koettelemukset odottivat sisaria. Elokuun 6. ja 9. päivänä
1945 kaksi atomipommia pudotettiin Hiroshimaan ja Nagasakiin.
Irène ja Ève reagoivat tapaukseen yhtäläisellä tavalla: mikä onni, ettei
heidän äitinsä joutunut näkemään tuota tragediaa. Ève julisti myös
lehdistölle, että atomienergian tarkoituksena oli pelastaa ihmishenkiä,
ei tappa. Silloin se tutkimuksen maailma, jonka heidän vanhempansa
olivat tunteneet 1900-luvun alussa, tuntui äärettömän kaukaiselta...

*

Vaikka Ève ei ollut nähnyt sisartaan useaan vuoteen, hän tiesi tä-
män olevan nyt entistä lähempänä kommunisteja. Hän oli gaullisti-
ystäviltään saanut tietää, että Irène oli liittynyt Ranskan naisliittoon
(Union des femmes françaises), joka oli perustettu vastarintaliikkeen
kommunististen naiskomiteoiden pohjalta ja Ranskan kommunisti-
puolueen aloitteesta 21. joulukuuta 1944. Naisliittoa johti Jeannette
Vermeersch, kommunistisen puolueen pääsihteerin Maurice Thorezin
elämäkumppani ja hänen lastensa äiti. Thorez itse ei ollut mikään
vastarintaliikkeen mallioppilas, koska oli pitänyt parempana paeta
sotaa Moskovaan ollakseen uskollinen Hitlerin ja Stalinin hyökkää-
mättömyyssopimukselle. Kun Hitler rikkoi sopimuksen vuonna 1941
ja jotkut kommunistit liittyivät vastarintaliikkeeseen, Maurice Thorez
pysyi Moskovassa koko sodan ajan.

Vapautuksen jälkeen Stalinin tukema kommunistinen puolue sai
vaaleissa 26 prosenttia äänistä ja saattoi painostaa kenraali de Gaullen
väliaikaista hallitusta. Yhteiskuntarauhan nimissä tämän oli otettava

hallitukseen neljä kommunistia. Jeannette Vermeersch sai vaikutusvaltaa ja hänestä tuli debattien keskeinen henkilö, erityisesti mitä tuli naisten oikeuksiin. Yhdistyksen perustajiin kuului myös Joliotien ystävä Eugénie Cotton, josta tuli Naisten kansainvälisen demokraattisen liiton puheenjohtaja, kun se perustettiin vuonna 1945, sekä Maailman rauhanneuvoston varapuheenjohtaja. Kommunistit perustivat kaikkialle kommunismiin myönteisesti suhtautuvia painostus- ja propagandaryhmiä, samanlaisia kuin Neuvostoliitossa silloin oli. Ève oli huolestunut. Irène näytti olevan kommunistien vaikutusvallan alainen. Hän lähti Moskovaan vuonna 1945 ja kirjoitti artikkelin ”Impressions de l’URSS” (Vaikutelmia Neuvostoliitosta), joka julkaistiin heti syyskuussa 1945 kommunistisessa aikakauslehdessä *Femmes françaises*. Irènen tekivät suuren vaikutuksen Neuvostoliiton toimet naisten emansipaation ja tasa-arvon puolesta, se että naisilla oli pääsy kaikkiin ammatteihin, sekä ruumiillisiin että henkisiin. Lukuisat naiset olivat lääkäreitä, mikä oli sodan jälkeen länsimaissa harvinaisempaa. Irène oli myös sen harhaluulon vallassa, että tasa-arvo oli jo saavutettu Neuvostoliitossa ja ettei feminististä taistelua siellä sen vuoksi enää tarvittu. Kun tiedetään, missä puutteessa neuvostonaiset elivät, Irènen käsitykset tuntuvat kovin naiiveilta. Yhtä naiivia oli siihen aikaan valtaosa Ranskan sivistyneistöstä, johon vaikutti teoreettisten puheiden propaganda.

Irène julisti Ranskan naisliiton kokouksessa 18. marraskuuta 1944: ”Kaikkien naisten tulee saada koulutus ja heitä tulee valmistaa poliittiseen elämään, sillä heissä on herkkyyttä, jalomielisyyttä ja tervettä järkeä.”¹ Koulutus tuntui hänestä sitäkin tärkeämmältä, koska juuri sen puuttuessa saksalaiset naiset olivat erehtyneet suurin joukoin kannattamaan natsseja ja heidän antisemitistisiä teorioitaan. Samalla tavalla hän vuosia myöhemmin vetosi äitinsä esimerkkiin puolustaessaan feministisiä kantojaan. Joulukuussa 1954 julkaistussa artikkelissaan ”Marie Curie, äitini” hän kirjoitti: ”Oli kysymyksiä, joihin äidilläni oli ehdottoman jyrkkä kanta. Hän oli esimerkiksi sitä mieltä, että naisilla piti olla samat oikeudet ja sitä paitsi samat velvollisuudet kuin miehillä.”² *Les Heures claires* -julkaisun artikkelissa toukokuussa 1954 hän julisti: ”Jotta

nainen saavuttaisi miesten kanssa tasa-arvon, hänellä pitää välttämättä olla oikeus osallistua maan poliittiseen elämään.” Kommunistit pitivät Irèneä luotettavana epäilemättä hänen Nobel-palkintonsa vuoksi mutta myös siksi, että hän oli puoliso ja äiti. Hän oli sitä mieltä, että Neuvostoliitossa saavutetun naisten tasa-arvon tulisi olla inspiraation lähde ranskalaisille naisille, eritoten ”pikkuporvareille”. Elämänsä viime vuosina Irène kuitenkin etäännytti kommunistien esittämistä kannanotoista, mitä naisten oikeuksiin tuli, kun Jeannette Vermeersch oli ilmaissut vastustavansa ehkäisyvälineiden saatavuutta. Irène sen sijaan kannatti oikeutta seksuaali- ja lisääntymisterveyteen.

Ève puolestaan suhtautui skeptisesti näihin julistuksiin, joita hän piti propagandana, ja oli huolissaan sisarensa ja lankonsa hulluuntumisesta Stalinin diktatuuriin. Hän ei toki unohtanut neuvostonaisten rohkeutta Leningradin – nykyisen Pietarin – hirvittävän piirityksen ja Venäjän sotaretken aikana. Mutta hän tiesi Moskovassa olevien ranskalaisten diplomaattien kautta, että venäläisiltä naisilta puuttui monia asioita, aivan alkeellisiakin hygieniatuotteita, kuten saippuaa, terveysseiteitä ja lääkkeitä, puhumattakaan kodinhoitotuotteista, pesuaineista, kuumasta vedestä ja kylpyhuoneista. Avainasemissa eivät olleet naiset vaan miehet, jotka kontrolloivat naisia. Nuorten naisten tulevaa äitiyttä korostettiin Äiti Maan symboliikalla. Vallankumouksellisten palopuheiden kaikuessa vain hyvin harvat asiat olivat muuttuneet naisten hyväksi, ja Venäjä pysyi konservatiivisena.

*

Ève oli huolissaan. Voisiko sisaren läheinen sitoutuminen kommunistipuolueeseen ja langon jäsenyys puolueessa vahingoittaa hänen uraansa gaullistivirkamiesten tai lähellä Yhdysvaltoja olevien piirissä? Èvellä ei ollut yliopistovirkaa, vaan hänen oli luotava uransa yksityisellä puolella, mikä oli epäilemättä epävarmaa. Hänen ollessaan Philadelphiasa äitinsä ja sisarensa työn kunniaksi järjestetyssä konferenssissa myös

Irène tuli Yhdysvaltoihin. Sisimmässään Ève oli levoton. Mitä hänen vanhempi sisarensa tuli tekemään maahan, jonka torjui? Sisar, joka tunsi niin suurta myötämielisyyttä Stalinin hallitsemaan Neuvostoliittoon?

Kolean harmaan taivaan alla Irène laskeutui koneesta maaliskuussa 1948 New Yorkissa LaGuardian lentoasemalla. Curien vanhempaa tyttärtä odotettiin. Häntä ei odottanut ainoastaan fasismia vastustavien pakolaisten apukomitea, jonka kunniapuheenjohtaja oli Pablo Picasso, espanjalainen kommunisti ja *Guernican* tekijä. Häntä vastaanottamaan oli tullut myös Amerikan kommunistista puoluetta lähellä olevia vasemmistolaisia. He eivät olleet ainoat. Myös tullivirkailijat odottivat. Vaikka Irènellä oli Yhdysvaltojen Pariisin-lähetystön myöntämä kahden viikon viisumi, häntä ei päästetty Amerikan maaperälle. Häntä kuulusteltiin, hänen henkilöisyytensä ja matkansa syy tarkistettiin. Nobelisti oli varmaankin unohtanut, että FBI:n johdossa oli J. Edgar Hoover, joka johti kommunistivainoja. Eikä presidentti Harry Truman tuntenut samaa sympatiaa Curien perhettä kohtaan kuin Franklin ja Eleanor Roosevelt. Irène oli ihmeissään. Hänet vietiin Yhdysvaltain turvallisuudelle vaarallisten henkilöiden tavoin Ellis Islandille, Vapaudenpatsaan lähellä sijaitsevan saaren tarkastusasemalle, jonka seulan läpi miljoonat maahanmuuttajat olivat saapuneet Amerikkaan 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Miten outo paikka naisnobelistille, jolla oli arvovaltainen nimi ja joka oli tottunut saamaan tunnustusta ja suosioosoituksia kaikkialla maailmassa.

Amerikkalaisten tiedustelupalvelu oli kuitenkin jo vuosien ajan katsonut, että hänellä oli hyvin vahvat siteet kommunisteihin ja siksi hän oli vaarallinen. Edgar Hoover seurasi häntä koskevaa aineistoa FBI:ssä. Kuinka Irène Joliot-Curie uskalsi tulla tapaamaan kumouksellisenä pidetyn yhdistyksen jäseniä? Samanaikaisesti Yhdysvalloilla oli mitä parhaimmat suhteet Francon fasistiseen hallitukseen. Onneksi Irèneä vastaanottamaan saapunut ranskalainen diplomaatti kuului Ranskan pysyvään edustustoon YK:ssa ja ilmoitti asiasta heti Ranskan Washingtonin-suurlähettiläälle. Irène vapautettiin seuraavana aamuna diplomaattisella interventtiolla.

Philadelphiassa Ève tunsu olevansa hukassa. Irènen pidätys oli vaarassa tuhota hänen maineensa Amerikan ystävänä, jonka ansiosta hän oli saanut Rooseveltien tuen. Hän oli huolissaan, koska hänen oli osallistuttava äitinsä kunniaksi järjestettyyn tilaisuuteen. Entä jos toimittajat tekisivät kiusallisia kysymyksiä hänen sisarestaan? Vaikka hän oli rohkeasti kohdannut toisen maailmansodan fyysiset vaarat, hän oli nyt paniikissa. Hän kirjoitti kirjeen eräälle ystävättärelleen, toimittajalle, jonka tiedettiin toimineen muiden naistoimittajien tukijana. Hän ei salannut todellista tilannetta Helen Rogers Reidiltä:

Minulla ei ole hyvät välit sisareeni eikä hänen mieheensä, ja suhteemme on selvästi huonontunut: tapaamme pari kolme kertaa vuodessa. Vältän puhumasta politiikkaa heidän kanssaan ja tiedän muista lähteistä, että lankoni toistelee kaikkialla ”Amerikan ostaneen” matkapäiväkirjani. Mutta tällaisia yksityiskohtia ei pitäisi julkistaa eikä varsinkaan ulkomailla, missä sisareni itse on vaikeuksissa. Sydämeni vuotaa verta, kun ajattelen äitiparkaani, jonka muisto on vedetty mukaan tuohon kaikkeen.³

Ève oli valmis puolustautumaan ja muistuttamaan, kuinka suuresti hän oli aina vastustanut kommunismia ja kannattanut Amerikkaa. Senhän todisti jo hänen sitoutumisensa liittoutuneisiin sodan aikana. Hän oli tullut Philadelphiaan puhuakseen äitinsä työstä eikä ottaakseen kantaa poliittisesti. Hän joutui silti perustelemaan kantaansa uteliaille toimittajille. Hän muistutti, että kumpikin sisarista osallistui virallisiin tilaisuuksiin, joita oli usein ja paljon, ja kumpikin meni niihin erikseen.

Heti vapauduttuaan Irène lähestyi tyynesti amerikkalaisia ja ulkomaalaisia toimittajia New Yorkissa. Hän selitti kirkkaalla äänellä, että häntä oli kohdeltu hyvin Ellis Islandin synkässä tarkastuskeskuksessa, mutta ei epäroinyt arvostella Amerikan politiikkaa, joka hänen mukaansa suojeli enemmän fasisteja kuin antifasisteja. Huolimatta Amerikan

herkkänahkaisia viranomaisia kritisoivista kannanotoistaan keskellä kylmää sotaa, hän sai luvan lähteä esitelmämatkalle eri puolille maata. Ennen sitä hän kävi tapaamassa Albert Einsteinia tämän valkoisessa talossa Mercer Streetillä Princetonissa, tyylikkäässä yliopistokaupungissa New Yorkin eteläpuolella. Kuva heistä vierekkäin tuona iltana nähtiin kaikkialla maailmassa. Sen jälkeen Irène jätettiin rauhaan, joskin eräät toimittajat suhtautuivat häneen epäluuloisesti.

Philadelphian jälkeen Ève palasi huolissaan Pariisiin. Sisarten väli-rikko oli tosiasia. Heillä ei ollut enää mitään puhuttavaa. Ève ajatteli sisarensa poikaa ja tyttärtä. Hän ei voisi pitää yllä läheistä suhdetta heihin, koska he eivät voisi tavata säännöllisesti. Ève tunsi olonsa surulliseksi. Lapsettomana hän olisi mielellään halunnut tuntea Pierren ja Hélènen paremmin. Ottaa heidät mukaan omaan elämäänsä, helliä heitä, osoittaa heille tukea ja rakkautta. Tämän haaveen toteuttaminen loittoni entisestään. Vuosi 1948 tuntui hänestä vaikealta.

Ja pelottavalta. Yhdysvalloissa Ranskan vaalien tulos syyskuun lopussa herätti tyrmistystä. Kommunistit saivat 30 prosenttia kansalliskokouksen paikoista. Maurice Thorezin neuvostomielisestä puolueesta tuli Ranskan suurin. Amerikan johtohenkilöt Truman etunenässä olivat sitä mieltä, että Frédéric ja Irène Joliot-Curielle ei saanut enää välittää vähäisintäkään tiedonmurusta, sillä he pelkäsivät Ranskan kehittävän oman atomipommin. Pariskunta voisi hyvinkin toimittaa salaista tieteellistä tietoa Neuvostoliitolle. Siksi heitä kohtaan tuli olla äärettömän varuillaan.

Pariisissa vaalitulokset saivat Èven suuren hämmennyksen valtaan. Kommunistisen puolueen voitto oli hänen gaullistisen ja amerikkalaismielisten vakaumustensa vastakohta ja vaaransi hänen gaullisteja tukevan lehtensä levikin. Koska Èvellä ei ollut turvanaan yliopisto- eikä virkauraa, hänen tulevaisuutensa näytti enemmän kuin ongelmalliselta. Naimattomana hän eli epävarmuudessa. Kenen puoleen kääntyä? Minkälaiseen ammattiin suuntautua? Hän ei tiennyt.

*

Irène puolestaan oli sodan jälkeen ammatillisesti tilanteessa, joka vastasi hänen taitojaan ja pätevyyttään. Viimeinkin. Tosin jo vuonna 1937, jolloin hänen miehensä oli valittu professoriksi Collège de Franceen, hänet oli nimitetty miehensä jälkeen vapautuneelle lehtorin paikalle. Vuonna 1945 tuli uusi ylennys: Irène nimitettiin lopultakin vakinaiseksi professoriksi Pariisin yliopiston luonnontieteelliseen tiedekuntaan, minkä olisi pitänyt tapahtua jo kymmenen vuotta aikaisemmin, koska Ranskan yliopistolaitoksessa oli aina ollut tapana antaa professuuri jokaiselle Nobel-palkitulle ranskalaiselle niin pian kuin mahdollista. Vihdoin vuonna 1946 André-Louis Debierne jäi eläkkeelle radiuminstituutista ja Irène seurasi häntä virassa.

Yksityiselämässään Irène joutui kohtaamaan tilanteen, jota hän ei ollut valmis kuittaamaan unohduksella. Ovi avautui Antonyn talossa Sceauxin puiston tuntumassa, minne jo monia kutsuvieraita oli koontunut. Sisään astui tärkeä vieras, jonka läsnäolo tällä vastaanotolla kauhistutti Irènea. Irène ja Frédéric Joliot-Curien taloon tunkeutuva iäkäs nainen kuitenkin hymyili, vaihtoi kohteliaisuuksia ja käyttäytyi tahdikkaasti. Irène lähestyi häntä hitaasti sydän hakaten. Pystyisikö hän, joka ei sietänyt valhetta eikä teeskentelyä, käyttäytymään diplomaattisesti?

Vanha nainen hillitsi itsensä. Hetki oli hänellekin vaikea. Irène Curie ja Paul Langevinin leski, juuri hän joka vuonna 1911 oli tuhonnut lehdistössä Marie Curien maineen, kohtasivat toisensa jännityksestä jähmeiden kutsuvieraiden ympäröiminä. Tuo nainen oli nöyryyttänyt Marie Curieta ja terrorisoinut nuorta Irènea, joka oli joutunut lähtemään kotoaan paikalle kerääntyneiden töllistelijöiden pilkan saattamana: ”Puolatar”, ranskalaisen aviomiehen ryöstäjä. Mutta miksi Jeanne Langevin oli kutsuttu Joliot-Curien perheen kotiin? Tämä kaiken kaikkiaan erittäin hyvän kasvatuksen saanut rouva oli Michel Langevinin isoäiti, ja tuona marraskuisena päivänä vuonna 1948 Michel vihittiin avioliittoon Hélène Joliot-Curien kanssa.

Olisi ollut sopimatonta jättää isoäiti kutsumatta. Irène tunsi olonsa silti rikki revityksi. Eikö hän kutsuessaan kotiinsa tuon henkilön pettänyt Marien muiston? Kun oli kulunut muutama tunti eikä mitään skandaalia tapahtunut, Irène saattoi portille Jeanne Langevinin, joka poistui hymyilevänä ja tyylikkäänä. Héléne-tytär muistaa äitinsä huokaisseen helpotuksesta oven sulkeuduttua. Yhtäkkiä Irène alkoi nauraa ja laskea leikkiä, kierteli vieraitten joukossa ja iloitsi hääjuhlasta. Hän saattoi viimeinkin olla taas oma itsensä.

Taas yksi tutkijoiden avioliitto. Perheen henki pysyi samana. Fyysikko Héléne oli tavannut Michel Langevinin opiskellessaan Pariisin kaupungin teollisen fysiikan ja kemian korkeakoulussa. Tuosta koulusta oli valmistunut hänen isänsä Frédéric Joliot-Curie, ja hänen isovanhempansa Pierre ja Marie olivat löytäneet siellä työskennellessään radiumin. Héléne valmistui koulusta priimuksena seuraavana vuonna. Hän väitteli tohtoriksi vuonna 1956, johti atomifysiikan osastoa Orsayn atomifysiikan instituutissa ja toimi atomifysiikan komitean puheenjohtajana vuosina 1981–1985. Curien perheessä sukupolvi toisensa jälkeen omistautui tieteelle ja tutkimukselle. Intohimoisesti ja onnellisesti. Sillä kuten Hélénen veli Pierre myöhemmin kirjoitti, tieteellinen tutkimus on ennen kaikkea nautinto. Sen ymmärsi jopa Ève, joka oli niin kaukana siitä maailmasta.

*

Kukkia, taas kukkia, valtavan kaunis kimppu. Eleanor Roosevelt hymyili Hôtel de Crillonin sviitissään place de la Concordella vastapäätä Yhdysvaltain suurlähetystöä. Hän ei yllätynyt Ève Curien käyntikortista. Olihan hän ottanut Èven vastaan useita kertoja Valkoisessa talossa toisen maailmansodan aikana. Hän oli kutsunut tämän esiintymään tuhansien amerikkalaisten eteen, puolustamaan Vapaan Ranskan asiaa ja anomaan Yhdysvaltain väliintuloa Hitlerin vastaisessa sodassa. Hän oli eläytynyt Marie Curien elämäkertaan, jonka Ève oli julkaissut

englanniksi ennen sotaa. Presidentti Rooseveltin leski piti kaikesta Curien perheessä. Perheen naiset olivat rakentaneet oman elämänsä itse, toteuttaneet unelmansa ja ylittäneetkin ne. He olivat näyttäneet, että naiset pystyivät olemaan samalla sekä tutkijoita ja äitejä että yhteiskunnallisesti sitoutuneita.

Entinen *First Lady* lähestyi suuria lasi-ikkunoita, joiden läpi kaukana Seinen toisella puolella häämötti Palais Bourbon, kansalliskokouksen toimipaikka. Oikealla puolella olivat Pont Alexandre III ja Eiffel-torni. Mutta hän ei jäänyt ihailemaan näkymää. Puhalsi kova jäätävän kylmä tuuli. Nyt joulukuussa vuonna 1948 Eleanor Roosevelt tunsu liikuttusta. Seuraavana päivänä 10. joulukuuta osa Yhdistyneiden kansakuntien jäsenvaltioista allekirjoittaisi hänen johdolla valmistellun ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen. Sen laatiminen oli kestänyt kauan ja ollut hankalaa. Ihmisoikeuksien toimikunnan puheenjohtajana hän oli joutunut osallistumaan moniin kokouksiin eri puolilla maailmaa ja hänen oli täytynyt taistella, jotta naisia ei kokonaan unohdettaisi tekstistä vaan heidät mainittaisiin selvästi. Hän ajatteli erästä toista naista, jonka hän pian tapaisi, merkittävää henkilöä Intian itsenäisyystaistelun historiassa. Sittemmin hänen osuutensa oli unohdettu, pyyhitty pois. Tärkeitä olivat vain Nehru ja Gandhi, kaksi suurta hahmoa, jotka olivat toki jättäneet jälkensä Intian historiaan sitkeydellään, rohkeudellaan ja toistuvilla vankeusrangaistuksillaan. Mutta heidän rinnallaan oli taistellut myös eräs nainen, Hansa Mehta, joka oli yhtä rohkea ja sitoutunut kuin he. Myös hänet britit olivat pidättäneet. Hansa Mehta toimi nyt Intian uuden perustuslain valmistelukomitean puheenjohtajana. Hansa Mehta on nimi, joka kaikkien maailman naisten tulisi tuntea.

Eleanor Roosevelt ajatteli tätä naista, joka oli saanut muuttetuksi ihmisoikeuksien julistuksessa olleen muotoilun ”all men are born free and equal” muotoon ”all human beings are born free and equal” (”kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina”). Muussa tapauksessa intialaiset miehet olisivat väittäneet, ettei julistus koskenut intialaisia naisia. Oli tarvittu lähes vuosi lisäneuvotteluja, jotta muutos

tuli hyväksytyksi! Maailman naiset eivät saaneet edes tietää, mitä he olivat velkaa Hansa Mehtalle. Tämä suuri nainen, jolla oli tärkeä osa Intian itsenäisyystaistelussa ja ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen laadinnassa, on yksi ihmiskunnan historian unohdetuimmista henkilöistä. Vieläkään nuoret intialaiset miehet ja naiset eivät tunne hänen elämäänsä...

Eleanor Roosevelt tiesi hyvin, että historiaan jäävät vain miesten nimet. Ihmisoikeuksien julistuksen allekirjoittaminen Eiffel-tornin edessä, missä Hitler oli valokuvattu kesäkuussa 1940, symboloi kauniisti demokratioiden paluuta kansainväliselle näyttämölle. Curien sisarukset olivat Pariisissa, mutta eivät osallistuneet Yhdistyneiden kansakuntien kokoukseen. Ève oli kirjeenvaihdossa Eleanor Rooseveltin kanssa tämän kuolemaan asti marraskuussa 1962. Heti kun Èvelle oli mahdollista, hän antoi tälle tunnustusta esitelmissään ja haastatteluissaan.

*

Salakavalasta ja uuvuttavasta sairaudestaan huolimatta Irène aikoi jatkaa ammatillista toimintaansa. Atomivoimakomitean työ oli alkamassa, mutta myös radiuminstituutissa tehtiin uusia kokeita. Irènestä oli vuonna 1946 tullut äitinsä perustaman ja johtaman instituutin johtaja André-Louis Debiernen jälkeen. Mitä merkitystä oli bronkiiteilla tai uupumisen hetkillä, kun elämän tarkoituksena oli työ? Irène aavisti, että hänen päivänsä olivat luetut, että petollinen sairaskohtaus voisi pakkottaa hänet vuoteenomaksi, ja halusi sen tähden edetä työssään. Jatkaa atomitutkimusta niin pian kuin mahdollista. Hän otti kuitenkin aikaa keskustellakseen jokaisen instituutin jäsenen kanssa tutkijustaan. Kaikki hänen tutkimusryhmänsä ovat myöhemmin kertoneet, miten aulis ja hyväntahtoinen hän oli ja että viileä ensivaikutelma oli vain näennäistä.

Irène seurasi aina tarkkaan naisten tasa-arvokysymyksiä, erityisesti naisten pääsyä itse valitsemiinsa ammatteihin. Hän oli yksi de Gaullen

perustaman uuden atomivoimakomitean kuudesta asiamiehestä, kun puhkesi skandaali, joka merkitsi käännekohtaa Ranskan naisten tais-
telussa tasa-arvon puolesta. Keväällä 1949 tietyn kirjan ilmestyminen herätti kiivasta keskustelua kirjakaupoissa ja kahviloissa. Simone de Beauvoirin *Toisen sukupuolen* ensimmäinen osa ilmestyi ja ravisteli yleistä mielipidettä, poliittisia puolueita ja Ranskan kirkkoa. Kuinka joku uskalsi epäillä naisten luonnostaan alistuvaa ja hillittyä luonnetta? Kuinka joku uskalsi kertoa laittomista aborteista, joilla oli joka vuosi tuhoisia seurauksia naisten terveydelle, erityisesti niille, joilla ei ollut vakituista työtä, kuten työläisille ja maanviljelijöille, mutta myös palveluammateissa työskenteleville? Kuinka joku uskalsi määrittellä avioliiton naisen alistamiseksi miehen valtaan toistamiseen isän vallan jälkeen? Kun lehtimiehet väittivät, että sukupuolten tasa-arvo oli ongelmana jo ratkaistu, tämä filosofi, jonka vapaa suhde Jean-Paul Sartreen herätti yhtä paljon inhoa kuin ihailuakin, kehtasi esittää, että nainen oli vailla itsemääräämisoikeutta. Simone de Beauvoir kirjoitti tuntikausia pikku huoneessaan La Louisiane -hotellissa rue de Bucillä lähellä värikästä toria. Hänellä oli sieltä vain muutaman kymmenen metrin matka Café de Floren ja Les Deux Magots -kahvilan terasseille. Istuessaan nahkapenkillä kiinalaista mandariinia esittävän patsaan katveessa Les Deux Magots -kahvilassa Simone de Beauvoir teki merkin-
töjä ja korjasi kirjansa lopullista versiota. Kirjeissään amerikkalaiselle rakastajalleen Nelson Algrenille hän nimitti sitä ”pieneksi kirjaksi naisista”. Siitä tuli yksi maailman käännetyimmistä kirjoista, ja sitä julkaistaan yhä edelleen seitsemänkymmentä vuotta myöhemmin uusille kielille käännettynä, muun muassa Aasiassa.

Kyseisestä kirjasta eivät pitäneet kirkko eivätkä Ranskan katolilaiset, eivät toiset kirjailijat ja sivistyneistöön kuuluvat, kuten Albert Camus – ”Te teitte ranskalaisesta miehestä naurunalaisen” – eivätkä liioin kommunistit. ”Oikeisto tietenkin vihasi kirjaani... Toivoin ääriivasemmis-
tolta hyvää vastaanottoa.”⁴ Kohtalokas virhearviointi! Vuonna 1949 kommunistien moraalitila oli monessa suhteessa aivan samanlainen kuin katolilaisten moraalitila. Jopa sana abortti oli tabu, vaikka monet lähellä

kommunistista puoluetta olevat työläisnaiset tekivät abortteja laittomasti. Laittomia raskaudenkeskeytyksiä tehtiin Ranskassa arvioiden mukaan joka vuosi satoja tuhansia, ellei enemmän. Simone de Beauvoir uskalsi arvostella avioliittoa, minkä Maurice Thorez ja Jeannette Vermeersch olisivat voineet ymmärtää, koska olivat saaneet kolme lasta virallistamatta liittoaan. Jeannette Colombel, silloin vielä nimeltään Jeannette Prenant, erään iäkkään ranskalaisen kommunistijohtajan tytär, kuitenkin hyökkäsi kirjaa vastaan ja viittasi kiukkuisesti Leniniin: ”Analysoida nyt pikkuporvariston reaktioita inhon filosofian vääristävien peilien kautta...”

Kommunistisen puolueen sai tolaltaan erityisesti se, että Simone de Beauvoir kyseenalaisti kaikkia naisia koskevan äitiyden velvollisuuden ja sen, että nainen olisi ennen kaikkea äiti. Tämä seikka on saattanut järkyttää Irène Joliot-Curieta. Marien tavoin hänkin oli sitä mieltä, että oli tärkeää varmistaa tasapaino äitiyden ja ammatillisen elämän välillä. Simone de Beauvoirissa oli arveluttavaa se, ettei hän ollut naimisissa Jean-Paul Sartren, saati äiti, ja silti hän uskalsi vaatia oikeutta olla haluamatta lapsia. Kommunisteille ”tämä osoittaa, kuinka kyvytön omaan hirviömäiseen individualismiinsa käpertynyt eksistentiaalisti on tunnistamaan kaikille naisille luonnollisinta tunnetta”.⁵ Nämä kaksi suurta 1900-luvun ranskalaista feministiä, Irène Joliot-Curie ja Simone de Beauvoir, eivät saaneet tilaisuutta kohdata eivätkä vaihtaa ajatuksia. Vahinko.

*

Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain valmistellessa mahdollista yhteenottoa atomiohjelmia kehittämällä kansat uneksivat ennen kaikkea rauhasta. Se oli sana, joka kaikui ihmisten sydämissä ja kodeissa, sana jonka kaikki ymmärsivät. Se oli sana, joka muistutti, että suurta kärsimystä aiheuttanut toinen maailmansota oli vielä lähimenneisyyttä. Irènelle se oli sota, jonka loppuvaiheessa Nagasakiin ja Hiroshimaan pudotetut amerikkalaiset atomipommit olivat tappa-

neet tuhansia siviilejä ja kylväneet tuhoa ja hävitystä. Atomivoima oli tappanut ja tuhonnut. Irène mietti, mitä hänen isänsä oli sanonut, kun hänen vanhemmilleen luovutettiin fysiikan Nobel-palkinto vuonna 1903. Kunpa nämä uudet tieteelliset löydöt eivät joutuisi kuoleman kauppiaiden käsiin.

Stalin, yllään Hitleristä saadun voiton sädekehä, hallitsi Moskovan herrana ja diktaattorina ja oli taitava strategi. Hän kehitytti tehokkaasti Neuvostoliiton ydinasetta ja sotilaallisia ohjelmia ja antoi huomattavaa taloudellista tukea niiden toteuttamiseen. Ensimmäinen neuvostoliittolainen atomipommi räjäytettiin 29. elokuuta 1949. Samalla Kremlin vahva mies aloitti Länsi-Euroopan kommunististen puolueiden välityksellä maailmanlaajuisen disinformaatiokampanjan, jonka mukaan Neuvostoliitto halusi yksinomaan rauhaa. Jo vuodesta 1945 alkaen ympäri maailmaa perustettiin vuosi vuodelta yhä enemmän järjestöjä ”rauhan puolesta”. Niiden tarkoituksena oli todellisuudessa pilata Yhdysvaltojen ja länsimaiden maine näiden kehittäessä omia sotilaallisia ohjelmiaan, jotta nämä eivät jonain päivänä joutuisi Neuvostoliiton valtaamiksi. Kylmä sota oli täydessä vauhdissa.

Irène koki kommunistien ”rauhan puolesta” -kampanjan koskevan itseään, semminkin kun Frédéric oli siinä mukana Ranskan edustajana. Hän osallistui kansainväliseen rauhan kongressiin Pariisissa huhtikuussa 1949. Louis-Pascal Jacquemond muistuttaa, että etenkin vuosi 1950 oli ”Joliot-Curien perheelle pasifismin suuri vuosi”. Horjuttaakseen Yhdysvaltojen ja länsimaiden tasapainoa rauhanpuolustajien kansainvälinen liike kokoontui maaliskuussa 1950 Tukholmassa, missä Frédéric Joliot-Curien oli läsnä. Muun muassa Pablo Picasson tuella maailman rauhanneuvosto julkaisi ”Tukholman vetoomuksen”, jossa vaadittiin ydinaseiden ehdotonta kieltoa. Ensimmäinen allekirjoittaja oli Frédéric Joliot-Curie, ja Irène seurasi perässä. Se oli kuin ukkosen jyrrähdys, sillä miljoonat miehet ja naiset, useimmat kommunisteja mutta myös idealisteja, allekirjoittivat sen ja antoivat sille valtavasti julkisuutta. Lukuisat tunnetut henkilöt panivat nimensä sen alle, kuten Louis Aragon, Marc Chagall, Duke Ellington, Yves

Montand, Edith Piaf, samoin silloin nuoret Jacques Chirac ja Lionel Jospin... Kansainvälisessä tilanteessa oli jopa uuden maailmansodan vaara, sillä kaksi kuukautta myöhemmin syttyi Korean sota. Jännitys oli huipussaan.

Manifestin menestyksen innoittamana Irène lähetti viestin Albert Einsteinille, jotta tämäkin allekirjoittaisi sen. Einstein oli silloin jo yli seitsemänkymmentävuotias ja kokenut kaksi maailmansotaa, antisemitismien ja paon Yhdysvaltoihin, saanut tappouhkauksia ja käynyt läpi muita koettelemuksia. Hän kavahti diktaattoreita. Hänellä oli elämässään ollut useita tilaisuuksia analysoida manipulaation vaikutusta kansoihin, sitä miten ihmisiin vaikutettiin muuttamalla sanojen todellinen merkitys, levittämällä disinformaatiota ja yllyttämällä heitä vihaan. Hän seurasi tarkkaan Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välisen konfliktien voimistumista ja oli ymmärtänyt, miten sanan ”rauha” merkitys oli muutettu alkuperäisestä vain, jotta Neuvostoliiton uudelleen varustautuminen voitaisiin taata.

Albert Einstein kieltäytyi kohteliaasti ja hienotunteisesti allekirjoittamasta manifestia. Hänen mukaansa kommunistit olivat rauhan liikkeen todelliset alullepanijat. Hän oli paennut diktatuurista, kaiken kukkuraksi antisemitistisestä, ja suhtautui epäluuloisesti kaikkiin totalitaarisiiin hallintoihin, erityisesti Neuvostoliiton.⁶ Hän kunnioitti Irènen rehellisyyttä mutta katsoi hänen olevan naiiviutensa uhri. Hänen kieltäytymisensä oli hyvin ajoitettu, sillä juuri silloin FBI tutki Einsteinia ja henkilöitä hänen ympärillään. J. Edgar Hoover, taas hän, suhtautui epäluuloisesti Einsteiniiin, joka oli kaiken lisäksi saksanjuutalaista syntyperää ja Charlie Chaplinin ystävä. Hoover epäili Einsteinin olevan vaarallinen kommunisti. Senaattori McCarthyn aloitti vuonna 1950 kampanjan väitettyä ”kommunisti Einsteinia” vastaan. Samaan aikaan Princetonin huippuyksikön johtaja fyysikko Robert Oppenheimer joutui ensin katalien mutta kohta jo suorien ja julkisten, nopeasti lisääntyvien hyökkäysten kohteeksi.

Pariisissa Irène ja Frédéric Joliot-Curie seurasivat tätä noitavainoa sekä Yhdysvaltain presidentin Harry Trumanin päätöksiä aloittaa

kilpavarustelu. Vaikuttaisiko idän ja lännen välinen jännitys Ranskan tieteelliseen tutkimukseen? Sitä Irène pelkäsi.

*

Puuterimainen lumi peitti Courchevelin ladut vuoden 1950 joulupäivänä. Irène valmistautui viettämään iltaa perheensä kanssa vuoristossa. Hélène ja tämän lapset olivat mukana juhlahetkessä, jollaisia Irène rakasti. Hän tunsu Courchevelin maa-alueen jokaisen ladun, arvosti sen jokaista kolkkaa ja tunsu olonsa siellä seesteiseksi. Mutta sairaus ja väsymys yllättivät hänet. Hän oli vasta täyttänyt viisikymmentäkolme vuotta ja tunsu olonsa välillä väsyneeksi ja uupuneeksi. Poliittinen ja tieteellinen elämä olivat saaneet yliotteen heidän elämästään. Frédéric oli muutamaa kuukautta aiemmin kokenut uransa tuskallisimman hetken, pahan loukkauksen, josta hän ei ollut vieläkaan toipunut. Koska hän kuului Kremlää ja siis Stalinia lähellä olevaan Ranskan kommunistiseen puolueeseen, Ranskan hallitus oli erottanut hänet tehtävästään atomivoimakomitea CEA:n yliasiamiehenä. Irène oli huomannut yleensä niin eloisan miehensä kärsivän loukkauksesta. Hän itse toimi vielä CEA:n asiamiehen arvostetussa tehtävässä. Hän ei ollut kommunistisen puolueen jäsen mutta osallistui sen järjestämiin tilaisuuksiin. Miten hänen kävisi?

Kun Irène palasi Pariisiin tammikuussa 1951, hän sai heti kuulla uutisen. Hänen mandaattiaan CEA:ssa ei ollut uudistettu. Pariskunnan elämässä ja työurassa kääntyi tärkeä lehti. Miten heidän ponnistelunsa oli mahdollista unohtaa? Erityisesti Frédéricin urotyöt, jotta raskas vesi ei olisi joutunut sodan aikana natsien käsiin? Irène koki miehensä tavoin ranskalaisten poliitikkojen olevan heille kiittämättömiä. Kommunistit sen sijaan kapinoivat ja antoivat Irènelle tukensa. Perheen uskollinen ystävä Eugénie Cotton, jonka Vichyn hallitus oli erottanut Sèvresin naisten korkeakoulun johtajan virasta saksalais miehityksen

aikana, muistutti Frédéricin ja Irènen pyrkimyksestä käyttää atomivoimaa vain rauhanomaisiin tarkoituksiin:

Löydettyään keinotekoisen radioaktiivisuuden Irène ja Frédéric Joliot-Curie säilyttivät Ranskan eturivin paikan atomitutkimuksessa. Suurina isänmaanystävinä he onnistuivat vuonna 1940 salaamaan saksalaisilta viimeisimmät löytönsä. Heti sodan päätyttyä Frédéricistä tuli atomivoimakomitean yliasiamies ja Irènestä saman organisaation asiamies, ja myös heidän tutkimusryhmänsä oli päättänyt työskennellä atomien energian rauhanomaisten sovellusten puolesta. Ranskan hallitus onnitteli ja kiitti heitä heidän Châtillonin laboratoriolle jalomielisesti lahjoittamistaan patenteista ja uraanista – -. Nyt nämä kaksi ranskalaista tutkijaa, ainoat elossa olevat atomifysiikan Nobel-palkinnon saajat, on suljettu ulos organisaatiosta, joka johtaa Ranskassa tämän alan tutkimusta.⁷

Ève oli niin ikään huolissaan elämäntilanteestaan. Hänen gaullistinen lehtensä *Paris Presse* joutui kilpailemaan Hachette-yhtymän ostaman *France-Soir*in. Toinenkin lehti, *L'Intransigeant*, sai yhä enemmän lukijoita. Välttääkseen toimittajiensa irtisanomiset Ève ja Philippe Barrès jättivät tehtävänsä. Ève kertoi kirjeessään Irènelle, että hän oli ”työtön” ja demokratiat olivat vaarassa. Hän ei tiennyt, mitä tehdä, mihin suuntautua löytääkseen työtä. Hän puhui kirjan kirjoittamisesta mutta ei tiennyt, mistä aiheesta kirjoittaa. Tässä epävarmuudessa kansainvälinen tilannekaan ei ollut rauhoittava. Stalin pakotti useat Keski- ja Itä-Euroopan maat, kuten Puolan, elämään diktatuurissa. Vuonna 1946 rajoille pystytettiin sähköistetyt piikkilanka-aidat, joita kommunististen maiden sotilaat valvoivat vartiotorneista valmiina ampumaan. Historiaan jääneellä lauseellaan Winston Churchill totesi, että Stalin oli pystyttänyt Länsi-Euroopan ja kommunistien valvoman Euroopan väliin

”rautaesiripun”. Todellisuudessa tämän esiripun tarkoituksena oli estää eurooppalaista väestöä siirtymästä Neuvostoliiton määräysvallassa olevilta alueilta länteen. Tiiviit diplomaattiset neuvottelut johtivat 4. huhtikuuta 1949 Pohjois-Atlantin puolustusliitto Naton perustamiseen Washingtonissa. Siihen liittyi kymmenen Länsi-Euroopan maata⁸ sekä Kanada ja Yhdysvallat. Kun otetaan huomioon Euroopan talouden epävakaus ja sotavoimien heikkous sodan jälkeen, Neuvostoliitto oli valtansa huipulla. Mutta koska vain Yhdysvalloilla oli atomiase, sopimus varmisti de facto, että se suojaisi Länsi-Euroopan maita kaikilta mahdollisilta kommunistimaiden hyökkäyksiltä.

Muutamaa viikkoa ennen tämän sopimuksen allekirjoittamista Ève oli jälleen kerran Washingtonissa aloittamassa esitelmämatkaa aiheenaan Marie Curie ja muut tiedenaiset. Hän halusi tuoda esille Marien ja Irènen mutta myös muiden historian jo unohtamien merkittävien tiedenaisten saavutuksia. Hänen oman perheensä esimerkki oli osoittanut liiankin hyvin, miten lukuisat tieteellisiä löytöjä tehneet naiset pyyhittiin hyvin usein näkymättömiksi pois tieteen historiasta. Vain miespuolisista tieteentekijöistä kerrottiin arvostavasti lehdistössä, radiossa ja historiankirjoissa, mistä syntyi vaikutelma, että vain miehet olivat vaikuttaneet ihmiskunnan edistykseen. Vaikka Ève ei julistautunut feministiksi, hänen asenteensa kertoo tahdosta kannattaa naisten oikeuksia äitinsä ja sisarensa Irènen tavoin. Sitten hänen uransa sai aivan uuden käänteen juuri kun hän ei lainkaan odottanut sitä.

Naton perustamisen jälkeen kymmenen jäsenmaan edustajille avautui järjestössä diplomaattisia, sotilaallisia ja strategisia tehtäviä. Järjestön ensimmäinen pääsihteeri oli lordi Ismay, brittiläinen kenraali ja diplomaatti. Ève tunsu hänet hyvin. Toisen maailmansodan aikana lordi Ismay oli ollut Churchillin kansliapäällikkö. Hän oli toiminut yhdysiteenä sotilaiden ja Britannian pääministerin välillä ja seurannut häntä matkoille, muun muassa neuvotteluihin Franklin Rooseveltin kanssa. Kyvykäs mies, joka tiesi, miten saada diplomaatit ja sotilaat työskentelemään yhdessä. Mutta vuonna 1949 sen enempää lordi

Ismay kuin Èvekään eivät voineet olla varmoja siitä, palaisiko lordipian strategiseen tehtäväänsä. Ja tämä astuikin takaisin politiikkaan vasta kun Churchillistä tuli uudelleen pääministeri vuonna 1951. Tällä välin nuorempi Curien sisarista etsi itselleen työpaikkaa. Naton perustaminen antoi vapaalle maailmalle uutta toivoa. Ève kiitti uutta järjestöä ja osoitti julkisesti huolensa kommunistien etenemisestä maailmassa, erityisesti Kiinassa, missä Mao Zedong ja Zhou Enlai olivat nousseet valtaan lokakuussa 1949. Hänen kannanottonsa lehdistössä ja kontaktinsa lukuisiin vastuuasemissa oleviin britteihin, amerikkalaisiin ja ranskalaisiin, erityisesti kenraali de Gaulleen, saivat useat ranskalaiset ja ulkomaalaiset diplomaatit kannattamaan häntä Nato-ryhmän jäseneksi.

*

Oli tavallinen ilta Pariisissa keskellä kylmää sotaa. Vallasta ja päätöksenteosta syrjäytetyt Irène ja Frédéric jatkoivat tieteellistä työtään, kun taas Ève oli kutsuttu illallisille Yhdysvaltojen suurlähetystöön. Hän ei ollut läsnä vain nimensä ja maineensa tähden eikä siksi, että oli osallistunut taisteluun natsseja vastaan vuosina 1940–1945. Èvellä oli äitinsä tavoin kokemusta diktatuureista, ja hän oli siksi huolissaan. Kahden blokin välinen jännite oli ylimmillään. Entä jos suurvaltojen välille puhkeaisi kriisi? Neuvostoliiton johdossa oli yhä Stalin.

Pian Pariisissa alkoi kiertää huhu. Ève Curien odotettiin nousevan strategiseen asemaan vapaan maailman puolustajana. Kuiskailtiin jopa, että sellaista asemaa ei nainen ollut koskaan voinut saada. Ève istui tyylikkäillä illallisilla Yhdysvaltain lähetystön diplomaatin vieressä. Tämä oli hymyilevä komea mies, jonka ääni hurmasi. Mikä sattuma! Henry Labouissen tehtävänä oli huolehtia Marshall-avun soveltamisesta Ranskassa, juuri sen avustusohjelman, jota kommunistit pilkkasivat julkisesti. He syyttivät Yhdysvaltoja imperialistisen politiikan harjoittamisesta Ranskassa. Samaa asiaa Èven sisaren ja langon poliittiset

aatetoverit arvostelivat ankarasti. Amerikkalaisten lainaohjelma mahdollisti kuitenkin Euroopan heikon talouden uuden nousun ja pommitettujen kaupunkien ja laitosten uudelleenrakentamisen. Se mahdollisti myös tuotantovälineiden modernisoinnin. Korvaukseksi lainoja käytettiin amerikkalaisten, usein laadukkaiden tuotteiden maahantuontiin. Järjestely osoittautui tehokkaaksi Ranskan jälleenrakentamisessa.

Vuosina 1948–1951 Länsi-Euroopan bruttokansantuote kasvoi 32, maataloustuotanto 11 ja teollisuustuotanto noin 49 prosenttia. Ranska pystyi näin uusimaan kaikki veturinsa ja rautatieverkostonsa. Ranskalaiset maanviljelijät saivat käyttöönsä uudenaikaisia traktoreita, jollaisia ei ollut ennen sotaa. Tämä menestys raivostutti neuvostoliittolaisia ja tietenkin Stalinia. Marshall-apua voidaan pitää kylmän sodan tärkeänä osatekijänä, joka vaikutti lännen menestykseen kommunistimaihien verrattuna.

Henry Labouisse iloitsi lainaohjelman onnistumisesta. Hän oli liikuttunut siitä, että sai tuona iltana istua Èven vieressä. Heillä oli niin paljon puhuttavaa elämästään, urastaan ja diplomaattisista seikkailuistaan. Ja he olivat saman ikäisiä. Amerikkalainen diplomaatti oli syntynyt New Orleansissa vuonna 1904 louisiananranskalaiseen perheeseen. Hän oli komea mies, jolla oli kasvot valaiseva leveä hymy ja isot kädet valmiina tarttumaan elämään. Hänellä oli myös salainen suru, josta hän kertoi hillitysti Èvelle. Hänen nuori vaimonsa oli kuollut syöpään kymmenen vuotta aikaisemmin. Hän oli siis leski. Ja vapaa. Osaisiko Ève ehdottaa jotakin koulua hänen tyttärelleen, josta hän huolehti yksin? Ève oli ihmisensä. Miksi häneltä kysyttiin sellaisesta asiasta, vaikka hänellä ei ollut lapsia, hän myöhemmin kertoi Anne Joliotille, uskotulleen, sisarenpoikansa Pierre Joliotin vaimolle. Ève ei vielä arvannut tai ehkä hän ei uskaltanut myöntää sitä itselleen. Tuo ilta oli Henry Labouisselle hyvin erityinen, aivan kuin hän olisi jälleen innostunut illallisten naisseurasta. Hän vaistosi, että tämän naisen kanssa hänellä olisi paljon jaettavaa. Ja koulun löytäminen tyttärelle, mikä mainio tekosyy tavata hänet uudelleen... Sillä kertaa kahden kesken. Sellaisen yhdessäolon hän toivoi jatkuvan niin kauan kuin hän eläisi.

Henry Labouisse oli rakastunut. Ève puolestaan oli eronnut Philippe Barrèsista, joka oli mennyt heti naimisiin. Toistaiseksi Ève odotti saavansa työpaikan Natosta. Kunpa vain hänen sisarensa ja lankonsa, jotka olivat Stalinin ja kommunistisen puolueen talutusnuorassa, eivät vaikuttaisi asenteellaan läntisten hallitusten päätöksiin, mitä tuli Èveen itseensä. Hän oli taistellut vapauden ja demokratian puolesta, ja luvattu tehtävä voisi kruunata hänen uransa. Ei häntä haitannut, jos se estäisi yhteydenpidon Irèneen ja tämän perheeseen. Joka tapauksessa hän tapasi heitä vain kerran kaksi vuodessa, jolloin he puhuivat kaikesta muusta tai pikemminkin eivät mistään eivätkä varsinkaan politiikasta.

Lopulta uutinen ilmoitettiin. Lordi Ismay oli valinnut Èven Naton pääsihteerin erityisneuvonantajaksi. Mikä tunnustus! Ja millaista etenemistä ja ylennystä diplomaattien ja sotilaiden maailmassa se merkitsikään Èven sukupolven naiselle, joka oli syntynyt vuonna 1904. Nyt neljäkymmentäviisivuotiaana hänet oli yllättäen nimitetty diplomaattiseen asemaan, joka oli ranskalaiselle naiselle erittäin harvinainen ja strateginen. Ève aikoi todellakin olla Naton kymmenen jäsenmaan ja sen pääsihteerin hänelle osoittaman luottamuksen arvoinen.

Tavoite numero yksi oli suojata Länsi-Eurooppaa Neuvostoliiton mahdolliselta invaasiolta. Oli pohdittava, millaista strategiaa käytettäisiin. Èven muistiinpanoissa on noin kolmenkymmenen sivun mittainen toimintaohjelma, jonka hän kirjoitti lordi Ismaylle. Hänen mielestään Nato oli hauras ja sen yhtenäisyys vain näennäinen. Ihmiset eivät halunneet uudelleenvarustelua, he halusivat työtä, kodin ja lempeämmän elämän. Olisi vaikeaa saada yleisö vakuuttumaan uuden sotilaallisen järjestön välttämättömyydestä. Ranskassa työväenluokka äänesti pääosin kommunistista puoluetta, joka tietenkin kävi kampanjaa Natoa vastaan.

Lordi Ismay ja kymmenen jäsenvaltion edustajat noudattivat Èven ehdottamaa kommunikaatiostrategiaa. Hän oli analysoinut taitavasti, miten voitaisiin torjua Neuvostoliiton ja kommunistien taktiikkoja, joilla nämä pyrkivät pilaamaan Naton maineen. Miehet,

diplomaatit ja sotilaat, hyödynsivät Èven ideoita ja ehdotuksia rakentaessaan järjestöä, jonka tavoitteena oli läntisen sodanjälkeisen maailman eloonjääminen. Oltiinko hänelle siitä kiitollisia? Hänen nimeään ei mainita Naton diplomaattisissa instansseissa. Ja nyt kun hänen strateginen toimintansa kylmän sodan jännitteisinä vuosina on paljastunut hänen arkistoistaan, se ei herätä kuin kohteliasta, etten sanoisi olematonta mielenkiintoa. Kuinka voisikaan kuvitella, että jollakin naisella on ollut vaikutusvaltaa ja strategian tajua Natossa, joka on vuosikymmenten ajan ollut miesvaltainen organisaatio? Vieläkään ei tunnusteta, että naisella on ollut ratkaiseva merkitys ajattelunsa, älynsä ja visionäärisen kykynsä ansiosta, vaikka järjestön perustamisesta on kulunut jo seitsemänkymmentä vuotta.

*

Eräänä aamuna Ève sai raivokohtauksen. Hänen sisarensa, jonka hän yritti pitää etäällä työtehtävistään, isosisko joka oli niin lähellä hänen vastustamiaan kommunisteja, ärsytti häntä enemmän kuin hän saattoi sietää. Kuinka Irène uskalsi panna heidän äitinsä suuhun sanoja, joita tämä ei ollut koskaan sanonut? Äitinsä elämäkertaa kirjoittaessaan Ève oli työskennellyt hellittämättä äitinsä arkistojen parissa, ja hänellä oli mielessään kaikki tämän puheet ja julistukset. Ja koska sisaret eivät enää tavanneet toisiaan, Èven oli otettava yhteyttä kirjeitse ja kirjoitettava tyylikkäälle kirjepaperilleen se, mitä hän piti petoksena:

Mielestäni vainajien kunnioitus merkitsee muun muassa sitä, ettei väitä heidän sanomikseen arvioita tai mielipiteitä, joita nämä eivät itse elämänsä aikana olleet valinneet ilmaista julkisesti —. Samaten Marie Curie varoi aina ottamasta kantaa poliittisesti. Sama huomautus koskee naisten äänioikeutta. Hän suhtautui siihen varmasti myönteisesti, mutta vaikka häntä usein painostettiin, hän kieltäytyi aina osallistumasta

sitä ajaviin feministisiin mielenosoituksiin, koska hän halusi, että hänen nimensä yhdistettäisiin ainoastaan hänen ammat-
tiinsa tutkijana.⁹

Tällä kertaa Ève oli todella raivoissaan ja syytti sisartaan siitä, että tämä oli käyttänyt Marien nimeä poliittisessa tarkoituksessa atomipommin tuomitsemiseen, kun samanaikaisesti kommunistien kampanjan tarkoituksensa oli estää länsimaita aseistautumasta ja suojelemasta aluettaan. Hänen mielestään sisaren oli mahdollisimman pian korjattava nämä epätarkkuudet. Oliko näiden totuudesta poikkeamisten takana kenties Frédéric Joliot-Curie? Se mahdollisuus tuntui Èvestä siedämmättömältä. Samaan aikaan hän sai käsiinsä salaisia muistiinpanoja kommunistien hyökkäyksestä ja sen vaaroista lännelle.

Mitä tulee Marien suhtautumiseen naisten oikeuksiin ja feminismiin, Irène näyttää painottaneen asiaa hieman liikaa. Hän muisti kuitenkin hyvin oleskelunsa Englannissa englantilaisten feministien luona äitinsä läsnä ollessa. Hän tiesi hyvin, että pohjimmitaan hänen äitinsä oli feministi, vaikka ei sitä julistanutkaan, koska ei halunnut tieteellisen työnsä jäävän sen varjoon. Termi itsessään oli hyvin pejoratiivinen, vähättelevä, suuren yleisön silmissä 1900-luvun alkupuolella, aivan kuten se on ollut yli sadan vuoden ajan ja on usein vieläkin. Ève päätti kirjeensä käyttäen lempeämpää sävyä ja ilmoitti sisarelleen, että hänen elämäänsä oli ilmestynyt mies.

*

Henry Labouisse tiesi hyvin pian, että hän pyytäisi puolisoonsa Èvettä, naista jolla oli ollut paljon rakkaussuhteita mutta ei yhtään avioliittoa. Ève oli pysynyt vapaana sydämeltään ja ruumiiltaan ja toimi uralaan vakaumustaan seuraten. Hän oli lahjakas edelläkävijä ja esikuva muille naisille. Mutta ennen avioliiton solmimista oli vielä yksi vaara. Henryn tytär Anne kävi itärannikolla hienoa koulua mutta

inhosi sitä, koska ei sietänyt yläluokkaisten tyttöjen pinnallisuutta ja snobismia. Hänelle oli ilmoitettava isän suunnitelmasta. Kuuluisassa ”Miss Porter Schoolissa” Connecticutin Farmingtonissa oli ollut op-pilaana myös Jackie Kennedy. Anne oli inhonnut paikkaa alusta asti mutta oli silti pysynyt siellä kolme vuotta. Henry Labouisse lähetti hänet sen jälkeen erääseen Yhdysvaltain parhaista naisille tarkoitetuista yliopistoista, Smith Collegeen. Se sijaitsi Massachusettsin Northamptonissa ja oli yksi ”Seitsemästä Sisaresta” (*Seven Sisters*).

Anne oli neljätoistavuotias ja jäänyt hyvin varhain orvoksi äidistään. Hänellä ei ollut sisaruksia, vain ammatillisiin velvollisuuksiinsa up-poutunut isä. Anne tunsii olevansa hukassa Yhdysvaltain itärannikon ylettömän tyylikkäässä miljöössä. Kuka olisi voinut korvata hänen äitinsä? Hän ei tiennyt eikä enää toivonut mitään. Lapsella on vain yksi äiti, ja hänen äitinsä oli kuollut. Hän ei tiennyt, mikä hänestä tulisi. Varmasti ainakin kapinallinen. Ja nyt hänen isänsä oli kiireellisesti tulossa lounastamaan hänen kanssaan. Mitä ilmoitettavaa hänellä oli tyttärelleen?

Aterian aikana Henry pyysi hermostuneena ja lähes vapisten tyttärel-tään lupaa saada mennä naimisiin Èven kanssa. Tytöstä oli koskettavaa, että isä sillä tavoin tuli kysymään asiaa häneltä. Hän antoi suostumuk-sensa. Henry Labouisse palasi helpottuneena New Yorkiin. Hänellä oli oikeus sitoutua, rakastaa, olla onnellinen.

Èven oli aika ilmoittaa asiasta sisarelleen kirjeitse: ”Tulin New Yorkiin, jotta tulevan mieheni viisitoistavuotias tytär voisi olla läsnä – —. Mieheni on ollut leski noin kymmenen vuotta. Olen itsekin vielä häm-mästynyt siitä, että olen näin myöhään elämässäni päättänyt mennä avio-liittoon. Mutta tiedän, että minua odottaa suuri onni ja seesteisyys.”¹⁰

Vaikka kummallakaan ei ollut uskonnollista vakaumusta, Èvellä varsinkaan, heidät vihki avioliittoon pappi, joka oli myös ystävä ja neuvonantaja. Kumpikin vihittävistä oli silloin viisikymmenvuotias. Nuori Anne oli paikalla ympärillään paljon sukulaisia. Lounaan tar-josivat Henryn ensimmäisen vaimon vanhemmat, joiden tytär oli kuollut syöpään. Ève oli pukeutunut tyylikkääseen takkiin ja tummiin

käsineisiin, ja hänellä oli käsilaukku. Amerikkalaisten silmissä hän edusti Pariisia, ranskalaista tyylikkyyttä. Ève kääntyi nyt niiden puoleen, jotka olivat menettäneet oman tyttärensä mutta ottivat hänet tahdikkaasti vastaan. Ève, joka oli jäänyt liian varhain orvoksi isästään eikä muistanut tästä mitään, keskusteli nyt miehen kanssa, joka olisi voinut olla hänen isänsä ja kohteli häntä kuin tytärtään, miehen joka oli menettänyt tyttärensä. Siinä he laskivat leikkiä ja puhuivat kuin olisivat tunteneet toisensa jo kauan.

Jo ensimmäisestä päivästä lähtien avioliitto Henry Labouissen kanssa toi Èvelle lohtua, johon hän ei ollut kokenut olevansa oikeutettu. Ja myös sitä seesteisyyttä, johon hän oli viitannut kirjeessään Irènelle. Èvelle oli siis toivoa. Antaisiko Henry Labouisse hänelle muitakin syitä onneen? Sitä hän toivoi. Hän ei kuitenkaan aikonut jäädä toimeettomaksi. Diplomaattinen toiminta oli hänelle tuttua, vaikuttamisstrategia myös. Hän oli naisista se, joka nyt viisikymmenvuotiaana oli ollut elämänsä aikana eniten tekemisissä valtionpäämiesten, pääministerien, sotilashenkilöiden ja vallanpitäjien kanssa ja keskustellut heidän kanssaan. Hän tunsikin olevansa valmis jakamaan kokemuksensa miehensä kanssa ja auttamaan tätä.

Asia oli sovittu. Èvestä tulisi hänen neuvonantajansa. Ilman palkkaa. Silti hän aikoi seistä miehensä rinnalla. Labouissesta se kuulosti itseltään selvältä. Tulevaisuus oli jo alkamassa. Lähtö Beirutiin. Kaksi vuotta Lähi-idässä asemapaikkana Libanonin pääkaupunki. Labouissen työtehtäväksi osoitettiin Yhdistyneiden kansakuntien Palestiinan pakolaisille tarkoitettu avustusjärjestö UNWRA, mikä oli luottamuksen osoitus YK:lta mutta myös Amerikan viranomaisten painostuksen ansiota. Järjestöä rahoittivat pääasiassa Yhdysvallat ja Iso-Britannia. Palestiinan brittiläinen mandaatti päättyi helmikuun lopussa 1947. Yhdistyneiden kansakuntien jäsenvaltioiden tekemä päätös edellytti alueen jakoa juutalaiseen valtioon ja arabivaltioon. Kumpikin osapuoli kieltäytyi. Tästä seurasi arabiväestöjen siirto, jossa arabivaltiot eivät tulleet vastaan. Henry Labouissen tehtävänä oli koordinoida UNWRA:n välityksellä apua pakolaisille. Hän otti yhteyttä seudun lukuisiin arabi

johtajiin, jotka Ève oli jo tavannut toisen maailmansodan aikana teke­mällään reportaasimatalla. Hän oli siis mukana neuvotteluissa ja kävi miehensä kanssa pakolaisleireillä Libanonissa, Jordaniassa ja Syyriassa. Väestö kituutti leireillä hirvittävässä olosuhteissa, ja Labouisse järjesti heille teltoja, lääkärin palveluita ja käymälöitä, jotka pian tuhottiin. Myöhemmät tutkimukset paljastivat arabivaltioiden päämiesten sabotoineen pakolaisleirejä, jotta palestiinalaiset lähtisivät pois niiltä ja maastaan. Henry ja Ève jatkoivat työtään kaikista vastuksista huolimatta. Tätä vaikeaa epäkiitollista työtä täynnä odottamattomia tilan­teita seurattiin erityisesti Washingtonissa.

Anne Peretz kävi tuolloin lyseota Yhdysvaltain itärannikolla ja tuli heidän luokseen viettämään joulua. Suhde häneen oli jännitteinen. Nyt Ève joutui kohtaamaan niin Pariisissa, New Yorkissa kuin Beirutissa sen, millaista oli olla kapinoivan teinin äitipuoli. Miten hänen piti toimia? Hänellä ei ollut aavistustakaan. Hän oli niin vähän seurannut omien sisarenlastensa Pierren ja Hélénen varttumista. Hän söi heidän kanssaan illallista vain kerran pari vuodessa ja hukutti heidät silloin lahjoihin tulematta yhtään sen läheisemmäksi heidän kanssaan. He olivat hänen sisarensa lapsia ja jääneet hänelle etäisiksi. Nyt vanhempi heistä oli naimisissa, ja hänellä oli lapsia, joita Ève ei tuntenut yhtään sen enempää.

Èveä hämmensi uusi asema äitipuolena. Hän istui Annen eteen ja alkoi kertoa, millainen kasvattaja hänen oma äitinsä oli ollut. Aivan kuin orpo nuori tyttö, joka oli muutenkin aivan hukassa, voisi pitää ihanteena jonkun Marie Curien moraalista arvovaltaa. Tökerö lähes­tymistapa sai hellyyttä ja kiintymystä kaipaavan tytön kärsimään vain enemmän. Ève mietti huolestuneena, olisiko hänellä koskaan läheistä suhdetta pariisilaisen tai amerikkalaisen perheensä lapsiin. Hän koki lannistuvansa. Toistaiseksi hän keskittyi parisuhteeseensa.

*

Pariisissa Irènellä oli toisenlaisia huolia. Laboratorio oli edelleen tärkeimmässä asemassa hänen elämässään, vaikka hän tunsi voimiensa vähenevän. Hän ei halunnut, että hänen terveysongelmiaan mainittaisiin, kroonista väsymystä, johon liittyi toisinaan täydellistä uupumusta ja taudin pahenemista. Asiasta ei saanut puhua edes perhepiirissä. Hänellä oli ollut vuodesta 1930 lähtien heikkouden merkkejä, toisinaan pyörtymisiä. Silti hän jatkoi. Hän osallistui myös Saclayn keskuksen rakentamiseen. Hänen ja Frédéricin tärkeimpiä tavoitteita oli saada Ranskalle uusia tutkimuskeskuksia, kuten atomivoimakomitea CEA. Pierre Joliot muistaa, miten hänen vanhempansa ”olivat jo ennen sotaa huolissaan siitä, että tutkimusryhmillä oli Pariisiin yliopiston laboratorioissa kovin ahdasta eikä niihin mahtunut enää uusia laitteita. Ongelma koski erityisesti atomifysiikan alaa. Vuodesta 1950 äitini ryhtyi etsimään uusia paikkoja, jonne rakentaa – –. Hän jatkoi etsintäänsä ja käytti minua autonkuljettajanaan.”¹¹

He löysivät maa-alueita Pariisin eteläpuolelta, muiden muassa erään myytävänä olleen linnan. Irène määräsi tylästi poikansa kiipeämään portin yli loukkaantumisen uhallakin. Tämä totteli mukisematta äitiään. Vailla menestystä. Loppujen lopuksi varatuksi tuli tontti Orsayn aseman läheltä. Ranskan tieteellisen tutkimuksen seikkailu jatkui ja avautui kohti lupaavampaa tulevaisuutta. Niin Irène toivoi.

*

Elokuun kosteassa kuumuudessa, joka oli ottanut Pariisin haltuunsa, utelias nimetön väki kulki Coletten arkun editse Palais-Royalin puistossa vastapäätä kirjailijan ikkunoita, joista hän oli voinut tarkkailla pariisilaisia. Hänen teoksensa olivat ihastuttaneet Curien naisia, jotka olivat mielellään kommentoineet jokaista hänen kirjaansa. Etenkin Ève oli surullinen. Hän muisti lämpimän ja hassun kirjeen, jonka Colette oli kirjoittanut hänelle, kun tämä oli lukenut Marie Curien elämäkerän. Vuosi 1954 oli erityinen vuosi luoville naisille. Muutamaa kuu-

kautta myöhemmin filosofi ja romaanikirjailija Simone de Beauvoir sai Goncourt-palkinnon romaanistaan *Mandariinit*. Meksikolainen taideemaalari Frida Kahlo menehtyi Meksikossa vakavassa liikenneonnettomuudessa saamiinsa vammoihin. Näin naiset ottivat haltuunsa taiteet kansainvälisellä tasolla, samalla kun maailma jakaantui Neuvostoliiton kontrolloimaan kommunistiblokkiin ja niin sanottuun länsiblokkiin. Churchillin julistus ”rautaesiripusta” 5. maaliskuuta 1946 Missourin Fultonissa osoittautui enteelliseksi. Mahdollisen atomisodan uhka kummitteli ihmisten mielissä.

Puolassa oli vuodesta 1948 eletty jälleen tuskallisia aikoja. Maailma oli muuttunut sitten Marie Curien poismenon kaksikymmentä vuotta aikaisemmin. Ottaessaan vastaan kutsun Varsovaan Irène saattoi vain todeta asian. Marie ei ollut kokenut toista maailmansotaa miljoonine kuolleineen eikä Jaltassa sovittua Keski- ja Itä-Euroopan kansojen jakoa, jonka pääarkkitehtejä olivat Roosevelt, Churchill ja Stalin. Ei siis myöskään Puolan uutta venäläismiehitystä. Jälleen yhtä! Kylmä sota rikkoi perheitä ja erotti Curien tyttäret vuosiksi toisistaan. Toisen maailmansodan jälkeen Ève ja Irène eivät enää voineet luottaa toisiinsa. Ristiriidat, kommunismin vastaiset puheet, Frédéric ja Irène Joliot-Curieen kohdistunut kiusanteko atomivoimakomiteassa ja monenlaiset nöyryytykset olivat pystyttäneet rautaesiripun perheenjäsenten välille. Miten he olisivat voineet aloittaa keskustelun, joka ei olisi äitynyt riidaksi? Heillä ei ollut enää juuri mitään puhuttavaa toisilleen. Stalinin kuoltua vuotta aiemmin destalinisaation aika ei ollut vielä koittanut, vaikka Hruštšov oli jo ottanut vallan Neuvostoliitossa ja eliminoinut Berijan, salaisen palvelun miehen, joka oli toiminut Stalinin, ”kansojen isän”, alhaisten tekojen käsikassarana. Mikä vielä pahempaa, vuonna 1954 Puola julistettiin virallisesti ”kansandemokratiaksi”, mikä vahvisti sen kuulumisen Neuvostoliiton, ison karhun alaisuuteen. Èvelle se oli uusi sietämätön takaisku.

Mutta Irène ei voinut noin vain hylätä perhettään. Äidille oli edelleen osoitettava kunnioitusta. Hän lähti poikansa Pierren, nuoren biologianopiskelijan kanssa Varsovaan avaamaan Curie-museota. Siellä hän tapasi sukulaisiaan ja vältti arvostelemasta hallintoa. Olihan hänellä

samat kommunistiset ihanteet, vaikka hän ei koskaan liittynytkään Ranskan kommunistiseen puolueeseen, toisin kuin miehensä. Hän ei sanonut sanaakaan Venäjän vaikutusvallasta, vaikka juuri se oli tsaarin aikaan aiheuttanut niin paljon kärsimystä Marien isälle, joka oli menettänyt työpaikkansa venäläisten tarkastajien takia. Ajattelikko Irène äitinsä kyyneliä, kun tämä oli pikkutyttönä pakotettu lausumaan luokan edessä koko Venäjänmaan tsaarin ylistystä ja tietenkin venäjäksi? Epäilemättä. Varsovan tiedenaiselle kunniaa tekevä museo on yksi maailman harvoista museoista, jotka on omistettu ei-kuninkaalliselle naiselle. Teko on itsessään poikkeuksellinen ja antaa näkyvyyttä ja tunnustusta naistutkijalle. Irène ja Ève tiesivät hyvin, että maailmassa tehdään yleensä tunnetuksi miespuolisten tutkijoiden työtä.

*

Seuraavana vuonna jo tammikuussa 1955, kun Ève vietti samaan aikaan synkkää joulua kaukana pakolaisleirien palestiinalaisten keskellä, Irène alkoi tuntea itsensä aina vain väsyneemmäksi. Säteilyn vaikutukset kävivät erityisen tuskallisiksi. Kuinka monta kertaa hän olikaan viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana joutunut keskeyttämään työnsä levätäksään? Hän ei muistanut eikä laskenut sitä. Hän yritti neljännen kerran päästä tiedeakatemian jäseneksi; se kunnia oli kielletty hänen kahdesti Nobelilla palkitulta äidiltään. Irène ei aikonut antaa periksi, sillä hän koki ansainneensa tuon tunnustuksen. Piinallisena vuonna 1951, jolloin hän ja hänen miehensä olivat menettäneet paikkansa atomivoimakomiteassa, hän oli jo toivonut tulevansa valituksi Aimé Cottonin paikalle. Tämä oli ollut hänen poliittinen aatetoverinsa ja Marien tukija, ja hänen vaimonsa Eugénie Cotton oli tuntenut Marien nuoruudestaan asti. Irènea ei valittu.

Kaksi vuotta myöhemmin kesäkuussa 1953 eräs Irènea vaatimatompampi polyteknikko vei hänestä voiton. Se oli loukkaus. Kuukautta myöhemmin heinäkuussa 1953 Irène näki lapsuudenystävänsä Francis Perrinin asettuvan muutta mutkitta ehdolle. Mies meni hänen

ohitseen ja valittiin. Miehet, hänen entiset nuoruudenystävänsä, eivät epäröineet ryhtyä kilpailemaan hänen kanssaan ja asettua ehdolle. Kilpailu kunnianosoituksista ei päättynyt koskaan. Ei minkäänlaista tyyliä eikä tilannetajua niiden puolelta, joita Irène oli pitänyt ystävinään. Marraskuussa 1954, jolloin hän oli jälleen kerran ehdolla, hänet oltiin vähällä valita.

Tuona keväänä 1955 hän ei vielääkään alistunut mutta oli kadottanut optimisminsa. Sama miesten keskinäinen solidaarisuuden muuri torjui hänet jälleen, kuten hänen äidilleenkin oli tapahtunut. Muistiko Irène silloin, että Colettea ei ollut valittu Ranskan akatemiaan? Pierre ja Marie Curien vanhempi tytär valittiin kyllä tiedeakatemioiden jäseneksi ulkomailla, kuten Neuvostoliitossa ja Puolassa, mutta ei Ranskassa. Myös useat ulkomaiset yliopistot myönsivät hänelle kunniatohtorin arvon, kuten Oslon, New Delhin ja Krakovan yliopistot. Ranskassa oli odotettava vuotta 1979, ennen kuin matemaatikko Yvonne Choquet-Bruhatista tuli ensimmäinen Ranskan tiedeakatemiaan valittu nainen. Tämä tapahtui kuusikymmentäkahdeksan vuotta Marie Curien ensimmäisen valintayrityksen jälkeen.

*

Irène ei ollut voimiensa ehtyessä enää moneen vuoteen tehnyt pitkiä kävelyretkiä metsään. Sodan jälkeen saatu penisilliini oli aika ajoin helpottanut hänen kipujaan. Hän oli aina nauttinut siitä, että saattoi keskustella työtovereidensa kanssa ilman jäykkää hierarkista suhdetta heihin. Hän myös lepäsi toimistonsa sohvalla, josta tuli hänen toinen vuoteensa. Frédéric ei liioin tuntenut oloaan hyväksi, ja Irène oli huolissaan hänen terveydestään. Lääkäri suositeli raitista ilmaa. Irène lähtikin Courcheveliin, perheen vuoristomajalle, missä hän yritti hiihtää. Hélène, tämän mies Michel ja heidän lapsensa olivat paikalla. Yhtäkkiä Irènelle nousi korkea kuume ja hän joutui vuoteenomaksi. Hän palasi Pariisiin muutaman päivän

kuluttua uupuneena matkasta, jonka olisi pitänyt virkistää häntä. Lääkärin diagnoosi oli armoton: kyse ei ollut anemiasta vaan leukemias-
ta; kokeiden tulokset olivat erittäin huolestuttavat. Vasta sairaalasta
päässyt Frédéric tapasi hänet viimein ja sai kuulla kumppaninsa olevan
mennyttä. Mutta Irènelle ei saanut kertoa totuutta, häntä oli johdet-
tava harhaan. Silti oli luovuttava toivosta, että hän voisi parantua.
Hélène tunsu itsensä syylliseksi ja noloksi, koska ei ollut ymmärtä-
nyt Courchevelissä, että äidillä oli edessään viimeinen koettelemuk-
sensa. Mutta kuinka hän olisi voinut sen aavistaa, kun oli niin monet
kerrat nähnyt äitinsä uuvuksissa ja vuoteenomana?

Irène ei ehtinyt kuulla, että tuona samana vuonna Ranskaan pe-
rustettiin sosiologi Évelyne Sullerotin ja gynekologi Marie-Andrée
Lagroua Weill-Hallén aloitteesta yhdistys nimeltä ”Onnellinen äitiys”
(La maternité heureuse), jonka tärkein päämäärä oli levittää tietoa syn-
tyvyyden säännöstelystä. Yhdistys vaikutti ratkaisevasti siihen, että
naiset tulivat tietoisiksi ehkäisyn mahdollisuudesta. Vuonna 1960
siitä tuli Planning familial, jonka innoittajana oli amerikkalaisaktivis-
ti Margaret Sangerin vuonna 1916 Yhdysvalloissa perustama *Family
Planning*. Irène olisi varmasti iloinnut tällaisesta aloitteesta.

Kemian nobelistin hautajaiset eivät olleet luonteeltaan intiimit, kuten
Marien olivat olleet. Vainaja oli turhaan ollut viisi kertaa ehdokkaana
Ranskan tiedeakatemian jäseneksi. Ne, jotka pohtivat, mikä merkitys
tälle kuolemalle olisi annettava, ne joilla oli päätäntävalta, olivat kaikki
miehiä. Ei ainuttakaan naista. He ajattelivat ennen kaikkea, että hei-
dän tulisi suoda samankokoiset hautajaiset hänen miehelleen Frédéric
Joliot-Curielle, Ranskan kommunistisen puolueen jäsenelle hetkellä,
jona kylmä sota oli huipussaan. Stalinin kuolema ei todellakaan ollut
lieventänyt idän ja lännen välistä jännitettä. Se oli Ranskan viranomai-
sille ongelma. Kommunistisella puolueella oli yhä merkitystä Rans-
kassa, ja Irènen tieteellisten töiden arvo oli tunnustettu maailmanlaa-
juisesti. Tiedotusvälineissä muistutettiin hänen omistautumisestaan
tieteelle, mikä oli ollut hänen terveysongelmiensa syy jo 1930-luvulta
lähtien. Hän, joka oli äskettäin poistunut keskuudestamme, oli äitinsä

tavoin muuttunut myyttiseksi hahmoksi, toivoksi uuden sukupolven nuorille naisille, jotka yrittivät toteuttaa unelmansa, valitsemansa ammatin. Lopuksi Irènelle myönnettiin valtiolliset hautajaiset, mutta vallanpitäjät huolehtivat siitä, että niistä ei tullut liian komeita. Eikä niihin osallistunut tasavallan presidentti René Coty eikä myöskään pääministeri.

Heidän toiveensa hautajaisista vailla suurta näkyvyyttä täytettiin. Ainakin he uskoivat niin. Frédéric, Hélène ja Pierre helpottivat heidän elämäänsä kieltäytymällä sotilaallisesta kunnianosoituksesta, jota pasifistinen, Hiroshiman ja Nagasakin atomipommeista järkyttynyt tiedenainen ei varmasti olisi hyväksynyt. Eikä liioin mitään uskonnollista toimitusta eikä seremoniaa Invalidikirkolla. Ei messua. Irènen ainoa uskonto oli hänen mieltymyksensä tieteesiin ja tieteelliseen tutkimukseen. Mutta virkamiehet menettivät hyvin nopeasti harhakuvitelmansa. Irènen ruumis oli kaksi päivää esillä Sorbonnen suuressa hallissa vuorottelevien opiskelijoiden, tutkijoiden ja jatko-opiskelijoiden vartioimana. Heidän joukossaan oli Josiane Serre, sèvresiläinen, kemianopettajan tutkinnon suorittanut ja väitöskirjaansa viimeistelevä tutkija, joka oli joskus tavannut Marien tyttären. Josiane Serre oli ollut hyvin nuorena vakavassa onnettomuudessa tehdessään kokeita kemian väitöskirjaansa varten, kun kemialliset aineet olivat räjähtäneet korkeakoulun laboratoriossa rue Lhomondilla lähellä Curien instituuttia. Hän ei voinut käyttää toista kättään, koska pienen pienet lasinsirpaleet olivat silponeet sen. Mutta tuona iltana hän halusi muiden tiedenaisten tavoin seistä muutamien minuuttien ajan suorana ruumisarkun vierellä ja osoittaa kunnioitusta suurelle naiselle, joka oli innoittanut niin monia tutkijoita ja jonka tahdonvoima taistella naisten oikeuksien ja tieteellisen tutkimuksen puolesta oli kiistaton. Josiane Serrestä tuli myöhemmin johtaja naisten korkeakouluun, entiseen Sèvresiin, jossa Marie ja Irène olivat opettaneet.

Sillä vaikka virkamiehet olivat suhtautuneet ylimielisesti hautajaisiin, kaikki eivät olleet unohtaneet – monet tuntemattomat, naiset ja miehet, tietyt kommunistisen puolueen jäsenet ja muut, jotka olivat yksinkertaisesti liikuttuneet siitä, mitä Irène oli elämänsä aikana

tehnyt vaarantaen terveytensä muiden pelastamiseksi ensin äitinsä kanssa, sitten yksin radiuminstituutissa. Kun hautajaisaattue lähti liikkeelle rue des Écolesilta ja kulki halki Pariisin Sceauxiin, alkoi yhtäkkiä tuulla ja liput liehuivat; mustaan pukeutunut väkijoukko eteni sulavasti kuin oopperan baletti, vailla ääntä mutta täynnä vahvaa tunnetta. Curien perhe ymmärsi silloin varmasti, että Irènellä kuten Mariellakin oli todella paikkansa Ranskan naisten ja miesten sydämissä. Irènen kuolema oli saanut heidät tajuamaan sen syvällisen siteen, joka kiinnitti heidät Curien perheeseen, Curien naisiin. Ève oli läsnä hautajaisissa, mutta hän oli saapunut liian myöhään nähdäkseen sisarensa ennen tämän poismenoa. Nyt hän oli mukana Irènen viimeisellä matkalla, jonka tunnelmassa sekoittuivat suru, lempeys ja hellyys. Irène oli ensimmäinen tiedenainen, joka sai tällaisen kunnianosoituksen hautajaisissaan. Vielä 2000-luvulla hän innoitti muita esimerkillään. Vuonna 2001 perustettu Irène Joliot-Curien vuosittain jaettava palkinto on tarkoitettu edistämään naisten asemaa ranskalaisessa tutkimuksessa ja teknologiassa. Se myönnetään nuorelle lahjakkaalle naistutkijalle, jolle tieteellinen tutkimus on intohimo. Kuten se oli ollut Irènelle itselleen jo varhaisesta nuoruudesta lähtien. Irènen kuoleman jälkeen oli odotettava kolmekymmentä vuotta, ennen kuin yleisö jälleen osoitti samanlaista sympatiaa, kiintymyksen tunnetta ja kiitollisuutta naisen hautajaisissa, sillä kertaa ilman virallista seremoniaa. Se tapahtui vuonna 1986, kun kaikkialta maailmasta tulleet miehet ja naiset saattoivat Simone de Beauvoiria, feministiä, filosofia ja *Toisen sukupuolen* kirjoittajaa Montparnassen hautausmaalle, missä hän lepää kumppaninsa filosofi Jean-Paul Sartren vierellä.

Ève Curie – Perheen muiston vaalija

Irènen kuolemasta ei ollut kulunut vielä kolmeakaan vuotta. Frédéric oli jäänyt yksin Sceauxin puiston lähellä sijaitsevaan taloon ja tunsi olevansa hukassa. Hänen intonsa, ilonsa ja kiihkonsa olivat aina olleet Irènen tukena niin hiihtoladuilla, Bretagnen retkillä, vuoristossa kuin l'Arcouestin uimarannoilla, mutta nyt hän vajosi suruun. Sairaus sai yliotteen.

Muutamaa kuukautta ennen kuolemaansa Frédéric, joka oli jo heikossa kunnossa, oli ehtinyt kokea Ranskan neljännen tasavallan luhistumisen ja kenraali de Gaullen valtaantulon. Kenraali oli tietenkin hänen poliittinen vastustajansa, mutta hän kunnioitti de Gaullen uraa, rohkeutta ja rehellisyyttä. Frédéric tunsi jokaisen yksityiskohdan hänen tarinastaan ja sitkeästä työstään Ranskan pelastamiseksi tuholta. Vaikka hänen suhteensa Irènen nuorempaan sisareen oli etäinen, Frédéric ei myöskään unohtanut, että Ève, Pierre ja Marie Curien ainoa elossa oleva jälkeläinen, oli ollut de Gaullen erityislähettiläs Yhdysvalloissa toimittajana ja reportterina ja sen jälkeen taistelukentillä Afrikassa, Lähi-idässä ja Aasiassa. Samainen kenraali de Gaulle oli myös pitänyt päänsä amerikkalaisten ja Franklin Rooseveltin edessä, mistä

Frédéricin kaltainen militantti kommunisti ei suinkaan ollut pahoillaan. Hänen syvällinen arvostuksensa Vapaan Ranskan entistä johtajaa kohtaan ei ollut kadonnut minnekään, ja sillä oli merkitystä.

Frédéric Joliot-Curie menehtyi 14. elokuuta 1958. Vallassa oleva kenraali de Gaulle määräsi hänelle heti kansalliset hautajaiset, jollaiset myös Irènelle oli muutamaa vuotta aiemmin pidetty. Ève ja hänen miehensä saapuvat Washingtonista osallistuakseen seremoniaan. Ève tapasi sisarensa lapset. Hän riensi Hélènen, Pierren ja heidän lastensa kanssa radiuminstituuttiin. Kätki liikutuksensa. Tämä paikka, joka oli ollut ensin Marien, sitten Irènen ja Frédéricin, tuntui hänestä sekä tutulta että vieraalta. Hän tunsu, että olisi aina tervetullut sinne mutta vieraina. Hänen elämänsä New Yorkin ja Pariisin välillä tuntui olevan kovin kaukana laboratorion tutkijoiden huolista. Eihän Ève ollut milloinkaan edes koskettanut koeputkea eikä ottanut pianistin ja toimittajan käsiinsä keittopulloa, joka muuttaa väriä pienestäkin sekoituksesta ja on vaarassa räjähtää sormille. Mutta nyt kun Irènea ja Frédériciä ei enää ollut, eikö hän saanut antaa hieman valtaa tunteilleen? Ei hän itsekään ollut vailla ansioita, eikä hän ollut jäänyt elämässään toimeettomaksi. Olihan hän työskennellyt lakkaamatta hakatessaan sormet hellinä kirjoituskonetta, jota oli raahannut halki mantereiden milloin huolehtivasti vaalien, milloin kovakouraisemmin. Olihan hänen kirjoittamansa Marien elämäkerta käännetty monille kielille kaikkialla maailmassa. Ja vaikka hänen sisarensa ja lankonsa olivat siitä varmasti järkyttyneet, hän oli näyttänyt kykynsä Naton ensimmäisen pääsihteerin ensimmäisenä neuvonantajana paikalla, joka oli tuolloin arvovaltaisin diplomaattinen asema ranskalaisen naisen hallussa.

Kulkiessaan äitinsä karun toimiston läpi hän tunsu olevansa kaksinkertaisesti orpo, sekä Mariesta että sisarestaan. Ainoa sukupolvensa eloonjäänyt. Surun vallassa hän tunsu takanaan miehensä läsnäolon. Henry oli mukana tarkkaavaisena. Ève arvioi heidän muutamassa vuodessa kulkemaansa matkaa. Hän ei ollut enää yksin. Mies, jonka hän oli ottanut puolisoikseen, tuki häntä kaikissa olosuhteissa, kunnioitti häntä ja rohkaisi häntä. Kaikki näkivät, että mies oli rakastunut. Tämä

ymmärsi myös puhutella Pierreä ja Hélèneä, jotka olivat menettäneet molemmat vanhempansa, ja millaiset vanhemmat! Amerikkalainen diplomaatti puhui heille lämpimästi, oli kiinnostunut heistä ja pyrki luomaan heihin siteen, jota Irènen ja Frédéricin eläessä ei ollut syntynyt.

Surustaan huolimatta Ève hymyili. Miten erilaista kaikki olikaan kaikkien näiden vuosien jälkeen, kun suhteet sisareen ja lankoon olivat olleet niin viileät! Pierre ja Hélène juttelivat yhtäkkiä rentoutuneina Èven kanssa. Olihan heidän tätinsä loppujen lopuksi ainoa elossa oleva sukulainen, jonka perillisiä he olivat. Ehkä heidän välilleen voisi kehittyä uusi suhde? Vuosien etäisyyden jälkeen politiikan rikkoma side voitaisiin ehkä solmia uudelleen. Ève seurasi lankonsa hautajaiskulkuetta, joka oli loppumaton. Punaliput liehuivat, *Partisaanien laulu* ja *Kansainvälinen* soivat. Ne olivat vaikuttavat hautajaiset, joihin osallistui koko Pariisin seudulta miehiä ja naisia, tunnettuja ja tuntemattomia kommunisteja loputtomana virtana. Kansanjoukon ympäröimän hautajaissaattueen oli pysähdyttävä, lähdeittävä taas liikkeelle, jotta päästäisiin viimein puiden varjostamalle ja kukkien peittämälle Sceauxin hautausmaalle, jossa lepäsivät jo Pierre, Marie ja Irène. Hautakammiossa ei ollut paikkaa varattuna Èvellen. Se ei ollut vakavaa, Ève tiesi viimeisen leposijansa olevan kaukana täältä. Hän tarttui odottamatta, vaistomaisesti sisarensa lapsia kynnärpästä, kahta aikuista, joiden varttumista hän oli niin vähän voinut seurata mutta jotka edustivat Curien perheen nykyisyyttä ja tulevaisuutta, niitä lapsia, joita hän ei itse ollut saanut. Ève koki silloin, että hänellä oli oikeus osoittaa heille hellyyttä ja rakkautta, jonka hän oli niin kauan tukahduttanut pelosta, että Irène ei hyväksyisi sitä. Viimeinkin. Ehkäpä he vuorostaan osoittaisivat häntä kohtaan enemmän kiintymystä. Hän ei ollut siitä varma, mutta niin hän toivoi.

*

Kun tehtävä Beirutissa oli päättynyt, Ève ja hänen miehensä palasivat Yhdysvaltoihin. Marraskuussa 1960 nuori karismaattinen John Fitz-

gerald Kennedy valittiin Yhdysvaltain presidentiksi. Henry Labouisse, joka oli ollut aktiivinen demokraattien puolueessa, oli tavannut hänet. Labouissen pariskunta kutsuttiin jopa illalliselle Valkoiseen taloon. Ève koki liikutusta palatessaan sinne, olihan hän yöpynyt siellä niin monta kertaa Eleanor Rooseveltin kutsusta. Siitä oli kulunut yli viisitoista vuotta, ja nyt Jackie Kennedy tarkkaili Èvettä. Yhdysvaltojen uusi *First Lady* oli syntyperältään ranskalainen ja arvosti suuresti ranskalaisten muotisuunnittelijoiden taitoa ja tyylikkyyttä, aivan kuten Marie Curien nuorempi tytär. Jackieta vanhempana Ève edusti kuitenkin edelleen ranskalaista eleganssia. Tuona iltana ensimmäisen naisen varmistuttua, että illallisjärjestelyt olivat hyvässä vaiheessa, hän vei Èven ja Henryn saliin, jossa olivat illan aikana tarjottavat viinit. Oli aika avata pullo. Jackie Kennedy kääntyi Henry Labouissen puoleen. Hän tiesi tämän maineen ranskalaisten viinien tuntijana ja pyysi tätä maistamaan erästä viiniä ja arvaamaan sen nimen ja vuosikerran. Èven katsellessa hieman huolestuneena Henry teki työtä käskettyä. Ja onnistui pääsykokeessa. Illallinen saattoi alkaa...

John Kennedyllä puolestaan oli mielessään muita ajatuksia kuin ranskalainen gastronomia. Heti presidentiksi tultuaan hän pyysi Henry Labouissea koordinoimaan International Cooperation Agency ICA:n toimintaa ja yhdistämään kaikki amerikkalaiset kehitysohjelmat eri puolilla maailmaa. Ève ehdotti, että uusi toimisto voisi olla nimeltään "US Aid" eli "Yhdysvaltojen apu". Sanamuoto oli yksinkertainen, käytännöllinen, helppo muistaa ja hyvää mainosta. Henry Labouisse toivoi Kennedyn kiittämän koordinoituvuuden jälkeen tulevansa valituksi kehitysyhteistyöviraston johtajaksi. Hän ei osannut ottaa huomioon Valkoisen talon nuorten teknokraattien vastustusta. Nämä pitivät häntä liian pehmeänä ja iäkkäänä. Muutamaa kuukautta myöhemmin Kennedy oli pahoillaan siitä, että oli kuunnellut neuvonantajiaan, jotka olivat toisinaan liian nuoria ja kokemattomia. Hän anoi Labouissea astumaan viimein viraston johtoon. Mutta se ei tullut enää kysymykseen tämän kärsimän nöyryytyksen takia. Niinpä John Kennedy nimitti hänet asemaan, joka oli kylmän sodan aikana strategisesti tärkeä,

Yhdysvaltojen suurlähettilääksi Kreikkaan. Maa oli lähellä Turkkia, kommunistista Bulgariaa ja Neuvostoliittoa. Neuvostoliiton pääsy Välimerelle oli estettävä ja annettava enemmän painoa Kreikalle, joka kuului Natoon, organisaatioon, josta Ève oli vasta äskettäin lähtenyt ja jonka tavoitteet hän tunsu täydellisesti. Hänen läsnäolonsa Ateenassa Henry Labouissen rinnalla ei voinut olla muuta kuin suureksi hyödyksi Amerikan ja länsimaiden diplomatialle.

Saapuessaan asemapaikkaansa Ève ja hänen miehensä huomasivat suureksi hämmästykseksensä, että kreikkalaiset eivät mielellään viljelleet maata vaan jättivät työn bulgarialaisille kommunisteille, jotka yrittivät vetää kreikkalaiset lapset läntisten vaikutusten ulottumattomiin. Henry ja Ève Labouissesta tuntui tärkeältä tukea lasten ja nuorten koulutusta, mikä samalla vähentäisi kommunismin houkutusta heidän keskuudessaan. Labouisse-Curien pariskuntaa hämmästyttivät *The Farm Schoolin* saavutukset. Koulun oli perustanut amerikkalainen kveekari, uskovainen mies. Kun se oli avattu uudelleen sodan jälkeen vuonna 1945, sinne päästettiin myös tytöt tasa-arvoisina poikien kanssa. Lapset olivat enimmäkseen orpoja. Ève ja hänen miehensä tunsivat heti koulun ja sen toiminnan itselleen läheiseksi. Koulu pelasti nuoria, ja heille siitä tuli elämäntehtävä. He tukivat koulua elämänsä loppuun asti, lahjoittivat maata sen laajentamiseksi ja seurasivat koulun kehitystä ja nuorten elämää. Ève jopa julisti vuosia myöhemmin, että vaikka hän oli Curien naisista ainoa, joka ei ollut saanut Nobel-palkintoa, hänen Nobelinsa oli tämä kuuluisa koulu. Viimeisiin päiviinsä asti hän kävi siellä New Yorkista asti laskematta lentotunteja ja valittamatta aikaeron rasiutusta. Yksi rakennuksista on nykyään nimetty Henry Labouissen mukaan. Lapsettomalle Èvelle lasten asia tuli hänen elämänsä Kreikassa lähtemättömästi... ja se saisi joitakin vuosia myöhemmin kansainvälisen ulottuvuuden, jota hän ei vielä osannut aavistaa.

*

Elämää kuhisevassa New Yorkissa Central Parkin puiden lehdet loistivat syksyn väreissä. Varhain aamulla Sutton Placen asunnossa Henry Labouisse ojensi vaimolleen sähkeen, jonka hän oli juuri saanut Oslost. Kumpikin hymyili ja yritti saada hengityksensä tasaantumaan. Ève oli liikuttunut. Nuoruuden muistot palasivat yhtäkkiä hänen mieleensä. Jos Unicef todella ilmoitettaisiin vuoden 1965 Nobelin rauhanpalkinnon saajaksi muutaman tunnin kuluttua, myös Ève lähtisi mukaan palkinnonjakotilaisuuteen. Hän ei ollut voinut osallistua yhteenkään tilaisuuteen, jossa hänen perheenjäsenilleen oli annettu palkinto, mutta tällä kertaa hän aikoi olla miehensä rinnalla, kun palkinnon saisi Unicef.

Henry Labouisse riensi juoksujalkaa Unicefin tiloihin, jotka sijaittivat silloin aivan lähellä Yhdistyneiden kansakuntien päämajassa. Hän antoi työntekijöilleen määräyksen olla levittämättä uutista, joka ei vielä ollut virallinen. Turha vaiva. Utinen oli jo levinnyt lehtien toimittuksiin. Muutamassa minuutissa toimittajia riensi paikalle, ja eräs *The New Yorkerin* lehtimies onnistui tunkeutumaan sisään. Keskellä yleistä innostusta, naurunpurskahduksia ja suosionosoituksia Èven aviomies antoi hänelle haastattelun. Niin myös monet hänen työtovereistaan:

Me olemme Unicefissa kehittyneet kiireellistä apua antavasta organisaatiosta järjestöksi, joka pyrkii auttamaan kansakuntia löytämään ja kehittämään omia kokonaisvaltaisempia ratkaisujaan. On maita, joissa esimerkiksi opetus- ja terveysministerit eivät ole yhteydessä toisiinsa. Me yritämme saada heidät kohtaamaan, ennen kuin esitämme mitään aloitetta tai kampanjaa lasten ravitsemiseksi. Meidän työemme ei ole vain sitä, että annamme maitoa jokaiselle lapselle. Työmme pyrkii vakuuttamaan paikalliset poliitikot siitä, että lapsi on yhtä tärkeä voimavara kuin hiili ja teräs.¹

Èven miehelle Nobel-komitean antama tunnustus merkitsi, että lasten asema oli tärkeämpi kuin yhdenkään maan tai minkään poliittisen hallituksen intressit, hetkellä jona kylmä sota oli täydessä

vauhdissa. Olivatpa kyseessä kolmannen maailman, alikehittyneiden maiden, kommunististen tai kapitalististen maiden lapset, Unicef oli osoittanut, että se huolehti kaikista nuorista pojista ja tytöistä valtionpäämiesten vastustuksesta huolimatta. Eräs amerikkalainen toimittaja ei voinut olla arvostelematta Henri Labouissea. Miksi Yhdysvaltojen pitäisi huolehtia kommunististen maiden lapsista ja heidän puutostaudeistaan? Unicefin johtaja vastasi hänelle ponnekkaasti:

Juuri niistä lapsista on erityisen tärkeätä huolehtia. Lapsihan on aina lapsi kaikkialla maailmassa – -. Otin tämän paikan vastaan, koska jäsenvaltiot halusivat tähän amerikkalaisen, toisaalta siksi että Washington kannatti nimitystäni, mutta erityisesti siksi että tässä maassa meillä on resursseja ratkaista ongelmat, kun taas useimmissa maissa niitä ei ole.²

Tehtävä oli todellisuudessa valtava Èven miehelle, joka oli äskettäin ottanut vastaan työnsä järjestön johdossa. Unicefin budjetti oli vuonna 1965 varsin vaatimaton, ja silti hän aikoi Ève neuvonantajanaan vierailulla lukuisissa maissa ja aloittaa niissä ohjelmia, jotka olivat välttämättömiä lasten pelastamiseksi. Monet lapsista olivat lukutaidottomia ja elivät hygienialtaan surkeissa oloissa. Kun Henry myöhään illalla palasi kotiin Èven luo, molemmat tiesivät, että heitä odotti valtava työ lasten asian hyväksi. Haaste, josta myös Marie ja Irène olisivat pitäneet. Siihen olisi tullut lisänä hieman Puola-nostalgiaa, sillä Unicefin ensimmäinen johtaja oli Ludwik Rajchman, puolalainen lääkäri ja bakteriologi. Hän oli perustanut Kansainliiton terveysjärjestön samaan aikaan, kun Marie työskenteli sotien välillä Albert Einsteinin, Paul Langevinin ja muiden kanssa luodakseen perustan järjestölle, josta toisen maailmansodan jälkeen tuli Unesco.

Joulukuun 10. päivänä 1965 Ève seisoi miehensä rinnalla Oslissa. Curien kolmesta naisesta hän oli ainoa, jota ei palkittu Nobelilla,

mutta hän oli päättänyt ryhtyä taisteluun lasten puolesta kaikkialla maailmassa. Kaksi vuotta John Fitzgerald Kennedyn salamurhan jälkeen läntisen maailman ja kommunististen maiden jännitteet olivat räjähdysherkkiä ja haasteeseen kannatti tarttua. Pariskunta huolehti sekä Pohjois- että Etelä-Vietnamin lapsista ja vaaransi henkensä muutamaa vuotta myöhemmin Biafran ja Nigerian konfliktissa, jossa suuri määrä lapsia nääntyi nälkään. Tragedian jälkeen Unicefin lääkärit kehittivät nesteytysuolaseoksen, joka mahdollisti ihmishenkien pelastamisen. Unicef aloitti maailmanlaajuisen kampanjan ”Biafran lasten pelastamiseksi” ja onnistui saavuttamaan osan tavoitteistaan. Vuonna 1979 Yhdistyneiden kansakuntien julistamana ”Kansainvälisenä lasten vuotena” Henry Labouisse palkittiin henkilökohtaisesti työstään, joka ylitti selvästi sen, mitä maailma saattoi diplomatian tasolla toivoa. Koska hänellä oli kyky pikemminkin yhdistää kuin erottaa, hän oli järjestänyt noin sata kansainvälistä matkaa ja tapaamista valtionpäämiesten kesken ja kaikki Ève Curie tukenaan. Näin hän oli mahdollistanut sen, että Unicef saattoi vastedes olla läsnä kaikkialla maailmassa kunkin maan poliittisesta järjestelmästä riippumatta.

Eikö Ève näin jatkanutkin äitinsä työtä vaikuttamalla mieheensä neuvoillaan, diplomatian kokemuksellaan ja strategian tajullaan? Mariehan halusi, että hänen löytönsä kuuluisivat kaikille. Nuorempi tyttäristä toimi sen puolesta, ettei yksikään poika eikä tyttö jäisi vaille koulutusta eikä terveydenhoitoa. Oli Èven vuoro tuntea itsensä hyödylliseksi.

Kun Henry jäi eläkkeelle vuonna 1979 työskenneltyään Unicefin johdossa yli neljätoista vuotta, Ève huolehti edelleen hänen kanssaan epäsuorasti Curie-museosta ja Kreikan *Farm Schoolista*, jonne perustettiin kursseja myös kreikkalaisille tytöille. Kun kyseessä olivat vapaus ja koulutus, Ève ei voinut pysähtyä.

*

”Älkää pelätkö!” huudahti paavi Johannes Paavali II tuhansien uskovien edessä. Karol Wojtyła oli ensimmäinen puolalainen paavi, entinen Krakovan arkkipiispa. Ève ja hänen miehensä Henry Labouisse hämmästelivät asiaa New Yorkissa. Uskaltaisiko Puola nousta kapinaan neuvostomiehittäjää vastaan? Matkustettuaan niin paljon eri puolilla maailmaa Unicefin asioissa Curie-Labouissen pariskunta tiesi hyvin, että kommunistinen talous oli romahtanut eivätkä nuoret enää luottaneet Neuvostoliittoa lähellä olevien maiden johtajiin. Jo neljä vuotta aikaisemmin vuonna 1976 oli puhjennut kapinoita kalliiden elinkustannusten vuoksi. Ja juuri silloin Puolan hallitus, joka jo muutenkin oli henkitoreissaan, nosti lihan hintaa heinäkuussa tuona samana vuonna. Puhkesi lakkoja, jotka levisivät eri puolille maata aina Neuvostoliiton rajalle asti silläkin uhalla, että Kreml määräisi tukahduttamaan liikedinnän väkivaltaisesti. Päättyisikö kapina verilöylyyn, kuten Budapes-tissa vuonna 1956 ja Prahassa 1968? Läntinen maailma oli vahvistunut, kommunistinen puolestaan haurastunut. Tehtaat olivat vanhoja, maanviljelys tiensä päässä. Puolan poliittiset vallanpitäjät joutuivat paniikkiin ja perääntyivät. Se myönsi työläisille palkankorotuksen 19. heinäkuuta, siis alle kolme viikkoa kapinoiden alkamisen jälkeen. Moskovassa kommunistisen puolueen keskuskomitea huokaisi helpotuksesta, kun armeijan väliintuloa ei tarvittu.

Millaisen arviointivirheen Kreml tekikään! Työläiset olivat kaikkialla Puolassa alkaneet toivoa vauraampaa elämää. Silloin Gdanskin telakan johtaja, joka luuli vaaran olevan ohi, erotti tökerösti vapaan ammatti-liiton naispuolisen aktivistin. Se oli yksinkertaisesti liikaa. Työläiset ryhtyivät lakkoon ja sensuurista huolimatta ilmoittivat tiedon länteen aina Naton jäsenvaltioille asti, kuten Yhdysvalloille ja Ranskalle. Kymmentuhatta työläistä valitsi johtoonsa ammattiyhdistysaktiivi Lech Wałęsan, jolloin neuvottelut pääsivät heti alkamaan. Muutamassa päivässä muutkin telakat ryhtyivät lakkoon. Tilanne oli räjähdysaltis koko maassa. Lech Wałęsa ryhtyi neuvottelemaan ja sai aikaan tyydyttävän sopimuksen, joka allekirjoitettiin 30. elokuuta.³ Puolalaiset työläiset olivat onnistuneet alle kahdessa kuukaudessa perustamaan vapaan

ammattiliiton, Solidaarisuuden (*Solidarność*). Pääministeri erosi. Pelko oli vaihtanut puolta.

Marie Curie ei ehtinyt nähdä tätä kapinaa, mutta Ève muisti strategisen tehtävänsä Natossa, kommunismin torjumisen, tarkkaili liikehdintää Amerikasta käsin ja näki siinä toivon. Ilon. Lohdutuksen. Hän tiesi, että kansat nousivat aina lopuksi kapinaan vapautensa puolesta. Puola oli kokenut niin paljon äkillisiä muutoksia, miehityksiä, vapautuksia ja diktatuureja lyhyemmässä ajassa kuin vuosisadassa. Vaikka kommunistinen hallinto mureni, se ei vielä ollut sortunut.

*

Syöpään sairastunut Henry Labouisse menehtyi 25. maaliskuuta 1987 Manhattanilla. Tämä Joliot-Curien perheen hurmannut lämminsydäminen amerikkalainen oli ollut Èven ainoa virallinen elämäkumppani. Hänen ansiostaan Ève oli päässyt lähemmäksi sisarensa lapsia ja voinut tuntea itsensä Curien perheen täysivaltaiseksi jäseneksi. Mieheensä New Orleansissa pidettyjen hautajaisten jälkeen Ève päätti jäädä asumaan heidän Sutton Placen asuntoonsa Yhdistyneiden kansakuntien päämajan läheisyydessä, komeaan tyylikkääseen rakennukseen, jossa monet kuuluisuudet olivat niin ikään asuneet. Kaksi vuotta myöhemmin kun François Mitterrand oli valittu uudelleen Ranskan presidentiksi, Ève seurasi läheltä kommunistien hallinnoimien Euroopan maiden vaatimuksia. Ja enemmän kuin koskaan hän uskoi kenraali de Gaullen ennustukseen, jonka mukaan kansat saavat jonain päivänä takaisin identiteettinsä.

Berliinin muurin murtuminen vuonna 1989 oli historiallinen voitto Èvelle, joka oli aikoinaan seurannut ahdistuneena sen rakentamista. Oli tarvittu lähes neljäkymmentä vuotta siitä, kun hänet oli nimitetty Natoon, että Keski- ja Itä-Euroopan kansat, kuten hänen rakas Puolansa, saivat vapautensa takaisin. Mikä onni kahdeksankymmenenviiden vuoden iässä! Hänen äitinsä, sisarensa ja miehensä eivät vain saaneet

kokea sitä. Hän mietti mielessään, miten Irène olisi reagoanut, hän kun oli ollut niin lähellä kommunisteja. Mutta pääasia oli, että vapaus oli voittanut. Uusi Eurooppa oli muotoutumassa, ja seuratessaan sitä Yhdysvalloista käsin hän saattoi vain toivoa parasta.

*

Lempeä valo oli laskeutunut Pariisiin ylle. Pierre Joliot nosti puhelimen kuulokkeen. Puhelu Élysée-palatsista. Tasavallan presidentti François Mitterrand kertoi haluavansa ilmoittaa seuraavana päivänä, kansainvälisenä naistenpäivänä, että on päättänyt siirtää Marie Curien ruumiin Panthéoniin. Sen päätykolmioon on kaiverrettu sanat ”Suurmiehille kiitolliselta isänmaalta”. Nyt olisi kerrankin kyse ”suuresta naisesta”. Saattoiko Pierre Joliot heti antaa suostumuksensa? Marie Curien tyttärenpoika oli ällistynyt. Miksi kysyä häneltä eikä Marie Curien tyttäreltä Èveltä, joka oli vielä elossa? Ève matkusti edelleen yhdeksänkymmenen vuoden iässä valppaasti New Yorkin, Pariisiin ja Kreikan väliä. Hän ui, piti esitelmiä, varmisti Curie-museon toiminnan, kävi Puolassa ja oli äärettömän toimelias. Pierre ei mitenkään voinut antaa vastaustaan parissa tunnissa. Päätös tuli tehdä Èven, Pierren ja hänen sisarensa Hélène Langevinin kesken. Yksityisesti Pierre totesi, ettei häntä yllättänyt se, että asiassa oli käännytty juuri hänen puoleensa. Hän oli isänsä Frédéric Joliot-Curien kuoleman jälkeen suvun ainoa mies. Jo kenraali de Gaullella oli ollut tapana kääntyä hänen puoleensa halutessaan puhua Joliot-Curien perheen kanssa. Ranskalaisessa yhteiskunnassa tämä mieheen vetoaminen perheen päänä on yhä vallalla...

Élysée-palatsissa hänen vastauksensa oli pettymys. Eikö tarjous kunnioittanutkaan puolalais-ranskalaisen tiedenaisen muistoa? Toki, mutta sitä olisi pitänyt ajatella aiemmin. Kolmenväliseen neuvotteluun meni aikaa. Maaliskuun 8. päivänä 1994 François Mitterrand palasi kuitenkin asiaan ja painosti hieman perhettä: ”Mielestäni

Marie Curien kaltaisen naisen paikka on Panthéonissa, jos perhe siihen suostuu. Aion pyytää sitä.”⁴

Ehdotus ilmaisi toki kunnioitusta Marien kykyjä kohtaan. Hyvin pian kuitenkin huomattiin, että koska Curiet olivat rakastaneet toisiaan, työskennelleet yhdessä ja tehneet löytöjä yhdessä, heitä ei mitenkään voinut erottaa toisistaan. Molempien maalliset jäännökset oli siirrettävä Panthéoniin, sekä Pierren että Marien, ei missään tapauksessa vain Marien. Élysée-palatsin oli kysyttävä asiaa valtionpäämieheltä. Hiljaisuus. Ei mitään reaktiota viikkoihin. Sitten yhtäkkiä Ève, Pierre ja Hélène saivat asialle hyväksynnän, ja heidän oli kiireesti valmistettava siirto.

Siitäkin seurasi ongelmia. Olivatko kahden Sceauxin hautausmaalle haudatun tutkijan ruumiit radioaktiivisia? Riskejä ei voinut ottaa. Kokeiden tulokset olivat rauhoittavia. Joitakin kevyitä radium-226:n kontaminaatioita mutta ei mitään vaarallista.⁵ Lisäksi arkut olivat liian isot. Panthéonissa hautojen koko oli pienempi. Miten paljon kiireisiä valmisteluja, jotta Élysée-palatsissa oltaisiin tyytyväisiä! Presidentin oletetusta sairaudesta kuiskailtiin, varmaankin hänellä oli syöpä. Mutta idea oli hänen. Hän halusi olla läsnä, pitää puheen ja tuoda julki kunnioituksensa. Oli aika jättää Sceauxin rauhaisa hautausmaa, missä lepäsivät vielä Irène ja Frédéric, ja siirtyä Pariisin vasemmalle rannalle lähelle Luxembourgia ja sen puistoa, missä useampi sukupolvi Curien naisia oli niin usein kuljeskellut. Marie oli käynyt siellä heti saavuttuaan Ranskaan Sorbonnen lähelle ja aina viimeisiin päiviinsä asti.

Huhtikuun 20. päivänä 1995 Pierre ja Marie Curien yliopiston nuoret opiskelijat kulkivat pitkin rue Soufflotia ja kantoivat arkkua Bachin kantaatin soidessa. Kaksisataa Sceauxin Marie Curie -lyseon oppilasta kantoi atomien kemiallisia tunnuksia: ”Siirtäessään Pierre ja Marie Curien tuhkat kollektiivisen muistimme pyhäkköön Ranska ei ainoastaan osoita kiittollisuuttaan”, François Mitterrand julisti.

Fysiikan nobelisti Pierre-Gilles de Gennes muistutti ”tämän miehen ja naisen tarmokkaasta työstä, joka oli saattanut 1900-luvun vallan ja vastuun kannalta dramaattiseen tilanteeseen – –”. Hän päätti puheensa

toiveeseen: ”Kunpa me ja lapsemme osaisimme vastata tähän haasteeseen ja pitää esimerkinämme tätä pariskuntaa, joka luopui omasta terveydestään ja hengestään tutkimuksen hyväksi. – – Tämänpäiväinen seremonia saa erityistä hohtoa siitä, että Panthéoniin tuodaan nyt ensimmäistä kertaa historiassamme nainen, jota kunnioitetaan hänen omien ansioidensa vuoksi.”

Yhdeksänkymmentäyksivuotias Ève seisoj suorana François Mitterrandin ja Puolan silloisen presidentin Lech Wałęsan vierellä. Hélène Langevin, Pierre ja Anne Joliot ja heidän lapsensa olivat läsnä. Tasavallan presidentillä oli terminaalivaiheen syöpä. Hänkin seisoj ja salasi tuskansa yleisöltä, mutta Curien perhe aavisti hänen terveydentilansa. Ève palasi Curie-instituuttiin seremonian jälkeen jalkaisin yhdessä sisarenpoikansa Pierren ja tämän vaimon Annen kanssa: ”Hän kulki kanssamme reippaasti ja samaa tahtia, meidän ei tarvinnut hidastella”, Pierre muistelee. Ève oli iloinen François Mitterrandin puheesta, joka oli ”paljon korkeatasoisempi kuin jos sen olisi pitänyt joku amerikkalainen poliitikko”.⁶

Yöllä Ève pohti asiaa. Kannattiko tämä Panthéoniin siirto todella? Hän nousi aikaisin, ei halunnut odottaa eikä ajatella edellisen päivän seremonian aiheuttamaa väsymystä. Hän kulki jälleen hyvää vauhtia kohti rue Soufflotia Anne Joliotin kanssa ja liittyi niiden joukkoon, jotka tulivat osoittamaan kunnioitustaan hänen vanhemmilleen. Hän kuunteli näitä kaikkia sukupolvia edustavia miehiä ja naisia, jotka vaikuttivat liikuttuneilta ja kunnioittavilta. Millainen matka olikaan kuljettu Marien tulosta Pariisiin ja tuosta köyhästä elämästä pienessä jääkylmässä huoneessa aivan lyhyen matkan päässä täältä! Ève oli liikuttunut ja ennen kaikkea rauhoittunut. Hän oli tehnyt oikein hyväksyessään sen, että hänen vanhempansa lepäsivät nyt tässä juhlallisessa maallisessa tempelissä. Hän poistui nopeasti väkijoukon keskeltä. Oli jo aika. Jotkut opiskelijat olivat tunnistaneeet hänet. Hänen esiintymisensä televisiossa oli tehnyt suuren vaikutuksen. Nyt hänen vanhempansa kuuluivat kaikille, hän ajatteli. Vaikka Curie-museo sijaitsi aivan lähellä ja Ève kävi siellä vielä monta kertaa

ennen kuolemaansa, hän ei enää palannut vanhempiensa haudalle. Sen sijaan hän kävi hiljentymässä Sceauxin yksinkertaisella kukkien ympäröimällä haudalla, missä hänen niin erilainen sisarensa ja tämän puoliso Frédéric lepäsivät lempeän rauhaisassa tyynessä paikassa. Omasta puolestaan hän tiesi jo, minne hänet haudattaisiin. Mutta hän ei maininnut siitä. Miksi olisi, hänhän eli vielä. Valmiina uusiin matkoihin Pariisiin, New Yorkin, Ateenan ja muun maailman välillä.

*

New Yorkiin osuva valo oli kaunis. Edellisen päivän tuuli oli karkottanut ilmansaasteet. Ève istui pöydän ääressä ja lopetteli aamiaistaan yksin. Hänen miehensä kuolemasta oli jo neljätoista vuotta. Hän ei ollut muuttanut sisustusta mitenkään, ikään kuin mies tulisi vielä takaisin. Olohuoneeseen oli aseteltu joitain uusia valokuvia. Iloisia muotokuvia Anne Labouisse-Peretzistä ja hänen lapsistaan, joiden Ève oli nähnyt kasvavan ja joita hän piti lapsenlapsinaan. Hänen amerikkalainen perheensä oli huomannut, että leskeksi jäätyään Èven oli helppompaa sanoa heille rakastavansa heitä. Hänen häveliäisyytensä oli lieventynyt. Kaikki olivat siitä onnellisia. Hän itsekkin. Kyllä, hän rakasti heitä. Yhtäkkiä Ève kuuli kovaa melua ja kohotti katseensa *The New York Timesista*. Ikkunasta hän näki, miten pöly nousi, hän kuuli huutoja ja sireenien ulvontaa. Mitä oikein tapahtui? Hän avasi television. Oli syyskuun 11. päivä 2001. Reittilentokone oli hetkeä aikaisemmin törmännyt toiseen kaksoistorneista. Muutamaa minuuttia myöhemmin toinen lentokone pauskautui vasten toista tornia. Kuorma-autoja ja paloautoja ajoi pitkin Manhattania sireenien ulvoessa. Ève seurasi asunnossaan terroritekoa hetki hetkeltä. Hän näki kauhuissaan, että yläkerrosten ikkunoissa oli miehiä ja naisia, joita liekit ahdistelivat. Oli mahdotonta hypätä 98. kerroksesta. Jotkut kuitenkin heittäytyivät korkeimmista kerroksista tyhjiyteen. Se oli itsemurha. Toiset huusivat apua. Palomiehiä juoksi paikalle, nousi torneihin, kaikki matkalla kohti

kuolemaa. Ensimmäinen torni sortui ja nostatti myrkyllisen, valtavan pölypilven, joka oli kuin myrsky. Sitten tuli alas toinen torni. Painajainen sai hänet säpsähtämään. Evgenia Peretz asui Lower Manhattanilla kaksoistornien vieressä miehensä ja kahden pienen lapsensa kanssa – hänen miehensä tyttärentytär, Vainity Fairin toimittaja, jota Ève piti omana lapsenlapsenaan. Entä jos heidän henkensä oli vaarassa?

Èven ei ollut saada heitä kiinni: ”Tulkaa äkkiä turvaan luokse-
ni, olette vaarassa hengittää myrkyllisiä höyryjä. Teidän ei pitäisi jäädä asuntoon-
ne, se on liian vaarallista.” Perhe tuli heti kun pystyi, uupu-
neena ajettuaan kaupungin kaaoksessa. Nuoren sukupolven hämmäs-
tykseksi Ève huudahti: ”Tämä tuo mieleeni natsien tulon Pariisiin
vuonna 1940!” Ja kuten vuonna 1940, kun hän oli lähtenyt Lontoo-
seen kenraali de Gaullen luo 23. kesäkuuta, hän halusi nytkin toimia.
”Minä lähdän”, hän julisti Evgenia Peretzille. Kadulla hän suuntasi
kohti paloasemaa, jossa kaikilla oli hirveä kiire. Hän kääntyi pani-
kissa päivystäjän puoleen ja tarjosi apuaan suorana seisten ja vakaalla
äänellä, samaan aikaan kun kuorma-autot ajoivat kovaa vauhtia kohti
Lower Manhattania. Hän ehdotti voivansa ajaa vaikkapa hälytysajo-
neuvoa. Mies katsoi häntä silmät suurina. Palomiehillä on jo kyllik-
si ongelmia, kiitos vain, rouva. Ève lähti pois pettyneenä. Eikö hän
yhdeksänkymmentäkuusivuotiaana voinut enää olla hyödyksi? Mikä
idea... Totta, etteivät hätäkeskukset kaivanneet lisää ongelmia, pian
satavuotiaan vapaaehtoisen apua. Joka tapauksessa hänellä oli kädet
täynnä työtä Sutton Placen asunnossa. Hän oli huolissaan kaikista,
hankki ruokaa ja auttoi pariskuntaa ja heidän nuoria lapsiaan voit-
tamaan pelkonsa. Milloin tämä painajainen oikein loppuisi? Entä jos
tapahtuisi lisää attentaatteja?

Suljetussa kaupungissa uutisia saatiin vähitellen. Pentagoniin oli
osunut. Lisää lentokoneita syöksyi maahan matkustajineen. Ève oli
suunniltaan. Hän oli aikoinaan kuullut Pearl Harborin hyökkäyksestä,
josta oli seurannut Yhdysvaltain liittymisen sotaan, ja oli nyt joutu-
nut kokemaan toisen Amerikan maaperälle tehdyn hyökkäyksen, tällä
kertaa peräti New Yorkiin! Mutta nyt hänellä ei ollut mahdollisuutta

vaikuttaa asioihin diplomaattisella eikä sotilaallisella tasolla. Hän ei voinut kuin huokailla melun keskellä. Onneksi hänen miehensä, äitinsä ja sisarensa olivat vältäneet tämän uuden barbarian. Mutta ei Labouissen eikä Curien uusi sukupolvi. Tämä terroriteko vasta ennakoi uusia konflikteja. Syyskuun 11. päivän illalla vaivoin alkanut toinen vuosituhat maistui tuhkalta.

*

Uskollinen helläsydäminen Anne Joliot nousi lentokoneeseen ja ylitti Atlantin tullakseen valmistelemaan Èven sadatta syntymäpäivää. Siinäkään ei ollut mitään hämmästeltyä, että Yhdistyneiden kansakuntien silloinen pääsihteeri, ghanalainen Kofi Annan tuli henkilökohtaisesti onnittelemaan Èveä Sutton Placelle. Viestejä saapui kaikkialta maailmasta, muiden muassa Ranskan valtionpäämieheltä Jacques Chiracilta. Amerikka ja Ranska kokoontuivat tuona kylmänä joulukuun 6. päivänä 2004. Ei tarvinnut odottaa Èven poismenoa, että hän saisi tunnustuksen teoistaan, kunnianosoituksen jo eläessään, tosin paljon vaatimattomamman kuin Irène ja äskettäin Panthéoniin siirretty Marie. Mutta joka tapauksessa tunnustuksen, jota hän ei todellakaan ollut odottanut, Anne Joliot korostaa, niin pieneksi hän tunsi itsensä muiden perheenjäsentensä saavutusten rinnalla. Amerikkalaisten hänen kunniaukseen järjestämällä lounaalla jokaisella pyöreällä kahdeksan hengen pöydällä oli valokuva hänestä eri-ikäisenä ja eri elämänvaiheessa. Vuosisata historiaa, katse aina eteenpäin suunnattuna, eloisana ja tinkimättömänä, kuten oli ollut hänen sisarellaan ja äidillään. Hänestä tuli nyt viimeinkin Kunnialegioonan upseeri. Sen arvon hän olisi ansainnut jo edeltävinä viitenäkymmenenä vuotena sodanaikaisten rohkeiden tekojensa vuoksi. Ranskan Yhdistyneiden kansakuntien suurlähettiläs Jean-Marc Rochereau de La Sablière luovutti kunniamerkin hänelle. Vasta kun Ève oli jo satavuotias. Ranskalla ei ole ollut kiire antaa omilleen tunnustusta. Siis kun on kyse naisista. Naiset on kovin usein unohdettu.

*

Kului kaksi vuotta. Syyskuun 11. päivän 2001 jälkeen Yhdistyneiden kansakuntien päämajan sisäänkäynnillä oli vahvistetut turvatarkastukset. Edustajat jonottivat päästäkseen tarkastukseen. Muutaman sadan metrin päässä sieltä elegantin Sutton Placen talonsa ensimmäisessä kerroksessa Ève ei yhtäkkiä enää muistanutkaan englannin kieltä, vaikka oli kirjoittanut tuhansia sivuja tekstiä ja lehtiartikkeleita ja johtanut neuvotteluita Hemingwayn ja Virginia Woolfin kielellä. Hänellä oli jäljellä enää ranska, lapsuutensa kieli.

Ranska palasi häneen kaikessa, aivan kuin hän ei olisi koskaan lähtenytkään sieltä. ”Tajuatko, olen elänyt melkein kaksi kertaa niin kauan kuin sisareni”, hän julisti Anne Joliotille. Irène, niin poissa, niin läsnä. Ève oli täyttämässä satakolme vuotta. Hän myönsi Annelle olevansa kiusaantunut, kun oli elänyt niin paljon kauemmin kuin perheen muut naiset. Hän koki syyllisyyttä siitä, ettei ollut saanut säteilyä niin kuin Marie ja Irène eikä ollut uhrannut terveyttään tieteelle. Anne yritti rauhoittaa häntä syyllisyydentunteista, mutta Ève ei antanut vaikuttaa itseensä. Ja nyt kun hänkin vuorostaan kärsi, hän ei halunnut, että häntä sääliittäisiin.

Satavuotiaana hän alkoi vähitellen sokeutua. Anne halusi auttaa häntä ylittämään New Yorkin katuja, missä autot, bussit ja kuorma-autot ajoivat täyttä vauhtia. Mutta Ève kohautti harteitaan ja kieltäytyi käsivarresta, jonka Anne, hänen uskottunsa, hänelle ystävällisesti tarjosi. Oli pysyttävä perheen muiden naisten tasolla. Hehän olivat työskennelleet viimeiseen hengenvetoonsa asti. Muistiko hän silloin, miten hän oli ruokkinut Marieta lusikalla, kun tällä oli ollut side silmillä kaihileikkauksen jälkeen? Hänen äitinsä oli käyttänyt suurennuslaseja erottaakseen toisistaan kirjaimet, sanat, muistilaput ja kirjeet. Ja ollut vakuuttunut, ettei laboratorion henkilökunta huomannut sitä.

Anne Joliot tiesi kaiken sen mutta ei sanonut sanaakaan. Palattuaan Pariisiin hänen oli vastattava eteläamerikkalaisen kotiapulaisen puheluihin New Yorkista, kun tämä ei enää ymmärtänyt mitään ”rouva

Curie-Labouissen puheesta”, rouva kun puhui hänelle Coletten kielellä. Anne käänsi yhä uudelleen ja uudelleen kärsivällisesti, niin kiintynyt hän oli Èveen, kuin olisi ollut hänen tyttärensä. Anne oli tietoinen siitä, että hänen omat vanhempansa, syöpätauteihin erikoistunut lääkäri-isä ja Curie-instituutin professori Georges Gricouroff sekä lastenlääkäriäiti Colette Gricouroff, olivat tunteneet Marien nuoremman tyttären l’Arcouestissa ja nähneet hänen kasvavan. Anne koki siis olevansa vastuussa Èvestä kuin omasta äidistään tai tädistään, joka tapauksessa kuin omasta sukulaisestaan.

*

Sutton Placessa Ève oli kauan sitten tehnyt päätöksen, joka hänestä oli itsestään selvä. Hänen ruumistaan ei lähetettäisi Ranskaan haudattavaksi. Jos haluaa käydä hänen haudallaan, on ylitettävä Atlantin valtameri ja Amerikan manner, kunnes saapuu ranskankieliseen New Orleansin kaupunkiin Louisianassa. Se on kaukana, hyvin kaukana hänen perheensä tieteellisistä tutkimuksista, kaukana Panthéonista ja Curie-museosta. Kaukana Puolasta. Curien perheen haudoista hänen haudallaan käydään varmasti vähiten. Se ei ole vakavaa. Ève lepää miehensä vierellä, kumppanin, joka pysyi alati hänen tukena. Ève ei jättänyt jälkeensä tieteellistä tuotantoa vaan todistuksen ja vaikutuksen, jonka hän teki 1900-lukuun. Omaan vuosisataansa.

Curien sisarista nuorempi nukkui pois New Yorkin -asunnossaan 22. lokakuuta 2007, kuusi vuotta syyskuun 11. päivän terroriteon jälkeen, kahdeksantoista vuotta Berliinin muurin murtumisesta, viisikymmentäyksi vuotta sisarensa ja kaksikymmentäyksi vuotta miehensä kuoleman jälkeen. Niin monet hänen läheisistään olivat kuolleet jo kauan sitten, mutta nuoret sukupolvet olivat läsnä. Hän ei ollut yksin, vaan häntä ympäröivät hänen ranskalainen perheensä, Pierre ja Anne Joliot, Hélène Langevin sekä Anne Labouisse-Peretz lapsineen ja lastenlapsineen. Hänen amerikkalainen perheensä, kuten hän heitä

mielellään kutsui, oli yhtä runsaslukuinen kuin hänen ranskalainen perheensä. Tasapaino vallitsi noiden kahden mantereiden välillä, joilla hän oli toiminut ja joita hän oli rakastanut koko elämänsä.

Lähes satakolmevuotiaana hän jätti huomattavan lahjoituksen Panthéonin lähellä sijaitsevalle Curie-museolle, joka toimi vanhan instituutin tiloissa. Se oli hänelle tuttu lapsuudesta, ja hän oli nähnyt sen laajenevan ja muuttuvan museoksi vastapäätä Curie-instituutin uusia rakennuksia. Rakennustyöt kestivät odotettua kauemmin. Paikasta löytyi radioaktiivisia huonekaluja ja papereita. Èven testamentissa oli varattu toinen lahjoitus Varsovan Marie Skłodowska-Curien museolle, sillä hän oli tietenkin ajatellut myös Puolaa. Se oli hänen toinen sydämensä maa, jonka hän oli nähnyt vuorotellen vapautettuna, sitten miehitettyä ja jälleen vapautettuna Berliinin muurin murtumisen jälkeen. Kaikkien näiden tuskallisten muutosten aikana kaikki Puolan hallitukset olivat kuitenkin halunneet säilyttää museon kunnianosoituksena hänen äidilleen, ja Ève halusi näin jatkuvan myös hänen kuoltuaan.

Èven ruumis vietiin New Orleansiin, hänen miehensä rakkaaseen Louisianaan. Hänet haudattiin tämän viereen Metairien hautausmaalle. Kaukana Ranskassa Curien perheen sukupolvenvaihdos oli varmistettu. Lastenlasten lapsista vanhin, Marc Joliot, on neurotieteiliden tutkija Bordeaux'ssa. Nuorin, Alain Joliot, on biologi Collège de Francessa. Èven vanhempien, sisaren ja langon työ syövanvastasessa taistelussa jatkuu Pariisissa ja Varsovassa. Edesmenneinäkin Curiet pelastavat yhä henkiä. Amerikassa, joka koko 1900-luvun ajan osasi niin hyvin tunnistaa Curien naisten kyvyt, Ève voi levätä rauhassa.

Kiitokset

Haluan ennen kaikkea kiittää Joliot-Curien perheen ja Anne Labouisse-Peretzin perheen jäseniä, joiden ansiosta olen pystynyt paremmin ymmärtämään kirjani henkilöitä.

Osoitan mitä lämpimimmät kiitokseni myös Calmann-Lévyn kustantamon toimitusjohtajalle Philippe Robinetille, kustannuspäällikkö Marine Montégutille ja kustannustoimittaja Flandrine Raabille sekä Curie-museon koko henkilökunnalle ja Charles-de-Gaullen säätiölle.

Naisten, feminismin ja sukupuolen historiaan erikoistuneen Marguerite-Durand-kirjaston kirjastonhoitajat ovat olleet minulle suureksi avuksi ja antaneet minulle erinomaisia neuvoja. Kiitän heitä heidän arvokkaasta panoksestaan Ranskan ja koko maailman naishistorian tutkimukseen.

Yhdysvalloissa Princetonin yliopiston kirjaston ja erityisesti Seeley G. Mudd Manuscript Libraryn kirjastonhoitajat antoivat ystävällisesti käyttöni Henry Richardson Labouissen, Ève Curien puolison, arkistot. Olen heille tästä erittäin kiitollinen.

Osoitan suuren kiitollisuuteni myös Ranskan ulkoministeriön arkistojen äärettömän avuliaalle johdolle, erityisesti entisille johtajille rouva Mireille Mussolle, herra Frédéric Baleine du Laurensille, herra Jean Mendelsonille, herra Hervé Magrolle sekä arkistojen nykyiselle johta-

jalle herra Nicolas Chibaeffille, samoin kuin rouva Isabel Richefortille, kulttuuriperinnön pääarkistonhoitajalle.

Lopuksi tuon julki kiintymykseni ja ystävyytteni niitä kohtaan, jotka ovat aina olleet minulle henkisenä tukena tätä teosta kirjoittaessani, erityisesti Bernard Bessonille, Augustine Blaisdellille, Marie-Christine Delaunoisille, Anne-Lucie Chaigne-Oudinille, Élodie ja Laurent Pian-tonille, Patrick Pommierille ja Annie Richardille. Ennenaikaisesti pois-mennyt ystäväni, ranskalais-amerikkalainen yliopistonopettaja Liliane Lazar, The International Simone de Beauvoir Society:n entinen pää-sihtööri, oli toivonut meidän kirjoittavan tämän elämäkerran yhdessä. Nyt osoitan lämpimät ajatukseni hänen miehelleen Ron Lazarille sekä heidän lapsilleen Glen, Monique ja Sharon Lazarille.

Loppuviitteet

I

Luja tahto vie Puolasta Ranskaan

1. Denis Brian, *The Curies – A Biography of the Most Controversial Family in Science*, John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey, 2005, s. 16.
2. Oikealta nimeltään Bronisława kuten äitinsä mutta kutsumanimeltään Bronia.
3. Ève Curie, *Madame Curie*, Gallimard, 1938, Folio nro 1336, s. 20; suom. T. P.
4. *Ibid.*, s. 78; suom. Reino Silvanto: *Äitini Marie Curie*, WSOY 1938/1982, s. 62 ja T. P.
5. *Ibid.*, s. 74; suom. Reino Silvanto, s. 59.
6. *Ibid.*, s. 86; suom. Reino Silvanto, s. 67–68.
7. *Ibid.*, s. 100.
8. Kirje Bronialta Marielle, *ibid.*, s. 123; suom. T. P.
9. *Ibid.*, s. 161.
10. Susan Quinn, *Marie Curie – A Life*, Da Capo Press, 1995, s. 104–105; ransk. *Marie Curie. Une vie*, Odile Jacob, 1996; suom. Kimmo Pietiläinen: *Marie Curie – elämä*, Terra Cognita, 2001.
11. Marie Curie, *Pierre Curie*, Payot, 1924, sarjassa ”Les grands hommes de France”, s. 47; uusintapainos Hachette Livre ja BNF, 2018; suom. T. P.
12. *Ibid.*, s. 24. Marie Curie kuvaa kirjassaan, että pietsosähköilmiössä ”epäsymmetristen kristallien laajentuminen tai puristuminen aiheuttaa aineen sähköisen polaroitumisen”; suom. T. P.
13. ”Curien vaaka”, Pariisin teknillisen korkeakoulun pääkirjasto (Bibliothèque centrale de l’École polytechnique), verkkosivut: www.polytechnique.edu.
14. Marie Curie, *Pierre Curie*, s. 55–56.
15. Nathalie Huchette, *Balade parisienne avec Pierre et Marie Curie*, Les Carnets du musée Curie, Institut Curie, helmikuu 2008; suom. T. P.
16. Henri Becquerel, ”Sur les radiations invisibles émises par les sels d’uranium”, *Comptes rendus hebdomadaires de l’Académie des sciences*, 23. maaliskuuta 1896, osa 122, s. 693; suom. T. P.
17. Ève Curie, *Madame Curie*, s. 228; suom. Reino Silvanto, s. 187.
18. Nathalie Huchette, *Balade parisienne avec Pierre et Marie Curie*, s. 22; suom. T. P.
19. Marie Curie, *Pierre Curie*, s. 105; suom. T. P.

20. Nathalie Huchette, *Balade parisienne avec Pierre et Marie Curie*, s. 24; suom. T. P.
21. Marie Curie, *Pierre Curie*, s. 72; suom. T. P.
22. *Ibid.*, s. 23; suom. T. P.
23. Natacha Henry, *Marie Curie et Bronia Dluska, Les sœurs savantes*, Librairie Vuibert, 2015; suom. T. P.
24. *Ibid.*, s. 110–111.
25. Denis Brian, *The Curies...*, s. 75.
26. Natacha Henry, *Marie Curie et Bronia Dluska, Les sœurs savantes*, s. 115; suom. T. P.
27. Loïc Barbo, *Pierre Curie, 1859–1906. Le rêve scientifique*, Belin, 1999, s. 260; suom. T. P.
28. Ève Curie, *Madame Curie*, s. 293–294; suom. Reino Silvanto, s. 241.
29. Frederic Golden, *The Worst and the Brighest*, verkkosivulta: www.time.com, *Time magazine*, 16. elokuuta 2000, poimittu Wikipedian artikkelista ”Alfred Nobel”, ja Britannica.com 19. maaliskuuta 2012, poimittu Wikipediasta.
30. Ève Curie, *Madame Curie*, s. 247; suom. Reino Silvanto, s. 202 ja T. P.
31. Pierre Curien esitelmä Ruotsin tiedeakatemialle fysiikan Nobel-palkinnon jakotilaisuudessa Tukholmassa, 6. kesäkuuta 1905; suom. T. P.
32. Pierre Curie ja Henri Becquerel, *Comptes rendus de l'Académie des sciences*, 1901, osa 132, s. 1291; suom. T. P.
33. Henry Gidel, *Marie Curie*, Flammarion, sarjassa ”Grandes biographies”, 2008, s. 166–167; suom. T. P.

2

Vastoinkäymisiä ja toivonpilkahduksia

1. Ève Curie, *Marie Curie*, Gallimard, 1938, Folio nro 1336, s. 345–346; suom. Reino Silvanto, s. 286.
2. Ève Curie, *Madame Curie*, s. 366–367; suom. Reino Silvanto, s. 306–307, viimeinen virke suom. T. P.
3. Denis Brian, *The Curies – A Biography of the Most Controversial Family in Science*, John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey, 2005, s. 116.
4. Ève Curie, *Madame Curie*, s. 370; suom. Reino Silvanto, s. 308–309.
5. Elizabeth Crawford, *The Women's Suffrage Movement – A Reference Guide 1866–1928*, Routledge, Lontoo, 2001; suom. T. P.

6. Women's Social and Political Union
7. Tony Wolfen sarjakuvaromaani *Suffrajitsun* kirjoittajan lausuma BBC:lle. Suffrageteista kertovan kolmiosaisen sarjakuvaromaanin on kuvittanut João Vieira.
8. Irènen kirje Marielle; suom. T. P.
9. Louis-Pascal Jacquemond, *Irène Joliot-Curie*, Odile Jacob, 2014, s. 97; suom. T. P.
10. Henry Gidel, *Marie Curie*, Flammarion, sarjassa "Grandes biographies", 2008, s. 259–260.
11. *Ibid.*, s. 2 "Au sujet de Madame Curie" [suom. "Rouva Curiesta"], sähköpäivätty 7. joulukuuta 1911 (ei numeroa), lähettänyt herra Thiébaud, Ranskan tasavallan ministeri Tukholmassa, s. 1–2, mappi 201, CPCOM, osa 15, Ruotsi, 1896–1916; suom. T. P.
12. *Idem.*
13. Denis Brian, *Albert Einstein, le génie, l'homme*, ransk. Robert Laffont, 1996, s. 111; englanninkielinen alkuperäisteos *Einstein – A Life*; suom. T. P.
14. *Idem.*
15. *Ibid.*, s. 112; suom. T. P.
16. Ève Curie, *Madame Curie*, s. 385–386; suom. Reino Silvanto, s. 321.
17. Irène ja Frédéric Joliot-Curien esikoistyttären Héléne Langevinin haastattelu vuodelta 2014.
18. Susan Quin, *Marie Curie – A Life*, De Capo Press, Boston, 1995, s. 332.
19. *Marie Curie et ses filles, Lettres*, Irènen kirje Marielle, kesäkuun lopulla 1912, Pygmalion, 2011, s. 26–27; suom. T. P.
20. *Ibid.*, kirje Marielta Irènelle, Thonon-les-Bains, Brunoy, 8. heinäkuuta 1912, s. 28–29; suom. T. P.
21. *Hertha Ayrton*, Jewish Women's Archive -verkkosivulla osoitteessa: www.jwa.org
22. Hertha Ayrton: "The origin and the growth of the Ripple Marks"
23. Hughes-mitali on nimetty brittikeksijä David Edward Hughesin mukaan. Ison-Britannian kuninkaallinen tiedeakatemia, Royal Society, on myöntänyt palkinnon vuodesta 1902 tunnustuksena merkittävästä fysiikan alan löydöstä.
24. "Admission of the First Women into the fellowship of the Royal Society in London", Joan Manson, *The Royal Society*, osa 46, nro 2, s. 279–300, heinäkuu 1992.
25. "A Google Doodle Honors Scientist Hertha Marks Ayrton", Googlessa.
26. "Gould, Barbara Bodichon Ayrton (1886–1950), suffragist and politician", Serena Kelly, *Oxford Dictionary of National Biography* osoitteessa:

<https://www.oxforddnb.com/view/10.1093/ref:odnb/9780198614128.001.0001/odnb-9780198614128-e-50046>

27. Elizabeth Crawford, *The Democratic Plea for the Men's Political Union for Women's Enfranchisement, The Women's Suffrage Movement – A Reference Guide 1866–1928*, UCL Press, 1999.
28. Susan Quinn, *Marie Curie – A Life*, s. 340.
29. Denis Brian, *Albert Einstein, le génie, l'homme*, s. 117; suom. T. P.

3

Maailmansota – Marie ja Irène rintamalla

1. Marie Curien kirje Irènelle, 29. heinäkuuta 1914, teoksessa *Correspondance*, Pygmalion, 2011, s. 51; suom. T. P.
2. Marien kirje Irènelle ja Èvelle 6. elokuuta 1914, Marie Curie -arkisto; Ève Curie, *Madame Curie*, Gallimard, 1938, Folio nro 1336, s. 398; suom. Reino Silvanto, s. 333.
3. Marie Curie, kirjeitä Irènelle 2.–6. elokuuta 1914, teoksessa Hélène Langevin-Joliot ja Monique Bordry (Curie-museon johtaja), *Marie Curie et ses filles*, Pygmalion, 2011, s. 57; suom. T. P.
4. Irène Joliot-Curien kirje Marie Curielle 2. elokuuta 1914, Irène ja Frédéric Joliot-Curien perhearkisto; suom. T. P.
5. Marie Curien kirje Irènelle 6. syyskuuta 1914, teoksessa Hélène Langevin-Joliot ja Monique Bordry, *Marie Curie et ses filles*; suom. T. P.
6. Marie-Noëlle Humbert, *Marie Curie, Portrait d'une femme engagée, 1914–1918*, Actes Sud, 2014, s. 25; suom. T. P.
7. Ève Curie, *Madame Curie*, s. 399; suom. Reino Silvanto, s. 334.
8. *Ibid.*, s. 400.
9. Kenraali Gallienille myönnettiin marsalkan arvonimi tämän kuoleman jälkeen.
10. Ève Curie, *Madame Curie*, s. 405; suom. T. P.
11. Ève Curie, *Madame Curie*, s. 406; suom. Reino Silvanto, s. 339–340.
12. Marie-Noëlle Humbert, *Marie Curie...*, s. 65; suom. T. P.
13. Marie-Noëlle Humbert, *Marie Curie...*, s. 408.
14. *Ibid.*, s. 421.
15. Marie Curien kirje Bronialle, 10. marraskuuta 1920; suom. T. P.
16. Louis-Pascal Jacquemond, *Irène Joliot-Curie*, Odile Jacob, 2014, s. 152–153.

Unelmien Amerikka

1. Marie-Noëlle Humbert, *Marie Curie, Portrait d'une femme engagée, 1914–1918*, Actes Sud, 2014, s. 164.
2. Marie Curie, *Pierre Curie*, Odile Jacob, 1996, uusintapainos, Payot, 1923; suom. T. P.
3. Marie-Noëlle Humbert, *Marie Curie, Portrait...*
4. Natalie Pigeard-Micault, *Les Femmes du laboratoire de Marie Curie*, esipuhe Hélène Langevin-Joliot, Glyphe, 2013, s. 18; suom. T. P.
5. Susan Quinn, *Marie Curie – A Life*, De Capo Press, Boston, s. 384–385; suom. T. P.
6. Ève Curie, *Madame Curie*, Gallimard, 1938, Folio nro 1336, s. 441; suom. Reino Silvanto, s. 369–370.
7. *Ibid.*
8. Marie Curien kirje Jean Perrinin vaimolle Henriette Perrinille 10. toukokuuta 1921, teoksessa Ève Curie, *Madame Curie*, s. 445; suom. Reino Silvanto, s. 375.
9. *Ibid.*, s. 449; suom. Reino Silvanto, s. 377.
10. Suurlähettiläs Jules Jusserand toimi virassaan ennätyselliset 22 vuotta ja ansaitsi useiden Yhdysvaltain presidenttien luottamuksen. Vuodesta 1914 lähtien hän oli taitavasti yhteydessä Valkoiseen taloon taivutellakseen eristäytymispolitiikan kannattajat liittymään ensimmäiseen maailmansotaan, mistä Ranskan pääministeri Georges Clemenceau kiitteli häntä jälkeenpäin.
11. Ève Curie, *Madame Curie*, s. 452; suom. T. P.
12. Natacha Henry, *Marie Curie et Bronia Dluska, Les sœurs savantes*, Librairie Vauvert, 2015, s. 207–208.
13. Denis Brian, *The Curies – A Biography of the Most Controversial Family in Science*, John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey, 2005, s. 190.
14. Natacha Henry, *Marie Curie et Bronia Dluska...*, s. 211.
15. *Ibid.*, s. 214; suom. T. P.
16. Natalie Pigeard-Micault, *Marie Curie, la reconnaissance institutionnelle, des Nobels aux Académies*, Académie nationale de médecine, communication scientifique, 21. marraskuuta 2017.
17. Denis Brian, *Einstein, le génie, l'homme*, Robert Laffont, 1996, s. 183; suom. T. P.

Tiedenaisten loiste ja varjo

1. Louis-Pascal Jacquemond, *Irène Joliot-Curie*, Odile Jacob, 2014, s. 86; suom. L. T.
2. *Ibid.*, s. 107; suom. L. T.
3. ”Entretien avec Irène Curie”, *Le Quotidien*, 28. maaliskuuta 1925, teoksessa Henry Gidel, *Marie Curie*, Flammarion, 2008, s. 338; suom. L. T.
4. *Ibid.*
5. *Le Temps*, otsikoimaton T. Lindenbaubin artikkeli 24. marraskuuta 1925; suom. L.T.
6. *Le Temps*, otsikoimaton T. Lindenbaubin artikkeli 16. helmikuuta 1926; suom. L. T.
7. Marie Curien kirje Ève Curielle italialaiselta matkustajalaiva *Pinciolta* Brasiiliasta 7. heinäkuuta 1926, Ève Curien arkisto; suom. L. T.
8. *Idem.*
9. Ève Curie, *Madame Curie*, Gallimard, 1938, Folio nro 1336, s. 481; suom. Reino Silvano, s. 404.
10. Christine Bard, ”Marie Curie et Irène Joliot-Curie, le féminisme arcouestien”, *Revue de la BNF*, 2009/2, vol. 32, s. 39.
11. *Ibid.*, 18. helmikuuta 1928, Ève Curien arkisto; suom. L. T.
12. *Commission internationale de coopération Intellectuelle* (Henkisen yhteistyön kansainvälinen komissio), Unescon edeltäjä.
13. Marien kirje Èvelle Genevestä l’Arcouestiin 25. heinäkuuta 1929, teoksessa Hélène Langevin-Joliot ja Monique Bordry, *Marie Curie et ses filles, Lettres*; suom. L. T.
14. Marien kirje Èvelle 10. lokakuuta 1929, *ibid.*, s. 303; suom. L. T.
15. *Ibid.*, s. 304–305; suom. L. T.
16. *Idem.*; suom. L. T.
17. Marien kirje Èvelle 22. lokakuuta 1929, *ibid.*, s. 316; suom. L. T.
18. Ranskankielinen alkuteos ilmoittaa lähteeksi tässä Marien kirjeen Èvelle Valkoisesta talosta. Viitteen mukaan kirje olisi julkaistu sivulla 403 Ève Curien

teoksessa *Madame Curie*, joka kuitenkin ei sisällä tätä Marien kirjettä. –
Suom. huom.

19. Marien kirje Èvelle New Yorkista Pariisiin 31. lokakuuta 1929, teoksessa *Marie Curie et ses filles, Lettres*, s. 324; suom. L. T.
20. Marc Chadourne, *Absence*, Plon, 1933, s. 238; suom. L. T.
21. Marien kirje Èvelle Pariisista 11. elokuuta 1932, teoksessa *Marie Curie et ses filles, Lettres*, s. 374; suom. L. T.

6

Curien sisarukset – Varjoista valoon

1. Frédéric Joliot-Curie, ”Réflexions sur la valeur humaine de la science”, *La Nef*, tammikuu 1957, nro 2; suom. L. T.
2. Claudine Monteil, *Ève Curie, l'autre fille de Pierre et Marie Curie*, Odile Jacob, 2016, s. 87; suom. L. T.
3. Ève Curie, *Madame Curie*, Gallimard, 1938, Folio 1336, s. 523; suom. Reino Silvanto, s. 430.
4. Ève Curien kirje sisarelleen Irène Joliot-Curielle Lausannesta 8. syyskuuta 1936, s. 1, Ève Curien arkisto; suom. L. T.
5. *Ibid.*
6. Tyttäret käyttivät äidistään lempinimeä *Mé* ja isästä *Pé*.
7. Èven kirje sisarelleen Irènelle 8. syyskuuta 1936, s. 1, Ève Curien arkisto; suom. L. T.
8. Claude Mauriac, *Le Temps immobile*, osa III: *Et comme l'espérance est violente*, Grasset, 1976; suom. L. T.
9. *Ibid.*
10. *Ibid.*
11. ”Mme Joliot-Curie a reçu le troisième prix Nobel de chimie”, artikkeli, joulukuu 1935, Bibliothèque Marguerite-Durandin arkisto; suom. L. T.
12. *Ibid.*

13. "M. et Mme Joliot-Curie fêtés à Stockholm", Tukholma, 14. joulukuuta 1935, nimettömän kirjoittajan lehtileike, Irène Joliot-Curien arkisto, Bibliothèque Marguerite-Durand.
14. Irène Joliot-Curie, "Madame Joliot-Curie, prix Nobel, et le droit des femmes au travail", *La Française*, 23. marraskuuta 1935, Bibliothèque Marguerite-Durandin arkisto; suom. L. T.
15. Irène Joliot-Curie, "Science et économie", *Femmes dans l'action mondiale*, maaliskuu 1936; suom. L. T.
16. Antoine Tarrago, *Léon Blum et l'émancipation des femmes*, esipuhe Christine Bard, Taillandier / Jean Jaurès, 2019, s. 153.
17. *Ibid.*, s. 139; suom. L. T.
18. *Ibid.*, s. 156.
19. Termi, jota Simone de Beauvoir myöhemmin käytti mielellään itsestään, kun hänet pantiin esille. "Olen tietoinen siitä, että olen alibinainen", hän sanoi minulle usein. (Alibinainen vastaa terminä suomen kiintiönaista. – *Suom. huom.*)
20. Ève Curie, "Irène Joliot-Curie", *Marianne*, 1936; edellä on lehden huomautus: "Rouva Irène Joliot-Curiesta puhutaan tiedenäisena, nobelistina ja jopa mahdollisena alivaltiosihteerinä. *Marianne* on ylpeä voidessaan julkaista hänestä hänen sisarensa luonnosteleman muotokuvan." Tämä artikkeli on julkaistu uudelleen teoksessa *Souvenirs et documents publiés par l'Association Frédéric et Irène Joliot-Curie*, s. 15; suom. L. T.
21. *Idem.*
22. *Ibid.*, s. 16.
23. Pierre Joliot-Curien haastattelu; suom. L. T.
24. Louis-Pascal Jacquemond, *Irène Joliot-Curie*, s. 158; suom. L. T.
25. Josiane Serre, "Un instrument de promotion féminine: l'École normale supérieure de jeunes filles (ex-Sèvres), Aperçu historique sur l'enseignement féminin en France", *Perspectives universitaires*, osa III, nrot 1–2, s. 50–58; suom. L. T. Muistin virkistämiseksi: Josiane Serre oli naisten korkeakoulun (ENSJF) viimeinen johtaja 1974–1987, sitten ENS Ulmin rinnakkaisjohtaja. Hänen aloitteestaan naisten korkeakoulu yhdistettiin École normale

- supérieure de la rue d'Ulmiin, ja hänestä tuli sen johtaja Georges Poitoun kuoleman jälkeen. Josiane Serre on äitini. – Teoksen kirjoittajan huomautus.
26. *Ibid.*, s. 51; suom. L. T.
 27. *Idem.*
 28. *Ibid.*, s. 52.
 29. Irène Joliot-Curie, *Hommage à Eugénie Cotton*, Bibliothèque Marguerite-Durandin arkisto; suom. L. T.
 30. Institute for Advanced Study, Princeton, New Jersey, Yhdysvallat.
 31. ”Rouva Irène Joliot-Curie on sairastunut ja jättänyt tehtävänsä”, *La Française*, 3. lokakuuta 1936, nimettömän kirjoittajan artikkeli, Bibliothèque Marguerite-Durandin arkisto; suom. L. T.
 32. Èven kirje Irènelle Lausannesta 10. lokakuuta 1936, Ève Curien arkisto; suom. L. T.
 33. Irènen kirje Léon Blumille, 27. kesäkuuta 1937, Irène Joliot-Curien arkisto, Musée Curie; suom. L. T.
 34. ”Curien säätiö on pelastettava. Ajattelen, miten ahdistunut äitini olisi, jos hänen sairaalansa suljettaisiin’, Ève Curie sanoi meille”, 24. maaliskuuta 1938, Ève Curien arkisto.
 35. *Ibid.*
 36. Louis-Pascal Jacquemond, *Irène Joliot-Curie*, s. 162.

7

Irène ja Ève erossa toisen maailmansodan kuohuissa

1. Irène Curien kirje Missy Meloneylle 12. toukokuuta 1940, lainaus Louis-Pascal Jacquemondin teoksessa *Irène Joliot-Curie, Biographie*, Odile Jacob, 2014, s. 163; suom. L. T.
2. Ève Curie, ”Mme Curie, la Pologne et la France”, radiolähetys 15. syyskuuta 1939, Joliot-Curien perhearkistosta julkaissut *Presse Tunis*; suom. L. T.
3. ”Ève Curie selittää, miksi Puola jäi eloon kaikista vainoista”, *Presse Tunis*, 15. ja 17. syyskuuta 1939, Joliot-Curien perhearkisto; suom. L. T.

4. *My day*, Eleanor Rooseveltin kolumni, 3. helmikuuta 1940, *The Eleanor Roosevelt Papers, Digital Edition*, www2.gwu.edu. Eleanor Roosevelt piti omaa kolumnia sanomalehdissä kuutena päivänä viikossa ja kertoi päivistään ja kohtaamisistaan; suom. tekijän ransk. käännöksestä L. T.
5. Eleanor Rooseveltin kirje Ève Curielle, 18. huhtikuuta 1940, Ève Curien arkisto; suom. L. T.
6. Èven kirje Eleanor Rooseveltille, 22. huhtikuuta 1940, Ève Curien arkisto; suom. L. T.
7. Louis-Pascal Jacquemond, *Irène Joliot-Curie*, s. 164; suom. L. T.
8. Michel Pinault, *Frédéric Joliot-Curie*, Odile Jacob, 2000, s. 206; suom. L. T.
9. *My Day*, Eleanor Rooseveltin kolumni, 18. helmikuuta 1941, www2.gwu.edu; suom. L. T.
10. Dominique Mongin, ”Joliot et l’aventure de l’eau lourde française”, *L’Histoire*, lokakuu 2017, www.lhistoire.fr.
11. Amiraali Isoroku Yamamoton lause: www.dicocitations.lemonde.fr; suom. L. T.
12. Ilmaisuu on kirjailija Daniel Rondeau, Ranskan Unescon-lähettilään, joka käytti sitä puhuessaan maailmanperintökomitealle Pietarissa heinäkuussa 1995. Puheessaan hän vetosi sen puolesta, että Ranska virallistaisi tukensa kaupunkilinnostusten eli kremlien liittämiseksi Unescon maailmanperintöluetteloon. Daniel Rondeau valittiin sittemmin Ranskan akatemiaan vuonna 2019.
13. Michel Pinault, *Frédéric Joliot-Curie*, s. 237.
14. Ève Curie, *Voyage parmi les guerriers*, osa II, Éditions de la Maison française, 1944, s. 96; suom. L. T.
15. *Ibid.*, s. 153.
16. *Ibid.*, s. 220.
17. *Ibid.*, s. 250.
18. *Ibid.*, s. 256.
19. Kustannusyhtiö Doubleday julkaisi hänen matkapäiväkirjansa *Journey among Warriors* Yhdysvalloissa 1943.
20. *My Day*, Eleanor Rooseveltin kolumni, 25. toukokuuta 1942, www2.gwu.edu; suom. L. T. Hän kommentoi Ève Curien vastaanottoa Valkoisessa talossa.
21. *My Day*, Eleanor Rooseveltin kolumni, 17. kesäkuuta 1942, www2.gwu.edu; suom. L. T.

22. *Ibid.*
23. Marjory Avory, ”Pvt Ève Curie sounds a call to arms”, *The New York Times*, 28. marraskuuta 1943. ”Pvt” viittaa englannin sanaan ”private”, sotamies, joka oli silloin Èven sotilasarvo Vapaan Ranskan joukoissa. Myöhemmin hänestä tuli upseeri.
24. Claudine Monteille kertoneet Hélène Langevin ja Pierre Joliot.
25. ”Kuivatimme 200 kg räjähdysainetta”, Édouard Launet, *Libération*, 25. elokuuta 2004.
26. Kenraali Diego Brossetin kirje eversti Massonille sotaministeriöön 4. lokakuuta 1944, Ève Curien arkisto, kansio, jolle Ève Curie on antanut otsikon ”Radio-France, 18. kesäkuuta 1945” (vuosien 1940–1945 tapahtumat”).
27. Natacha Henry, Marie Curie et Sonia Bluska, *Les sœurs savantes*, Librairie Vauvert, 2015, s. 252–253; suom. L. T.

8

Kylmän sodan rikki repimä perhe

1. Louis-Pascal Jacquemond, ”Irène Joliot-Curie, une féministe engagée?” *Genre et Histoire*, nro 11, syksy 2012; suom. L. T.
2. Irène Joliot-Curie, ”Marie Curie, ma mère”, *Europe*, nro 108, joulukuu 1954, s. 89–121; suom. L. T.
3. Ève Curien kirje englanniksi Helen Rogers Reidille 22. maaliskuuta 1948, Ève Curien arkisto; tekijän ranskannoksesta suom. L. T.
4. Simone de Beauvoir, *La Force des Choses I*, Gallimard, 1963, s. 453; suom. Anna-Maija Viitanen: *Ajan haasteet*, Kirjayhtymä, 1990, s. 248.
5. Ingrid Galster, ”Le scandale du *Deuxième Sexe*”, *L’Histoire* 232, toukokuu 1999; suom. L. T.
6. Denis Brian, *Einstein, le génie d’un homme*, Flammarion, 1997, s. 432; suom. L. T.
7. Eugénie Cotton, *Après Frédéric Joliot-Curie, Irène Joliot-Curie est exclue du Commissariat à l’énergie atomique*, 1952, Eugénie Cottonin arkisto, Biblio-

- thèque Marguerite-Durand; suom. L. T.
8. Sopimuksen allekirjoittivat vuonna 1949 Belgia, Tanska, Ranska, Islanti, Italia, Luxemburg, Norja, Alankomaat, Portugali ja Yhdistynyt kuningaskunta.
 9. Ève Curien kirje Irène Joliot-Curielle 15. marraskuuta 1954, Irène Joliot-Curien ja Ève Curien arkistot; suom. L. T.
 10. *Ibid.*, s. 1.
 11. ”Souvenirs d’Irène et de Frédéric Joliot-Curie”, Pierre Joliotin haastattelu, haastattelijana kirjan tekijä, 3/3, *Paris-Saclay Le Média*, 12. syyskuuta 2018.

9

Ève Curie – Perheen muiston vaalija

1. ”The Talk of the Town”, *The New Yorker*, 6. marraskuuta 1965, s. 45–47, nimettömän kirjoittajan artikkeli.
2. *Ibid.*
3. Maurice Vâisse ja Hervé Magro (toim.), *Dans les archives secrètes du Quai d’Orsay, de 1945 à nos jours*, L’Iconoclaste, ”Histoire”-sarja, 2019, vrt. luku ”L’espoir se lève à l’Est”, s. 533–534.
4. Tasavallan presidentin François Mitterrandin haastattelu France 2 -televisio-kanavalla 8. maaliskuuta 1994.
5. Jean-Luc Pasquier, blogi Gruedemessine, 28. joulukuuta 2011.
6. Kirjoittajan tekemä Pierre Joliotin haastattelu, toukokuu 2013.

Lähteet

Suppea bibliografia

1. Suppea bibliografia Marie, Irène ja Ève Curieta käsittelevistä hakuteoksista

- Brian, Denis, *The Curies – A Biography of the Most Controversial Family in Science*, John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey, 2005.
- Bernstein Gruber, Georges ja Maurin, Gilbert, *Bernstein le Magnifique*, Éditions Jean-Claude Lattès, 1988.
- Cotton, Eugénie, *Les Curie et la Radioactivité*, Seghers, 1963.
- Curie, Ève, *Marie Curie*, Gallimard, 1938, Folio nro 1336. Suom. Reino Silvanto: *Äitini Marie Curie*, WSOY, 1938; 6. painos 1982.
- , *Voyage parmi les guerriers*, Éditions de la Maison française, New York, 1944.
- , *They speak for a Nation – Letters from France*, New York, Doubleday & Doran, 1941 (Philippe Barrèsin ja Raoul de Roussy de Salesin kanssa).
- Curie, Marie, *La Radiologie et la Guerre*, Librairie F. Alcan, 1921.
- , *Pierre Curie*, Odile Jacob, 1996, uusintapainos Payot, 1923.
- , *Marie Curie et ses filles, Lettres*, esipuhe Hélène Langevin-Joliot ja Monique Bordry, Pygmalion, 2011.
- Curie, Marie ja Joliot-Curie, Irène, *Correspondance, choix de lettres (1905–1934)*, alkusanat Gilette Ziegler, Les Éditeurs français réunis, 1974.
- Frain, Irène, *Marie Curie prend un amant*, Le Seuil, 2016.
- Goldsmith, Barbara, *Marie Curie, Portrait intime d'une femme d'exception*, Dunod Sciences, 2006.
- Henry, Natacha, *Marie Curie et Bronia Dluska, Les sœurs savantes*, Librairie Vuibert / Albin Michel, 2015.
- Himbert, Marie-Noëlle, *Marie Curie, portrait d'une femme engagée, 1914–1918*, Actes Sud, 2014.
- Huchette, Nathalie, *Balade parisienne avec Pierre et Marie Curie*, Les Carnets du musée Curie, Curie-instituutin ja Curie-museon julkaisema valikoima museon arkistoista, 2008.

- Huchette, Nathalie ja André, Laurence, *Les Joliot-Curie, Deux savants à la une*, Les Carnets du musée Curie 3, 2008.
- Jacquemond, Louis-Pascal, *Irène Joliot-Curie*, Odile Jacob, 2014.
- , ”Irène Joliot-Curie: une féministe engagée?” *Genre et histoire*, syksy 2012, nro 11.
- Joliot-Curie, Irène, ”La vie et l’œuvre de Marie Skłodowska Curie”, *La Pensée* 58, marraskuu-joulukuu 1954 (Curien arkisto, kansio I-16, nippu 49).
- , ”Marie Curie, ma mère”, *Europe* 108, joulukuu 1954 (Curien arkisto, kansio I-16, nippu 50) [I. Joliot-Curien (1954) muistiinpanoissa].
- Joliot, Pierre, *La Recherche passionnément*, Odile Jacob, 2001.
- Langevin, André, *Paul Langevin, mon père. L’homme et l’œuvre*, Les Éditeurs français réunis, 1971.
- Langevin-Joliot, Hélène, *Cahiers de l’IHSME* (Institut d’histoire sociale Mines-Énergie – la CGT), helmikuu 2009, nro 21.
- Langevin-Joliot, Hélène ja Bordry, Monique, *Marie Curie et ses filles, Lettres*, Pygmalion, 2011.
- Lansdale, Elizabeth, *My Metamorphosis*, Enaretos Press, Thessaloniki, 2007, esipuhe Ève Curie-Labouisse.
- Loriot, Noëlle, *Irène Joliot-Curie*, Presse de la Renaissance, 1991.
- Marbo, Camille (Marguerite Borel), *À travers deux siècles, Souvenirs et rencontres (1883–1967)*, Grasset, 1968.
- Marder, Brendal, *Stewards of the Land – The American Farm School and Greece in the Twentieth Century*, Mercer University Press, Georgia, USA, 2004.
- Pigeard-Micault, Natalie, *Les Femmes du laboratoire de Marie Curie*, Glyphe, 2013.
- Pinault, Michel, *Frédéric Joliot-Curie*, Odile Jacob, 2000.
- Poirier, Jean-Pierre, *Marie Curie et les conquérants de l’atome (1896–2006)*, Pygmalion, 2006.
- Quinn, Susan, *Marie Curie*, Odile Jacob, 1996 (Laurent Muhleisenin ranskannos teoksesta *Marie Curie – A Life*, Simon & Schuster, New York, 1995), suom. Kimmo Pietiläinen: *Marie Curie – elämä*, Terra Cognita, 2001.
- Radvanyi, Pierre, *Les Curie, Pionniers de l’atome*, Belin, julkaisusarja ”Pour la science”, 2005.

- Radvanyi, Pierre ja Bordry, Monique, *La Radioactivité artificielle et son histoire*, Seuil/CNRS, julkaisusarja ”Points Sciences”, 1984.
- Reid, Robert, *Marie Curie derrière la légende*, Seuil, julkaisusarja ”Points Sciences”, 1979.
- Saurier, Delphine, *Histoires de l’association Curie et Joliot-Curie et du musée Curie*, Université d’Avignon et des pays du Vaucluse, 2009.
- Zak, Sonia, *Frédéric et Irène Joliot-Curie*, Causette, 2000.

2. Muita hyödyllisiä lähteitä

- Aumont, Jean-Pierre, *Le Soleil et les Ombres*, Opéra Mundi, 1976, julkaisusarja ”J’ai lu”.
- Bard, Christine, ”Marie Curie et Irène Joliot-Curie, le féminisme arcouestien”, *Revue de la BNF*, 2009, nro 32: *L’Arcouest des Joliot-Curie*.
- , ”Les premières femmes au gouvernement (France, 1936–1981)”, toukokuu-kesäkuu 2007, *Histoire@Politique* 1.
- , *Les Filles de Marianne, Histoire des féminismes, 1914–1940*, Fayard, 1995.
- , *Les Femmes dans la société française au xxe siècle*, Armand Colin, julkaisusarja ”U”, 2004.
- Barrès, Philippe, *Charles de Gaulle*, Plon, 1944.
- Beauvoir, Simone, de, *Le Deuxième Sexe*, Gallimard, 1949. Suom. Iina Koskinen, Hanna Lukkari ja Erika Ruonakoski: *Toinen sukupuoli 1 – tosiasiat ja myytit* (esipuhe Sara Heinämaa), Tammi, 2009, sekä *Toinen sukupuoli 2 – eletty kokemus* (*Le deuxième sexe 2: L’Expérience vécue*, 1949), Tammi, 2011.
- Beauvois, Daniel, *La Pologne, histoire, société, culture*, La Martinière, 2004.
- Cassin, Gabriel, *René Cassin. Les guerres de 1914–1918 et de 1939–1945 et le combat pour la dignité humaine: les droits de l’Homme (1948), le prix Nobel de la paix (1968)*, Éditions Gabriel Cassin, 2011.
- Chadourne, Marc, *Absence*, Plon, 1933.
- Eidelman, Jacqueline, *La Création du palais de la Découverte*, väitöskirja (ohjannut Viviane Isambert-Jamati), Université Paris V-René Descartes, 1988 (saatavilla Curien arkistossa).

- Feis, Herbert, *Churchill, Roosevelt, Stalin*, Princeton University Press, Princeton, 1957.
- Gendron, Louis-Paul, *En marge de l'histoire*, osat I, II, III (ei kustantajatietao).
- Guy, Claude, *En écoutant de Gaulle, Journal 1946–1949*, Grasset, 1996.
- Hsu, Kai-yu, *Chou En-lai, éminence grise de la Chine*, Mercure de France, 1968.
- Kaspi, André, *La Deuxième Guerre mondiale*, Perrin, 1990.
- , *La Libération de la France, juin 1944–janvier 1945*, Perrin, 1995.
- Kersaudy, François, *De Gaulle et Churchill: la mésentente cordiale*, Perrin, 2003.
- , *De Gaulle et Roosevelt: le duel au sommet*, Perrin, 2004.
- Lelievre, Claude ja Lelievre, Françoise, *Histoire de la scolarisation des filles*, Nathan, 1992.
- Mauriac, Claude, *Le Temps immobile*, osa II: *Les Espaces imaginaires*, Grasset, 1975.
- , *Le Temps immobile*, osa III: *Et comme l'espérance est violente*, Grasset, 1976.
- Nehru, Jawaharlal, *A Bunch of Old Letters Written Mostly to Jawaharlal Nehru and Some Written by Him*, Jayasinghe Asia Publishing House, Bombay, 1958; Lontoo, 1960.
- Perrot, Michelle ja Duby, Georges, *L'Histoire des femmes en Occident*, osa 5: *Le xxe siècle*, Poche, 2002.
- Ponty, Janine, *Les Polonais en France de Louis XIV à nos jours*, Éditions du Rocher, Paris 2008.
- Prost, Antoine ja Winter, Jay, *René Cassin*, Fayard, 2011.
- Roosevelt, Eleonor, *This I remember*, Harper and Brothers, New York, 1949.
- Sartori, Éric ja de Gennes, Gilles, *Histoire des grands scientifiques français: d'Ambroise Paré à Pierre et Marie Curie*, Perrin, 2012.
- Saurier, Delphine, *La Fabrique des illustres, Proust, Curie, Joliot et lieux de mémoire*, Éditions non standard, 2013.
- Sharp, Evelyn, *Hertha Ayrton, A Memoir*, Edward Arnold & Co, Lontoo, 1926.
- Thibaudet, Albert, *La République des professeurs*, Grasset, 1927, s. 123.
- Trotureau, Janine, *Marie Curie*, Gallimard, Folio nro 81, 2011.
- Väisse, Maurice, *Histoire de la diplomatie française* (muut tekijät Jean-Claude Allain, Françoise Autrand, Lucien Bély, Philippe Contamine, Pierre Guillen, Thierry Lentz, Georges-Henri Soutou ja Laurent Theis), Perrin, 2007.

Marie Curie ja tyttäret

Weiss, Louise, *Combats pour les femmes*, Albin Michel, 1980.

—, *Mémoires d'une Européenne*, Payot / Albin Michel, 6 osaa (1968–1976).

Wieviorka, Olivier, *Histoire de la Résistance, 1940–1945*, Perrin, 2013.

Wingate, Ronald, Sir, *Lord Ismay – a biography*, Hutchinson & Co, Lontoo–New York, 1970.

Zancarini-Fournel, Michelle, *Histoire des femmes en France, xixe-xxe siècle*, PUR, 2005.

3. Hyödyllisiä internet-sivuja

Curie-museo: <http://musee.curie.fr/>

Museon kokoelmat: <http://musee.curie.fr/decouvrir/archives-et-collections/presentation>

Luettelo: <http://www.calames.abes.fr/pub/curie.aspx>

Henkilöhakemisto

- Annan, Kofi (ghanalainen diplomaatti, YK:n pääsihteeri) 258
- Aragon, Louis (kirjailija) 223
- Auclert, Hubertine (ranskalainen feministi) 139
- Ayrton, Barbara (suffragetti, Hertha Ayrtonin tytär) 78
- Ayrton, Hertha (fyysikko, suffragetti) 39, 75–78, 83, 111, 116
- Azoulay, Audrey (Unescon pääsihteerin) 123
- Barrès, Maurice (kirjailija, poliitikko) 173
- Barrès, Philippe (toimittaja, poliitikko, Maurice Barrèsin poika) 173–175, 210, 226, 230
- Béclère, Antoine (lääkäri, radiuminstitiutin Pasteur-osaston johtaja) 86–87, 126
- Becquerel, Henri (fyysikko) 32, 41, 43, 47
- Bergson, Henri (ranskalainen filosofi) 122
- Berija, Lavrenti (turvallisuuspäällikkö, Stalinin puhdistusten toimeenpanija) 237
- Bernhardt, Sarah (näyttelijä) 89, 109
- Bernstein, Henry (näytelmäkirjailija) 148–149, 156–157, 170, 180, 185
- Blum, Léon (poliitikko ja Ranskan pääministeri) 122, 161–163, 166, 168–171, 173
- Bokova, Irina (Unescon pääsihteeri) 123
- Bonaparte, Marie (ranskalainen psykoanalyytikko, prinsessa) 173
- Borel, Émile (matemaatikko, Marien ystävä) 66, 87, 97, 153
- Borel, Marguerite eli Marbo, Camille (kirjailija, Marien ystävä) 64, 66, 87, 153
- Bothe, Walter (saksalainen ydinfyysikko, fysiikan nobelisti) 181–182
- Branly, Édouard (fyysikko) 63
- Briand, Aristide (ranskan sosialistipuoleen ja *L'Humanité*-lehden perustaja, Ranskan pääministeri) 50
- Brosset, Diego (kenraali) 207–209
- Brooks, George S. (yhdysovaltalainen kirjailija) 149
- Brunschvicg, Cécile (poliitikko, feministi) 161, 170
- Byrd, Richard (yhdysovaltalainen lentäjä ja tutkimusmatkailija) 145
- Camus, Albert (kirjailija) 221
- Catroux, Georges (kenraali, de Gaulleen liittolainen) 189
- Chaban-Delmas, Jacques (gaullistinen poliitikko, pääministeri) 206

Marie Curie ja tyttäret

- Chadourne, Marc (kirjailija) 148
- Chadwick, James (brittiläinen fyysikko, fysiikan nobelisti) 157
- Chagall, Marc (venäläis-ranskalainen taidemaalari) 223
- Chaplin, Charlie (koomikko) 116, 133, 169, 203–204, 224
- Chirac, Jacques (politiikko, presidentti) 224, 258
- Choquet-Bruhat, Yvonne (matematiikko, fyysikko) 239
- Churchill, Winston (Ison-Britannian sisäministeri, myöh. pääministeri) 59, 77–78, 183, 185, 186, 187, 189, 194, 204, 208, 226–228, 237
- Colette, Sidonie-Gabrielle (kirjailija) 28, 154, 171, 236, 239, 260
- Colombel, Jeannette (filosofi, kommunisti) 222
- Cortot, Alfred (pianisti) 133
- Coty, René (Ranskan presidentti) 241
- Cotton, Aimé (fyysikko) 31, 167, 238
- Cotton, Eugénie, o.s. Feytis (Curien perheen ystävä, tyttökoulun johtajatar) 31, 37, 166–167, 212, 225, 238
- Curie, Eugène (Pierren isä, Irènen ja Èven isoisä) 26, 28, 32, 38, 39, 48–51, 54, 57
- Curie, Ève (Marien ja Pierren tytär) 13, 14, 18, 23, 45, 46, 48, 51, 54–55, 57–62, 67, 70–71, 74–75, 78–79, 81–82, 84, 86, 88, 90, 93–96, 98–99, 103, 106, 108–113, 116–120, 123, 129, 132–145, 147–159, 163–164, 170–181, 183–205, 207–216, 218, 220, 226–238, 242–262
- Curie, Irène (Marien ja Pierren tytär) 7, 19, 29–31, 38–41, 46, 48, 50–51, 54–63, 71–75, 78–79, 81–85, 87–89, 91–93, 95–100, 102–103, 108, 111–113, 116–120, 123–124, 129–133, 135–140, 143–145, 147–148, 151–160, 162–164, 166–182, 186–187, 190, 192, 200, 205–207, 209, 211–218, 220, 222–228, 230–232, 234, 236–245, 249, 253, 254, 258, 259
- Curie, Jacques (Pierren veli, Marien lanko) 26, 28, 50, 52, 57, 80
- Curie, Marie, o.s. Skłodowska (Nobel-palkittu fyysikko ja kemisti) 7, 9–58, 60–131, 134–155, 160–161, 166, 168, 170, 176, 177, 179, 183, 184, 191–192, 193, 198, 199–200, 202–205, 209, 212, 217–218, 222, 227, 231–232, 235, 237–242, 243–246, 249, 250, 252, 253–255, 258, 259–260, 261
- Curie, Pierre (Nobel-palkittu fyysikko, Marie Curien aviomies) 24–36, 38–39, 41–55, 57–58,

- 64, 69–73, 76, 80, 83, 91–92, 94–95, 101–103, 108, 115, 119, 124–125, 130, 137–138, 140, 144, 147, 153–154, 158–159, 184, 193, 202, 204, 205, 218, 239, 243, 245, 254
- Daladier, Édouard (poliitikko, pääministeri) 173
- Daudet, Léon (ranskalainen kirjailija, toimittaja ja poliitikko) 63
- Davison, Emily (suffragetti) 77
- de Balzac, Honoré (kirjailija) 191
- de Beauvoir, Simone (feministifilosofi, kirjailija) 221–222, 237, 242, 263, 271
- de Gaulle, Charles (ranskalainen kenraali ja poliitikko, Ranskan presidentti) 122, 174, 180–186, 202–203, 205–206, 208, 211, 220, 228, 243–244, 252–253, 257
- de Gennes, Pierre-Gilles (Nobel-palkittu fyysikko) 254
- de Lattre de Tassigny, Jean (kenraali) 203
- de Romilly, Jacqueline (antiikin kreikan tutkija) 167
- de Rothschild, Henri (näytelmäkirjailija, lääkäri, hyväntekijä) 172
- Debierne, André-Louis (kemisti, Curien perheen ystävä) 31, 45, 66, 217, 220
- Deng Xiaoping (kiinalainen vallankumousjohtaja ja valtiomies) 195
- Djagilev, Sergei (taidekriitikko, Venäläisen baletin perustaja) 133
- Dłuska, Bronisława eli Bronia (Marien sisko) 10, 12–17, 19–21, 23, 38–39, 41, 50, 52–53, 61, 71, 78, 98, 102, 107, 118, 120, 123–125, 134–135, 152–153, 174, 200, 209, 264
- Dłuska, Helena (Bronian tytär) 41, 118, 123–125, 134
- Dłuski, Kazimierz (Bronian aviomies, lääkäri) 21, 23, 38, 123–125, 153
- Dreyfus, Albert (ranskalainen upseeri) 32, 63, 66
- Duruy, Victor (historioitsija, opetusministeri) 165
- Edison, Thomas (yhdysovaltalainen keksijä) 106, 144–145
- Einstein, Albert (fyysikko) 68–69, 79, 122, 127–129, 132, 142, 158, 169, 216, 224, 249
- Ellington, Edward Kennedy eli Duke Ellington (jazzmuusikko) 223
- Eugénie de Montijo (keisarinna, Napoleon III:n puoliso) 165
- Fayard, Jean (kirjailija ja toimittaja) 157
- Ferry, Jules (poliitikko, Ranskan koululaitoksen uudistaja) 165
- Freud, Sigmund (itävaltalainen lääkäri, psykoanalyysin kehittäjä) 173
- Gandhi, Indira (Nehrun tytär, Intian pääministeri) 197

- Gandhi, Mohandas Karamchand (Intian itsenäisyystaistelun johtaja) 197–200, 219
- Garrud, Edith Margaret (suffragetti) 59
- Girard-Mangin, Nicole (lääkäri) 89
- Giraudoux, Jean (kirjailija, diplomaatti) 177
- Gricouroff, Colette (lastenlääkäri, Georges Gricouroffin puoliso) 260
- Gricouroff, Georges (lääkäri, syöpätutkija) 260
- Guitry, Sacha (näyttelijä) 109
- Guitry, Lucien (näyttelijä, Sacha Guitryn isä) 109
- Hearst, William Randolph (yhdysvaltalainen kustantaja) 149
- Hemingway, Ernest (yhdysvaltalainen kirjailija) 259
- Henry, Natacha (ranskalais-brittiläinen toimittaja ja historioitsija) 118, 125, 209
- Hirohito (Japanin keisari) 200
- Hitler, Adolf (Saksan valtakunnankansleri, diktaattori) 128, 161, 169, 173–175, 178, 180–183, 189, 193, 196, 197, 200, 202, 204, 210, 211, 218, 220, 223
- Hoover, J. Edgar (FBI:n johtaja) 133, 214, 224
- Hoover, Herbert (Yhdysvaltain presidentti) 146–147
- Hruštšov, Nikita (kommunistisen puolueen pääsihteeri, ministerineuvoston puheenjohtaja) 237
- Hugo, Victor (kirjailija) 13–14, 28, 29, 44, 55, 191
- Ismay, Hastings (lordi Ismay, brittiläinen upseeri, poliitikko ja Naton ensimmäinen pääsihteeri) 227–228, 230
- Jacquemond, Louis-Pascal (historioitsija) 131, 162, 223
- Jaurès, Jean (sosialistiaktivisti) 82
- Joliot, Alain (biologi, Pierre ja Anne Joliotin poika) 261
- Joliot, Anne (biologi, Pierre Joliot-Curien puoliso) 71, 229, 255, 258–260
- Joliot, Marc (neurotieteiden tutkija, Pierre ja Anne Joliotin poika) 261
- Joliot-Curie, Frédéric (Irènen aviomies, Nobel-palkittu kemisti) 122, 130–131, 137–139, 151–154, 157–158, 164, 173, 181–182, 186–187, 192, 205–207, 216–218, 223–226, 228, 232, 236–237, 239–241, 243–245, 253–254, 256
- Joliot-Curie, Pierre (Frédéric ja Irène Joliot-Curien poika, biologi) 147, 164, 181, 205, 216, 218, 229, 235, 236, 237, 241, 244–245, 253–255, 260

- Jospin, Lionel (sosialisti, pääministeri) 224
- Jusserand, Jules (ranskalainen diplomaatti ja historioitsija) 114, 268
- Kahlo, Frida (meksikolainen taide-
maalari) 237
- Kennedy, Jacqueline (John F. Kennedyn puoliso) 233, 246
- Kennedy, John Fitzgerald (Yhdysvaltain presidentti) 246, 250
- Kovalevskaja, Sofia (venäläinen matemaatikko) 42
- Kowalski, Józef (Marien puolalainen ystävä, fyysikko) 24
- La Guardia, Fiorello (New Yorkin pormestari) 176
- Labouisse, Henry (yhdysvaltalainen juristi ja diplomaatti, Ève Curien aviomies) 228–230, 232–235, 244, 246–252, 262
- Lacore, Suzanne (sosialisti, poliitikko) 161
- Lagroua Weill-Hallé, Marie Andrée (gynekologi) 240
- Langevin, Hélène (Irène ja Frédéric Joliot-Curien tytär) 71, 140, 147, 170, 181, 205, 216, 217–218, 225, 235, 239–240, 241, 244–245, 253–255, 260
- Langevin, Jeanne (Paul Langevinin puoliso) 64–65, 67–68, 217–218
- Langevin, Michel (fyysikko, Paul Langevinin pojanpoika, Hélène Joliot-Curien aviomies) 217–218, 239
- Langevin, Paul (fyysikko) 31, 53, 64–71, 74, 78, 80, 87, 95, 100, 122, 126, 127, 130, 135, 138, 142, 151, 153, 193, 249
- Lapicque, Louis (neurofyysikko) 97
- Leclerc, Philippe (kenraali, johti Pariisin vapautusta) 207, 208
- Leffler, Anne Charlotte (ruotsalainen näytelmäkirjailija) 42
- LeRoy, Mervyn (yhdysvaltalainen elokuvaohjaaja ja tuottaja) 204
- Lippmann, Gabriel (Nobel-palkittu fyysikko) 24, 33, 40
- Lister, Walter B. (yhdysvaltalainen kirjailija) 149
- Loubet, Émile (Ranskan presidentti) 43
- Lumièren veljekset (Louis Jean ja Auguste Marie Louis Nicholas, elokuvantekijöitä) 36
- Madame de Pompadour (Ludvig XV:n rakastajatar, taiteiden ja kirjallisuuden suojelija) 165
- Manet, Édouard (taidemaalari) 149
- Mao Zedong (kiinalainen sotilas, poliitikko, kommunistisen puolueen puheenjohtaja) 195–196, 228
- Marbo, Camille, ks. Borel, Marguerite
- Marconi, Guglielmo (italialainen keksijä) 63

- Mauriac, François (Nobel-palkittu ranskalainen kirjailija) 122, 156–157
- Mauriac, Claude (François Mauriacin poika, kirjailija, kriitikko) 156–157
- McCarthy, Joseph (yhdyshaltalainen senaattori) 224
- Mehta, Hansa Jivraj (intialainen itsenäisyystaistelija, feministi) 219–220
- Meloney, Marie Mattingly, ”Missy” (amerikkalainen toimittaja) 104–105, 107, 110–115, 117, 120, 132, 135, 143, 146, 164, 175, 186
- Mittag-Leffler, Gösta (ruotsalainen matemaatikko) 41–42
- Mitterrand, François (Ranskan presidentti) 252–255
- Moissan, Henri (Nobel-palkittu kemisti) 40
- Montand, Yves (laulaja, näyttelijä) 223–224
- Mountbatten, Louis (Intian varakuningas ja kenraalikuvernööri) 197
- Nehru, Jawaharlal (Intian itsenäisyysliikkeen johtaja, pääministeri) 197–200, 219
- Nobel, Alfred (Nobel-palkinnon perustaja, dynamiitin keksijä) 44–45, 47, 83, 157
- Oppenheimer, Robert (yhdyshaltalainen fyysikko) 224
- Oskar II (Norjan kuningas) 46
- Paderewski, Ignacy (puolalainen pianisti, säveltäjä ja Puolan pääministeri) 21–22, 62
- Painlevé, Paul (matemaatikko) 66
- Pankhurst, Emmeline (suffragetti) 76–77
- Peretz, Anne (taidemaalari, Henry Labouissen tytär) 232–233, 235, 256, 260, 262
- Peretz, Evgenia (toimittaja, Anne Peretzin tytär) 257
- Perrier, Edmond (eläintieteilijä) 126
- Perrin, Francis (fyysikko, Jean Perrinin poika) 238
- Perrin, Jean (fyysikko, Curien perheen ystävä) 31, 49–50, 64, 70, 80, 83, 87, 97, 153
- Perrin-Duportal, Henriette (kirjailija, Jean Perrinin vaimo) 49–50, 111, 153
- Pétain, Philippe (marsalkka Pétain, saksalaismielinen poliitikko, Vichyn Ranskan johtaja) 181, 183, 184–185, 188
- Piaf, Édith (laulaja) 224
- Picasso, Pablo (espanjalainen kuvataiteilija) 214, 223
- Pinault, Michel (historioitsija) 182
- Planck, Max (fyysikko) 69
- Poincaré, Henri (matemaatikko) 66, 69

- Poincaré, Raymond (Ranskan presidentti) 42, 56, 66
- Prudhomme, Sully (kirjailija) 45
- Rajchman, Ludwik (puolalainen lääkäri, Unicefin perustaja) 249
- Rathenau, Walter (Saksan ulkoministeri) 128
- Regaud, Claudius (lääkäri-radiologi) 56, 87, 153
- Reid, Helen Rogers (yhdysovaltalainen kustantaja) 215
- Resnais, Alain (elokuvaohjaaja) 148
- Roché, Henri-Pierre (kirjailija, Marien ystävä) 104
- Rochereau de la Sablière, Jean-Marc (diplomaatti) 258
- Rockefeller, John D. (yhdysovaltalainen liikemies) 172
- Roosevelt, Eleanor (ihmisoikeusaktivisti, Franklin D. Rooseveltin vaimo) 171, 176, 178–179, 184–186, 201–202, 214–215, 218–220, 246, 272
- Roosevelt, Franklin D. (Yhdysovaltain presidentti) 178–179, 184, 185–189, 194, 201, 208, 214–215, 219, 227, 237, 243
- Roux, Émile (lääkäri, bakteriologi ja immunologi, Pasteur-instituutin johtaja) 55
- Rutherford, Ernest (fyysikko) 69
- Röntgen, Wilhelm Conrad (fyysikko) 32, 86
- Sanger, Margaret (yhdysovaltalainen perhesuunnittelun edelläkävijä) 240
- Sartre, Jean-Paul (filosofi, kirjailija) 221, 222, 242
- Sée, Camille (politiikko) 165
- Seignobos, Charles (ranskalainen historioitsija) 97
- Serre, Josiane (kemisti) 7, 241, 271
- Skłodowska, Bronisława Boguska (Marien äiti) 11–13
- Skłodowska, Bronisława eli Bronia, ks. Dłuska, Bronisława
- Skłodowska, Helena eli Hela (Marien sisko) 10,
- Skłodowska, Zofia (Marien sisko) 10, 12
- Skłodowski, Józef (Marien veli) 10, 37, 50
- Skłodowski, Władysław (Marien isä) 10–15, 20, 37
- Skłodowski, Zdzisław (Marien setä) 9
- Spemann, Hans (biologi, lääketieteen nobelisti) 157, 172
- Stalin, Josif (Neuvostoliiton kommunistisen puolueen pääsihteeri) 174, 178, 189–191, 211, 213, 214, 223, 225–226, 228–230, 237, 240
- Stavisky, Alexandre (ranskalainen rahoittaja) 161
- Sullerot, Évelyne (sosiologi, feministi) 240

- Sun Yat-sen (kiinalainen vallankumousjohtaja ja poliitikko) 196
- Tanguy, Henry (Rol-Tanguy, kommunisti ja vastarintajohtaja) 205–207
- Tarrago, Antoine (historioitsija, kirjailija) 161, 162
- Téry, Gustave (toimittaja) 66, 67
- Thorez, Maurice (poliitikko, Ranskan kommunistisen puolueen pääsihteeri) 211, 216, 222
- Tolstoi, Leo (kirjailija) 45, 191, 210
- Truman, Harry (Yhdysvaltain presidentti) 214, 216, 224
- Tšiang Kai-šek (kiinalainen poliitikko ja sotilasjohtaja) 196
- Vermeersch, Jeannette (poliitikko, kommunisti) 211–213, 222
- Wałęsa, Lech (puolalainen ammattiyhdistysaktiivi, Puolan presidentti) 251, 255
- Wavell, Archibald (brittiläinen sotamarsalkka, Intian varakuningas) 198
- Wojciechowski, Stanisław (Puolan toinen presidentti) 135
- Wojtyła, Karol (Krakovan arkkipiispa, josta tuli paavi Johannes Paavali II) 115, 251
- Woodrow, Wilson (Yhdysvaltain presidentti) 22, 122
- Woolf, Virginia (brittiläinen kirjailija) 15, 80, 259
- Yamamoto, Isoroku (japanilainen amiraali) 188
- Zay, Jean (poliitikko, opetusministeri) 163, 166–168
- Zhou Enlai (kiinalainen kommunistijohtaja, pääministeri) 195–196, 208, 228
- Zola, Émile (kirjailija) 191